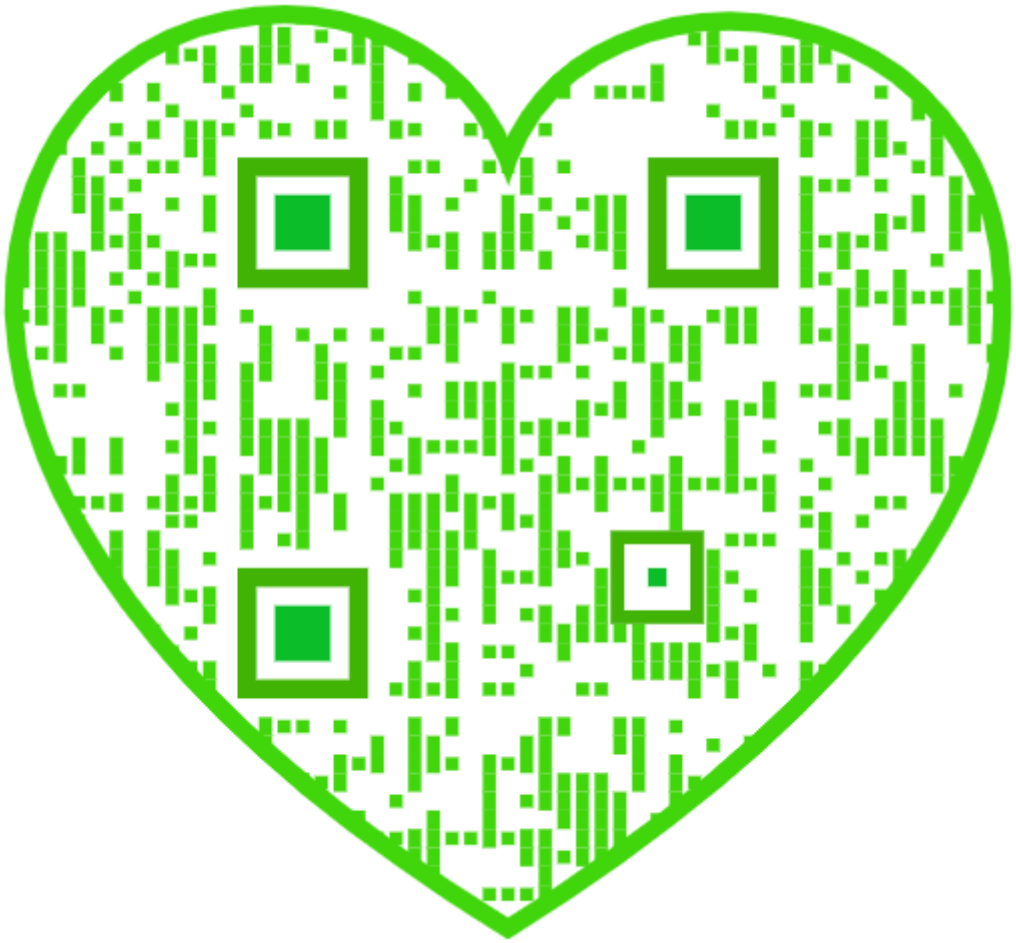

De Katholiek.

VIJFDE DEEL.

NAMEN VAN MEDE-ARBEIDERS

AAN DIT MAANDSCHRIFT.

P. A. VAN ANTWERPEN, R. K. Priester te Utrecht.
M. VAN DEN BOOGAARD, R. K. Priester en Conrector te Ravenstein.
TH. J. H. BORRET, S. Theol. Dr. Professor in het Seminarie te Warmond.
J. BRINKMAN, ✠ Professor in het Seminarie te Warmond.
C. BROERE, Leeraar in het Seminarie te Velzen.
J. T. VAN BRUSSEL, Pastoor te Delft.
J. J. BURGMEIJER, Pastoor te Warmond.
J. CUYTEN, President en Professor in het Seminarie te Haren.
C. J. VAN ERP, R. K. Priester te Irnsum.
J. B. EULENBACH, S. Theol. Dr. Pastoor te Goudkade.
A. D. GODHARDT, Apost. Mission. in de Oost-Indien.
E. S. VAN DER HAAGEN, Pastoor te Soeterwoude.
J. T. JORNA, Pastoor te Harlingen.
H. KAMP, Pastoor te Dokkum.
G. KOK, R. K. Priester te Bodegraven.
G. A. OORTMANS, Professor in het Seminarie te Warmond.
H. OPDENKAMP, R. K. Priester te Amsterdam.
J. A. PEERBOOM, Professor in het Seminarie te Roermond.
P. VAN DER PLOEG, Leeraar in het Seminarie te Velzen.
A. J. PLUYM, Professor in het Seminarie te Warmond.
J. H. SMITS, Regent in het Seminarie te St. Michiels-Gestel.
G. W. VAN SOMEREN, Pastoor en Deken te Eindhoven.
F. X. SPARMAKERING, Pastoor te Alkmaar.
T. SPIERINGS, vice Regent en Leeraar in het Seminarie te St. Michiels-Gestel.
J SPITZEN, Pastoor te Vollenhoven.
W. STEENHOFF, S. Theol. Dr. Professor in het Seminarie te Warmond.
N. J. A. STEINS BISSCHOP, Pastoor te Amsterdam.
F. J. VAN VREE, President van het Seminarie te Warmond.
J. G. WENNEKENDONK, Pastoor te Amersfoort.
J. H. WENSING, Professor in het Seminarie te Warmond.

De Redactie.

Godsdienstig-, Geschied- en
Letterkundig
MAANDSCHRIFT.

Derde Jaargang.
Vijfde Deel.

Wanten te Rome in de poert,
Sergius die Pauwes benediede,
En hine Aertsche bisscop wiede.

Melis Stoke.

TE 'S GRAVENHAGE BIJ A. P. VAN LANGENHUYSEN. — 1844.

INHOUD VAN HET VIJFDE DEEL.

HOOFD-ARTIKELEN.

Bladz.

Aan den *Katholiek*, bij het beginnen van zijn derde Jaargang 1

Toetsing van den *Kerkbode* getoetst 19

Iets over de godsdienstige ontwikkeling van het Protestantisme 65

De *Edinburgh Review* en de heer *E. B. Swalue* 81, 225

Geschiedenenis van het lager Schoolwezen (*verv*) 115, 138

Christelijke archeologie (*vervolg*). 163

Iets over de polemiek van de *Kerkbode* en van den Predikant *van Vollenhoven* 182

Lager-Onderwijs 267, 299

Het Vagevuur 322, 411

Bijbelgeschiedenis in de openbare school. (Lager Onderwijs) 387

Bul van Paus Gregorius XVI. 421

VERSCHEIDENHEDEN.

Het gemengde huwelijk (*vervolg*). 51, 374

Beschuldiging van Proselietenmakerij opgehelderd . . 65

De kardinaal Odescalchie 139

Laster. — Proselietenmakerij 147
Begrooting der Staatsbehoeften van 1844 en 1845. . 202
Hoe de godsdienstgezindte van den aanzienlijken des lands in stand moet gehouden worden 205
De wonderbare gebeurtenis rakende de Katholieken te Tipesa in Afrika 208
Onpartijdig woord van een' Gereformeerde. 217
Eene zelfsverdediging van den *Evangelische Kerkbode*. 276
Boeken-censuur bij de Hervormden 377
De groote Hervormers en de duivel 434
Correspondentie 285, 380, 447

LETTERLOVER.

De mensch 221

BOEK-AANKONDIGING.

De Tabernakelen 78
De uitdeeler van het wijwater in de kerk St. Eustachius, of de liefdadigheid van eenen armen man . 79
Drietal verhalen voor kinderen, om zich in het lezen te oefenen 80
Roomsch Katholijk Jaarboek voor het koningrijk der Nederlanden. 1844 164
Handboek tot de algemeene geschiedenis der wereld voor Katholieke scholen en huisgezinnen . . . 219
Geologie, in verband met de geopenbaarde waarheden. 292
1. Zedelijke verhalen ten gebruike der bewaarscholen. enz. 295
2. Zedelijke verhalen voor de Jeugd, enz. 295

5. Zedelijke verhalen voor de Jeugd, enz. . . . 295
Straalkrans. Zamensnoering van glansrijke plaatsen uit vermaarde, zoo Protestantsche als Katholieke schriften 296, 440
Reveu Ecclésiastique, Journal mensuel. 384

Januarij 1844.

AAN DEN KATHOLIEK,

BIJ HET BEGINNEN VAN ZIJN DERDEN JAARGANG.

Gij beleeft de derde Louwmaand, *Katholiek*, gij vangt uw derden jaargang aan. Kort na uw ontstaan onderhieldt gij uwe lezers over u zelven; bij het ingaan van uw tweede jaar spraakt gij tot vrienden en vijanden over uw wedervaren; thans willen uwe Voogden, Beschermheeren en Bewindsmannen het woord voor zich behouden, en belastten mij, om u onder vier oogen raadgevingen en waarschuwingen voor te houden. *Gij* zult alzoo nu geen woord spreken, maar hooren, en daarna — doen.

Wij zijn vrienden, *Katholiek:* gij en ik. Daarom kan ik niet nalaten, bij gelegenheid van het nieuwe jaar, mijne rede tot u aan te vangen met heilwenschen. Zij zijn op rijm; want waarom zou ik voor u niet doen, wat ik voorheen wel voor anderen gedaan heb? Het rijmtje is wel wat ouderwetsch, maar dat komt immers weer in den smaak.

Ik wensch u dan een jaar, een jaar vol heil en zegen;
Een jaar waarin uw veld zich laav' met vruchtbren regen,
Een jaar waarin uw grond zich stoov' door koestrend licht;
Een jaar waarin hij hijg' van 't blijde vruchten-wigt;

Een jaar waarin gij leeft; een jaar waarin gij groeit;
Een jaar waarin ge ontluikt; een jaar waarin gij bloeit;
Een jaar waarin gij draagt; een jaar waarin gij rijpt;
Een jaar waarin gij smaakt, en heilvol sap begrijpt.

Zie, die wenschen wilde ik u op reis mede geven. Als zij vervuld worden, o welke vreugde! voor u, voor mij, voor alle weldenkenden. Ga dan, met deze wenschen, wêer de wereld in. De wereld.... *Katholiek*, gij hebt nog weinig ondervinding, gij zijt nog zoo jong, en de wereld is zoo gevaarlijk. Hoor dan naar de lessen, die ik u ga geven.

Wat er in de wereld ook zijn moge, gij hebt er vrienden, en nog al in vrij groot getal. Als gij bij hen komt, betuig hun uwe dankbaarheid. Zij hebben u steeds zoo welwillend opgenomen, u zelfs feestelijk onthaald, hunne hulp toe gezegd, en ook wel verleend. Zeg hun, dat gij daardoor bemoedigd zijt, om uwe zending te vervorderen, en dat zij er deel aan hebben, wanneer gij iets goeds uitwerkt. Vraag hun, dat zij u blijven begunstigen, en beloof op nieuw, dat gij met het ééne doel — bevordering van het Godsrijk — voor oogen, voort zult gaan op den weg, dien gij hebt ingeslagen, steeds trachtende u meer en meer te volmaken.

Onder uwe vrienden zijn er die niet geheel en al over u tevreden zijn: dit zal u niet verwonderen, dewijl gij niet hoovaardig genoeg zijt, om u voor volmaakt te houden. Maar ik wensch, dat gij die vrienden en hunne aanmerkingen goed leert waardeeren. De meesten hunner maken aanmerkingen, zonder het er ernstig mêe te meenen: het zijn invallen, twijfels, daar zij niet op door gedacht hebben. Anderen echter meenen het; maar erg is het, dat hunne aanmerkingen elkander onderling bestrijden en uitsluiten. Den eenen vriend zijt gij te geleerd, den anderen niet geleerd genoeg; deze wenscht meer betoog, geene meer ge-

schiedenis en minder betoog; die dáár wil meer tegen den *Kerkbode;* deze hier zegt: «men moest van dat schandblad geheel zwijgen;» de eene verlangt alle boekaankondiging uitgesloten te zien; een tweede wil boekaankondigingen maar zonder kritiek; een derde wil uitgebreidere kritiek. Wat nu gedaan? U aan *niets* stooren? Dat was eigenzinnigheid, onverstand: aan alles? dat was zinneloosheid. Zie hier dan, wat gij doen moet. Als uwe vrienden aanmerkingen maken, moet gij ze hooren, oplettend hooren, en met bescheidenheid naar derzelver gronden vragen. Meent gij iets belangrijks te vernemen, zeg dan, dat uwe Voogden het zullen overwegen, maar voeg er in alle zacht- en ootmoedigheid bij: mijne geëerde vrienden, hoe zal ik het *ja en neen*, het *meer en min* te gelijk doen bestaan!

Gij zult ook bij vrienden komen, aan welke gij eenige dienst hebt trachten te bewijzen, door het aankondigen van hun' letterarbeid; daar zijn er onder, op welker werk gij u eenige kleine aanmerkingen vooroorloofd hebt. Zeg hun in opregtheid des harten: mijne geliefde vrienden, ik heb mij verheugd in uw' ijver voor de goede zaak, en ik wensch u geluk met uw pogen. Doch naar mijne wijze van zien is het letterveld, voor de Katholicken van Nederland vooral, eene school van mutueel onderwijs. Wij zijn nog beneden de hoogte, waar wij naar moeten trachten, schoon wij een goed deel van den weg hebben afgelegd. Maar nu eerst komt de meeste moeijelijkheid aan; als wij elkander niet waarschuwen, aanmanen, opwekken, onderrigten, dan loopen we gevaar, dat wij den top niet bereiken. Het is zoo: de wet der liefde gebiedt, dat wij

elkanders gebreken verdragen, maar ook dat wij ze verbeteren zullen. Daarenboven is het bij mij eene stalen wet, op geen werk van goeden inhoud eenige aanmerking te maken, tenzij wanneer men mijn oordeel gevraagd heeft.

Als gij bij uwe vrienden komt, die even als gij op bepaalde tijden ten strijde trekken, groet hen dan vriendelijk, druk hun hartelijk de hand, en doe hun een gulle nieuwejaarswensch. Mogten zij u vragen, wat gij van de tegenwoordige omstandigheden denkt, zeg hun dan: dappere medestrijders, gij weet, dat ik mij met de politiek niet bemoei, dan wanneer de politiek zich met de Kerk bemoeit. Heeft dit laatste geval plaats, dan kunt gij op mij rekenen, als op iemand, die niet te vergeefs de *Katholiek* heet, en die evenmin te vergeefs tot spreuk koos:

Vindicamus hereditatem patrum nostrorum.

Straks, o *Katholiek*, heb ik u gezegd: «wat er in de wereld ook zijn moge, gij hebt er vrienden, en nog al in vrij groot getal;» maar nu moet ik er bijvoegen: gij hebt er vijanden in nog grooter getal. Gij kunt echter uwe vijanden gemakkelijk kennen: hun gelaat verraadt hen, zoodra zij uwen naam hooren of zien. Bij sommigen betrekt het gelaat; maar 't zijn geen onweêrsbuijen, die zich vertoonen; 't zijn veeleer dunne wolkjes, of ligte nevels; men kan niet goed onderscheiden, of zij uit verstands-twijfel met gemoeds-onrnst gepaard, dan of zij uit wezenlijke afgekeerdheid voortkomen. In ieder geval, zij zijn niet uwe ergste vijanden; zoo zij u regt zagen, zoo zij u goed verstonden, zij zouden waarschijnlijk uwe vrienden worden. Zorg dus, dat gij u bij hen in het regte licht plaatst,

en dat gij met eene vaste, welklinkende stem hun woorden van waarheid en vrede toespreekt. — Een ander soort uwer vijanden wordt, zoodra zij u bemerken, rood om het hoofd; de oogen zetten zich uit, soms tot uitpuilens toe; de mond raakt in beweging en stort een vloed van lasteringen tegen u uit. Dat is de gramschap van den alledaagschen mensch. Als gij op deze vijanden naauwkeurig acht geeft, zult gij weldra duidelijk zien, dat zij misleid zijn. Zij spreken hunne eigene taal niet; want zij verstaan op verre na niet alles, wat zij zeggen: zij praten na, wat men hun voorgepraat heeft. Het is echter uiterst moeijelijk, hun den blinddoek van de oogen te ligten, want zij zweren op het woord hunner meesters, en willen uwe woorden met geene oplettendheid aanhooren. Gij moogt echter niet nalaten, tot hen te spreken. Zij hebben soms kalmere oogenblikken: alsdan zou uw woord eenigen ingang bij hen kunnen vinden, ja, als het krachtig maar niet hard is, zelfs indruk op hen maken. Gij moet deze uwe vijanden met groot medelijden beschouwen, de meesten hunner meenen, Gode dienst te doen, als zij dapper tegen u lostrekken. Bid, dat God het hun vergeve! — Maar nu hebt gij nog andere vijanden, en die zijn erger Haat woont in hun' boezem, maar een haat, die overlegt en berekent; die, als hij in schelden en lasteren zich lucht geeft, iets anders, iets gevaarlijkers beoogt, dan u daardoor te grieven; die soms tot zulk een uiterste komt, dat hij, blind in de keuze zijner middelen, zijnen eigenen medestanders schrik aanjaagt. Die vijanden zien u aan met grimmige oogen, en hun gelaat wordt door krampachtige trekkingen ontsierd, maar hun voorhoofd is onveranderlijk. Bij hen vooral moet gij op uwe

hoede zijn, maar hun niet te min onder de oogen zien. Geloof het vrij, *Katholiek*, gij hebt eene zending, en gij moogt u bemoedigen met de woorden, eertijds door God tot een zendeling gesproken: «Zie, ik heb uw gelaat strakker gemaakt dan het hunne, en uw voorhoofd harder dan hunne voorhoofden.... vrees hen niet.» (Ezech. III).

Maar hoe komt het, dat de naam, dien gij draagt, u aanstonds uwe vijanden doet kennen? dat die naam ben als noodzaakt, zich te verraden? Het is, omdat, wanneer het woord, waarmede gij u genoemd hebt, iets meer dan een woord is, wanneer het een wezenlijk iets beteekent, zij niet langer blijven mogen, wat zij zijn, maar hun eigenzin moeten opgeven. Naarmate zij nu aan dien eigenzin meer of min verkleefd zijn, naar die mate zijn zij ook meer of min van het Katholicisme afgekeerd. Wat wonder, dat zij meer of min van hunne kalmte verliezen, als zij u, met het woord *Katholiek* zoo onverholen op het voorhoofd, zien naderen? Wie *Katholiek* zegt, zegt *één;* wie één zegt, sluit alle *protesteren* buiten; want wie *één* zegt, zegt *zijn:* wie *protesteren* zegt, zegt *niet–zijn.*

Na u over uwe vijanden in het algemeen onderrigt te hebben, moet ik u nog over eenigen van hen in 't bijzonder spreken; u leeren, hoe gij ze reeds van verre kennen kunt, en u tevens eenige wenken geven, van hetgeen gij hun bij de eerste ontmoeting zeggen moet.

Daar is in de Nederlandsche wereld een zeker slag van mannen,

> ..... wier hoeden breet van randen,
> Geboghen van ter zij, vóór spits en achter spits,
> Beschaduwen 't gelaet, daer 't liefelijck en bits
> Zich in het staetigh menght.

Een zwarten lamfer op den rug en een witte bef onder de kin, beklimmen die mannen des Zondags, in de oude kerken van ons land, het spreekgestoelte, om voor degenen, die hen hooren willen, eene plaats uit den Bijbel te verklaren en stichtelijk toe te passen. Op andere tijden onderwijzen zij de aankomelingen, in eene plaats, die voor andersgezinden dan niet toegankelijk is, eene leer, die zij de Hervormde noemen, bij welke gelegenheden vooral de vooroordeelen tegen de Katholieke Kerk van hand tot hand worden overgeleverd, en der vergaderde jeugd ingeprent. Al deze mannen zijn uwe vijanden. Doch vermijd hen niet; treed bij hen binnen, zoo gij toegang kunt krijgen, en zeg aan ieder van hen: « Mijnheer, laat mij toe, dat ik u eenige vragen voorleg. Gij noemt u predikant. Nu, daar staat geschreven: *Hoe sullen sy prediken, indien sy niet gesonden en worden?* » (Rom. X. 25). Mag ik ook van u weten, wie u gezonden heeft? — Gij onderwindt u, den Bijbel uit te leggen; maar daar staat geschreven: « *dat geen prophetie der schrift en is van eygener uytleggínge* » (2 Petr. I. 20). Zoudt gij wel zoo goed willen zijn, mij te zeggen, van wien gij uwe uitlegging ontleent? Indien misschien van een mensch, dan ben ik zoo vrij, u te doen opmerken, dat er geschreven staat: « *Godt zy waerachtigh, muer alle menschen leughenachtigh* » (Rom. III. 4): indien gij zegt, dat gij uwe verklaringen van God zelven ontleent, dan moet ik u vragen: van wien ontleenen uwe ambtgenooten hunne verklaringen? Ook van God? Maar de verklaringen uwer ambtgenooten zijn verschillend van de uwe, strijdend met de uwe; en daar staat geschreven: « *Godt en is geen man, dat hy liegen soude* » (Num.

XXIII. 19). — Daarenboven, Mijnheer de predikant, op wat grond verheft gij u boven de gemeente, zoodat gij haar in het uitleggen des Bijbels durft onderwijzen? Laat gij u iets voorstaan op uwe geleerdheid, op uw Grieksch, uw Hebreeuwsch, enz.? Maar daar staat geschreven: « *Ick dancke u Vader, ... dat ghy dese dingen voor den wysen ende verstandigen verborghen hebt, ende hebt deselve den kinderkens geopenbaert.* » (Matth. XI. 25). Het schijnt dus, dat de geleerden veeleer door de ongeleerden in de wetenschap Gods moeten onderwezen worden, te meer daar *Paulus* zoo nadrukkelijk zegt: « *Ende ick broeders, als ick tot u gekomen ben, en ben ick niet ghekomen met uytnementheyt van woorden, ofte van wysheydt, ... Ende myne predikinge en was niet in bewegelieke woorden der menschelicke wysheyt.... Opdat uw gheloove niet en soude zyn in wysheyt der menschen.* » (I Cor. II. 1. *seqq.*). Indien men echter de uitlegging des Bijbels ook aan de gemeente niet kan overlaten, omdat het bij haar is gelijk bij de geleerden: zoo veel hoofden, zoo veel zinnen; van waar zal men dan toch die zoo noodige uitlegging verkrijgen? Zou het niet beter zijn, het prediken nêer te leggen, en naar die Kerk te hooren, van welke geschreven staat, *dat de poorten der helle haar niet zullen overweldigen.* (Matth. XVI. 18)?

Wanneer gij aldus zult gesproken hebben, zal de man met den lamfer en de bef zich niet op zijn gemak gevoelen. Indien hij zich bedaard en nadenkend toont, laat hem dan aan zijne eigene overwegingen over, tot dat gij hem eene maand later weer nieuwe stof ter overweging kunt aanbieden. Indien hij daarentegen opstuift, en in grammen moede tegen u uitvaart, vouw

dan uwe beide handen voor de borst te zamen, sla de oogen neder, neig het hoofd een weinig voorover, en verneem met de grootste bedaardheid, wat de gramschap hem ingeeft: dit is het zekerste middel, om zelf niet vergramd te worden. Als hij dan uitgesproken heeft, zoo ligt het hoofd weer op, zie hem strak in het aangezigt, en zeg: daar staat geschreven: « *de toorn des mans en werckt Godts gerechtigheyt niet* » (Jac. I. 20). Spreek dan voor dien keer verder niets, u voorbehoudende, om hem te gelegener tijd nader te spreken.

De vijanden, van welke ik u zoo even sprak, zijn Kerkmannen. Let wel, Katholiek: niet *Kerkmannen* zoo als men dat bij ons verstaan moet; maar Kerkmannen omdat zij hunne hoofdbezigheid verrigten in een gebouw dat men *Kerk* noemt. Nu moet ik u nog spreken over de *Schoolmannen;* want ook deze zijn doorgaans uwe vijanden, omdat zij doorgaans onkatholieken zijn. Van die Schoolmannen bedoel ik nu twee soorten: *Schoolmeesters* en *Schoolopzieners.*

Als gij bij een Schoolmeester komt, tracht dan een gesprek met hem aan te knoopen, en vraag hem, of hij ook onderwijs in de godsdienst geeft. Met eene plegtige stem zal de man u antwoorden: « het zij verre van mij, dat ik ongewijde handen aan de heilige godgeleerdheid zoude slaan; zulk een onderwijs ligt niet in mijne nederige roeping, en daarom laat ik het ook gaarne den meer bevoegden aanbevolen. » Vraag hem dan, of hij onderwijs in de geschiedenis geeft, en zijn antwoord zal zijn « O ja, op mijne school wordt de bijbelsche, de vaderlandsche en de algemeene geschiedenis onderwezen. » Vraag hem verder, of hij de kinderen die geschiedenis slechts doet lezen, dan of hij

ook tracht, er hen iets van te doen begrijpen. Met een medelijdend glimlachje zal hij u zeggen: «het zoude met de eerste eischen eener gezonde onderwijs- en opvoedkunde strijden, zich met het enkel lezen te vergenoegen. Het is de edele taak des Onderwijzers te ontwikkelen en te vormen. Daarom geef ik den lieven kleinen woord- en zinverklaringen.» — Vraag hem nog, of hij ook Katholieke kinderen op zijne school heeft, en het antwoord zal meestal bevestigend zijn. Als gij die bevestiging vernomen hebt, zeg hem dan: Meester, nu wenschte ik wel van u te vernemen, hoe gij zekere woorden en zekere zinnen, die bij uw onderwijs in de geschiedenis onvermijdelijk voorkomen, aan de schooljeugd verklaart. Bij wijze van voorbeeld, wil ik slechts eenige woorden noemen, en ter zinverklaring ook maar een paar voorstellen aanhalen. Hoe verklaart gij dan de woorden: *kerk*, *gemeente*, *bijbel*, *paus*, *bisschop*, *priester*, *ouderling*, *diaken*, *godsdienst*, *christendom*, *hervorming*, *aflaat*, *bloedraad*, *inquisitie*, *beeldenstorm*, *Bartholomeusnacht*? En welke woord- en zinverklaringen zult gij geven van deze voorstellen:

«Kain was van eene stuursche inborst, die noch God, «noch zijne ouders regt *kon* liefhebben (1).

«*Jezus* stelde eene plegtige gedachtenis in, die onder «den naam van H. Avondmaal bekend is.» (2)

«Dat *Jezus* gedurende dertig jaren zich voor zijn werk «geoefend, en tot het lijden bereid had, kwam hem «naderhand zeer te pas.» (3)

(1) *Kort begrip der Bijbelsche Geschiedenis, een schoolboek... door* B. Verweij, *uitgegeven door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, zesde druk*, 1823, *bl.* 8.

(2) Zelfde boek, bl. 99.

(3) Zelfde boek, bl. 109

«In het Christendom is de ware kennis van God, en «van den redelijken, zuiveren, geestelijken dienst van «God vervat.» (1)

Meent gij, meester, dat gij de gevraagde woord- en zinverklaringen zult kunnen geven, zonder tevens wezenlijk onderwijs in de godsdienst, en wel in het leerstellige van de godsdienst, te geven, en zonder een of ander uwer leerlingen, inzonderheid de Katholieke, in hunne geloofsleeringen te kwetsen? Ik ben verzekerd, dat gij het niet kunt; want niemand zou die beide klippen ontgaan. Zoudt gij er dan met grond iets tegen in kunnen brengen, wanneer de Katholieke ouders zeiden: *of geen zoodanig onderwijs meer op uwe school, of gij niet langer de onderwijzer onzer kinderen?*— Laat den Schoolmeester daar vooreerst over nadenken.

Indien gij welligt de eer hebt, bij een Schoolopziener toegelaten te worden, nader dan niet zonder de diepste blijken van opregten eerbied; want een Schoolopziener in Nederland is een man, die aan niets minder dan aan de onfeilbaarheid deel heeft, en wel aan eene onfeilbaarheid, hoedanige er elders of bij anderen geene te vinden is. Die onfeilbaarheid is wondervol in haren oorsprong, wondervol in haar voorwerp, wondervol in hare werking. Dit wensch ik u te doen begrijpen, *Katholiek*, opdat gij van de eerbiedvolste gevoelens voor die wondervolste wezens doordrongen wordet.

De oorsprong der genoemde onfeilbaarheid ligt in het Ministerie van Binnenlandsche Zaken, op welks rapporten gegrond, en door welks hoofd mede-onder-

(1) Zelfde boek, bl. 127.

teekend is het Koninklijk Besluit van 2 Januarij 1842, bij welk besluit de gedachte onfeilbaarheid wordt geconfereerd en geoctroïeerd. Is dat niet wondervol? Het Nederlandsch Ministerie van Binnenlandsche Zaken; bron van onfeilbaarheid voor de Schoolopzieners! O Nederland! O Ministerie van Binnenlandsche Zaken!

Voorwerp (*object*) dier onfeilbaarheid zijn alle mogelijke bedenkingen van alle mogelijke Geestelijken tegen alle mogelijke schoolboeken, in gebruik zijnde of zullende komen op de scholen der plaatsen of gemeenten, waar die geestelijken te huis behooren. Veronderstellen wij nu slechts bedenkingen van geestelijken aard, zoodanige, die, naar de uitdrukkingen van het besluit, in de godsdienst of derzelver beginselen geacht worden grond te hebben. Wanneer eenig Geestelijke eene bedenking van dien aard heeft ingebragt, en zijne Kerkelijke Overheid, deswegen ondervraagd, de bedenking van den Geestelijke gegrond verklaard heeft, dan kan de Provinciale Commissie van onderwijs, d. i. de vergadering van Schoolopzieners eener Provincie, het boek, waartegen de bedenking ingebragt is, op de school handhaven. (Art. 10 van gem. besluit, 8ste *alinea*). Nu is bij Koninklijk Besluit van 27 Mei 1830, art. 6, verboden, zich op de openbare of bijzondere scholen van de tweede klas van eenig boek te bedienen.... « dat aan de eene of andere der gezindheden, waartoe de kinderen behooren, aanstoot zoude kunnen geven. » Ja, *Katholiek*, zooveel regtvaardigheid is er in Nederland, dat, bij het bestaan eener grondwet, die aan alle gezindten gelijke bescherming waarborgt, eindelijk, in 1830, zulk een voorschrift gegeven werd! Doch dit in het voorbijgaan. Ik wilde u maar doen opmerken,

dat het inzigt van den Minister niet kan geweest zijn, dit voorschrift van 1830 te doen schenden. Daar hij nu van den eenen kant de Schoolopzieners doet magtigen, om eenig boek, dat door de Leeraren eener gezindheid strijdig met hare leerstellingen verklaard is, op de scholen in gebruik te houden, en hen van den anderen kant niet magtigt, om art. 6 van het Koninklijk Besluit van 1830 te schenden, moet men wel tot deze gevolgtrekking komen, dat de provinciale School-Commissien, dat is, de gezamenlijke Schoolopzieners eener Provincie, ONFEILBAAR zijn in *godsdienstzaken*. Immers het in gebruik houden van een door de Leeraren eener gezindheid afgekeurd boek, is eene verklaring, dat dit boek aan de kinderen dier gezindheid geen aanstoot kan geven (Besl. van 27 Mei 1830, art. 6), alzoo met de leer dier gezindheid niet strijdig is. En let nu op de uitgestrektheid dier onfeilbaarheid: zij raakt niet alleen de leer der Katholieken (die nu voortaan hunnen Paus ontberen kunnen), maar de leer van alle in het Rijk bestaande godsdienstige gezindheden, van de Hervormden, de Afgescheidenen, de Evangelisch-Luterschen, de Herstelde Luterschen, de Remonstranten, de Doopsgezinden, *et caetera*, *et caetera*. O hoe wondervol! Voor ieder leerstuk van iedere gezindheid bestaat in Nederland een onfeilbaar regter!

En daarmede begrijpt gij nu, *Katholiek*, hoe wondervol de werking dier onfeilbaarheid moet zijn: ik spreek niet van *bestaande*, maar van *mogelijke* werking. De Schoolopzieners-onfeilbaarheid strekt zich maar uit tot de schoolboeken, op de scholen in gebruik, niet tot de Katechismussen enz. der gezindheden.

Deze zullen blijven zoo als zij waren. Het zal dus kunnen gebeuren, dat er tusschen een gehandhaafd schoolboek en een katechismus tegenspraak is, en dan zullen de kinderen op de school onfeilbaar *neen* leeren, wanneer zij in de Kerk *ja* hooren, en omgekeerd. Onfeilbaar b. v. zal de school zeggen: «*Jesus* was de zoon van *Joseph* en *Maria*;» onfeilbaar zal de Kerk zeggen: «*Jesus* was niet de zoon van *Joseph*, maar de zoon van God, geboren uit de maagd *Maria*,» enz. Wondervolle werking van de Schoolopzieners-onfeilbaarheid! Wat *ja* is in de Kerk, kan *neen* zijn op de school, zonder dat de Kerk ophoudt, beschermd te worden! De kinderen, die *ja* gelooven in de Kerk, zullen *neen* zeggen in de School, zonder dat hun daardoor eenige aanstoot gegeven wordt! Wij willen de verdere werking niet nagaan; al wonders genoeg, om uit te roepen (en dat moet gij mederoepen, *Katholiek!*): wij leven in eene wondere eeuw, en in een wonder land!

Nu zult gij misschien van mij verwachten, dat ik u belasten zal met eene lange rede aan den Schoolopziener, dien het u gegeven mag worden te naderen; maar die verwachting moet ik te leur stellen. Uw vijand is hij; want hij is protestant, en daarenboven Schoolopziener (1). Doch veel tot hem spreken zou welligt olie in 't vuur zijn; stel hem daarom slechts deze vragen voor: Kunnen Katholieke ouders, in geweten, het onderwijs hunner kinderen, een zoo voornaam gedeelte der opvoeding, geheel uit hunne

(1) De weinige Katholieke Schoolopzieners, eerst sedert kort en wel tot beteugeling der anti-Katholieke strekking van het Schoolopzigt, bijbenoemd, behoeven hier niet uitdrukkelijk uitgezonderd te worden, wijl zij door den aard der zake reeds uitgezonderd zijn.

handen geven, zoodat zij er niet het geringste toe- of opzigt over oefenen, of kunnen oefenen? Kunnen zij dit, wanneer, gelijk in Nederland, het gansche opzigt over dat onderwijs in handen is van u, den Protestant, somtijds hoogst vijandigen Protestant (1)? Kunt gij verwachten, kunt gij vorderen, dat zij, na al het gebeurde, zich op uw opzigt verlaten? —

Nog een punt, *Katholiek*, en daarmêe zal ik mijne rede besluiten. Gij komt in de hoofdstad: daar zijn uwe vijanden, de zoodanige, die u openlijk bestrijden, talrijk en hevig. Over ieder van hen kan ik u niet spreken: dit ten aanzien van allen. Nergens vrees; ga met het hoofd regt op, maar ga in volle wapenrusting. Doch als gij den *Kerkbode* nadert, zoo zie wel toe; want daar werpt men met vuiligheid. Ga er niet te min binnen, en vertoon u aan de vergadering der Zeer Eerwaarde, Hoog Eerwaarde en Hoog Geleerde Heeren. *Vijftien* zult gij er vinden: twaalf Leeraren en Hoogleeraren Redacteurs, en drie Hoogleeraren Raadsheeren. Buiten deze vergadering zijn die vijftien Heeren in het stuk van godsdienst zeer verscheiden: de eene behoort tot de Calvinisten, de andere tot de Remonstranten, een derde tot de Lutheranen enz., wel te verstaan, alles gemoderniseerd; maar aan den ingang der vergadering staat geschreven: *alle Kerkleer buiten*. En nu zijn de Hervormden geene Hervormden, de Luterschen geene Luterschen meer, enz. Gij vraagt mij, wat ze dan zijn? Naar het mij voorkomt, *niets*. Zij zeggen, dat zij *Evangelisch* zijn; maar als men de Joden, Turken en Heidenen uitzondert, wie noemt

(1) Men denke hier b. v. aan de Schoolopzieners *Robidé van der Aa*, *Teissèdre l'Ange*, *Matthijs Siegenbeek*, en andere.

zich dan niet Evangelisch? en evenwel hoeveel verscheidenheid! hoeveel strijd! Neem al, wat ten aanzien van het evangelie in de menschen verscheiden is, weg, en het gansche evangelie is verdwenen, niets blijft over. Ik kan het ook bij de redigerende gezamenlijkheid, die den *Evangelischen Kerkbode* schrijft, niet anders begrijpen: zij moet niets zijn. Dit wordt hierdoor bevestigd, dat die hooggeleerde gezamenlijkheid nog nooit eene geloofsbelijdenis heeft kunnen uitgeven, dat zij zelfs nog nooit heeft kunnen zeggen, wat de *Christus* is. Gij begrijpt nu wel, hoe er bij die Redactie eenheid bestaan kan, eenheid namelijk in het *niet:* zij moet *niet* Katholiek, *niet* Calvinistisch, *niet* Lutersch, altoos *niet*.... zijn. Er is nogthans onderscheid in al dat *niet-zijn:* ten aanzien der secten buiten de Katholieke Kerk is het onverschilligheid, maar ten aanzien dezer Kerk is het vijandschap, is het haat. Dit blijkt uit den strijd zelven, en uit de wijze van strijden. De strijd toch wordt niet zoo zeer gevoerd tegen de leerstukken der Katholieke Kerk, maar tegen leeringen, die men haar of geheel, of in den zin althans, waar men tegen opkomt, aandicht; tegen de personen, die in de Katholieke Kerk het leeraarambt bekleeden; en tegen de instellingen tot doel hebbende, om de volmaaktheid van de beoefening der Katholieke leer gemakkelijker te maken, of om predikers en verdedigers dier leer aan te kweeken. Wat nu de wijze van strijden aangaat, die is onedel, die draagt al de kenmerken van den haat. Zeldzaam strijdt de *Kerkbode* met redenen; bijna immer met hatelijke aantijgingen, verdraaide voorstellingen, valsche uitleggingen; hij schaamt zich niet, uit de *chroniques*

scandaleuses, uit de verdachtste en leugenachtigste schrijvers te putten, en lasteringen op lasteringen te stapelen; hij ontziet zich niet, de Katholieken zoodanig voor te stellen, dat wij in de oogen der Protestanten, die hem gelooven, erger moeten zijn dan de Heidenen en Turken, en hij durft alzoo pogingen aanwenden, om onder de Protestanten dat gevoel weer op te wekken of gaande te houden, waaruit eenmaal de afschuwelijke kreet voortkwam: *liever Turksch dan Paapsch!*

Katholiek, zoo is de *Kerkbode*. Ga dan tot zijne Redacteurs, en zeg hun: Mijne Heeren, is het uwer waardig, dat een ieder uwer zijn eigen vaandel verlaat, om onder een vaandel te strijden, dat geen kleur heeft? Is het uwer waardig, aanvallen te verdichten, ten einde den schijn te verkrijgen, van den vijand overwonnen te hebben? Is het uwer waardig, tegen personen en instellingen te velde te trekken, wanneer het de leer gelden moest, door die personen en instellingen voorgestaan? Betaamt het uwe geleerdheid, met leugenachtige vertelseltjes te schermen, terwijl gij met magt van redenen moest opdagen? Betaamt het uwe verdraagzaamheid, de uwen op te hitsen, in plaats van de onzen te overtuigen? Mijne Heeren, wat zegt gij van den krijgsoverste, die in plaats van den vijand op te zoeken, en hem eerlijk slag te leveren, zijne benden in het vijandelijke land zendt, om het plat te branden, om te plunderen en te moorden? En wat zegt gij dan van den Schrijver, die, in plaats van de redenen zijner tegenpartij te ontzenuwen, in plaats van het eigen gevoelen door redenen te bewijzen, dáár op uit is, om zijne tegenpartij hatelijk te maken, en onder beschuldiging op beschuldiging, zoo mogelijk, te ver-

smoren? Mannen van den *Kerkbode*, hebt gij dan geen goeden naam te verliezen? Vreest gij den blaam niet uwer landgenooten? den blaam der nakomelingschap? Verondersteld (hetgeen ik niet toegeef), dat uwe zaak goed is; verondersteld, dat uwe inzigten goed zijn; maar de middelen, die gij bezigt, mannen van den *Kerkbode!!*....

Dat is voor ditmaal genoeg, *Katholiek;* als gij uwe boodschap overal goed verrigt, dan mag men vertrouwen, dat toch wel iemand uwer vijanden tot eenig nadenken zal komen, en dat was dan al iets gewonnen: tevens mag men vertrouwen, dat de vriendschapsband tusschen u en de uwen nog naauwer zal worden toegehaald, en dat is aangenaam en nuttig. Vang nu welgemoed uw derden jaargang aan. Het licht van boven moge u geleiden, en 's Hemels zegen moge volgen op uwe schreden Dat zij zoo!

TOETSING VAN DEN *KERKBODE* GETOETST.

In N°. 12, derden jaarg., leverde de EVANGELISCHE KERKBODE een artidel, tot opschrift voerende: *De verklaring van* Joh. IV: 23, *door den* KATHOLIEK *gegeven, getoetst.* Het lustte ons destijds niet, er op te antwoorden, omdat wij niet voornemens waren «het plan onzer werkzaamheid van onze bestrijders te laten afhangen.» (1) Wij vervolgden ons opstel over *Godsdienstplegtigheden;* en eerst, toen het geëindigd was, deden wij den *Kerkbode* de aanzegging, dat wij bij eene andere gelegenheid *zijne toetsing zouden toetsen.* Wij willen thans ons woord gestand doen.

Over de *godsdienstplegtigheden* zelve sprak de *Kerkbode* geen woord. Het was hem zeker gemakkelijker een gedeelte uit het stuk te ligten, hetzelve afgezonderd van het geheel te beschouwen, en het voorkomen er aan te geven als moest het ten bewijze strekken van iets, waartoe het inderdaad hier ter plaatse niet was aangevoerd. Immers wat bedoelde de schrijver in de *Katholiek* met de verklaring van JOAN. IV: 23? — Men leze hetgeen *bladz.* 382. D. II. met duidelijke woorden gezegd wordt: «voor hen, die het gezag der Katholieke «Kerk miskennen, zijn die uiterlijke plegtigheden te «*zinnelijk* en dáárom in strijd met de woorden des Zalig«makers: *God is een geest en die Hem aanbidden, moeten «Hem aanbidden in* GEEST *en* WAARHEID. Hoe strijdig «hun eigen *handelen* met deze bewering zij, daar zij «toch altoos nog eenige plegtigheden behouden hebben, «ook dezulke, die men te vergeefs in den Bijbel zal

(1) *Prospectus van de Katholiek.*

«zoeken, willen wij thans niet doen uitkomen, *wij wil-*
«*len slechts aantoonen, dat die woorden* bij Joan. IV: 23
«NIETS BEWIJZEN TEGEN DE UITERLIJKE EERDIENST *der*
«*Katholieke Kerk.*» Kon de schrijver wel duidelijker zijne bedoeling opgeven? En evenwel doet de *Kerkbode* het voorkomen als waren die woorden daar aangehaald en verklaard, om de offeranden en meer bepaaldelijk het H. Misoffer te bewijzen. —Hoe ter goeder trouw, niet waar?.... maar zoo doende schiep de *Bode* zich eene gelegenheid om den veronderstelden schrijver te beschuldigen van *sophisterij, slinksche verdraaijing van 's Heilands woorden, dwalingen, kunstgrepen, onzin, drogredenen* en soortgelijke fraaijigheden meer; om ten slotte, met al de kracht der onverbiddelijk strenge Logica te *concluderen* (!) «men ziet *dus*..... dat de «geestelijken in de Roomsche Kerk liever allerlei on-«zin voortbrengen, dan de duidelijke waarheid er-«kennen.» — Is hij gelukkig geslaagd? — dit is eene andere vraag. In allen gevalle heeft hij aan de *evangelische* opwellingen zijns harten weer eens ruime lucht gegeven.

De BODE *heeft den inhoud van het bedoelde opstel vergeleken met een berigt uit den* GODSDIENSTVRIEND *en dit laat bij hem geen twijfel over, of het is eene predikatie, althans zoo veel de hoofdzaak betreft, van Pastoor* WENNEKENDONK. — Het kan wel zijn, dat er eenige grond bestaan heeft om zulks te gissen; doch niettemin kan de *Bode* zich verzekerd houden, dat de Eerw. *Wennekendonk* aan gezegd opstel geheel vreemd is. Een bewijs te meer, hoe ligtelijk schijn bedriegen kan. — Maar wat deed het er toe, wie de schrijver zij? — Dit moge de *Bode* beantwoorden; bij ons had

die inleiding het voorkomen, als ware zij de uitdrukking van iemand, die het er op gezet had, om eens duchtig los te trekken tegen den E. H. *Wennekendonk;* aan *zoetsappigheid* althans laat het geheel niets te wenschen over. Is dit werkelijk het geval geweest, dan blijft er «geen twijfel over» of de *Bode* heeft weer mis geschoten.

Dan hoe het zij, de verklaring door den *Katholiek* gegeven, mogt de goedkeuring van den *Evangelischen Bode* niet wegdragen. Het bevreemdde ons volstrekt niet. Wij verklaarden die woorden overeenkomstig de leer der Kerk en de gevoelens der Vaders: en zou de *Bode* daarmede moeten instemmen? — dit ware wat veel gevergd van iemand, die geheel *evangelisch* en gansch niet middeleeuwsch is. — De *Bode* keure dan onze verklaring goed of af; wij wenschten alleen maar te weten, hoe hij het aan zou leggen om te bewijzen, dat *zijne* en niet *onze* verklaring de *echte* is. — Op *onfeilbaarheid* zal hij voor zijne kerkgenootschappen of voor zich zelven wel geen aanspraak maken: het een ware te Roomschachtig, en het ander zou niemand gelooven: zich beroepen op eene bijzondere ingeving des H. Geestes, als in de dagen van Dordrecht, zal hij evenmin; te meer, daar het maar al te zeker is, dat niet *al* de leden zijner Redactie, of die der Redactie zijn toegevoegd, de Godheid van den H. Geest *gelooven* Er zal dus te kiezen over blijven om, of wel den Bijbel door den Bijbel te verklaren, of wel de *exegesis, hermeneutica,* enz. bloot als wetenschap op denzelven toe te passen. Kiest hij het eerste? zeer goed; doch dan beginne hij eerst de echtheid *zijns* Bijbels te bewijzen niet alleen, maar ook rond-

borstig te verklaren of hij *den geheelen Bijbel* als Gods woord aanneemt, en niet, zoo als sommigen, *in* den Bijbel Gods woord *zoekt.* Zonder deze voorzorgen waren zijne bewijzen of ongeldig of twijfelachtig. Kiest hij liever het laatste; dan — plaatsen wij ons (wat vermetel misschien in zijne oogen, maar dat zij zoo) regt tegen over den *Kerkbode;* en wie zal dan gelijk hebben?....

Laat ons nu eens zien wat de man zoo al in heeft te brengen.

«De *eerste* dwaling — zegt hij — of kunstgreep in deze zoogenoemde verklaring is, dat de staat des geschils tusschen Joden en Samaritanen geheel verkeerd wordt opgegeven. Het geschil betrof niet *de aanbidding op zich zelve*, of *de wijze*, waarop zij moest geschieden, maar *de plaats* waar God moest aangebeden worden.» — Wij nu hebben in *de Katholiek* D. II. *bladz.* 383 *en v.* de geschiedenis van het geschilpunt opgegeven. Daarop lieten wij volgen: »haar voorstel (van «de Samaritaansche vrouw) betrof niet de aanbidding «in *algemeenen* zin genomen, want bij Joden en Sama«ritanen was er geen twijfel over, dat men God op *alle* «plaatsen kan aanbidden; maar het betrof die *openbare* «aanbidding, die met *offeranden* en *godsdienstige plegtig«heden* vergezeld ging, en waarover verschil bestond «tusschen beide volken, *daar het een zegde dat deze te* «JERUSALEM, *het ander dat ze op* GARIZIM *geschieden* «*moest.*» — En verder: «De Zaligmaker antwoordt niet «regtstreeks op het voorstel der vrouw, dit was on«noodig, omdat *het geschil* WEGENS DE PLAATS *der aan«bidding* van zelfs vervallen moest, zoodra eene andere «openbare aanbidding door Hem zelven voor de ge-

«heele aarde zou ingevoerd zijn.» — En nu heet het in den *Kerkbode* dat «dit wel niet geheel voorbijgegaan, «maar zeer in de schaduw geplaatst wordt, door on-«gemerkt *(echter niet behendig genoeg om den Bode on-«opgemerkt te blijven)* het denkbeeld, als ware het, in «te schuiven, dat hier gesproken wordt over de aan-«bidding, die met offeranden en godsdienstige plegtig-«heden vergezeld ging.» — Wij zullen hier niets bij-voegen; de lezer oordeele.

«Eene *tweede* dwaling — vervolgt de *Bode* — is, dat de beteekenis van *offeren* of het aanbidden met *offeranden en godsdienstige plegtigheden* hier aan het woord *aanbidden* (προσκυνεῖν) ontaalkundig wordt opgedrongen en volstrekt onbewijsbaar is.» — Men ziet het: in deze tweede bemerking heet het bloot eene *dwaling;* het bijgevoegde: *kunstgreep* is nu achtergebleven. Misschien deed de *Bode* het wel met opzet, omdat hij medelijden had met onze eenvoudigheid. 't Is regt lief; maar het verwonderde ons niet. Geletterde mannen, als die van den *Kerkbode*, die door eigen ondervinding weten, dat men op het terrein der taalkunde wel eens kan struikelen, zijn daardoor zelfs toegevender jegens anderen. Voor dezen keer echter moeten wij die toegevendheid beleefdelijk van de hand wijzen: wij behoeven ze niet. Die *tweede* dwaling is in ons opstel nergens te vinden; zij bestond enkel in het brein van den *Bode*, die van de valsche veronderstelling uitging, dat wij προσκυνεῖν *vertaald* hadden door *offeren*, ten minste *offeren* en *aanbidden* als van gelijke beteekenis met elkander verwisseld hadden. — Wij hebben alleen uit het geschilpunt *wegens de plaats* der aanbidding *afgeleid*, dat hier van *openbare* aanbidding sprake was. Bij Joden en Samari-

tanen was er geen twijfel over, of men God op *alle* plaatsen konde aanbidden: daarover waren zij het eens. Maar zij twistten of men te JERUSALEM dan wel te GARIZIM aanbidden moest; en van deze laatste aanbidding hebben wij beweerd, en beweren het nog, dat zij niet anders dan in *beperkten* zin kan verstaan worden, namelijk, van de *openbare en plegtige* aanbidding, die met *offeranden en godsdienstige plegtigheden* vergezeld ging. — Is dit nu hetzelfde, wat de *Kerkbode* ons ten laste legt?

«Ten derde.» — Voor de verandering zeker, is nu *dwaling* ook al achtergebleven; doch op het einde van deze *alinea* heet onze verklaring *louter onzin.* — Dit «ten derde» is eigenlijk een gevolg van de *tweede* dwaling, die de *Kerkbode* zoo welmeenend ons toedacht. «Indien aanbidden — zegt hij — hier beteekenen moet *offeren*, dan moet de uitdrukking *ware aanbidders* (προσκυνηταὶ) ook beteekenen *ware offeraars.*» — En dan zou er, volgens hem, uit volgen: dat het gezegde van *Jesus* geheel afweek van de bedoeling, die de vrouw met hare vraag had, en Jesus zich in zijn antwoord moest voorstellen; alzoo zouden alleen de priesters de *ware offeraars* zijn, niet het volk, dat niet offert, maar voor en ten behoeve van welk geofferd wordt; en diensvolgens Jesus niet geantwoord hebben op de vraag *waar het volk* offeren moet. — Dit zou er, volgens den *Bode*, altemaal uit volgen. — Maar wij hebben *niet* gezegd wat de *Bode* ons in den mond legt; wat volgt er nu uit?....

Doch gesteld eens, wij beweerden dat aanbidden hier beteekent *offeren* (wat misschien zoo *volstrekt onbewijsbaar* niet zijn zou, daar toch *Abraham*, toen hij

zijnen zoon ging *offeren* en tot dat einde vuur, hout, en een zwaard mede nam, aan zijne knechten zeide: «wacht hier.... als wij *aangebeden* zullen hebben, zullen wij tot u terug keeren.») zou er dan, omdat alleen de priesters offeren, uit volgen: *dus kan het volk niet gezegd worden te* OFFEREN, en heeft de Zaligmaker niet geantwoord op de vraag *waar* het *volk* offeren moet? — Dan begrijpt de Katholieke Kerk het zeker anders dan de *Kerkbode*, althans betrekkelijk het Misoffer; want in de *Canon* van de Mis staat: «Gedenk o Heer,.... ook de omstaanders,.... voor wie wij U opdragen, of *die U opdragen dit offer*, enz.» (1) Welligt doet dit bewijs bij den *Kerkbode* niets af. — Welnu, wij willen zoo inschikkelijk wel wezen om andere te leveren; en opdat de *Bode* daar niets op af te wijzen zou hebben, zullen wij niet de vertaling der *Vulgata*, maar die van den *Statenbijbel* openslaan. — Onder de Wet van Moyses waren uitsluitend de *priesters* de eigenlijke *offeraars:* dit is eene daadzaak, die wij niet noodig zullen hebben te bewijzen; (2) en evenwel wordt het bevel om te *offeren* door Moyses, in den naam van God, aan de kinderen van Israël, dat is: *aan het volk*, gegeven. «*Ende de* HEERE *sprack tot Mose, seggende: spreeckt tot de kinderen Israëls, ende segt tot hen:.... dan sult gij een nieuw spijs-offer den* HEERE *offeren — ende sult den* HEERE *een vijer-offer offeren — gij sult een brand-offer den* HEERE *offeren.* (III BOEK MOSIS. *cap.* XXIII. IV BOEK MOSIS. *cap.* XXVIII.) (Hoe zal de *Kerkbode* dit nu met elkander overeenbrengen

(1) Memento Domine..... et omnium circumstantium;.... pro quibus tibi offerimus, vel *qui tibi offerunt* hoc sacrificium etc.

(2) De weinige uitnemingen bevestigen nog meer dien regel. — Zie de aanteek. hieronder.

en zich zelven gelijk blijven?) Wij vinden hetzelfde op andere plaatsen, die vooral opmerkelijk zijn, omdat zij juist betrekking hebben op het geschilpunt tusschen de Joden en Samaritanen, — Aan Israel was door de Wet (Exod. 23 en 24) voorgeschreven: «*Driemael des jaers sullen alle uwe mannen voor het aengesichte des* Heeren *verschijnen;*» onmiddellijk was er voorafgegaan: «*ende men en sal voor mijn aengesichte niet ledigh verschijnen.*» Wat zij daar te doen hadden, is duidelijk genoeg uit de gewijde geschiedenis op te maken; het volgende, uit 2 *Paralipom.* VIII, laat deswegens geen twijfel over: «*Doe offerde Salamo den* Heere *brand-offeren op den altaer des* Heeren..... *Selfs na den eisch van elcken dagh, offerende, na het gebodt van Mose, op de Sabbathen, ende op de nieuwe maenden, ende op de gesette hooghtijden drie malen in 't jaer.*» (De kantteekening in den *Staten-bijbel* verwijst hier naar Exod. 23.) De kinderen van Israel moesten dus op gezette tijden *offeren;* maar op welke plaats? Ook daaromtrent had God, door Moyses, aan Israel zijne voorschriften gegeven. Deut. XII: 11, 13, 14 lezen wij: «*Dan* (na den overtogt des Jordaans) *salder eene plaetse zijn, die de* Heere *uwe Godt verkiesen sal, om sijnen name aldaer te doen woonen;.... Wacht u, dat gij uwe brandofferen niet en offert in alle plaetse, die gij sien sult. Maer in de plaetse, die de* Heere *in eenen uwer stammen sal verkiesen, daer sult gij uwe brandofferen offeren.*» En welke was de plaats, die de Heer toen verkozen heeft? — Onder den hoogepriester Heli was het Silo, waar Elcana, de vader van Samuel, in dien tijd, jaarlijks met zijn gezin henen trok. «*Daer was een man.... wiens name was Elkana.... Dese man nu gingh opwaarts uyt sijne stadt*

van jaer tot jaer, om aen te bidden, ende om te offeren den HEERE *der heyrscharen te Silo, ende aldaer waren Priesters des* HEEREN *Hophni en Pinehas,* (1) *de twee sonen Eli.*» (1e B. SAMUELS 1e *cap.*) Naderhand werd JERUSALEM dat uitverkoren oord, blijkens het gebed van SALOMON (1 KON. VIII: 29). «*Dat uwe oogen open zijn, nacht ende dagh over dit Huys, over de plaetse, van dewelke gij geseyt hebt, Mijn naem sal daer zijn.*» (De *Staten-bijbel* verwijst hier in de kantteekening naar DEUT. XII: 11.) — De Joden nu, die genoemde voorschriften der Wet kenden, en door de voorbeelden hunner vaderen geleerd hadden, *hoe* die voorschriften te verstaan waren, hielden dus te regt tegen de Samaritanen staande, dat JERUSALEM de *plaats* der aanbidding was; en daar de wijze van aanbidding, met *offeranden* namelijk, *en godsdienstige plegtigheden* bepaaldelijk was voorgeschreven, kon er in hun geschil, *wegens de plaats*, van geene andere dan *deze* aanbidding sprake zijn. — Hoe gevolgelijk de redenering van den *Kerkbode* zij, is nu gemakkelijk op te maken. Keeren wij terug tot de *toetsing* van den *Kerkbode.*

Alsdan volgt er een «ten vierde» en «ten vijfde,» waarin de *Bode* nu niet meer *toetst*, maar op zijn beurt

(1) Het waren deze laatsten, die *offeren* moesten; want *Elcana*, die naar Silo ging om *aan te bidden* en *te offeren*, was geen priester. Uit de geslachtlijst, die in het 1e Boek *Paralipom* VI: 33—38 wordt opgegeven, blijkt dat hij van de stam van LEVI was, en van dezen voortkwam langs CORE, de klein-zoon van CAATH, wiens familie geen regt had tot de bedieningen des priesterschaps, welke door de Wet uitsluitend aan die van AARON waren voorbehouden. Het is waar, SAMUEL, de zoon van ELCANA, droeg naderhand offeranden aan God op, doch dit deed hij niet als priester, noch voor het tabernakel, maar in zijne hoedanigheid van profeet en krachtens eene bijzondere magtiging van God, zoo als later aan ELIAS, ELISEUS en sommige anderen verleend werd, want dat zulks anderszins niet mogt geschieden, blijkt uit de geschiedenis van SAUL, die eigenmagtig geofferd had en daarom, onder anderen, van God verworpen werd

eene korte verklaring van den bedoelden tekst geeft. Het ligt buiten ons plan, om daarover met den *Bode* te redetwisten; ook meenen wij dat het overbodig zou wezen. De *Kerkbode* moge in zijne verklaring stout weg beweren: «dat de Joden en Samaritanen aan de «*plaats* der aanbidding alle mogelijke waarde hechtten; «dat zij God in hunne huizen en Synagogen wel aan-«baden, maar het er toch voor hielden, dat eene aan-«bidding van God, op eene *geheiligde* plaats, door Hem «zelven daartoe aangewezen, de *ware* was. — Dat «Jesus dit denkbeeld aan de vrouw ontneemt — dat «er van offeranden geenszins sprake is,» — dit alles moge de *Bode* beweren; maar elk die onbevooroordeeld en met eenige oplettendheid het hierbovenstaande gelezen heeft, zal het gehalte dier bewering gemakkelijk waarderen kunnen.

Daar is nogtans iets, waarover wij niet zwijgen mogen. — Over een' geweldigen aanval? vraagt misschien de een of ander lezer. — Och, neen; dat is volstrekt het geval niet. Wij wilden alleenlijk onze lezers opmerkzaam maken op eene zinsnede, die in de verklaring van den *Evangelischen Kerkbode* voorkomt, en waaruit blijkt, *dat hij het met ons eens is.* — Met u eens is.... Spot gij? Zeker niet; 't is ernst, gij zult het hooren. Met onze verklaring van JOAN. IV: 23, zoo als wij boven gezegd hebben, beoogden wij niets anders, *dan aan te toonen, dat die woorden* NIETS BEWIJZEN TEGEN DE UITERLIJKE EEREDIENST *der Katholieke Kerk.* En wat zegt nu de *Kerkbode?* — «Door het «aanbidden van den Vader *in geest en waarheid*, wordt «dus integendeel bedoeld eene Godsdienstige vereering «overeenkomstig de natuur van Hem, *die een Geest is*,

«gelijk JEZUS, vs. 24, er uitdrukkelijk bijvoegt, om «aan te toonen, dat aan de ware aanbidding van dien «Vader, al *wat aardsch en zinnelijk was*, ALLEEN DIENST-«BAAR EN ONDERGESCHIKT MOET WEZEN.» Gij ziet het: wij beweerden, dat door de woorden des Zaligmakers de uiterlijke eeredienst niet wordt uitgesloten, zoo als de *Calvinisten* vooral, hebben staande gehouden; en nu zegt de *Bode* hetzelfde met ons. Immers wat aan iets anders *dienstbaar en ondergeschikt* is, is niet uitgesloten, maar wel degelijk daarbij opgenomen. En wat hebben wij anders betoogd in onze opstellen over *Godsdienstplegtigheden?* — Wij hebben, het is waar, beweerd, dat het aardsche en zinnelijke in de eerdienst er een *wezenlijk* deel van uitmaakt, omdat het ligchaam van den mensch, zoo wel als zijne ziel, Gode dienstpligtig is, en hierin verschillen wij zeker van den *Evangelischen Bode;* maar wij hebben eveneens beweerd en aangetoond, dat het *aardsche* en *zinnelijke* niet het *voornaamste* deel der eeredienst is; dat integendeel het uiterlijke aan het innerlijke *dienstbaar* en *ondergeschikt* moet wezen, en in de Katholieke Kerk inderdaad *dienstbaar* en *ondergeschikt* is, dewijl dat aardsche en zinnelijke als middel tevens dient, om den mensch tot het bovenaardsche en onzinnelijke op te leiden. Onze opstellen, vooral de inleiding, zijn daar, om de waarheid onzer gezegden te staven.

Menig een zal misschien glimlagchen en vragen: moest dáárom de *Kerkbode* zich zoo veel moeite geven, om ten laatste de stelling zijner partij te verdedigen?.... Wij vragen op onze beurt: is dat te verwonderen, wanneer hij eene zaak verkeerd opvat? Wanneer hij zich in zijne tegenpartij vergist?

Wij eindigen met eenige woorden over de laatste aanmerking van den *Kerkbode*, betrekkelijk eene aanteekening over het H. Misoffer.

Op al de haarkloverijen en spitsvindigheden, die de *Bode* in die aanmerking opeenstapelt, zijn wij niet voornemens afzonderlijk te antwoorden. Wij bepalen ons tot het volgende: — Wij schreven eene korte aanteekening daar neer, en meenden niet noodig te hebben die verder toe te lichten, omdat het buiten ons plan lag, om het Misoffer te bewijzen. Dat nu de *Bode* ongerijmdheid, tegenspraak en onzin in onze aanteekening vindt, komt alleenlijk daaruit voort, dat hij, ook hier, van eene valsche veronderstelling uitgaat, en ten anderen, dat hij ons niet begrepen heeft.

Dat hij van eene valsche veronderstelling uitging, blijkt daaruit, dat hij ons zinspelingen toeschrijft, waar wij geen zinspelingen in den zin hadden. Zoo zegt hij, onder anderen: «Welk eene speling met woorden! De «Heiland zegt (Joh. XIV: 6): *Ik ben de weg, de waar-«heid en het leven.* Nu ligt men uit dat gezegde alleen «de uitdrukking: *Ik ben de waarheid*, om te betoogen, «dat het Misoffer een waar offer is. Maar dat sluit «immers niet.» Deze veronderstelling van den *Bode* is valsch: wij dachten zelfs op dat oogenblik aan het bedoelde gezegde niet. Wij doelden eeniglijk op de tegenstelling die er bestaat tusschen de *schaduwen en afbeeldingen* van het Oude en de *waarheid* in het Nieuwe Verbond; en dat wij daar de Heiland de *waarheid* ZELVE noemden, was enkel om Hem als *waarachtig* God aan te duiden. — Zou dit den *Evangelischen Kerkbode* mogelijk gehinderd hebben?

Ten anderen; hij heeft ons niet begrepen. En hoe

kon hij ons begrijpen? daar hij niet *juist* weet, wat de leer der Kerk omtrent de *transsubstantiatie* is; welke kennis nogtans in onze aanteekening verondersteld wordt. «Wij hebben — zegt de *Bode* — altijd gemeend, dat «de leer der Roomsche Kerk was, dat door de *con-* «*secratie* de ouwel *veranderde* in het ligchaam en bloed «des Heeren; dat er eene overgang van de zelfstandig- «heid des ouwels in die van vleesch en bloed (Trans- «substantiatie) plaats vond.» De *Bode meende;* en zijne meening was onjuist. De juiste leer der Kerk is deze: «Dat de geheele zelfstandigheid van het brood veran- «derd wordt in de zelfstandigheid van het ligchaam en «de geheele zelfstandigheid van den wijn in het bloed «van Christus» (*Concil. Trident.* sess. XIII. cap. 4), en die leer der Kerk verschilt van de meening des *Boden* meer dan hij welligt denkt. — Is het nu te verwonderen, dat hij niets dan verwarring zag, daar hij zelf in de war was?

Wij zullen het hier maar bij laten, en eindigen met den welgemeenden raad aan den *Evangelischen Kerkbode*, dat hij in het vervolg zich beter onderrigte aangaande de zaken, de Katholieke Kerk betreffende, zonder dat loopt hij gevaar, bij iedere gelegenheid, onkunde aan den dag te leggen.

Den Schrijver der opstellen over GODSDIENSTPLEGTIGHEDEN.

Vorenstaande regelen waren voor de pers nagenoeg in gereedheid, toen nummer 2, vierden jaargang, van den *Evang. Kerkbode* ons in handen kwam. GODSDIENST-PLEGTIGHEDEN was het opschrift des eersten artikels. —

Zou de *Bode*, dachten wij, eene wederlegging in den zin hebben? — Wij lazen, maar door de lezing bevonden wij, dat kunstige verdraaijing onzer gezegden, laffe aardigheden, scheldwoorden en wat des meer zij, de voornaamste bestanddeelen van zijn artikel uitmaken. Slechts datgene wat de leer van LUTHER en CALVYN betreft, heeft den schijn eener wederlegging; en welk eene wederlegging dan nog!

Het schrijven van den *Bode* is gerigt tegen «een artikel over de *Godsdienstplegtigheden*, of eigenlijk maar het slot en de som daarvan,» geplaatst in het nummer voor Augustus l.l. in de *Katholiek*. Wij hadden in dat artikel betoogd, dat de afschaffing der godsdienstige plegtigheden een noodzakelijk gevolg was van de beginselen der hervormers; en onder andere van LUTHER gezegd; *dat hij de Godsdienst tot eene bloote bespiegeling verlaagd had. De Kerkbode* schijnt daar geweldig boos over geworden te zijn; en om, zoo maar met een' enkelen slag, die bewering den bodem in te slaan, en aan te toonen (natuurlijk *vragender wijze* om minder onkiesch te zijn) dat *de Katholiek* «een aartsleugenaar en vuige laasteraar of een groote weetniet is, die er nog geen begrip van heeft wat *denken* is, of wat LUTHER geleerd heeft» — tracht hij ons te beschuldigen van tegenspraak door ons te herinneren: «dat men, volgens LUTHER, God met mond en hart en daad moet dienen.» Ziet hier ons antwoord.

Alles wat wij van de beginselen van LUTHER gezegd hebben, is louter waarheid: wij kunnen het uit zijne eigen schriften, stelling voor stelling, aantoonen. Om het daar ter plaatse te doen, was overbodig. *De Katholiek* had in zijne vorige artikelen over den TOESTAND

VAN HET PROTESTANTISME die beginselen van LUTHER grondig onderzocht en op behoorlijke wijze toegelicht; de *wederlegging* er van heeft tot dus verre niemand beproefd; wij konden dus volstaan met alleen de resultaten van hetgeen vroeger bewezen was, op te geven. Dat LUTHER's grondleeringen: *de mensch kan niets;* de *mensch moet gelooven*, eene tegenspraak bevatten, moet ons niet geweten worden. — Dat LUTHER op verschillende tijden en plaatsen verschillend geleerd heeft, is niet *onze* schuld: of kunnen wij het helpen dat de man het met zich zelven zoo weinig eens was, dat hij met betrekking tot het *zelfde* onderwerp van daag *ja* en morgen *neen* zeide? Niet aan ons wijte men derhalve die tegenspraak, maar aan LUTHER zelven, van wien de *Kerkbode* teregt zich mag «beroemen de leerling te zijn.»

Wat wij van LUTHER zegden, was eene getrouwe opgave zijner hoofdbeginselen; dat de gevolgen, die er uit voortkomen, afschuwelijk zijn, bewijst alleen dat de beginselen zelve niet deugden; de gevolgtrekking was daarom niet minder logisch. Maar geheel on-logisch, om het zachtste woord te noemen, is de handelwijs van den *Kerkbode*, die hetgeen wij van *beginselen* en derzelver gevolgen zegden, op *personen* overbrengt. «Zoo «komt er — zegt hij — de wereld achter, dat de «Lutheranen alle zondagen bijeenkomen, om stelsel«matig God en zijne liefde te bespotten; en dat ook «hunne inwendige zoogenoemde Godsdienstigheid be«spotting is van de opperste Majesteit en hoogste «Liefde!» Wij hebben dat nergens gezegd. In hen, die zich tegenwoordig nog *Lutheranen*, *Calvinisten* of hoe dan ook noemen, veronderstelden wij veeleer

andere gevoelens, toen wij het volgende daar bij voegden: «Of nu Calvyn en Luther zulk een uiterste «inderdaad beoogden; of zij ten minste dit gevolg van «hun stelsel berekend hadden, behoeven wij niet te «beslissen; zeker is het, dat de geheele vernieting «der Liturgie in het zelve lag opgesloten. Maar wij «willen die beginselen eens ter zijde stellen, te meer, «omdat zelfs het Protestantisme onzer dagen over die «monsterachtige leer zijner sectenhoofden verlegen «schijnt... »

Ook Calvyn wordt door den *Kerkbode* tegen den *Katholiek* in bescherming genomen. Niet dat hij er voor uit komt de gevoelens van Calvyn omtrent de praedestinatie aan te kleven, het is er misschien ver af; maar hij tracht ze zoo veel mogelijk te vergoelijken, door eene vergelijking met der gevoelens de *Thomisten*. Wil de *Kerkbode* een punt van vergelijking, dan neme hij *de leer der Kerk*, niet de gevoelens van dezen of genen Theoloog, dien het den Katholieken vrijstaat, al of niet te volgen. Intusschen verschilt het gevoelen van den H. Thomas omtrent de predestinatie hemelsbreed van de leer van Calvyn, en evenzeer de gevolgen, die er uit afgeleid worden. Het gevoelen des eersten, of welk *gevoelen* ook van andere theologen, te verdedigen, is volstrekt onze taak niet; alleenlijk verzoeken wij den *Kerkbode* den H. Thomas niet te laten zeggen, wat deze nimmer geleerd heeft, namelijk, *dat de uitverkorene door de krachtdadige genade* gedreven wordt.

De *Kerkbode* is wel zoo vriendelijk geweest van aan «menige Protestantsche huismoeders te zeggen, wat *het Rationalisme* voor een ding is.» — «Het *Rationa-*«*lismus* is dan die denkwijze, welke in de zaak der

«godsdienst geen ander gezag erkent, dan dat der men-«schelijke rede. Het verwerpt daarom als zoodanig alle «goddelijke openbaring, erkent geenen Bijbel, gelooft «aan geenen goddelijken Verlosser, met wien hij ons «bekend maakt, kortom, aan niets van al wat den grond, «den eenigen grond van het Protestantismus uitmaakt.» Om het nog duidelijker te maken had de *Kerkbode* het volgende daar nog wel bij kunnen voegen: — Maar er bestaat ook een *Rationalisme* dat niet openlijk voor zijn bestaan durft uitkomen; dat wel den schijn heeft den Bijbel en een goddelijken Verlosser aan te nemen, maar inderdaad dien Bijbel slechts aanneemt, zoo ver het goedvindt, en dan het aangenomene nog aan zijne eigenmagtige uitlegging onderwerpt; dat van dien Verlosser een ouding maakt; dat noch in de H. Drieëenheid, noch in de *waarachtige* Godheid van den Zoon of den H. Geest gelooft; dat de erfzonde loochent en van den zoen-dood van den God-mensch niet hooren wil; en alzoo, met schijnbaar bijbehoud van den Bijbel en van een' ingebeelden Christus, den geheelen grond des Christendoms verwerpt. — Had de *Kerkbode* er dat bijgevoegd, dan zouden die goede moedertjes het misschien nog beter begrepen hebben.

En hiermede nemen wij voor ditmaal beleefdelijk afscheid van den *Evangelischen Kerkbode*.

IETS OVER DE GODSDIENSTIGE ONTWIKKELING VAN HET PROTESTANTISME.

Onder de kenmerken, die ons de waarheid van de dwaling ten duidelijkste doen onderscheiden, behoort niet tot de geringste, dat de dwaling in tegenoverstelling van de waarheid, zich nimmer gelijk blijft, maar zich, om niet ontdekt te worden, gedurig in eene andere gedaante vertoont; dat zij heden ontkent, wat zij gisteren als waarheid omhelsde, en alzoo hare eigene veroordeeling medebrengt: gelijk een schuldige, die, hoe meer bewijzen hij voor zijne onschuld tracht aan te voeren, des te meer met zich zelven in tegenspraak wordt bevonden en juist daar door zijn eigen vonnis voorbereidt.

Deze opmerking, ofschoon zij nooit meer dan in het Protestantisme van onzen tijd bewaarheid wordt, is echter niet van heden of gisteren; alle ketterijen van den aanvang des Christendoms af, hebben steeds dit zelfde kenmerk gedragen. De oude *Tertulliaan*, door de ondervinding geleerd zegde reeds in zijnen tijd (1). «De «ketters zijn veranderlijk in hunne regels, dat is, in «hunne geloofbelijdenissen: ieder van hen meent het regt «te hebben, om, hetgeen hij ontvangen heeft naar zijn eigen «begrip te veranderen en te wijzigen, zoo als ook de «aanvoerder van deze of gene secte het uit zijne eigen «brein heeft voortgebragt. De ketterij behoudt altoos de «haar eigene geaardheid, dat zij onophoudelijk nieuwig«heden voortbrengt..... Hetgeen aan Valentius geoor«loofd was, is ook aan de Valentianen geoorloofd: de

(1) De Praescript, C. 42.

«Marcioniten hebben dezelfde magt als Marcion, en de «aanvoerders eener ketterij hebben even weinig regt om «nieuwigheden voort te brengen als hunne volgeren; en «al wie hen naauwkeurig nagaat, zal bevinden, dat zij «in vele opzigten ver van hunnen oorsprong zijn af-«geweken.»

Het zelfde verweet ook de *H. Hilarius* aan den keizer *Constantius*, eenen voorstander der Arianen, toen deze gedurig nieuwe kerkvergaderingen belegde om telkens nieuwe geloofsformulieren op te stellen of de voorgaande te hervormen. «Hetzelfde» zegt hij «heeft plaats «met u als met onkundige bouwmeesters, die altoos «hun eigen werk afkeuren; gij doet niets dan bouwen «en afbreken; terwijl de Katholieke Kerk den eersten «keer dat zij vergaderde, een onvergankelijk gebouw «daar neder zette, en in het symbolum van Nicëen eene «zoo volledige uiteenzetting van de waarheid gaf, dat «men, om het Arianisme voor altoos te veroordeelen, «niets anders noodig heeft, dan het eerste te her-«halen.»

Dit onderscheid tusschen de waarheid en dwaling, moet niemand bevreemden; immers de waarheid, daar zij van God zelven onmiddelijk haren oorsprong ontleent, heeft terstond, dat is, zoodra zij uit den mond der eeuwige wijsheid is voortgebragt, hare volkomenheid, en daarom, gelijk *Tertulliaan* zegt, is de regel des geloofs onveranderlijk, en voor geene hervorming vatbaar. Maar geheel anders is het met de dwaalleer gesteld; zij is slechts een zwak voortbrengsel van het menschelijk brein, en kan zich niet, dan uit onregelmatig te zaam gevoegde bestanddeelen daarstellen, en wanneer men dus eenmaal in zijn overmoed eene

algemeen aangenomene leer durft hervormen, dan stelt men zich ook bloot aan de gevolgen die daaruit noodzakelijk moeten voortkomen, schoon men deze ook te voren niet kan berekenen. Hetgeen in den eersten aanvang voor de verhitte verbeelding een schoon aanzien had, wordt bij nadere overweging uit een geheel ander oogpunt beschouwd, en vindt men zich genoodzaakt op nieuw te hervormen, zonder te weten wanneer of waar men eindigen zal.

Dit bemerkte ook de *H. Chrysostomus*, wanneer hij zegt (1) «vermijd de nieuwigheden in uwe leeringen, «want gij zult u niet bij ééne bepalen; de eene nieu«wigheid brengt de andere voort, en wanneer men «eenmaal den eersten stap op den dwaalweg gezet «heeft, dan dwaalt men zonder einde.» — Zoo lang het Christendom bestaan heeft, heeft nimmer eene dwaalleer dit alles duidelijker verwezenlijkt dan het hedendaagsch Protestantisme; immers hoezeer veranderingsgeest het eigendommelijk kenmerk van alle ketterijen is, hebben nogtans de vroegere hervormers zich altoos achter den schijn van oudheid trachten te verbergen, en hunne uitvindingen door hun opgeworpen gezag en door zoogenaamde geloofsformulieren te bestendigen.

Thans echter zou men er weinigen aantreffen, die zich niet over de meeste leeringen van *Luther* en *Calvijn* zouden schamen, ja durft men openlijk beweren, dat men zich aan geene vaste Leer moet bepalen; hier door toch zou men het vrije verstand aan band leggen, zich wederom de ketenen van het Pausdom die men zoo moedig verbroken heeft, om den hals werpen. Zijne

(1) Hom. 5 in 2 ad Tim.

Godsdienstige gevoelens te rigten naar den voortgang der beschaving, dit heet men thans ontwikkeling, dit heet men volmaking van het Christendom; stelselloosheid is alzoo het eenige grondbeginsel van het Christendom geworden. — Groote God! tot welke ongerijmdheden vervalt toch de mensch niet, wanneer gij hem aan zijne duisterheden overlaat!

In den loop der gansche natuur heerscht eene eenzelvigheid, eene vastheid, die van het begin der schepping tot op dit oogenblik geregeld voortduurt; en aan dien vasten loop hecht menigeen zoo veel, dat hij zelfs Gods klaarblijkelijkste wonderwerken, omdat zij van dien geregelden loop afwijken, zou willen loochenen. En Gods woord, hetwelk waarheid is, Gods woord door hetwelk ook de gansche natuur is voortgebragt, dat woord waarvan geschreven staat: «'s Heeren waarheid «blijft in eeuwigheid» en «Hemel en aarde zullen voor«bijgaan, maar mijne woorden zullen niet voorbijgaan» dat woord zou uit den mond der eeuwige wijsheid zijn voortgevloeid om al die beteekenissen, al die vormen te ontvangen, die de grillen der menschen er aan verkiezen te geven?

Er is geene wetenschap, die zich niet eene of andere onveranderlijke, bestemde en als zoodanig erkende waarheid ter verdere ontwikkeling ten grondslag stelt; en geen wonder, alle handelingen zoo van den bijzonderlijken als van den openbaren mensch gaan van een of ander leersteisel uit; de mensch handelt omdat hij gelooft. En de Godsdienst alleen, de verhevenste aller wetenschappen, die niets anders is, dan kennen, handelen en beminnen, die bestemd is om den mensch tot zijne eeuwige bestemming op te leiden, die de

drijfveer van alle handelingen moet zijn, die de grondslag is van alle zoo huisselijke als maatschappelijke orde en geluk; zij alleen zou geene onveranderlijke grondregels hebben? Het was waarlijk aan het Protestantisme voorbehouden, in zulke ongerijmdheden te vervallen: onveranderlijke waarheden, en dus ook de verpligting voor alle menschen en tijden om deze eenstemmig aan te nemen zijn het natuurlijk gevolg der openbaring. Trouwens God heeft tot ons gesproken door zijnen Zoon, opdat wij hem hooren, en in hem gelooven zouden, en zulks onder de bedreiging eener eeuwige verwerping; « die niet geloofd zal hebben zal « verdoemd worden. » Indien dit bevel, en deze bedreiging geene hersenschimmen, maar doelmatig en Godwaardig zijn, dan moet ook de Godsdienst bepaalde voorwerpen hebben die men gelooven, en naar welke men bijgevolg handelen moet; en deze moeten waarheden zijn, die zich niet naar de verschillende inzigten van het menschelijk brein laten wringen, maar zij moeten door een onfeilbaar gezag boven het bereik van alle menschelijke veranderingen, verheven wezen, zij moeten ook voor alle geloovigen en voor alle tijden dezelfde zijn, want «Jesus Christus is gisteren en heden « en in alle eeuwigheid dezelfde, » en daarom vermaande de Apostel de Hebreërs (1), «laat u door geene verschil- « lende en vreemde leeringen wegslepen » hij wees hun integendeel het geloof hunner voorgangeren alleen ter navolging aan.

Het geloof is die kostbare paarl, het is dat toebetrouwde pand, hetwelk Paulus aan zijnen Timotheus en in hem aan de geheele Kerk ter getrouwe bewaring

(1) Hebr. XIII: 9.

aanbeval (1) «o Timotheus! bewaar het toebetrouwde «pand» bewaar dat pand, hetwelk door u niet uitgevonden, maar aan u slechts toebetrouwd is, bewaar het «de ijdele nieuwigheid van woorden vermij-«dende,» (2) blijf in hetgeen gij geleerd hebt, en hetgeen u is toebetrouwd, wetende van wien gij het geleerd hebt.

De Kerk steeds getrouw aan de voorschriften van Jesus en zijne Apostelen heeft dan ook altoos met de meeste waakzaamheid dat toebetrouwde pand, de altoos onveranderlijke leer des geloofs, zoo als zij die van de Apostelen ontvangen had bewaard en tot het nageslacht ongeschonden overgebragt. Geene Kerkvergadering vermeette zich ooit, het geringste daarbij te voegen of af te nemen, en wanneer iemand het durfde wagen eene nieuwe leer te verkondigen, men toetste haar aan hetgeen men tot hier toe geloofd had, en bevond men, dat zij afweek van hetgeen *altijd, overal* en *van allen* geloofd was geweest, zoo werd het anathema er over uitgesproken, gelijk ook over haren uitvinder wanneer hij zich niet aan die beslissing wilde onderwerpen.

Wanneer wij de oorkonden van den voortijd raadplegen, dan ontmoeten wij immer de zelfde wijze om de ware leer van Christus van de dwaling te onderscheiden: te weten, men beriep zich niet op de meerdere beschaving of op ontwikkeling van het Christendom, maar men spoorde de christelijke leer zijner voorgangeren naauwkeurig op. Wij willen hiervan slechts eene getuigenis tot bewijs aanvoeren «wat de Apostelen «gepredikt hebben» zegt *Tertull.* «dat is, wat Christus

(1) 1 Tim. VI : 20.
(2) 2 Tim. III : 14.

«hun geopenbaard heeft, zal ik aantoonen dat door «niets anders moet bewezen worden dan door dezelfde «Kerken, die zij gesticht hebben, zoo door hunne «mondelijke prediking als naderhand door hunne brie«ven.» Indien dit eene waarheid is, blijkt het ook, dat alle leering welke met die apostolische en oorspronkelijke moederkerken in het geloof overeenstemt, de waarheid voor zich heeft, als buiten twijfel datgene inhoudende wat de Kerk van de Apostelen, de Apostelen van Christus, en Christus van God heeft ontvangen; dat integendeel alle leer, welke met de leer dier Kerken, en alzoo met de leer der Apostelen, van Christus en van God in strijd zijn, voor leugenachtig moet gehouden worden.

De Katholijke Kerk, altoos gelijk met zich zelve, vreest ook in de negentiende eeuw niet zich aan dezen toets der waarheid te onderwerpen, en ondanks hetgeen men haar ten laste legt, wij dagen het Protestantisme uit haar de geringste verandering in het leerstellige aan te wijzen; men onderzoeke de oorkonden der oudheid, men vergelijke en oordeele bij wie de waarheid huisvest.

Het ligt niet in ons tegenwoordig bestek, al wat de kwade trouw van vele Protestanten tegen de onveranderlijkheid van het Katholiek geloof gewoonlijk aanvoert, te wederleggen, deze aantijgingen komen doorgaans hierop neder, dat men stellingen van bijzondere personen op rekening der geheele Kerk stelt, en betwiste gevoelens met Geloofswaarheden of wederom deze laatste met de Kerkelijke tucht verwart. En wie toch zal ter goedertrouw de Kerk als veranderlijk in hare uitspraken kunnen beschouwen, omdat zij hare

regels van tucht naar gelang van tijden, plaatsen en andere omstandigheden, wijzigt? Wie zal durven beweren, dat juist dáárom de Protestanten in de viering van het nachtmaal van de voorschriften der Goddelijke instelling zijn afgeweken, «omdat zij het voor den «middag en niet 's nachts vieren,» wie zal in het algemeen de Christenen beschuldigen, dat zij in de leer der Apostelen niet volstandig zijn gebleven, omdat zij zich niet meer van bloed en gestikt vleesch onthouden? nimmer heeft een Katholiek beweerd, dat in dien zin de Kerk onveranderlijk is. Maar hoedanig ook haar verordeningen mogen zijn, zullen zij nimmer in strijd zijn met het Evangelie. Ook zijn niet alle Protestanten kleingeestig genoeg, om hunnen veranderingsgeest op zoodanige wijze te verdedigen, en wij doen gaarne hulde aan de opregtheid van den heer *v. Borsum*, die hoezeer tegen de stelselmatige eenzelvigheid in het geloof ingenomen, deze evenwel der Katholieke Kerk in den volstrekten zin toekent. «De Roomsche Kerk,» zegt hij in zijn geschrift tegen de Haagsche Synode, «is eene aaneengeschakelde keten; van boven tot aan «onderen toe kan daaruit niets gemist worden of het «geheel valt in duigen, niet alleen is dit betrekkelijk «het Kerkbestuur, neen, ook en wel in het bijzonder «tot de leer der Kerk. De genoemde Kerk haar belang «in dezen zeer goed inziende, zal dan ook veel rekke«lijker zijn in het vergeven van zedelijke dan van Dog«matische afwijkingen harer dienaren . . . . . in «zedelijken afval, zoo die niet van te ergerlijken aard «is, erkent zij slechts het verderf van een enkel per«soon; maar dwaalt hij op het Dogmatisch veld, hem «voor zijne gemeente ter bewerking aanbevolen, zoo is

«hij bij de geringste volharding onherroepelijk verloren;
«daarbij toch wordt eene geheele schaar in gevaar
«gebragt . . . . . liet men hem ongestoord voort-
«werken, hij zou de eenheid verbreken welke het ken-
«merk en steunsel is der Roomsche Kerk.» (1).

Juist zoo! de eenheid is het kenmerk der Roomsche Kerk, dat is van de ware Kerk van Christus, de eenheid in het leerstellige, welke door de geringste verandering zou verbroken worden.

Dan hieruit volgt niet, dat de Katholieke Kerk afkeerig is van voortgang, ontwikkeling of volmaking der Christenheid: trouwens ontwikkeling en volmaking van den mensch is het groote doel van het Christendom; en daarom vermaant de H. Petrus de geloovigen, dat zij zouden aanwassen in behaaglijkheid en in de kennis van onzen Heer Jesus Christus: daarom maakt zij hare kinderen van hunne prilste jeugd af reeds met de voornaamste waarheden van het Christendom bekend, opdat overeenkomstig den aanwas hunner jaren ook hun geest en hart in christelijken zin ontwikkeld, en zij meer en meer tot volmaakte Christenen gevormd worden.

Maar wat is het ware denkbeeld van ontwikkeling? Ontwikkeling veronderstelt in de eerste plaats eene bepaalde zaak. Deze ontwikkelt zich niet met van de eene in de andere zelfstandigheid over te gaan, maar door uitbreiding van hare bestanddeelen. Het kind ontwikkelt zich met den aanwas der jaren tot op den rijpen

(1) De Heer *Waalkes* mogt er bijgevoegd hebben: «Hij zou ook «de zedeleer zelve in groot gevaar brengen.» Men bedenke wel dat in de K. Kerk de zedeleer niet anders dan wetenschappelijk van de geloofsleer onderscheiden is. Ook de zedeleer moet er *geloofd* worden, want *de regtvaardige moet door het geloof leven.*

ouderdom, en wordt eindelijk een grijsaard; maar hoedanig ook de toevallige vorm, gestalte en andere hoedanigheden veranderen, de grijsaard is toch altijd dezelfde persoon, die hij in zijne kindschheid was: de ledematen van het kind zijn die van den man en van den grijsaard, en al wie aan het ligchaam van het kind een anderen vorm zou willen geven, bij het getal der ledematen iets bijvoegen of er iets afdoen, hij zou het ligchaam of vernietigen of verzwakken.

Het is even zoo in het gebied der wetenschappen. De kennis eener wetenschap is in den leermeester, hoe ook meer uitgebreid, toch geene andere kennis, dan die in den leerling; zij kan in hare ontwikkeling geene andere uitkomsten opleveren, dan in de grondbeginselen zijn opgesloten. Dit behoeft geen verder betoog. Ontwikkeling is hier niets anders, dan aan de verkregen kennis meerdere uitbreiding geven.

«Maar,» zegt hierop de Protestant, «het is de «ontwikkeling eener zaak, die ons hare natuur, hare «bestanddeelen doet kennen, welke te voren voor ons «verborgen waren; en juist zoo is het met de leer «van het christendom gesteld. Wij trachten meer en «meer der waarheden, in den Bijbel vervat, nabij te «komen.» Dit laatste is in zekeren zin waar: de Protestanten zoeken hetgeen zij nog niet bezitten. «In«dien men het geloof heeft,» zou hier de H. Chrysostomus den Protestanten toevoegen (1), «behoeft men «niet meer te twisten of te zoeken. Zulke twisten ne«men het geloof weg; want hij die zoekt heeft nog «niet gevonden. De grootheden en geheimen Gods, de «gaven die Hij ons bereidt, zijn oneindig ver boven

(1) Hom. 1 in Ep. 1 ad Tim.

«onze bevatting verheven. Het geloof is derhalve nood-«zakelijk; want het geloof is het voornaamste genees-«middel voor onze zielen. Twisten zijn dus in strijd «met Gods geheimen. Trouwens wat werkt het geloof «anders, dan ons de weldaden van God met dank-«baarheid te doen ontvangen en ons beter te maken. «Het gedoogt, noch te twijfelen noch te twisten; het «brengt den geest volkomen in rust. De nieuwsgierige «navorschingen integendeel werpen het gansch gebouw «en al de vruchten des geloofs ten onderste boven, «omdat twist en onderzoek nimmer eindigen en het «geloof uit het hart verbannen.»

Mogt zulke belangrijke teregtwijzing van eenen man, dien de Protestanten hoogachten, ingang in hunne harten vinden! zij zouden dan waarheden ontdekken, die tot hiertoe de zoogenaamde ontwikkeling hun niet heeft doen kennen; want het is de pligt van den christen eerst te gelooven en dan te begrijpen. «Indien gij,» zegt Jesus (1) tot de Joden, die in Hem reeds geloofden, «in mijn woord blijft, zult gij waarlijk mijne leer-«lingen zijn, en gij zult de waarheid kennen en de waar-«heid zal u vrij maken.»

Het geloof is derhalve de grond van alle verdere outwikkeling in de godsdienst. Immers de christelijke leer is geene door menschen uitgevonden wetenschap, die hare beslissingen of volmaking aan den voortgang der beschaving, of aan nieuwe ontdekkingen verschuldigd is, of die naar deze moet gewijzigd worden; neen! zij daalde in hare volkomenheid van den hemel neder, toen de H. Geest zich over de Apostelen uitstortte, hen volgens de toezegging van Christus alle

(1) Joan. VIII: 31, 32.

waarheid leerende. Wij ontkennen daarom niet, dat van dien tijd af de geopenbaarde waarheden zich in den geest en in het hart der christenheid al meer en meer ontwikkelen moesten. Naauwelijks toch had de Kerk haar aanwezen ontvangen, of er stonden dwaalleeraren op, die de ontwikkeling der waarheden, dat is eene vaste bepaling en omschreven beteekenis derzelve noodig maakte, door welke bepaling en omschrijving de waarheden zelve in de oogen der christenen helderder, en door allen beter gekend werden. Maar *hoe* kon in deze gevallen de dwaling van de waarheid onderscheiden worden? hoe kon de belofte van Jesus aan zijne Kerk afgelegd, iets beteekenen, wanneer niet een altoosdurend middel daarvoor bestond? wanneer er geen onfeilbaar levend gezag werd gevonden, hetgeen den bepaalden zin van Gods woord, dien de goddelijke Stichter er mede bedoeld had, konde aanwijzen en hetgeen boven alle tegenstrijdige ontwikkeling, of liever inwikkeling verheven was, even als de waarheden van het christendom zelve boven het bereik der menschelijke begrippen verheven zijn.

Het is daarenboven eene ongerijmde stelling, de christelijke leer van den voortgang der menschelijke wetenschappen afhankelijk te maken; want behalve dat zij niet bestemd was, om als 't ware een speelpop voor de geleerden, maar om het dierbaarst kleinood voor alle standen te zijn, en dus ook voor hen, dien het door hunnen stand aan tijd of door bekrompen denkvermogens aan de mogelijkheid ontbreekt, om langs den weg van verstandsontwikkeling die volmaaktere kennis te bereiken, was het ook volstrekt buiten het plan des goddelijken Stichters om de oprigting en volmaking der

godsdienst aan de geleerden dezer wereld over te laten. De ondervinding had het geleerd, dat de wereld-wijsheid hiertoe niet bevoegd was. Daarom heeft God het zwakke dezer wereld gekozen om het sterke te beschamen. Hij koos zich voor dit verheven werk hetgeen zwak en verachtelijk voor de wereld was, opdat het blijken zoude dat het zijn werk was, en indien de groote Leeraar der volken hierop eene uitzondering mogt maken, had hij toch zeker zijne bekeering niet aan zijne beschaafde opvoeding te danken, noch bediende hij zich van de wereldsche welsprekendheid bij de verkondiging van het Evangelie, maar vermeed haar opzettelijk om de waanwijsheid der geleerden te beschamen en hen te overtuigen, dat de christelijke leer onmiddelijk uit den hemel gekomen is en kracht genoeg bezit om zich, ook zonder menschelijke hulpmiddelen, ja in weerwil van allen tegenstand der menschen, te vestigen en te handhaven.

Het zij echter verre van ons, te willen beweren, dat de Katholijke Kerk in strijd is met de ontwikkeling des verstands. Men is hiervan, althans in onze dagen, genoegzaam overtuigd. De wetenschappen, natuur-, oudheid-, taalkunde, enz., deze kunnen haar alle dienstbaar zijn, haren uitwendigen luister vermeerderen, maar ook dan alleen kunnen zij zulks, wanneer het geloof haar ten gids verstrekt en zij zich in alles eerbiedig voor het geloof nederbuigen; wanneer zij met één woord hare grenspalen niet overschrijden.

Dan, betreurenswaardige ontwikkeling, wanneer zij, zoo als thans het geval is bij de Protestanten, de openbaring aan de wetten der afzonderlijke rede wil onderwerpen; zoodanige ontwikkeling (en de ondervinding

leert het ons vooral in onze dagen) moest onvermijdelijk de vernietiging van het christendom ten gevolge hebben: het zoude eene ontwikkeling zijn, die de bestanddeelen van het voorwerp vernietigt. En in de daad, is het niet die ontwikkeling, welke reeds alle geloofsformulieren, die nog eenigermate den stroom der algemeene vernieling wederhielden, vernietigd heeft? Is het niet de meerdere ontwikkeling der natuurkunde, afgescheiden van het geloof, welke gemeend heeft in de boeken van Moyses onwaarheden te hebben gevonden en daarom vele verhalen in allegorische voorstellen heeft opgelost? Is het niet zulke meerdere vordering in de zoogenaamde gezonde uitlegkunde, die tot regel gesteld heeft, dat, wanneer de Schriftuur eene zin bevat, die met het begrip van iemands natuurlijke rede niet in overeenstemming kan gebragt worden, men haar moet wenden naar eenen zin, dien die rede kan bevatten? doch, is er wel meer noodig om het geheim der allerheiligste Drieëenheid, der menschwording van Gods eeuwigen Zoon, ja alle andere geheimen van het Christendom weg te werpen? Is het niet zoodanige oudheidkunde, welke door hare vordering quasie ontdekt heeft, dat de leer der Apostelen, ja, die van Jesus zelven, wel is waar doelmatig, maar ook dit alleen voor hunnen tijd was? Verbazende stappen op den weg der ontwikkeling! maar wat zal eindelijk van het Christendom geworden? dit zal afhangen van den minderen of meerderen voortgang der ontwikkeling! Zij, die met deze ontwikkeling het minst in aanraking komen, zullen nog het langst de overblijfselen, die zij uit de Katholijke Kerk hebben medegevoerd, blijven behouden. De ondervinding leert zulks in de eenvoudige en ongeleerde

Protestanten: maar dáár waar die ontwikkeling veld wint, daar snelt ook het Protestantsch Christendom zijnen ondergang met des te rasscher schreden te gemoet. *Straus, Bretschneider* en andere Duitsche godgeleerden leveren hiervan het duidelijkste bewijs. Neen, de Protestantsche ontwikkeling in volle beweging zijnde, zal niet rusten, tot dat zij het Christendom in het Deisme zal opgelost hebben, want zij toetst de godsdienst aan het vrije verstand, en het laatste heeft bij haar een alles beslissend gezag: maar het verstand, hoe beperkt ook, rust niet voor dat het alle moeijelijkheden heeft uit den weg genomd, en bijgevolg kan er op deze wijze geene enkele geloofswaarheid behouden blijven, omdat er geene gevonden wordt, die niet een of ander geheim bevat of veronderstelt. — Ja! wij zeggen het vol ijzing, men zal zich nog gedwongen zien, God zelven te loochenen, omdat het zeker is, dat God oneindig is en een ongenaakbaar licht bewoont. En wanneer men tot die diepte gezonken is, zal het vrije onderzoek van den Bijbel, en alle godsdienstige ontwikkeling van zelfs ophouden. Immers dit is de volheid van alle dwaling: en daar er bijgevolg dan niets meer te ontkennen zal wezen, zal ook hiermede het Protestantisme verdwijnen. Dit zullen noch de Heeren van de «*Evangelische Kerkbode*,» noch de Afgescheidenen, noch iemand anders kunnen voorkomen: want overal waar zij den heilloozen gevolgen dier ontwikkeling paal en perk zullen trachten te stellen, zal het grondbeginsel, waarvan het Protestantisme is uitgegaan, deze gevolgen zelve voor de zijne erkennen, tegen elke aanranding verdedigen, en hierin voor de regtbank der gezonde redeneerkunde zegevieren.

VERSCHEIDENHEDEN.

HET GEMENGDE HUWELIJK.

III. Lisette in de wereld.

Lisette begon nu een nieuw leven. Sedert ruim drie jaren had zij bijna al hare dagen op de school doorgebragt, en waren bijna al hare uren bepaald geweest; nu kreeg zij de nagenoeg vrije beschikking over haren tijd, althans wanneer het niet te doen was om uit te gaan; tot heden toe was zij nog nooit voor vol aangezien, gelijk men dat wel eens pleegt uit te drukken, te huis noemde de dienstboden haar maar kort af *Lisette*, en zij was nog naauwelijks in eenig ander gezelschap verschenen, dan in dat van jonge meisjes die nog kinderen of bijna nog kinderen waren; maar voortaan zou zij als eene dame geteld worden; mejufvrouw *Haspelman* of de jonge jufvrouw zou zij heeten, en zij zou ter groote wereld worden ingeleid. Wat de verbeelding haar van de genoegens dier wereld al voorspiegelde, zullen wij hier in 't breede niet verhalen; 't is genoeg te zeggen, dat de toekomst haar in zonnenglans tegenblonk.

En hoe was dan die toekomst?

Moeder *Haspelman* deed wat zij kon om hare dochter de vermaken der wereld te laten genieten, en, zoo als men begrijpt, voor moeder en dochter liepen die vermaken in dit ééne vermaak zamen, dat *Lisette* schitterde. Niet de muzijk of de zang van een concert of opera was voor haar *hoofd*beweegrede om er heen te gaan; maar de ijdelheid. Even zoo was het met de andere vermaken. *Lisette* mogt deze ook als vermaak beminnen; bovenaan stond het verlangen om te kunnen zeggen: ik ben er geweest, om er hare kleederpracht, hare fijngemaakte manieren, haren geest ten toon te spreiden, om daardoor door hare schoonheid boven andere uit te steken, het voorwerp van

bewondering, lofspraak en oplettendheid te zijn. Hare behaagzucht scheen grensloos, en zij had alles om te behagen. Wel stond de burgerafkomst haar een weinig in de weg, maar de kennis die zij op de school met vele aanzienlijke jufvrouwen gemaakt had, en hare persoonlijke hoedanigheden deden haar toch in hoogere kringen verschijnen, dan waartoe hare moeder voorheen ooit had kunnen doordringen.

Was *Lisette* gelukkig?

Vader *Haspelman* was niet gezind zoo als zijne vrouw en dochter. En hoewel hij *Neef* niet meer bij zich had, om hem een riem onder het hart te steken, liet hij zich echter vaak hooren, en deed zich ook soms gelden. *Lisette* kon dus niet volop genieten. Dit reeds was eene groote pijniging voor haar; 't genotene werd dan nog dikwijls verbitterd door hetgeen zij, naar het voorbeeld harer moeder, het *gepreek* van vader noemde, en door de gedachte dat zij haar vader verdriet aandeed, want zij had inderdaad liefde voor haar vader. Eenigen tijd lang was zij daardoor dikwijls in een tweestrijd, hakende zij b. v. van den eenen kant naar het vermaak van een bal, en wenschende van den anderen kant haren vader niet te bedroeven; doch met er tijd hield die strijd op; mogt de stem der kinderpligt zich nog doen hooren, die werd door het gejoel van het feest overschreeuwd; met behulp harer schuldige moeder perstte zij haren vader dikwijls eene toestemming af tegen zijn hart: *om rust te hebben*, plagt de zwakke man dan te zeggen.

Doch er was nog meer dat *Lisette* verhinderde gelukkig te zijn. Nu eens gebeurde het, dat het nieuwe kleed, voor een groot feest gemaakt, en waarop zij zich veel had laten voorstaan, mislukte, dat het niemands opmerkzaamheid gaande maakte, ja dat het afgekeurd werd; — bittere teleurstelling voor een ijdel meisje! — Dan eens was het haar droevig lot, op de *brillanste soirrée*, bij herhaling en lang door het gezelschap van een geesteloozen mijnheer of van eene vervelende dame, gekweld te worden, en daardoor

de meest gewenschte gelegenheden tot schitteren te verliezen; — doodelijk vergif voor het genoegen; — soms viel het haar te beurt, dat zij bijna ter zijde gelaten werd; *die* en *die* dames — mooije gezigtjes maar zonder geest, — of *deze* en *gene*, — niet ongeestig maar zonder schoonheid, — trokken aller opmerkzaamheid, waren de voorwerpen van duizend oplettendheden, de heldinnen van het feest; en zij, de schoone, de geestige, de smaakvol gekleede *Lisette*, zij werd schier vergeten; — smartvolle aanleiding tot nijd en afgunst! — En gelukte het haar, bij het prijken en pralen onderscheiden te worden, de zoo even-genoemde voorregten te genieten, dan was zij op hare beurt het voorwerp van nijd en afgunst, dan hoorde zij stekelige gezegden, of vernam later, hoe op haar persoon, op hare kleeding, op haar gedrag, *dit* en *dat* te zeggen was geweest. Zoo was het arme hart van *Lisette* ten prooi aan duizend onaangename gewaarwordingen; zoo werd het gejaagd door elkander verdringende togten.

Misschien denkt menigeen: het waren toch maar kleinigheden! — Kleinigheden voor die in een andere toestand dan *Lisette* verkeeren; maar voor haar, voor het wereldsgezinde, behaagzieke, ijdele meisje waren het rampen. Of is het geen ramp voor een kind, dat zijn geliefdst stuk speelgoed gebroken is? Daarenboven wordt het hart slechts door een dolk gewond? Bloedt het ook niet wanneer het doorlijnd wordt? Ja, wie kan het verduren, dat hij, ook met de fijnste, met naauwelijks zigtbare naalden onophoudelijk gestoken wordt?

Daarbij kwam nog lijden van een anderen aard. De opgevulde, benaauwde zalen, de prangende kleeding, het afmattend dansen, overspanning, verveling, zelf-verbijting, oefenden ook op het ligchaam een schadelijken invloed; en niet zelden moest *Lisette* een avond van vermaak, of wel van verdriet, met eene ongesteldheid van eenige dagen betalen. —

Neen, *Lisette* was niet gelukkig.

En nu hebben wij nog niet gesproken van het geweten. Het geweten moet nogtans ook gerekend worden, als men de som van iemands geluk opmaakt. Doch daar komen we op terug, na eerst nog over eene belangrijke bijzonderheid in het jeugdig leven onzer heldin gesproken te hebben.

Tot de bezigheden, of tot de uitspanningen, althans tot het leven eener jonge dame behoort, naar de zeden der eeuw, de lectuur; niet zoo zeer eene matige, oplettende, het verstand verlichtende, het hart veredelende lectuur, maar eene vaak onmatige, nu eens dagen en nachten verslindende, dan weer voor een tijdlang geheel onderbrokene lectuur, en wel van geschriften die niet op verstandsverlichting, of hartenveredeling aanspraak mogen maken, maar die enkel er op berekend zijn om der verbeelding te behagen, en aan het gevoel, hetzij ingebeelde, hetzij werkelijke, gewaarwordingen te verschaffen. Wie zich aan deze lectuur overgeven, hare verbeelding wordt teugelloos, ontrukt, overheerscht het verstand; haar gevoel, ten minste de inbeelding van gevoel, wordt onmatig prikkelbaar, doet kwijnen bij den geringsten stoot, in tranen smelten bij de matigste warmte, in laaije vlam uitbarsten bij de zachtste wrijving, terwijl eene matige en goed gekozene lectuur ook der vrouwelijke kunne behulpzaam zou zijn tot het zekerder voldoen aan hare bestemming in de wereld — brave dochters, brave huismoeders te zijn, — zoo helpt *die* lectuur de meer beschaafde in de hoogere kringen der maatschappij, begiftigen met sentimentele, smachtende, zenuwachtige schoonen.

De lezer raadt nu voorzeker reeds, welke de belangrijke bijzonderheid in het jeugdige leven onzer *Litette* is, waar van ik thans verhalen wil. Bij mevrouw *Legère* had zij al smaak opgevat voor die modelectuur. In eene soort van *bloemlezing* uit Fransche schrijvers, die daar op school gebruikt werd, had zij uitreksels gelezen uit verschillende romans, onder anderen uit de *Delphine* en de *Corinne* van *Madame de Staël*, zelfs uit de *Nouvelle Heloise* van

Rousseau. Men begrijpt dus van zelfs, dat zij meer gelegenheid tot lectuur van eigene keuze gekregen hebbende, daarvan een gretig gebruik maakte, en dat zij zoo min als iemand anders de gevolgen dier lectuur ontging, begrijpt men evenzeer. Tot geruststelling der lezers moet ik hier echter verklaren, dat *Lisette* geene zoo overgegevene roman-lezeres werd, dat alle daarvan mogelijke gevolgen zich in haar ontwikkelden; zoover kwam het niet, maar toch ver genoeg om te moeten erkennen, dat de roman-lectuur eene der groote oorzaken geweest is van de bittere ongelukken, die zij naderhand ondergaan heeft.

Ook hare verbeelding werd verhit en verbijsterd, haar gevoel te ligt ontvlambaar en vervalscht. Zij begon in eene wereld te leven, die niet bestaat en niet bestaan kan of mag, zeer onderscheiden van de werkelijke wereld, in welke zij niettemin voor zich en eenige wezens harer verbeelding eene aan haar idëaal beantwoordende plaats verdichte. In die wereld dacht zij zich zelve enkel liefde, waande zij zich omringd door wezens, even als zij enkel liefde; en den weg tot die wereld.... ook al liefde. Menige episode van een roman ging haar door het hoofd, waarvan zij dan de heldin, en een wezen harer verbeelding de held was. Dan eens was er volkomene overeenstemming van harten, maar het wreede noodlot (want ook zulke dwaze dingen als het noodlot schenen haar in die oogenblikken niet dwaas); misgunde hun elkanders bezit; *zij* verkwijnde en *hij* werd wanhopig; het einde was, dat hij zich om 't leven bragt en dat zij zich beklaagde niet met hem gestorven te zijn. Op een anderen tijd dongen twee medeminnaars om haar hart; éénen beminde zij en dien schonk zij het; de verstootene wilde dit ongeluk op zijn medeminnaar wreken; de aangebedene viel in een duël. Denk u de tranen, het krijschen, de verwenschingen, welke dan in de zieke verbeelding van het meisje opkwamen! Zij waande zich in eene *Furie* veranderd, den moordenaar vervolgende, en door de wijde wereld voortzwepende; dat was dan haar heldin-

neenrol in dit liefdes tooneel! Meestentijd echter waren de avonturen zoo akelig en zoo ijsselijk niet, en deelde zij zich dan ook geheel andere rollen toe. Eerst ongelooflijke inspanningen en opofferingen, ten gevalle van het geliefde voorwerp; eindelijk in elkanders bezit, een geluk waar geen ander boven kon gaan, en waaraan zij geen einde zag. Dan was het, dat de liefde alles vergulde en verzoette, en de rampen zelfs tot geluk maakte. Aan verkoeling, afgekeerdheid, ontrouw dacht zij gansch niet; want zij scheen zich zelve altoos toe, te zullen beminnen voor de eeuwigheid, en zulke standvastigheid veronderstelde zij dan ook in hare ingebeelde wederhelft. Ik meen nu genoeg verhaald te hebben van *Lisettes* roman-lezen, om te doen begrijpen, hoe hare verbeelding verward, in hoevele dwalingen zij vervallen was, en door wat bittere teleurstellingen de werklijkheid haar eenmaal hare inbeeldingen ontnemen zou; doch eenige opmerkingen ten aanzien der vervalsching van haar gevoel kan ik niet achterhouden.

De Schepper heeft den mensch het vermogen ingeschapen om grensloos te beminnen, en daarmede de behoefte om dat vermogen te oefenen, om te beminnen gepaard doen gaan; zoodat niemand zonder te beminnen en zonder hoop op het bezit van het geliefde voorwerp gelukkig, en zonder het werkelijke bezit volmaakt gelukkig kan zijn. Geen ander dan een oneindig voorwerp kan onze behoefte om lief te hebben voldoen; want die behoefte is geëvenredigd aan het vermogen, en er is geen ander oneindig voorwerp dan God. God alleen, is het eenige onzer gansche liefde waardige voorwerp, en ook het eenige dat er regtmatige aanspraak op heeft. Hij schonk ons het vermogen om eindeloos lief te hebben, alleen, opdat wij Hem, het eindeloof goed, met *al* onze liefde zouden beminnen, en Hij beloofde ons evens dat Hij zich eenmaal aan die liefde tot genot zoude geven. Dat is de ware adel des menschen: zóó lief te kunnen hebben zóó te beminnen, zóó te zullen genieten. Intusschen ontwaren wij in ons zelve, dat wij ook andere wezens, dat

wij ook schepselen *kunnen* beminnen; Wij ontdekken in de braafste, in de godsdienstigste onzer vrienden, dat zij werkelijk aan schepselen liefde toedragen; moeten wij deze liefde veroordeelen?....

Al het eindige is schepsel Gods, en als zoodanig moet het door ons, voor zoo ver het niet aan God weêrspannig is, door ons bemind worden om God; want hoe zouden wij God opregtelijk lief hebben, indien wij niet datgene beminden wat Hij bemint? Onze medemenschen beminnen wij derhalve als Gods redelijke en in dit ondermaansche edelste schepselen, met ons bestemd om Hem te beminnen en eenmaal te bezitten: het overige in deze wereld, enkel bestemd om ons tot Hem te brengen, beminnen wij voor zoo verre het ons middel is om onze liefde tot God op te wekken en aan te kweeken, en door deszelfs gebruik Hem onze liefde te betoonen. Al onze liefde tot wezens buiten God moet voortkomen uit- en ondergeschikt zijn aan onze liefde tot God. Eene liefde tot welk schepsel ook, die niet is eene liefde *om* God, is onzer verhevene bestemming en der vermogens waarmede wij tot hare bereiking uitgerust zijn, onwaardig; en wat zou men er dan niet van moeten zeggen, als zij ons zoo zeer aan het schepsel hechtte, dat de liefde Gods in ons er door verminderde, ja eene geheel ondergeschikte plaats kreeg? Zou men dan die liefde tot het schepsel niet eene verfoeijelijke liefde moeten noemen? En zou zij den mensch niet in gevaar stellen, van zijn laatste einde, het doel van zijn leven in dat schepsel te zoeken?

Maar als nu mijne lezers zich den straks beschreven toestand van onze *Lisette* willen herinneren, dan zullen zij ligtelijk inzien, dat deze van eene liefde droomde die met de liefde Gods in haar, noch in haren ingebeelden hartsvriend, bestaanbaar was; kon toch zulk eene liefde tot een schepsel uit de liefde tot God ontspruiten? Kon zij er aan ondergeschikt blijven? Tot de liefde van den Onein-

dige geschapen, moet de mensch de lagere, de zinnelijke genegenheden die in hem zijn, in die liefde louteren, veredelen, verheffen, vergeestelijken; maar *Lisette*, zij verontreinigde haar vermogen om te beminnen, zij verbasterde, verlaagde, verzinnelijkte het, zij wilde het geheel aan het schepsel toewijden. Hoe de liefde Gods bij haar aan de zinnelijke liefde moest achterstaan, blijkt ook reeds daaruit, dat zij onder hare lectuur het welgelukken van misdadige middelen, door twee gelieven om tot elkanders bezit te geraken aangewend, toejuichte; dat zij in hunne uitboezemingen, die zoo vaak iets dat niet kuisch meer was, verraadden, durfde deelen; dat zij soms eene hartstogt, die met alle goddelijke en menschelijke wetten streed, maar die in haar boek zoo verleidelijk en als zoo onweerstaanbaar werd beschreven, bij zich zelve, tegen de stem van 't geweten, vergoelijkte. Meent gij niet, Lezer, dat het ver met het meisje gekomen was? En merk wel op hetgeen ik misschien nog niet duidelijk genoeg gezegd heb. *Lisettes* verbeelding, *Lisettes* gevoel had die veredelende zuiverheid niet meer die door de schuchtere schaamachtigheid der zedige maagd zich uitwaarts vertoont: helaas, het grofst zinnelijke zweefde haar voor, en trok haar aan, en teelde begeerten! Denk u nu dat meisje, zóó gesteld, in al te reikelijken omgang met de wereld; denk u haar in den schouwburg, in de gezelschappen, in..... doch die bijzonderheden zijn noodeloos; de lezer kan wel vermoeden, wat er dan in het hart en in de verbeelding van *Lisette* omging. Ware er een laaghartig verleider geweest, die liefde voor haar geveinsd had, al ligtelijk, zoo hij zijn rol goed speelde, zou zij gedacht hebben: *ik bemin*, en dan, met hare opgewondene denkbeelden over de kracht en de getrouwheid der liefde, dan ware het met *Lisettes* onschuld..... neen, dat is het woord niet; de onschuld bestaat in het hart, en dat was niet onschuldig meer — maar dan ware het gedaan geweest

met *Lisettes* eer. Doch eene bijzondere Voorzienigheid beschermde haar; het kwam niet tot zulk een uiterste. Wij zullen echter in het vervolg zien, dat het tot een ander uiterste kwam, niet min noodlottig voor haar en niet min schuldig bij God. Thans moet ik nog maar verhalen, welken invloed het geweten oefende op haren toenmaligen staat.

Niets in de wereld maakt zoo gelukkig als het goede geweten. *Wanneer ons hart ons niet berispt, dan hebben wij vertrouwen op God*, zegt een der Apostelen van *Jesus*. En dat vertrouwen is het dat ons een gevoel van welzijn, van kalmte, van veiligheid schenkt, zonder hetwelk geen waar geluk denkbaar is, zonder hetwelk zelfs die dingen, die de stervelingen tot hun geluk rekenen, niet goed gesmaakt worden. Wanneer de storm huilt, de regen tegen de glazen klettert, de sneeuwvlokken al dwarrelend nedervallen, de koude den reiziger doet verkleumen, en de duisternis hem doet verdwalen; wanneer men op zulken avond zich in een wel gesloten vertrek bevindt, bij den warmen haard waar de beukenstam in knappert, bij het heldere schijnsel der lamp wier vlam voor den storm ongenaakbaar stijl omhoog gaat; wanneer men dan op het onstuimige van daarbuiten opmerkzaam wordt, dan ontwaart men ik kan niet zeggen welk genoegen, ontspruitende uit het zich bewuste gevoel van veiligheid; want rondom u is alles stil, alles warm, alles licht. Zóó en veel edeler en veel streelender is het genot des braven uit het goede geweten. Hij leeft wel is waar in de wereld, en is dus ook aan al het lijden der wereld blootgesteld; ook boven zijn hoofd pakken zich onweders zamen, en ontlasten zich in stormen, in hevige donderslagen en in vuur. Maar zie hem: al dat gewoel is buiten; hij is kalm, kalm en tevreden daarbinnen. Hij gevoelt zich in de hoede des Almagtigen, onder de beschermende vleugelen der Voorzienigheid. Wat daarbuiten ook omga,

wat daar sta of valle, hem is God een veilige burgt. Ja, zoo de wereld een krak geeft en instort, onverschrokken zal hij op hare puinhoopen stijgen en den Allerhoogste een loflied aanheffen.

Voorwaar een goed geweten is de grootste schat, is het hoogste geluk. Maar wat is dan het missen van een goed geweten? Verondersteld ook dat iemand, wien het met de dienst Gods niet regt ernst is, maar die zich ook aan geene groote euveldaden schuldig kent, verondersteld ook dat zoo iemand van de wroegingen des geweten niet te lijden heeft; zal hij dan toch de voordeelen van het goede geweten genieten? Zal hij dien vrede smaken die alle ander gevoel van welzijn overtreft? Zal dat vertrouwen op de Voorzienigheid hem bemoedigen, hem rust en tevredenheid schenken in 't midden der orkanen? Neen, hij bezit dat geluk niet; hij mist dat genot, het edelste, het levendigste, het volkomenste van al wat men hier beneden genieten kan. Hij zoekt troost bij de menschen, en daar is geen troost; hij zoekt bevrediging in de vermaken, en die laten zijn hart onvoldaan; hij stelt zijn vertrouwen op aardsche goederen, en die ontvallen hem. Wat hij zocht vindt hij niet, en wat hem geven kon 't geen hij zoekt, wat hem kalm, tevreden, gelukkig kon maken, dat zoekt hij niet: er ontbreekt iets, er ontbreekt veel aan zijn geluk. Doch hoe moet het dan met iemand gesteld zijn, wien het geweten daarenboven zijne overtredingen verwijt? wien het veroordeelt? Als die inwendige stem iemand toeroept: «gij hebt u «van God verwijderd, gij hebt zijne vriendschap verbeurd, «gij beantwoordt niet aan uwe bestemming, uw gang is een «gang ten verderve;» hoe kan zoo iemand gelukkig zijn? Als die stem, door eene omstandigheid, door eene gebeurtenis uitgelokt, zich nadrukkelijker dan gewoonlijk laat hooren; als zij in de stilte van de nacht door het hart weergalmt, en den slaap van de oogen drijft door haar schrikkelijk *schuldig!*; als zij de bezigheden vergezelt en den

bedrijvige kwelt met haar eeuwig verwijt: *gij zijt schuldig!*; als zij zelfs het vermaak niet ontziet, maar uit deszelfs verkeerdheid nieuwe kracht ontleenende, de luidruchtigheid der vreugde overschreeuwt met de dreigende kreet: *schuld stapelt gij op schuld!*; kan er dan noch van geluk sprake zijn? Lijdt zoo iemand niet veeleer het bitterste van alle ongelukken — zelfverwijt in een onbekeerd hart?

En hoe was het nu met *Lisette* gelegen? De vreugde des goeden gewetens was haar deel niet; want met de dienst van God was het haar niet regt ernst gebleven; zij miste alzoo datgene wat het noodzakelijkste is om gelukkig te kunnen zijn. Maar zij bleef ook niet bevrijd van de wroegingen des kwaden gewetens. Het godsdienstig onderwijs in hare kindsche jaren ontvangen, had te diepe wortelen geschoten, om reeds geheel vergeten te zijn; het geloof, hoezeer ingesluimerd, deed echter van tijd tot tijd zijne regten gelden; want van tijd tot tijd ontwaakte in haar het besef dat er een groot verschil was tusschen haar gedrag en hare pligten. Vele omstandigheden maakte de Voorzienigheid dienstbaar om dit besef in haar op te wekken: nu was het eene preek, dan eene kerkelijke plegtigheid; soms zelfs het gezigt van een zedig meisje, dat weleer te zamen met *Lisette* de beginselen der godsdienst geleerd had, en dat er aan getrouw was gebleven. De herinneringen door deze en dergelijke omstandigheden in haar verlevendigd, waren zoo vele vermaningen, en daar zij er niet naar luisterde, werden het verwijtingen en veroordeelingen; het waren scherp stekende doorns die vaak niet spoedig verstompt konden worden, en die, na verstompt te zijn, telkens met nieuwe punten staken. Enkele malen deed God in zijne barmhartigheid de inwendige stem luider en langer spreken dan naar gewoonte. Een dier voorvallen wil ik verhalen.

Wij hebben vroeger Mejufvrouw *Henriëtte van Schalkenoog* leeren kennen. Deze, immer de vriendin van *Lisette*

gebleven, was, gelijk zij, ter groote wereld ingeleid. Nu gebeurde het, dat *Henriëtte* zich op een bal onmatig door den dans verhit hebbende, van eene verkoudheid werd aangetast, welke naderhand bleek teering geworden te zijn: *Henriette* stierf. *Lisette*, die zeer aan hare vriendin gehecht was, had haar in hare vrij langdurige ziekte dikwijls bezocht; nogmaals ging zij dezen treurigen pligt volbrengen, maar voor het huis gekomen, zag zij de luiken gesloten, en zij begreep wat er gebeurd was. Diep bedroefd trad zij binnen, en op haar verzoek werd zij bij het lijk toegelaten. Daar stond zij en staarde op het aardsche overschot harer vriendin. Naauwelijks kon zij gelooven dat het *Henriette* was, wier beeld zoo als zij geleefd en gedarteld had haar nu helder voor den geest kwam. In plaats van den lach op de lippen, zag zij nu pijnlijke trekken door den laatsten strijd achtergelaten; in plaats der levendige, schitterende oogen, oogappels zonder licht; in plaats van den blos op de wangen, eene afzigtelijke kleur die men niet anders kan noemen dan doodskleur. *Lisette* weende, zij huiverde. Er was een gedachte bij haar opgekomen, die zich als met geweld van haar meester maakte, die hare ziel schokte, en haar ligchaam deed beven: mij, dacht zij, mij had dat lot te beurt kunnen vallen. *Lisette* kon het bij het lijk niet langer uithouden: snikkende en bevende spoedde zij zich naar huis, waar zij aan hare ouders ter naauwernood een eenigzins omstandig berigt van *Henriettes* dood kon mededeelen. Wat zij vervolgens deed, hetzij zij zich in de eenzaamheid begaf, hetzij zij zich bij anderen bevond, zij kon het beeld der doode *Henriëtte* niet uit haren geest verdrijven, en evenmin de daarmede altoos gepaarde gedachte: mij had dat lot kunnen treffen. Hare verbeelding volgde nu al wat met het lijk gebeuren moest: zij zag het met het doodgewaad bekleeden; zij zag het in de doodkist leggen; zij zag het graf delven; zij zag de lijkstatie; zij zag de kist in den grond zinken; en tel-

kens pastte zij het op zich zelve toe: dat doodskleed, die kist, dat graf, dat rouwgebaar, kon voor mij geweest zijn. Al spoedig voegde zich bij die gedachte eene tweede: indien *Heuriette* geleefd en mijn lijk gezien had, zoo als ik nu het hare heb gezien, waar zou mijne ziel zijn? Indien ik voor den Alwetenden Regter had moeten verschijnen, hoe zoude ik mij verantwoord hebben? wat zou mijn vonnis geweest zijn? . . . . en dan riep het geweten haar toe: schuldig! veroordeeld! verworpen! De tranen die zij aanvankelijk overvloedig gestort had, droogden op; want de droefheid werd verdrongen door den gemoedsangst en de gewetenswroegingen. Hadde *Lisette* toen verstandige ouders gehad; ware er toen iemand geweest, menschkundig genoeg om op te merken dat een ander gevoel dan dat van droefheid haar overheerschte, en tevens om uit alle omstandigheden den aard van dat gevoel te gissen, dan ware het meisje voor volgende afdwalingen behoed geworden. Maar dat geluk viel haar niet te beurt. Dan, waarom opende *Lisette* niet uit eigen beweging haar hart aan iemand die haar helpen kon? Zij had immers het geluk tot die Kerk te behooren, die de weldadige instelling der Biecht, van *Jesus* ontvangen, getrouw in stand heeft gehouden. Dáár had zij dus aan iemand harer keuze, aan een onbaatzuchtig vriend, aan een kenner van zielsgebreken en hartewonden, die vol van medelijden is voor een gepijnigd geweten, en die in de magt, hem door God mededeeld, rijkelijke geneesmiddelen voor dat lijden bezit; dáár, in de Biecht, had zij het geprangd gemoed kunnen uitstorten; daar zou zij troost, opbeuring, kalmte, behoud, gevonden hebben. Dit kwam ook wel bij haar op, en zij besefte zelfs dat zij nu eerst eene opregt goede biecht zou kunnen spreken. Maar zij besefte tevens dat eene geheele verandering, uiten inwendig, daarvan het gevolg moest zijn. En dan rees voor haren geest op het beeld harer moeder, het beeld van zoo vele vriendinnen, van zoo talrijke kennissen, van de

gansche stad; wat zouden die dan denken? wat zeggen? wat zou zij zelve hun zeggen? Die berg scheen haar onoverkomelijk. Intusschen duurde die inwendige strijd vrij lang en verscheurde het hart van *Lisette*. Maar zij werkte met de haar geschonkene genade niet mede; zij weerstond, en naar mate van dien wederstand begon de wereldzin weer de overhand te nemen, terwijl honderde schijnreden ter geruststelling zich aanboden: «*Henriëtte* was «immers lang ziek geweest, zoo zou zij *(Lisette)* ook wel «tijd hebben om zich tot sterven voor te bereiden; zij was «toch nog jong en behoefde den dood zoo spoedig niet «te vreezen, want dat *Henriëtte* eene doodelijke ziekte had «gekregen, dit was van hare onvoorzigtigheid gekomen; «daarenboven, was zij dan zoo slecht? Mogt men dan geen «vermaak genieten? enz. enz.» Zoo wiegde zij zich ten langenlaatste weer in slaap, en hernam, na eene korte onderbreking, hare vorige levenswijze. Lang echter bleef het haar bij, dat zij op het hooren van *Henriëttes* naam ontstelde, zelfs in het midden der vermaken. Die het merkten, schreven het toe aan hare teedere vriendschap voor de ontslapene: doch de ware oorzaak lag nog altoos in die gedachte, welke *Lisette* van *Henriëttes* beeld niet afscheiden kon: mij had de dood kunnen treffen, en waar zou dan mijne ziel zijn!

In een volgend *Nommer* zullen wij het plan ontdekken dat de Jufvrouw *Haspelman* ten aanzien van een huwelijk harer dochter koesterde. Voor deze keer eindig ik het verhaal, met eene vraag aan mijne geëerde lezers en lezeressen: «was *Lisette*, in de wereld, gelukkig?»

Aan de Redactie van den Katholiek.

Wel Eerwaarde en Zeer Geleerde Heeren!

De ondergeteekende een bestendig lezer van U Eerw. geacht tijdschrift, verzoek bij deze eerbiedig, dat aan nevensgaand artikel een plaatsje daarin worde ingeruimd, opdat het al meer moge blijken, welke leugenachtige bijdragen van anonyme schrijvers de zoogenaamde *Evangelische Kerkbode* al gelieft op te nemen, en zoo zijn uithangbord :, « de waarheid zal u vrijmaken,» handhaaft. Voor de waarheid van het door mij beweerde staat mijne naamteekening borg; en daar ik een geheel eensluidend afschrift zoowel aan de Redactie der Katholijke Nederlandsche stemmen, als aan die van den zoogenaamde *Evangelischen Kerkbode* (van welke laatste ik echter de plaatsing bijna niet durf hopen) ter plaatsing heb gezonden, verzoek ik eerbiedig, dat hetzelve geheel zonder verkorting of verandering geplaatst worde, opdat gelijkluidende ook gelijkluidend blijven.

Mij in U Wel Eerwaarden hooggeacht aandenken aanbevelende, heb ik de eer met opregte hoogachting te zijn,

Wel Eerwaarde Zeer Geleerde Heeren!

U. W. E. D. Dienaar en Medebroeder in Christus,

P. L. Henning.
R. K. Priester en Pastoor.

KLEINE MEER ONDER WARGA,
den 11 Januarij 1844.

Beschuldiging van Proselytenmakerij opgehelderd.

Γνῶθι σεαυτόν.
Ken u zelven.

Onlangs om bezigheden in de hoofdstad dezer Provincie zijnde, hoorde ik toevallig, dat in het Weekblad: *de Evangelische Kerkbode* van den 10 Nov. 1843 een artikel was geplaatst, waarin ik betrokken werd. Ik haastte mij dat Nummer te bekomen, en bij de doorlezing van genoemd artikel vele onnaauwkeurigheden, verdraaijingen en valschheden daarin aantreffende, vermeen ik de Heeren Redacteurs van gemeld Blad en het Publiek in het belang der waarheid daarop opmerkzaam te moeten maken; de eersten opdat zij in het vervolg bij het ontvangen van zoodanige anonyme artikelen de voorzigtigheid mogen behartigen, de anderen opdat zij kunnen zien, welke waar men hun in dat Blad zoo al opdischt. Het genoemd artikel, waarvan ik de onnaauwkeurigheden, verdraaijingen en valschheden bij kantteekeningen zal bewijzen, luidt als volgt:

Evangelische Kerkbode 10 Nov. 1843.

Warga (Vriesland). — De zucht tot Proselytenmakerij die de Roomsch Katholieke Kerk kenmerkt (*a*), openbaarde

Aanmerkingen.

(*a*) Zucht tot Proselytenmakerij beteekent, zucht om bekeerlingen te maken. Indien dit ten goede geschiedt, en door regtmatige middelen, door redelijke overtuiging kan zulks der R. K. Kerk niet tot misdaad worden aangerekend; veel meer kenmerkt dit kenmerkt haar dan als de ware Kerk van Christus. Immers Christus heeft zijne Apostelen en leerlingen uitgezonden om Proselyten voor het Christendom te maken.

zich onlangs (*b*) ook hier (*c*) op eene aanstootelijke wijze (*d*). Het volgende verhaal, welks waarheid door onwraakbare getuigenissen (*e*) kan worden gestaafd, levert er de bewijzen van. In het nabijgelegen Wartena, met Warga ééne Kerkelijke Gemeente uitmakende, werd ten jare 1829 een gemengd huwelijk gesloten (*f*); de man was der Hervormde Belijdenis toegedaan, de vrouw beleed de Roomsch Katholieke (*g*).

Aanmerkingen.

(*b*) *Onlangs.* Het laatste waarop men hier kan doelen (de Doop van het laatste kind) heeft den 24 Sept. 1842 plaats gehad. Hoe men iets, dat voor meer dan 13 maanden gebeurd is, onlangs voorgevallen kan noemen, is mij te geleerd. Doch de Zeer en Hooggeleerde Heeren Redacteurs van den *Evangelischen Kerkbode* zullen dit wel weten — en gelieven — uit te leggen.

(*c*) *Ook hier.* Één of meer soortgelijke gevallen moeten dus ook elders plaats gehad hebben. Waarom die niet kortelijk, al ware het slechts in eene noot, aangehaald?

(*d*) Aan welken kant men op eene aanstootelijke wijze te werk is gegaan, volgt nader onder letter *r*.

(*e*) Hoe onwraakbaar die getuigenissen zijn, zal nader blijken.

(*f*) Helaas ja! tusschen T. L.....t en A. H. v. d. K.....k. Mogten toch alle, hetzij Hervormde of Roomsch Katholieke jongelingen en jonge dochters zich aan de rampzalige gevolgen van dit gemengd huwelijk spiegelen, om toch geene verkeering met andersgezinden aan te gaan.

(*g*) De vrouw, die thans haren gedanen stap met heete tranen beweent, was reeds lang te voren, om

Evangelische Kerkbode 10 Nov. 1843.

Hevige stormen waren reeds deze huwelijksverbindtenis voorafgegaan (*h*), en beloofden geene gelukkige toekomst (*i*).

Aanmerkingen.

op zijn hervormd te spreken, tot lid der R. K. Kerk aangenomen. De man is tot op den huidigen dag nog geen ledemaat der Hervormde belijdenis.

(*h*) Door wie waren die stormen verwekt? Het schijnt, dat men die aan den kant van de familie der vrouw toeschrijft; doch dan verwacht men, dat die onwraakbare getuigenissen aangehaald worden. De vader der vrouw (zijnde hare moeder reeds lang overleden) heeft niets anders gedaan, dan als gemoedelijk Katholiek zijne toestemming tot dat huwelijk te weigeren, waarvan de rampzalige gevolgen zich thans zoo duidelijk openbaren, en reeds vooraf te berekenen zijn.

(*i*) Geen wonder! gemengde huwelijken kunnen geene gelukkige toekomst belooven. Immers het is bijkans volstrekt onmogelijk, dat tusschen personen, die opzigtens het allerbelangrijkste punt, de wegen en middelen ter zaligheid, zoo hemelbreed van elkander verschillen, eene ware duurzame liefde en eensgezindheid, waarin toch het geluk van het huwelijk moet bestaan, kan heerschen. En hoe zullen zij hunne kinderen eendragtelijk in de pligten

Evangelische Kerkbode
10 Nov. 1843.

De jongeling, die zich met de jonge dochter in den echt wenschte te vereenigen, weigerde de van hem gevorderde belofte (*k*), om *al* de kinderen uit dit huwelijk voortspruitende in de Roomsche leer op te voeden (*l*). Wat ten gevolge dezer weigering, den jongeling nu werd aangedaan, welke mishandelingen hij al ondervinden moest, zullen wij niet uit het verledene ophalen (*m*). Genoeg de

Aanmerkingen.

jegens God, zich zelven en den naasten onderwijzen, terwijl zij zelven hieromtrent niet overeenkomen?

(*k*) Die belofte werd dus gevorderd. En ook is die belofte, zoo als ik meermalen heb vernomen, gegeven. Doch daar dit slechts mondelings geschied is, en de daarbij zijnde getuigen reeds overleden zijn, kan de aflegging daarvan helaas thans niet meer door onwraakbare en in regten geldende getuigen worden gestaafd. Doch ik heb getuigen, die mij ook een schriftelijk bewijs ter hand hebben gesteld, dat de man naderhand meermalen heeft verklaard, dat hij *al* zijne kinderen in de R. K. Godsdienst zoude laten opvoeden.

(*l*) Dit zal wel moeten zijn: te laten opvoeden. Hij zelf toch zou daarbij een al te belagchelijk figuur vertoonen.

(*m*) Zoo die mishandelingen hem van zijne familie of van den kant der Hervormden zijn aangedaan, kan dit tot geene beschuldiging dienen, waartoe toch nevensgaand artikel geschreven is. Zoo men de familie der vrouw of andere Katholieken dezer Gemeente daarmede beschul-

Evangelische Kerkbode
10 Nov. 1843.

jonge dochter, die reeds vóór lang uit de ouderlijke woning was verstooten (*n*) werd eindelijk door den huwelijksband met hem vereenigd. Daar bij de huwelijksverbindtenis geene overeenkomst ten aanzien van de opvoeding der kinderen was aangegaan (*o*), was het verlangen des mans op billijkheid gegrond, dat beide ouders dezelfde regten zouden hebben, en de kinderen om het andere, het eerste door den naam des kinds te bepalen, tot de Hervormde en Roomsche Kerken zouden worden gebragt. Bij de geboorte van het eerste kind (*p*) besliste de naam, aan hetzelve met wederzijdsche goedkeuring der ouders gegeven, voor de belijdenis des Vaders.

Doch deze stond ditmaal zijne regten af; daartoe uitdrukkelijk

Aanmerkingen.

digt, wordt dit hiermede voor laster verklaard, zoo lang men geene onwraakbare getuigenissen aanhaalt.

(*n*) Niets dan laster. De jonge dochter is nooit uit de ouderlijke woning verstooten geworden. Zij woonde, reeds vóór dat haar tegenwoordige man met haar begon te verkeeren, niet meer in de ouderlijke woning, maar bij haren broeder W. H. v. d. K.....k. Afschuwelijke laster! doch: calumniare audacter, semper aliquid hæret, dat is: laster maar toe, de een of ander gelooft het wel.

(*o*) Zie noot *k* op de vorige bladz.

(*p*) Henricus, gedoopt in de R. K. Kerk alhier den 18 October 1829.

Evangelische Kerkbode 10 Nov. 1843.

door den Pastoor verzocht (*q*), liet hij toe, dat het kind in de Roomsche Kerk werd gedoopt (*r*). Hij wilde daardoor alle aanleiding tot huiselijke onenigheden

Aanmerkingen.

(*q*) Dit uitdrukkelijk verzoek zal men noch schriftelijk, noch door getuigen kunnen bewijzen. Neen de man erkende toen nog zijne mondelijksche belofte.

(*r*) De man erkent dus in publiek geschrift, dat het eerste kind met zijne toestemming in de R. K. Kerk is gedoopt, en dus ook in het Katholiek geloof zou worden opgevoed. Hoe echter houdt hij daaromtrent zijn woord? Hij heeft dit kind geboren, of althans gedoopt den 18 October 1829 en dus reeds over de veertien jaren oud, in weerwil van het veelvuldig aanstaan der Moeder, nog nimmer naar de Catechismus in de R. K. Kerk willen laten gaan. Integendeel, kan het door onwraakbare getuigen, die mij wel een schriftelijk bewijs daarvan hebben willen geven, gestaafd worden, dat hij dezen zijnen zoon tegen deszelfs wil, meermalen met geweld heeft gedwongen, naar de Catechismus bij den Hervormden leeraar te gaan, en hem ook op eenen vastendag heeft gedwongen vleesch te eeten, ja het hem als in den mond heeft geduwd.— Zie daar eene lage en schandelijke wijze van Proselytenmakerij! En die man schaamt

voorkomen (*s*), en meende er tevens het meest geschikte middel in te zien, om de hem nog ongenegen harten van de vrouws familie te winnen, en de bestaande verwijdering weg te nemen. De ervaring leerde ook, dat hij niet geheel (*t*) had misrekend. Toen een tweede kind geboren werd (*u*), viel er geene tegenspraak (*v*); de man willige gaarne het verlangen der vrouw in, welke ook in zijn oog met goed regt konde vorderen, dat dit kind der Kerk harer Belijdenis werd toegebragt.

Bij de geboorte van het derde kind (*w*) stond

Aanmerkingen.

zich niet, om mij daarvan te beschuldigen?

(*s*) Als de man van de waarheid en goddelijkheid zijns geloofs overtuigd meent te zijn, is dit al eene ellendige rede, om zijne regten omtrent de godsdienstige opvoeding van zijn kind af te staan, en hetzelve aldus van het, in zijne oogen, ware geloof te berooven.

(*t*) *Niet geheel.* Bij gevolg nog wel eenigermate. Waar zijn wederom die geroemde onwraakbare getuigenissen? Men lette toch op de woorden, welke men aan de publieke pers overgeeft.

(*u*) Catharina gedoopt den 3 September 1832.

(*v*) Natuurlijk! want de man was als plaatsvervanger in Noord-Braband, en zijne vrouw was te Wastena, Provincie Vriesland (dus allernaast de deur) in het kraambed gekomen. De vrouw heeft dus, alszoo nabij zijnde, hem haar verlangen hieromtrent te kennen gegeven, en hij, als een zeer inschikkelijk man, heeft dat verlangen gaarne ingewilligd. Hoe teeder en liefelijk!

(*w*) Catharina, geboren den 23 April, gedoopt den 24 April 1836.

de man in het veld (*x*) met de scharen onzer dapperen, die ter verdediging des Vaderlands tegens het Belgisch verraad waren uitgetrokken. Het zal daarom weinig verwondering baren, wanneer men verneemt, dat ook dit kind, insgelijks met den naam van moederszijde benoemd, den Doop in de Roomsche Kerk ontving.

Aanmerkingen.

(*x*) De kat komt uit de mouw. Hier namelijk begint een aaneengeschakeld en opzettelijk leugenverhaal. Ik zeg: opzettelijk; immers de man weet toch wel, hoe zijne kinderen op elkander volgen, wanneer zij geboren zijn, welk gestorven is, hoe zij heeten, en wanneer hij met de scharen onzer dapperen in het veld stond. Niet bij de geboorte van het derde kind Catharina 23 April 1836, maar bij de geboorte van het tweede kind Catharina 3 September 1832 stond onze dappere man als plaatsvervanger in het veld. Niet het derde kind Catharina (tot op den huidigen dag springlevendig) was overleden bij de geboorte van het vierde kind, genoemd Hessel, gedoopt 29 Maart 1839; maar het tweede kind Catharina gedoopt 3 September 1832 was overleden bij de geboorte van het derde kind insgelijks Catharina gedoopt den 24 April 1836. De naam van het derde kind Catharina is dus niet op het vierde, Hessel genaamd, overgebragt (eene zonderlinge overbrenging of overdragt), maar de naam van het tweede kind Catharina op het derde insgelijks Catharina. — Men zal vragen, waartoe

Evangelische Kerkbode 10 Nov. 1843.

Dit kind was overleden toen het vierde geboren werd(*ŷ*); des overledenen naam werd op den jonggeboren overgebragt (*z*), en zoo ook de toestemming des Vaders, om denzelven den Doop in dezelfde Kerk te doen ontvangen, gemakkelijker verkregen. Maar nu werd in het laatst des vorigen jaars den ouders hun vijfde kind geschonken (*aa*). Aan dit werd de naam van 's mans moeder gegeven, en daarbij was het zijn uitgedrukt ver-

Aanmerkingen.

een zoo opzettelijk leugenverhaal? Wat zal ik antwoorden? Men zegt (het is een: men zegt,) dat de zaken van den man door eenen zamenloop van omstandigheden, gelijk de wereld het noemt, den kreeftengang hebben genomen, en dat hij zich, om voortgeholpen te worden, in de armen der Protestanten heeft geworpen.— Doch wat daarvan zij, in allen gevalle moest er eene rede aangegeven worden, waarom hij zijne vier eerste kinderen zonder de minste tegenspraak in de R. K. Kerk heeft laten doopen; en die rede wordt nu in naamgeving blootgelegd, als of men om den naam het eeuwig heil der kinderen in de waagschaal mag stellen. O lepidum caput, dat is: O wat is die man slim!

(*ŷ*) Wie het derde kind Catharina van den dood heeft opgewekt, is mij onbekend; tegenwoordig althans leeft het. Zie noot *x* op de vorige bladz.

(*z*) De naam van het derde kind Catharina werd dus op het vierde, Hessel een jonge, geboren den 29 Maart 1839 overbragt. Hoe natuurlijk en aardig!

(*aa*) Rictrudis geboren den 21, gedoopt den 24 September 1842.

langen (*bb*), dat hetzelve in de Hervormde Kerk werd opgevoed. Wie, redelijk denkt, zal dit verlangen des mans niet hoog roemen (*cc*), ja, meenen, dat de verdenking van onverschilligheid of zwakheid, die zijne Kerk lafhartig ten beste geeft, daardoor alleen van hem kon worden afgekeerd? Maar de Roomsch Katholiek, die alleen de uitbreiding zijner Kerk ten koste der Protestanten bedoelt (*dd*), oordeelt anders. Het billijk verlangen des

Aanmerkingen.

(*bb*) Dit verlangen is aan mij niet uitgedrukt. Ik heb de laatste drie kinderen gedoopt, en ben meermalen, vóór den Doop van het laatste, met den man in gesprek geweest. Doch nooit heeft hij mij te kennen gegeven of doen blijken, dat een zijner kinderen in de Hervormde leer zou worden opgevoed. Bij den Doop van het laatste kind was ik dus nog in het stellige vertrouwen, dat hij zijner mondelijksche en meermalen herhaalde belofte van *al* zijne kinderen in de R. K. Kerk te zullen laten opvoeden, gestand deed.

(*cc*) Als de man van den beginne af aan, zonder belofte te hebben gedaan, ten minste de helft zijner kinderen in de Hervormde leer heeft willen laten opvoeden, heeft hij met dit verlangen slechts een zeer klein gedeelte zijner pligt vervuld. Hoe elk, die redelijk denkt (ik meen toch ook redelijk te denken) dit reeds hoog moet roemen, is mij wederom te geleerd.

(*dd*) De Katholieke Kerk, die zich voor het orgaan van Christus haren goddelijken Stichter houdt, bedoelt de uitbreiding van het rijk der waarheid en der deugd. Protestantsche Kerk is een onding. Kerk is eene

Vaders, hoezeer met allerlei blijken van misnoegen bejegend (*ee*), werd, ja, in de eerste drie dagen na de geboorte ontzien; maar naauwelijks is de vierde dag aangebroken, en de man in den morgenstond uitgegaan, of de vader der vrouw komt hare woning binnen, en brengt zijner dochter het bevel des Pastoors, dat met den Doop haars zuigelings in de alleen zaligmakende Kerk niet langer mag worden gewacht (*ff*).

Deze boodschap is zoodra niet gebragt, of men spoedt zich naar de een half uur ver verwijderde woning des Pastoors, door wien het-

vereeniging in één en hetzelfde geloof. Die eenheid kan bij de Protestanten, uit gebrek aan een middelpunt van eenheid, geen plaats hebben. Het goddelijk gezag der leerende Kerk verworpen hebbende, en uit den Bijbel, welks bestaan en gezag zij, zonder tot de door hen verworpene traditie of overlevering hunne toevlugt te nemen, niet eens bewijzen kunnen, tegenstrijdige leerstukken of gevoelens trekkende, zijn zij alleen eenig in de oneenigheid.

(*ee*) Door wie? Welke getuigenissen?

(*ff*) Dit bevel zal men noch schriftelijk, noch door getuigen kunnen bewijzen. Daar het kind reeds drie dagen oud was, en het Doopsel door de R. K. Kerk voor noodzakelijk wordt gehouden, heb ik slechts aan de vrouws familie te kennen gegeven, dat het hoog tijd was, dat het kind gedoopt werd. Van de alleen zaligmakende Kerk is geene spraak geweest, en zou bij die gelegenheid ook belagchelijk zijn. Immers de R. K. Kerk houdt het Doopsel met de regte woorden, stof, en meening verrigt voor wettig of geldig, al ware het ook door een'

zelve gretig (*gg*) in den schoot des Moederskerk wordt opgenomen. De man verneemt bij zijne te huiskomst den hem aangedanen smaad; hij gevoelt zich in zijne regten grootelijks gekrenkt, die hij vroeger, om des vredes wil, zoo rekkelijk (*hh*) ten offer bragt. De ervaring, dat de ver gedreven toegevendheid slechts stouter doet eischen, heeft zijnen ijver verlevendigd, het vaste voornemen in hem opgewekt, om, in den geest der liefde, zijne regten, met eerbiediging van die zijner vrouw, te handhaven(*ii*) en de achting aan zijne Kerk verschuldigd, door geene ontrouw te verloochen.

Aanmerkingen.

Jood, Heiden of ongeloovige toegediend.

(*gg*) Daar het kind volmaakt gezond was, heb ik het H. Sacrament des Doopsels onder de gewone ceremoniën der Kerk aan hetzelve toegediend, zonder mij daarbij eenigzins te haasten. Waarin dus die gretigheid bestaan hebbe, is mij onbekend. Ongetwijfeld zullen de getuigen, die men voor die gretigheid heeft, wel even zoo onwraakbaar zijn, als die voor vele andere beweringen.

(*hh*) Als de man van de goddelijkheid der Hervormde leer meent overtuigd te zijn, moet dit *rekkelijk* heeten: schandelijk en onverantwoordelijk.

(*ii*) Hoe hij in den geest der liefde de regten zijner vrouw eerbiedigt, en zijne thans in publieke geschriften erkende belofte of toestemming houdt, blijkt duidelijk uit de boven geplaatste noot *r*.

P. L. Henning,
R. K. Priester en Pastoor.

KLEINE MEER ONDER WARGA,
den *Januarij* 1844.

BOEK-AANKONDIGING.

De drie tabernakelen. *In deze drie tabernakelen regelen zich drie krijgshaftige deugden. In de eersten : de Armoede ; in de tweede : de Ootmoed ; in de derden : Geduld, of Lijdzaamheid..... door den gelukzaligen Thomas a Kempis..... voor het eerst in het Hollandsch gesteld door* Petrus A. Camper, Mr. der Wijsgeerte, Leeraar der Letteren. *Tot Meedere Eer Gods. — Met Kerkelijke Goedkeuring.* — Deventer. *J. W. Robijns en Comp.* 1843.

Dit boekje te willen beoordeelen, nadat de eeuwen uitspraak gedaan hebben, ware oneerbiedig en vermetel: wij hebben hier slechts te prijzen en aan te prijzen. Hun die eenigen voortgang in het geestelijke leven gemaakt hebben, of althans begonnen zijn zich in het inwendige leven te oefenen, kan het niet te sterk worden aanbevolen. Wat over de armoede gezegd wordt, kan wel worden geacht, vooral aan Religieusen te passen; maar ieder Christen die begrijpt wat zijn Goddelijke Leermeester zeggen wilde, toen Hij verklaarde : *Zalig de armen van geest, want het rijk der hemelen behoort hun toe*, die zal ook met vrugt de woorden van den zaligen arme, *Thomas a Kempis*, over de armoede lezen. — De geachte Vertaler heeft, als naar gewoonte, zijne taak loffelijk volvoerd. Liever echter zouden wij eenige uitdrukkingen, eenige zegswijzen niet aangetroffen hebben. Die *lappen*, en nogmaals die *lappen en luren* (bl. 9); dat *tuimelen* (bl. 25); willen ons niet bevallen. — *Liefgewinnen* (bl. 11; 20); *voordeelen kwijt gaan* (al heeft *Vondel* gezegd : *ik ga mijn Joseph kwijt*) (bl. 45); *die gij de vreemde erkendet* (bl. 20), *die ik gekruist ben* (51): dat is geen Nederlandsch, althans geen *Hollandsch*, of het is verouderd. Wij willen echter niet zeggen, dat men

geene verouderde woorden of uitdrukkingen meer zou mogen verjongen ; doch dan moet er eene bijzondere reden voor bestaan. In een boekske van godsvrucht , juiste , nog verstaanbare maar verouderde woorden en spreekwijzen te doen herleven, als zij (indien ik mij zoo eens uitdrukken mag) tot het vak behooren, dat verdient aanmoediging: te meer , omdat onze taal , althans onze schrijftaal (waarom verschilt zij zóó veel van de gesproken taal!) gedurende een paar eeuwen door de Katholieken weinig beoefend (men weet hoe dat kwam) , soms bij al haren rijkdom , als godsdienstige taal arm is ; maar in een werkje van godsvrucht , verouderde uitdrukkingen, die met de godsvrucht in geenerlei verband staan , te hernieuwen , dat schijnt ons min doelmatig , dewijl door het aantreffen van zoo iets de aandacht ligtelijk afgewend, althans verdeeld wordt. Overigens *unusquisque in suo sensu abundet :* en het zij gezegd , zonder dat wij aan de verdiensten der vertaling iets willen te kort doen. Mogen er velen in Nederland gevonden worden, die dit boekje met smaak en voordeel lezen !

De uitdeeler van het wijwater in de Kerk St. Eustachius, of de liefdadigheid van eenen armen man door Stephen de la Madelaine , *voor jonge lieden uit den beschaafden stand. Naar het Fransch.* — te 's Hertogenbosch bij *J. J. Arkesteijn en Zoon.*

Een boekje dat de jeugd met graagte zal lezen , dat haar niet schaden zal, en , door de voorstelling van menigen edelen trek , ook menig edel gevoel in haar kan opwekken. Wat de letterkundige waarde van het verhaal aangaat, daar komen welgelukte partijen in voor ; maar het geheel en sommige verbindingen der deelen zijn niet *waar*, dat wil zeggen niet waarschijnlijk. Gaarne hadden wij wat krachtiger veroordee-

ling van den beruchten en beroemden *David* gezien, die voor den dood van *Lodewijk XVI* gestemd heeft, zonder uitstel en zonder beroep op het volk. Over de vertaling mag men te vreden zijn, minder over de tijpographische uitvoering. Zulk een verhaal moet in een net kleedje steken: nu gelijkt het uitwendig veel naar een leesboek voor de lagere scholen, waarvoor het echter noch bestemd, noch geschikt is.

Drietal verhalen voor kinderen, om zich in het lezen te oefenen, door J. Schmid. — *Naar het Hoogduitsch.* — (Met drie Plaatjes.) — Te 's Bosch, bij *J. J. Arkesteijn en Zoon.*

Dit boekje, kleiner dan het voorgaande, heeft een veel liefelijker voorkomen. De verhalen zijn verhalen voor *kinderen*, en als zoodanig zullen zij onder de duizend en een voortbrengselen der kinder-literatuur geenszins tot de laagste klasse behooren. Meer berekend nog voor het doel zouden verhalen zijn door een Nederlander opgesteld; want dan zouden er geene Hoogduitsche zeden en Hoogduitsche natuur, waar onze kinderen soms niets van begrijpen kunnen, in voorkomen. Ik geloof waarlijk, dat wij Katholieken soms al te zedig zijn: ik ben althans overtuigd, dat velen onder ons verhalen voor kinderen zouden kunnen opstellen, die bij deze van *Schmid* (en zij zijn niet slecht) niet ongunstig zouden afsteken.

Februarij 1844.

DE EDINBURGH REVIEW

EN

DE HEER E. B. SWALUE.

(Vervolg van Dl. IV. bl. 277)

Het is er verre af, dat de vijand, die van eene stad is teruggeslagen, reeds daardoor al hare sterkte zoude kennen. Om over dezelve te oordeelen, is het noodig zich binnen hare wallen te bevinden, uit het middelpunt den ganschen aanleg harer werken te overzien, de talrijkheid te kennen der bezetting, den geest der burgerij, en vooral den bevelhebber te hooren spreken, die aan alles plan geeft en het van kracht weet te maken.

Hetzelfde kan men in het algemeen van de waarheid zeggen, welker vermogen nog aan hen niet bekend is, die haar niet huldigen en slechts den dwang harer bewijzen ondervinden. Zij is eene eenheid, een stelsel, een geheel, en wie de deelen niet in dat geheel ziet, hij ziet geene deelen, maar brokken, en wordt, wanneer hij daarbij volharden wil, noodwendig tot verkeerde gevolgtrekkingen voortgedreven. Van geene waarheid geldt dit echter in die mate als van de godsdienst. Deze heeft niet alleen eene eenheid, welke die der rede te bovengaat, maar zij is hoogst levend en praktisch, zij is onder en in het menschdom, brengt dien ten gevolge ook eenheid of maatschappij in hetzelve voort, en drukt er, in al de verscheidenheid der werkelijkheid, eene hoogere orde uit. —

Kan er dus iets gevonden worden, dat minder bij gedeelten te begrijpen is? dat door zijne schitterende menigvuldigheid meer de oogen hindert, die nog het licht niet kunnen verdragen? dat te gelijk én op krachtiger feiten en bewijzen rust, én meer vrije liefde vraagt van ieder, die verlangt te kennen en te begrijpen? De Kerk derhalve is in het bijzonder de groote stad, over wier vermogen zij alleen in staat zijn te oordeelen, die eene harer twaalf poorten zijn binnengetreden. Vijanden en belagers loopen er om rond, merken dan het een, dan het ander uitspringend buitenwerk, verliezen zich daarover in allerlei gissingen, en ook dan, als zij zekere eer behalen, door haar voor onoverwinnelijk te verklaren, is deze bekentenis het gevolg van een dringend en onloochenbaar feit, niet van hart en geest bevredigende, vrije waarheid. Zij hebben het hoofd gestooten op den diamanten muur.

Twee verschillende voorbeelden zullen wij hiervan vinden: het een in de beschouwingen van de *Edinburgh Review*, het ander in de aanmerkingen van den heer Swalue. Beide, hoewel niet met evenveel rondborstigheid, leggen zekere bekentenissen aangaande het bestaan der Kerk af; maar als het op uitleggen aankomt van het waargenomen feit, dan verwarren zich hunne gedachten, en waarlijk zij schijnen dan tegen eenen muur te zijn aangeloopen.

Het eigenlijk onderwerp, waarover de *Review* schrijft, en de heer Swalue zijne verdere bemerkingen maakt, is de Apostelijkheid der Kerk. Dit kenteeken harer waarheid, en waarmede zij zich als goddelijke historie kenbaar maakt, kan van drie verschillende zijden beschouwd worden. Ten eerste in de eigenlijke historische opvolging, die onafgebroken opklimt tot de Apostelen, en

waarin zich meer bijzonder de onoverwinnelijke kracht Gods openbaart; ten tweede in de onveranderlijkheid der instellingen en der leering, die door alle eeuwen heen dezelfde blijven, zoo als zij van de Apostelen zijn overgeleverd; ten derde in de kracht en eenheid te zamen, dat is, in de levende ontwikkeling welke de Kerk in alle opzigten verkrijgt. Tot volkomen afronding van het begrip zijn deze drie punten noodzakelijk. Daar Christus als historisch-persoon is opgetreden, kan alleen die Kerk de ware zijn, die met Hem in historisch verband en zamenhang is; daar echter in menschelijke geschiedenis ook met verandering zekere voortduring denkbaar blijft, wordt in de tweede plaats de *identiteit* der van Christus gestichte maatschappij nader aangetoond, en het begrip eindelijk voltooid, door de ontwikkeling daarin op te vatten, uit welke ten volste blijkt, dat die goddelijke kracht en die goddelijke eenheid waarlijk en werkelijk in het menschdom is, door den heiligen Geest, die op de Apostelen is nedergedaald. Want deze Geest kan niet in de eindige natuur zijn, zonder dat Hij zich in de ontwikkeling uitdrukt, die aan het eindige eigen is.

Van deze drie punten wordt door den Schrijver in de *Review* alleen het eerste behandeld; hoewel ook dit niet geheel; dewijl hij, met ter zijdelating der eigenlijke Apostolische opvolging, slechts de onoverwinnelijke kracht nagaat, waarmede de Kerk, van een onbepaald gegeven tijdstip af, alle gevaren en aanvallen te boven komt. Het is, gelijk men ziet, slechts een zeer klein gedeelte van hetgeen er over de kenteekenen der ware Kerk kan gezegd worden; doch des te opmerkelijker is het besluit, waartoe hij aangaande haar en het *Protestantismus* gekomen is.

Laten wij, om den lezer zoo veel mogelijk in de zaak zelve in te leiden, den aanhef van den Schrijver in de *Review* mededeelen. Het is de eerste uitgestrekte blik, dien hij over zijn onderwerp laat gaan, waarbij hij dat onwrikbaar en altijd even krachtig bestaan der Kerk, hetwelk hij later in verschillende tijdvakken der geschiedenis zal nawijzen, nog onbepaald en als in een algemeen feit zamenvat.

«Er is, noch er was ooit op deze aarde een werk «van menschelijke staatkunde (policy), dat zoo waardig «is onderzocht te worden als de Roomsch-Katholieke «Kerk. De geschiedenis dezer Kerk vereenigt de twee «groote tijdperken der menschelijke beschaving. Geene «andere instelling is staande gebleven, die onze ge- «dachten terugvoert tot de tijden, waarin de rook der «offers opsteeg uit het Pantheon, en tijgers en luipaar- «den sprongen in Titus' Amphitheater. De koninklijke «stamhuizen, die het meest trotsch gaan op hunne oud- «heid, zijn slechts van gisteren, wanneer ze vergele- «ken worden bij de opvolgings-lijn van Rome's Opper- «priesters. (1) Langs deze lijn, kunnen wij onafgebro- «ken opklimmen van den Paus die Napoleon kroonde «in de negentiende eeuw, tot aan den Paus die Pepijn «kroonde in de achtste; en tot verre voor den tijd van «Pepijn is de grootsche dynastie nog te vervolgen, (2) «tot dat zij voor ons verloren gaat in het schemerlicht «der fabel.

(1) De heer Swalue vertaalt *Supreme Pontiffs* door *Priester-vorsten.*

(2) *And far beyond the time of Pepin the August dynastr extends*, heeft de heer Swalue zoo goed als weggelaten, en trekt later uit de dus verduisterde plaats een besluit.

«Het gemeenebest van Venetie komt haar in oudheid «het meest nabij. Maar het gemeenebest van Venetie was, «in vergelijking van het Pausdom, van den nieuwen tijd «(modern); en het gemeenebest van Venetie is vergaan, «en het Pausdom blijft. Het Pausdom blijft niet in ver- «vallen toestand, niet als een bloot gedenkstuk der oud- «heid, maar vol van leven en jeugdige kracht. De Katho- «lieke Kerk vaardigt nog tot aan de uiterste einden der «aarde even ijverige zendelingen af, als die weleer met «Augustinus landden in Kent; en treedt nog voor het «oog der vijandige koningen, met denzelfden geest, als «waarmede zij weleer Attila te gemoet ging (1) Het «getal harer kinderen (2) is grooter, dan in eene der «vroegere eeuwen.»

«Hare aanwinsten in de Nieuwe Wereld hebben het

(1) Er staat: *The Catholic Church is still sending....; and still confronting.* De verandering, door den heer Swalue in dezen zin gebragt, is onverschoonlijk. De *Review* spreekt van de Kerk, en voornamelijk van den Paus, die zoo min zwicht voor den Keizer aller Russen, als Paus Leo voor Attila. Het was deze heilige Paus, welke in 452 Attila te gemoet ging, en den verschrikkelijken Koning der Hunnen wist over te halen tot den vrede, en om aan de andere zijde van den *Donau* terug te trekken. (Zie Fleury T. VII. Liv. 28). Wat doet de heer Swalue? Hij vertaalt: «zendelingen, «die nog tot vijandige Koningen durven spreken, met dezelfde «stoutmoedigheid, welke hen weleer in de tegenwoordigheid van «Attila bezielde...» Wist dan de heer S. niet, wat de geschiedenis van Paus Leo verhaalt? Of schuift hij daarom *zendelingen* in de plaats, omdat de hervormde kerk haar *reglement* ontving van denzelfden koning, die, tot zijn ongeluk en dat des lands, te vergeefs beproefde ook de Katholicke Kerk te *reglementeren*.

(2) Met welk regt zet hier de heer Swalue in plaats van *kinderen*, (children) het woord van verachting: *aanhangers?* Niet ieder, die den heer S. leest, kent Engelsch; weshalve het niet genoeg is, dat hij er het engelsch woord naast zet. In allen geval gaat hij hier den pligt eens ve talers te buiten.

«verlies, dat zij leed in de Oude, meer dan vergoed. «Hare geestelijke magt strekt zich uit over de groote land- «streken tusschen Missouri en Kaap Horn; landstreken, «welke over honderd jaren waarschijnlijk eene even «groote bevolking zullen bevatten als die thans Europa «bewoont. Hare leden zijn zeker niet minder in getal «dan 150 millioenen; en het zou moeijelijk zijn te too- «nen, dat alle andere Christelijke secten te zamen het «getal van 120 millioenen bereiken (1). Ook ontwaren «wij geen teeken, dat het einde nadert van hare lang- «durige heerschappij. Zij heeft van al de Regeringen «en kerkelijke stichtingen, die thans in de wereld zijn, «het begin gezien, en wij zouden niet durven verze- «keren, dat zij niet bestemd is, om eenmaal van deze «allen ook het einde te zien. Zij was groot en geëer- «biedigd voor dat de Sakser den Britschen bodem be- «trad — voor dat de Frank den Rijn was overgesto- «ken — toen de Grieksche welsprekendheid nog bloeide «in Antiochie — toen nog aan afgoden werd geofferd «in den tempel van Mecca. En zij kan ook dan nog «bestaan in onverminderde levenskracht, als eens een »reiziger van Nieuw-Zeeland zich, in de diepste een- «zaamheid, een afgebroken boog van Londen's groote «brug tot standplaats zal kiezen, om er de bouwvallen «af te schetsen der St. Paulus.» — Tot zoo ver de *Review*.

Daar staat dan de berg! Hoe komt hij er? Wat is de uitlegging van zulk een feit? In het onveranderlijke

(1) Verschillende onnaauwkeurigheden van den heer Swalue gaan wij voorbij. Evenwel moeten wij o merken, dat die landen in de Nieuwe Wereld volgens de *Review* eene zoo groote bevolking verkrijgen *zullen*, en niet zoo als de heer S. door zijne vertaling te kennen geeft, die weleer hadden.

erkent de wijsgeer de wet der geschiedenis, en wanneer de onveranderlijkheid, gelijk de aangewezene, de natuur overtreft, dan volgt er uit dat die wet goddelijk is. Is dit de ware uitlegging, dan wint hier de Katholiek; is zij het niet, welaan, dan moet er eene andere gegeven worden; want de menschelijke geest kan bij geene gevolgen blijven staan, en vraagt zoo veel te dringender naar grond en oorzaak, als hetgeen hij waarneemt treffender en gewigtiger is. Ook de Engelsche Schrijver schijnt te gevoelen, dat hij in zijn verhaal niet kan voortgaan, zonder iets te hebben geantwoord op deze vraag, die, bij de gebeurtenissen welke hij te doorloopen heeft, zich telkens nadrukkelijker zal herhalen.

De uitlegging, die hij geeft, bestaat in de godsdienst te verklaren voor volstrekt *positief*. Hij beschouwt haar als *absoluut feit*, dat blind en zonder eenig begrip is, en acht dus het heerschen en bestaan eener godsdienstleer voor eene geheel fortuinlijke zaak. Er is geene reden van te geven; het is zoo, omdat het zoo is.

Ten einde dit zijn gevoelen niet van de stuitelijkste zijde voor te dragen, beweert hij, dat de godsdienstige kennis, het zij natuurlijke, het zij bovennatuurlijke, volstrekt niet vooruit gaat. Ware het zoo, dan zou hij zeker regt hebben; want een volstrekte stilstand is slechts met een blind positivisme bestaanbaar. Dat zijn Chineesche monosyllaben.

De bewijzen, die hij voor deze onverstandelijkheid der godsdienstleer aanvoert, zijn:

1°. Dat de voortgang van wetenschappen en kunsten en van hetgeen men verlichting noemt der Katholieke Kerk niet ongunstig is geweest Gedurende twee hon-

derd vijftig jaren heerschte de hoogste werkzaamheid in den menschelijken geest, en, zegt hij, «het Pro-«testantismus heeft geene veroveringen gemaakt der «moeite waard om van te spreken. Ja wij gelooven, «dat, in zoo ver er eene verandering heeft plaats ge-«grepen, (1) deze verandering in het voordeel der Kerk «van Rome geweest is.»

2°. Dat men thans in de natuurlijke godsdienst niet meer kan bewijzen dan Xenophon of zijn meester Socrates, en dat de geoefendste Europeaan in dit opzigt niets voor heeft boven een wilde van Amerika. Ja, oude en latere wijsgeeren, die de onsterfelijkheid der ziel, zonder hulp der openbaring, hebben trachten te bewijzen, schijnen hem toe daarin op eene jammerlijke wijze te zijn te kort geschoten.

3°. Dat men volstrekt geene groote beschaving noodig heeft, om de groote vraagstukken te opperen over Gods eigenschappen, den oorsprong des kwaads, den grondslag der zedelijke verpligting, enz. Een onnoozel volk, pas uit de barbaarschheid verrezen, is daartoe volkomen in staat, en er is geen klein getal jongens van veertien jaren, die er genoeg hebben over nagedacht, om zekere lofspraak van Voltaire te verdienen: «*Il «en savoit ce qu'on en a su dans tous les ages; c'est à «dire, fort peu de chose.*»

4°. Dat ook in de bovennatuurlijke godsdienst het Protestantsch beginsel, den Bijbel voor eenige kenbron te houden, geenen vooruitgang toelaat.

5°. Dat de bovennatuurlijke godsdienst met de natuurkundige wetenschappen in geen verband staat, en

(1) De heer S. is weer aan het tornen; hij schrijft: *Zoo er eenige verandering plaats had.* Dat staat er niet. De Schrijver twijfelt, niet of er verandering heeft plaats gehad; hij toont die later zelf aan.

van de voortgaande ontdekkingen geen voordeel kan trekken. (1)

6°. Een bewijs eindelijk dat de godsdienst, als volstrekt positief, met verstand en rede niet in betrekking staat, meent hij ook daarin te vinden, dat dikwerf de verstandigste mannen ongerijmdheden als van God geopenbaarde waarheden aannemen en gelooven.

Dat eene dergelijke opvatting van de godsdienst niet zoo zeer naar twijfel en ongeloof leidt, als wel eene zekere fatsoenlijke bekentenis daarvan is, behoeft onzes inziens geen betoog. Doch de Schrijver zelf drukt zich aan het eind van zijne voorafspraak, als ware hij gaande weg vrijer geworden, daarover onverholen uit. «Wij «hebben,» zegt hij, «eene oude vrouw gezien, welke «zonder andere talenten dan de slimheid van eene waar«zegster, en met de opvoeding van eene vatenwaschster, «eene profetesse geworden was, en omringd werd van «duizende godvruchtige aanhangers, van welke velen haar «in kennis en in stand onvergelijkelijk ver te boven «gingen; en dat alles gebeurde in de negentiende eeuw; «en nog wel te Londen. En waarom niet? Er is toch «van Gods bemoeijingen met den mensch in de negen«tiende eeuw niet meer geopenbaard dan in de eerste; «niet meer te Londen dan aan den onbeschaafdsten hoop «in de Hebriden. Het is waar, dat in alles, wat het leven «en deze wereld betreft, de mensch steeds wijzer en «wijzer wordt; maar het is niet minder waar, dat, ten

(1) Even onwaar als deze stelling, is helgeen ter dezer plaatse verhaald wordt, als zoude eene Pauselijke Bulle verklaard hebben, dat de aarde niet draaide om de zon. De Inquisitie heeft van Galilei gevorderd, de wenteling der aarde slechts bij wijze van veronderstelling, en niet als zekere waarheid openlijk te verkondigen; een in de gegeven omstandigheden zeer wijs besluit.

«aanzien van eene hoogere magt en het toekomende «leven, de mensch om in de schimptaal van den Booze «bij Goethe te spreken:

«....» bleibt stets von gleichen schlag,
Und ist so wunderlich als wie am ersten tag.»

De laatste aanhaling uit dat verfoeijelijk werk zegt alles.

Welke waarde heeft dan de uitlegging, die de Engelsche schrijver geeft? Op zich zelve geene de minste; het is twijfel, koude wanhoop des verstands, hetwelk kan aannemen, dat hetgeen de hoogste orde, en feitelijk het steunpunt is van alle menschelijke maatschappij, het redeloos en grillig spel zij der fortuin. Maar beschouwen wij zulk eenen twijfel, gelijk wij dien hier moeten beschouwen, dan vinden wij daarin het grootste bewijs, dat iemand die buiten de Kerk blijft, voor hare waarheid kan leveren. De Kerk vertoont eene kracht en eene orde van bestaan, welke voor dengenen, die er een aandachtigen blik op werpt, en wil voort redeneren, slechts deze keuze overlaat, óf haar voor goddelijke instelling te erkennen en te gelooven, óf alle rede en zekerheid op te geven, en zich in den onrustigen nacht van den twijfel neer te storten. Dit is het uiterste, en tot dat uiterste is de schrijver gekomen; ten minste hij staat met een' niet beminnelijken glimlach aan den boord van dien afgrond rond te zien. Moge nu hij zelf zeer te beklagen zijn, wanneer wij dat voor een oogenblik ter zijde laten, is deze zijne bekentenis van twijfel ter gelegenheid zijner beschouwing der Katholieke Kerk, ons van meer waarde dan al, wat hij te haren voordeele zegt; hetgeen bovendien zeer weinig is in vergelijking van hetgeen er te zeggen valt.

Over de gronden van hoop, die hier gevonden worden, dat een terugkeer tot de Katholieke Kerk in onze tijden hare nadere voorbereiding verkrijgt, zullen wij liever thans nog niet spreken; wij hebben eerst de aanmerkingen van den heer SWALUE te waarderen.

Hoe mag het er op *zijn* standpunt uitzien? Wij hebben reeds vernomen, dat het verbazend hoog is, en wij worden daarin weder bevestigd, niet alleen door herhaling van de klagt over de laagte, waarin zich de Engelschman bevindt: «de schrijver schijnt «hier uitsluitend aan het standpunt der Theologische «wetenschap in *Engeland* en aan de Anglikaansche kerk «te denken, welke te halver hoogte is blijven staan;» bl. 12; maar nog op eene andere wijze doet de heer SWALUE blijken van de hoogte waarop *hij* staat. Hij schijnt namelijk uit zijnen afstand in de laagte niet heel naauwkeurig te kunnen zien; hij heeft den Schrijver niet al te wel begrepen, niet bemerkt, dat hetgeen deze van den stilstand der godgeleerdheid zegt, wel als naaste uitlegging, die met de onveranderlijkheid zelve, welker uitlegging gevraagd wordt, zamenvalt, maar geenszins als derzelver eerste en eigenlijke oorzaak wordt aangegeven. Dat de Schrijver de godsdienstige waarheid beschouwt als volstrekt *positief*, als blind, niet te beredeneren feit, hetwelk bij gevolg geenen voortgang hebben kan door wetenschappelijke ontwikkeling, is hem geheel ontgaan. «Dewijl de theo«logie geene vooruitgaande wetenschap is, zoo is de «onveranderlijkheid, welke het Pausdom wil bewaren, «mogelijk en deszelfs steun.» Dus meent hij de redenering van de *Review* te hebben zaamgevat. Abuis mijnheer SWALUE; de Schrijver erkent de theologie

niet voor eene wetenschap. Hij verkeert in twijfel, maar hij is niet dwaas; en had hij minder verstand, hij zou den middelweg zoeken, en te gelijk ja en neen spelen in de zoogenaamde Evangelische Kerk. Maar de heer SWALUE heeft het woord *vooruitgang* gehoord, en is daardoor zoo geheel te huis, dat hij het lied vervolgt, het Protestantismus over deszelfs ontwikkeling en voortgang hoogelijk prijst, en aan de Katholieke Kerk het toegewezen deel van smaad doet geworden. Doch na dien triomf te hebben gevierd en opgezongen, ziet hij het ongeloof des Engelschen schrijvers; hij weet het niet te verklaren, en zegt met al de eenvoudigheid van het verhevene, waarin zijn standpunt zich verliest: «Wij kunnen naau«welijks veronderstellen, dat de Schrijver hier in ernst «spreekt.» Wat is het jammer, mijnheer SWALUE, dat gij het niet beter begrepen hebt! wat hadt gij niet kunnen zeggen! — Doch dit betreft den Engelschen schrijver slechts; de zaak zelve is van meer belang, en hetgeen de heer SWALUE zegt, zoo van het feit, als van het begrip, dat wij er ons over moeten vormen, vordert een meer ernstig onderzoek.

Wat het algemeene feit aangaat, de heer SWALUE laat dit nagenoeg in die waarde, waarin het door de *Review* getoond wordt, zoodat wij reeds terstond naar zijne uitlegging zouden kunnen vragen. Doch wij willen de aanmerkingen van den heer SWALUE niet voorbijgaan, en zullen die een voor een onderzoeken.

«De Kerk,» zegt de heer SWALUE, «bestond vóór «het Pausdom. De Ultramontanen erkennen dit wel «niet. Zij tellen van PETRUS af. Doch de geschiedenis «wijst op de vijfde eeuw.» Zonderlinge voorstelling

eener niet minder zonderlinge zaak. Het Pausdom kan niet gedacht worden, zonder dat de Paus en die zijn gezag eerbiedigen van Petrus aftellen; zoodat, naar de bemerking van den heer SWALUE, dat tellen reeds in de vijfde eeuw begonnen is. Waren er toen reeds Ultramontanen?....

Door de Protestanten wordt dan deze, dan gene eeuw opgenoemd, waarin het Pausdom zou begonnen zijn. De heer SWALUE zou dus, niet alleen de Roomsch Katholieken, maar al degenen, die aan *zijne zijde* staan, ten hoogste verpligten, met eens den eersten Paus op te noemen. Wij vinden het van den heer SWALUE, die beloofd had *met geene losse hand nooten te zullen strooijen*, zoo tamelijk los, van te zeggen: «de geschiedenis wijst «op de vijfde eeuw,» zonder met een enkel woord dit allerbelangrijkst feit toe te lichten, hetwelk de Katholieken volstrekt, en vele Protestanten in zóó ver ontkennen, als zij de geschiedenis op eene andere eeuw laten wijzen. De heer Rothe, (1) de eenigste Protestantsche schrijver, welke daarover een stelsel heeft, dat wel niet is vol te houden, maar toch den naam van stelsel verdient, haalt voor het vroegtijdig bestaan van het Pausdom, den H. Cyprianus aan; dat is een Kerkvader, die in de eerste helft der derde eeuw, en dus kort na het afsterven van de onmiddellijke opvolgers der Apostelen bloeide.

De H. Irenaeus, een Kerkvader der tweede eeuw, verstond reeds dat *tellen*, dat, volgens den heer SWALUE, door de Ultramontanen is uitgevonden. Hij bezat ook eene schoone gelegenheid, om het te leeren, want hij had den H. Polycarpus, leerling van den H. Joannes

(1) Zie zijn *Anfänge der Christliche Kirche, Wittemberg* 1837.

den Apostel, tot meester gehad. «Voor allen, die de «waarheid zien willen,» dus schrijft hij in zijn werk tegen de ketterijen, L. III. C. 3., «is het gemakkelijk, «de overlevering der Apostelen, welke in de gansche «wereld geopenbaard is, in iedere Kerk te erkennen; «want wij kunnen zoowel diegenen *optellen*, welke van «de Apostelen tot Bisschoppen der kerken zijn aange- «steld, als derzelver opvolgers tot op onzen tijd; die «niets dergelijks geleerd hebben.:... Doch daar het te «wijdloopig zoude zijn, in een geschrift als dit, de «opvolging aller kerken *op te tellen:* door van de groot- «ste, oudste, aan allen bekende, door de glorierijke «Apostelen Petrus en Paulus gestichte en geordende «Kerk de overlevering aan te toonen, die zij van de «Apostelen heeft ontvangen, en haar aan de menschen «gepredikt geloof, hetwelk door de opvolging der bis- «schoppen tot ons gekomen is, beschamen wij alle de- «genen, die, op welke wijze ook, hetzij uit eigenwaan, «hetzij uit ijdele roemzucht of verblindheid en booze «gezindheid, ongeoorloofde vergaderingen stichten. «Want alle kerken, dat is alle geloovigen van overal, «moeten overeenstemmen met deze Kerk, om haren «magtigen voorrang; in welke altijd van degenen, die «overal zijn (de overal verspreide geloovigen) de Apos- «tolische overlevering bewaard is.» Vervolgens gaat de heilige man aan het *tellen*, en noemt achtereenvolgend de Bisschoppen van Rome op, tot op zijnen tijd toe. Een afzonderlijk bewijs is nog hetgeen hij getuigt van den H. Clemens, den derden opvolger van den H. Petrus en die met de Apostelen had omgegaan: «Onder «dezen Clemens ontstond er geene geringe twist tusschen «de broeders te *Corinthe*, en schreef de Kerk te *Rome*

«*vermogende brieven* (potentissimas litteras) *aan de Co-*
«*rinthers, hen vergaderende in den vrede, hun geloof*
«*herstellende, en hun de overlevering aankondigende,*
«*nog zoo kort van de Apostelen ontvangen.*» (Eenen dezer brieven van den H. Clemens bezitten wij nog.)

Na gezegde *optelling* der Bisschoppen van *Rome* besluit de H. Irenaeus; «en dit is een volkomen bewijs «*(plenissima ostensio)* dat dit het een en hetzelfde le-«vend makend geloof is, hetwelk in de Kerk van de «Apostelen af tot nu toe bewaard en overgeleverd is «in de waarheid.»

Wij willen het hierbij laten, en alleen nog opmerken, dat wanneer men de omstandigheid nagaat, waarin de Kerk in de vijfde eeuw verkeerde, en vóór dezelve verkeerd had, welke groote Oudvaders er gebloeid hadden en nog bloeiden, hoe vele kerkvergaderingen er gehouden waren, alsdan het zeggen van den heer Swalue meer en meer naar een onbeschaamd scheldwoord begint te gelijken.

Wat altijd, wat overal, wat van allen! riep in die vijfde eeuw een Vincentius van Lérins. Denzelfden grondregel deed in het midden der derde eeuw de H. Paus Stephanus gelden, als hij aan den H. Cyprianus schreef: *niets nieuws, slechts wat is overgeleverd.* En van dezen regel zouden, in eene zaak van dat gewigt, zoo vele heilige en geleerde mannen, zoo vele kerkvergaderingen, zou de gansche Kerk afwijken! Zij zou daarmede ophouden de Kerk te zijn. Want waarom volgt zij dien regel? Omdat het eene wet van haar bestaan, eene uitdrukking van haar eigen leven is. *Niets nieuws!* zegt zij, wijl alle waarheid geopenbaard en bijgevolg *in mij* is; want eene waarheid, die nie in en

onder het menschdom leefde, zoude eene *niet geopenbaarde* waarheid zijn.

Om dezelfde reden staat de pauselijke waardigheid met dit onveranderlijk vasthouden aan de apostolische overlevering in het naauwste verband. Omdat alle waarheid, dat is, volkomen eenheid in het menschdom is, maakt het eenheid of Kerk uit, en deze eenheid der waarheid, door Gods Geest levend en werkzaam in het eene ligchaam der Kerk, stoot alles van zich af, wat daarmede niet overeenstemt. De Kerk en hare leer zijn een afgerond stelsel, waarbij niets kan gevoegd worden, een cirkel die zich kan verwijden en uitbreiden, maar die voor geene verandering of bijvoeging vatbaar is. Van dat stelsel nu, van die eenheid des menschdoms in denken en doen, is de Pauselijke waardigheid te gelijk de hoogste openbare uitdrukking en het voornaamste orgaan. De Paus is het derhalve, wien het voornamelijk toekomt de overlevering te bewaken en te zeggen: *niets nieuws!* Zoo aanhoudend heeft dit in de geschiedenis plaats, dat ook aan Protestanten dit verband van de Pauselijke waardigheid met de Katholieke *methode* niet is ontgaan, en Herder ziet zeer wel, dat het Pauselijk gezag berust op de eenheid in hetzelfde geloof, zoo met betrekking tot de vorige eeuwen, als tot de nog levende geloovigen.

Wij hadden dan wel gelijk met van de aanmerking des heeren Swalue te zeggen: zonderlinge voorstelling eener niet minder zonderlinge zaak. De Pauselijke waardigheid, wier innigste natuur is *orthodoxie*, vasthouden aan de overlevering, *tellen tot de Apostelen toe;* die waardigheid zou juist eene nieuwigheid zijn, en zich gevestigd hebben door op de oudheid zich te

beroepen! «*De Ultramontanen tellen van* PETRUS *af:*» dat is zeker noodig; zonder dat geen Paus. Maar, zegt de heer SWALUE: «*de geschiedenis wijst op de vijfde eeuw.*» Zoo is men dan in de vijfde eeuw begonnen met uit de oudheid, waarin geen Paus was, te bewijzen, dat er een Paus moest zijn!

Eene andere bemerking, op het algemeene feit betrekkelijk, maakt de heer S. ter gelegenheid dat van H. Augustinus, die in *Engeland* het geloof kwam prediken, gesproken wordt: «AUGUSTINUS was vergezeld «van 40 Benedictijner monniken. De Christen geworden «Britten verzetteden zich echter aanstonds tegen het «Primaat van den Paus, waardoor AUGUSTINUS zijn ge«zag als *hun* bisschop, onder *hem* staande, vestigen«wilde.» bl. 3.

Wie voorbeelde wil van de magt der overlevering, kan ze bij de Protestanten vinden. De heer SWALUE zegt, dat het Pausdom in de vijfde eeuw begonnen is. Het gezag van zoo iemand is overvloedig voldoende: hij behoeft er geen woord ter staving bij te voegen. Protestanten gelooft uwen Predikant! Hij kan dit met zoo veel te meer regt van u vorderen, als hij zelf op zijnen tijd weet te gehoorzamen en blindelings de overlevering te volgen. Ja blindelings; want hoe dikwijls is het fabeltje, dat hij hier van Augustinus verhaald, wederlegd! Wij kunnen ten bewijze van deszelfs onwaarheid een Protestansch tijdschrift aanhalen, dat in het land wordt uitgegeven, hetwelk er het naast in betrokken is. De *Quaterlij Review* heeft in het Deel van September 1843 op nieuw de onwaarheid van dit vertelsel aangetoond, en een en ander Protestantsch schrijver daarbij berispt, van, uit vooringenomenheid tegen de Katholieke Kerk, slechts

na te schrijven, wat met dien afkeer strookt. (1)

De zaak komt hierop neder. In Engeland was het geloof reeds vroeger onder de Britten verkondigd. Later werden zij door de Saksers verdreven, en het is onder deze barbaren, die nog aan Thor en Wodan offerden, *niet onder de Britten*, die naar Wallis en Cornwallis geweken waren, dat Augustinus predikte. Van Christen geworden Britten, die zich aanstonds tegen het Primaat des Pausen verzetteden, weet de geschiedenis niet. Hetgeen sommige verbeeldingen bevrucht heeft en tot het vertelsel aanleiding gegeven, is eerst omstreeks zeventig jaren later, en met eenen geheel anderen zendeling Wilfried gebeurd. Het laat zich begrijpen, dat een uit zijne haardsteden verjaagd en nog onbeschaafd Christenvolk, hetwelk buiten alle gemeenschap leefde, in het een en ander misbruik moest vervallen. Zoo ten minste was het met de Britten gegaan. Schrijvers van dien tijd hangen er een zeer treurig tafereel van op. (2) Toen derhalve bij de uitbreiding des Christendoms, door een toenemend getal van zendelingen gepredikt, de oude Christengemeente der Britten daarmede versmelten moest, had dit, uit hoofde van hunne gehechtheid aan oude ingewortelde misbruiken, niet zonder eenige tegenkantingen plaats. Men hield zich, in het bepalen van den dag voor het Paaschfeest, noch aan de Latijnsche Kerk, noch aan het Oostersch den H. Joannes toegeschreven gebruik, volgde een' anderen *ritus* in het toedienen van den H. Doop, en had eene wijze van kruinschering, die met eene heidensche bij-

(1) Zie het artikel: Ecclesiastical Antiquities of Scotland.

(2) Zie Alzog, Universal-Geschichte. I. S. 355, en over dit gansche voorval Fleury, Tom. VIII.

geloovigheid veel overeenkwam. Dit is omtrent hetgeen men vermeld vindt, en waartegen de Pauselijke zendeling Wilfried ijverde. Over het Primaat is niet getwist. En uit het verhaal, dat Beda van de zaak geeft, ziet men, dat daaraan geen oogenblik werd getwijfeld.

De derde bemerking, waarvan wij hier moeten spreken, vindt men op bl. 4—5. Volgens sommige berekeningen, die de heer SWALUE niet opgeeft, moet het getal der Roomsch Katholieken nog aanmerkelijk minder gesteld worden dan 150 millioenen. De *Edinburgh Review* zegt, dat het *gewis* niet minder is. Naar eene statistiek, in 1836 door HOENIGHAUS uitgegeven, (1) beloopt het getal der Katholieken in Europa alleen 123 millioenen, en dat der Protestanten, in verschillende secten verdeeld, 49 millioenen tweemaal honderd duizend. «Het getal,» zegt de heer SWALUE, «heeft op zich «zelve geen kracht. Er zijn nog meer Mahomedanen «dan Christenen.» De Mahomedanen zijn in secten verdeeld, en maken met elkander geene eenheid, en dus geen getal uit dat kracht heeft. Want het getal heeft in zóó verre kracht als het op eene eenheid verwijst, ja slechts in zóó verre bestaat het. Wanneer wij dit in het oog houden, levert het wel degelijk grond van beoordeeling op. Als wij, bij voorbeeld in de stoffelijke natuur, bij herhaling hetzelfde waarnemen, dan geeft ons dit grond, om tot het bestaan eener orde of wet te besluiten. Wij kennen die natuur op geene andere wijze. Zou dit nu voor de zedelijke of verstandelijke natuur niet gelden? Voorzeker, en nog veel meer, wijl wij dezelve beter kennen. Wanneer ik daar een overgroot aantal menschen, ondanks het verschil van

(1) Bestand der R. K. Kirche, *Aschaffenburg* 1836.

stand, van nationale opvoeding en al wat dit medebrengt, in hetzelfde geloof vereenigd zie, dan kan ik redelijkerwijze niet ontkennen, dat deze eenheid in de menigvuldigheid, deze gelijkenis van zoo vele vrije, in andere opzigten uiterst verschillende menschen, het gevolg is van eene diepe wet van den geest. Nog veel sterker wordt het bewijs, wanneer dat getal, niet alleen door mijne subjectieve vergelijking, en naar het voorbeeld eener door mij gestelde eenheid, ontstaat, maar zelve, zonder mijn toedoen, werkelijk op eene eenheid verwijst, en een organisch geheel, eene levende orde of eenheid uitdrukt; met andere woorden: wanneer die menschen een groot maatschappelijk ligchaam uitmaken. Eene kerk of maatschappij, die zoo vele millioenen telt, veronderstelt eene eenheid, welker hooge waarde bepaald kan berekend worden.

Indien wij op die wijze in het Protestantismus getal zoeken, is het moeijelijk nummer één te vinden. Hoe zullen wij daar tellen? De een denkt er zóó over, de ander wederom anders. Daarbij ontstaat geen getal; want slechts wanneer er gelijken zijn en eene eenheid tot maat of standaard gegeven is, kan er worden opgeteld. Dat de Protestanten protesteren, of de Katholieke Kerk niet willen erkennen, zegt ons zoo veel als niets. In zoo ver zijn zij telbaar, niet door zich zelve, maar door de Kerk, die zij verwerpen, en uit loutere ontkenningen volgt niets. Veronderstellen wij zelfs het onmogelijke, dat de Protestanten allen dezelfde waarheid beleden: zou er ook dan nog het getal zijn dat hier zijn moet? Zouden zij, in het onderhavig opzigt, waarlijk eenheden, wezenlijke individuen of *personen* zijn? Voorzeker niet; want daarvoor zouden zij met

elkander eenheid of maatschappij moeten uitmaken. Want men is slechts persoon in zóó ver, als men een' anderen persoon tegen zich over heeft, of lid is eener maatschappij. Doch deze wordt door het Protestantismus in de godsdienst niet erkend. Het is, gelijk wij zien zullen, uitgegaan van de miskenning en vernietiging van het individu, en daaruit is de verloochening der Kerk gevolgd. Het biedt om die reden geene eenheid aan, en is door zich zelve niet telbaar. *Het telt niet* is de zeer diepzinnige uitdrukking onzer taal.

Ofschoon nu de heer Swalue, die wel wil mede tellen, om het getal niet veel geeft — twee omstandigheden, waaruit iemand, zonder Pythagoras te verstaan, eene wereld van verscheidenheden zou kunnen halen — beproeft hij toch het een en ander in het midden te brengen, «opdat men niet zoude meenen, dat «het Pausdom, hoe vele middelen het ook aanwende «tot vergrooting van het getal zijner aanhangers, hier«door zelfs krachtiger en meerder is dan vroeger.» Het is ten overvloede, men bemerke dit wel, dat wij nog iets over dat getal van aanhangers te hooren krijgen. De heer S. bemerkt ten eerste, dat de bevolking overal toeneemt. Dit is ontegenzeggelijk waar. Doch wanneer, gelijk dat van ons land in de *R. C. Nederlandsche Stemmen* en in den *Noordbrabander* getoond is, de verhouding tusschen Protestanten en Katholieken niet dezelfde blijft, laat zich dát door toeneming der bevolking verklaren? Dat toenemen geldt ook van de Protestanten, en zelfs ontbreekt in het algemeen de zegen Abraham's aan de Predikanten niet. Daarbij verwijzen de Katholieken bepaaldelijk op plaats hebbende bekeeringen. In Engeland berekende men in 1838 het getal der Pro-

testanten, die tot de Kerk terugkeerden, jaarlijks op twee duizend, en thans bedraagt het tusschen de vijf en zes duizend. Op het vaste land zijn de bekeeringen mogelijk nog het talrijkst in Oostenrijk (Italie en Hongarije er af gerekend), waar het getal der bekeerlingen in acht jaren tijds, van 1833—40, tot drie duizend acht honderd zestig klom; tot welk getal de overgangen tot het Protestantismus stonden als 1: 10. (1)

De heer SWALUE bemerkt ten tweede, dat onder de landverhuizers naar Amerika veel Katholieken zijn, en verplaatsing aan vermeerdering doet gelooven. Naar Amerika vertrekken ook Wurtembergers en Pruissische onderdanen, die van Paus WILHELM niet willen weten. Ook zijn in Amerika de bekeeringen zeer menigvuldig, en wat het voornaamste is: in Amerika vergaderen Bisschoppen, die ten aanhoore van Europa eenen Clemens August van Keulen toeroepen: «Staat moedig pal! «onze bede is met u in den strijd!» — Dat is iets waard, mijnheer SWALUE!

Nu volgen nog drie zonderlinge bemerkingen. De heer S. bemerkt ten derde: «dat de bekeerlingen in «andere werelddeelen naauwelijks Katholieke Christenen «te noemen zijn, daar de meeste nog verre weg Hei«densch zijn.» Sinds wanneer is men in het Protestantismus zoo naauwkeurig? Of men Christus voor God erkent of niet, wordt als van geen gewigt gerekend, en nu zullen de bekeerlingen onzer Kerk in andere werelddeelen *naauwelijks Katholieke Christenen* zijn! Doch de heer SWALUE moest de zaak eens nader toelichten, wij zouden dan mogelijk gelegenheid vinden om aan

(1) Zie *Theologisch Quartalschrift. Tubingen* 1844. S. 52.

te toonen, hoe men in zekere kolonien *aanhangers* voor het Protestantismus *werft*.

Ten vierde: «dat zeer vele Katholijken, vooral in «*Duitschland*, geene Roomsch Katholijken of Pausge-«zinden zijn.» Hoevele wel? Over een of twee menschen als een Ellendorf, die door den geleerden Binterim in de rondte gezweept is als een tol, zal toch wel de rede niet zijn. Het heeft zoo iets van de Kerk, die vijftien honderd jaren onzigtbaar was, en nadat zij in het daglicht trad, nog om eene andere reden dan om hare uitgebreidheid, niet kan geteld worden.

Ten vijfde: «hierbij moet gevoegd worden dat *Rome* «onlangs in *Rusland* twee millioenen heeft verloren.» Waarlijk in het oog van den innerlijken, gemoedelijken, Nieuw-Evangelischen heer Swalue moet de Russische knout eene diepe overtuiging weten te bewerken! De H. Petrus, de eerste van alle predikers, bekeerde er op eenmaal twee duizend; van den H. Franciscus van Sales wordt gemeld, dat hij gedurende een gansch leven vol opofferingen omstreeks zeventig duizend Protestanten bekeerde; maar zie hier iets anders: hij, die in onafgebroken lijn opvolger is van Czaar Peter, door wien de Patriarch van Constantinopel voor vervallen werd verklaard, heeft eensklaps, en dat zonder preken, twee millioenen bekeerd! zou dan *Russificeren* in manier zoo weinig van *Protestantiseren* verschillen? De geschiedenis zegt er zoo iets van, en wij kunnen bovendien op den heer Swalue wel afgaan. Hij kent het onderscheid van het onderscheid; hij verstaat het, hoe men Katholiek en toch niet Roomsch kan zijn; en zoo lijn kan iets niet in een zitten, of hij weet er zijn standpunt tusschen te steken. Hij heeft dan ook alles «aan een *naauwlettend*

«onderzoek onderworpen!»

De laatste aanmerkingen, hier te vermelden, worden gemaakt ter gelegenheid, dat de *Review* de bekeering tot de Katholieke Kerk aanvoert van Bayle en Chillingworth. De heer SWALUE berispt de *Review* over onnaauwkeurigheid. Bayle, zegt hij, is slechts een half jaar Roomsch geweest en als Protestant gestorven; terwijl Chillingworth niet alleen terugkeerde tot het Protestantismus, maar een werk (mag wel zijn *werkje*) tot deszelfs verdediging schreef.

Nimmer kwam eene berisping meer te onpas. Ware het eene onnaauwkeurigheid, dan zou deze al zeer gelukkig zijn; want om, gelijk des Schrijvers oogmerk is, te toonen, dat de godsdienstige overtuiging op gene verstandelijke inzage en redenering rust, konden er moeijelijk betere voorbeelden gevonden worden. Immers in de geschriften van Bayle zijn de opwerpingen tegen het Christendom met evenveel, zoo niet meer kracht van rede ondersteund dan derzelver wederleggingen; en ieder weet, dat uit dezen Schrijver vele der zoogenaamde philosophen der XIXe eeuw, als uit eene rijke mijn, de stof voor hunne declamatiën tegen de openbaring gehaald hebben. Het andere voorbeeld schijnt even doelmatig gekozen. Wat verondersteld meer subjectieve overtuiging en minder redelijken grond, dan de veranderingen van Chillingworth? In eene twistrede wordt hij van de waarheid der K. Kerk overtuigd en gaat *Jesuit* worden. Ziedaar, zou men zeggen, redelijke en diepe overtuiging. Dan Chillingworth keert niet alleen tot het Protestantismus terug, maar geeft een geschrift tot deszelfs verdediging uit. Is hier de overtuiging minder? De heer SWALUE, zonder de bedoeling des Schrij-

vers te kennen, heeft zich laten verleiden door de gelegenheid van een paar Protestanten te kunnen maken Wij werpen ze hem toe!

Verder zegt hij: «Dit (door opregte overtuiging tot «de Katholieke Kerk terug keeren), hebben wij van an«deren nimmer kunnen aannemen, en gelooven eerder, «dat dezelven om uit de onzekerheid te geraken, zich «als in wanhoop aan dat gezag overgaven, en alzoo. «zonder verder onderzoek, dat zij moede waren, rust «zochten. *De uitersten grenzen hier aan elkander.*» Wanneer men zoo eenige proeven gehad heeft van hetgeen de heer SWALUE al aanneemt en niet aanneemt, is het *piquant* hem dus te hooren zeggen, wat *hij* nimmer heeft kunnen aannemen, wat *hij* van dezulken, bij voorbeeld een STOLBERG, een HALLER, een SCHLEGEL, enz gelooft, en er hem dan eene zoo gewigtige sententie met nadruk te hooren achter zetten! Heeft de heer SWALUE niet gezegd, dat de beoefening der *Theologie* voor hem eene *zielsbehoefte* was, en er bij gevoegd: «van welke «beoefening ik niet schroom de *resultaten, waarin zich «mijn Historisch en Religieus geloof uitspreekt* mede te «deelen en ze *aan het oordeel van bevoegden te onder«werpen.*» Wat beteekent dat? Wie zijn die bevoegden? de heeren Kist en Rooyaards? Wij zullen de bevoegdheid dezer heeren eens uit hunne geschriften toelichten; voor dit oogenblik zij het genoeg te zeggen, dat de Katholieke Kerk, eene maatschappij van eeuwen, waarlijk wel bevoegd is, om te oordeelen, en deze bevoegdheid althans niet behoort in twijfel te worden getrokken van iemand, *die niet schroomt zijn geloof aan het oordeel van bevoegden te onderwerpen.* Aan een gezag, van welks regtmatigheid men zich door *alle soort van bewijzen* kan

overtuigen, dat door het leeren van *hoogere waarheid den geest verlicht;* dat weder van die waarheid bijzondere *bewijzen* toont, en van alles, gelijk van zijn eigen bestaan, alle mogelijke uitleggingen geeft, aan zulk een gezag onderwerpt men zich niet uit wanhoop. Dat de Kerk slechts *maatschappelijke waarheid* kent, en niet duldt, dat iemand, door een leerstuk te verwerpen, zich wijzer waant dan de gansche Christenheid, die zij omvat, is wederom zeer redelijk. Wat eens goddelijke waarheid is blijft het. En is iemand op ontwikkeling en begrip dezer waarheid uit, welaan hij studere, leze en denke, wat hij kan. Wanneer, hetgeen hij voortbrengt, goed is, zal de gansche Kerk zich er in verblijden. Maar zij blijft oordeelen, wat goed is, en verlangt dat men in de bestudering en ontwikkeling der waarheid zich aansluite aan hare maatschappelijke werking; dewijl de waarheid een algemeen bezit, niet dat van dezen of genen is, en men in zoover meer *persoon* wordt, meer individueel vermogen krijgt, als men meer maatschappelijk is; terwijl integendeel iemand, die, behalve zijn persoonlijk vermogen, noch gezag boven zich noch anderen naast zich erkent, ophoudt individu of persoon te zijn. Met een woord de Katholieke Kerk is volkomen overeenstemmend met de orde der rede, want zij is eene vergoddelijking of verheerlijking der redelijke orde, en dat de heer Swalue, in de aangehaalde woorden, als Katholiek sprak, komt daar van, dat hij, zijne onnatuurlijke, tegen de rede strijdende godsdienst vergetende, ditmaal sprak *volgens de natuur en hare bestaande betrekkingen.* De mensch is van natuur Christen, zeide Tertulliaan: in den zelfden zin als hij sprekend, kunnen wij zeggen: de mensch is van natuur Katholiek. Waar overigens

de uitersten aan elkander grenzen, waar het land is der verwarring, en men met de beslotenheid der wanhoop tot den nacht zegt: Gij zijt de dag! daarover willen wij thans niet spreken.

Er wordt hier nog meer verteld door den heer SWALUE. «Doch bovendien is uit den overgang van enkelen geen «bewijs te trekken voor de zegepraal van het Katholi«cismus.» Zoo algemeen als dit hier gezegd wordt is het valsch. Wel degelijk kunnen enkelen door hun overgang een bewijs van die zegepraal leveren. Het komt er op aan, *wie* die enkelen zijn. Indien men, gelijk het Protestantismus, de menschen van een scheidt, en hen zoo los maakt van elkander als het strooibare zand, dan is er aan enkelen zoo veel als niets gelegen. Maar het Protestantismus moge de orde der natuur in hare werking belemmeren, het kan die niet vernietigen. Zij is organisch; daar vermag de een meer dan de ander, en wanneer daar enkelen veelvermogenden invloed hebben, door deugdzaam voorbeeld, door wetenschap of stand, kunnen die enkelen door hunnen overgang een bewijs van zegepraal zijn. Welken loop de maatschappij, de volksgeest, en in het algemeen de geschiedenis neemt, ziet men ook aan degenen, die als aan het hoofd der beweging staan. Er zijn twee soorten van inductie; men kan om een besluit te trekken over den aard der dingen (hier de gang van de godsdienstige denkwijze) of *extensief* het groote getal nagaan, of *intensief* de kracht, nadruk en duidelijkheid waarmede die aard van zaken zich te kennen geeft. In wat stuiptrekkingen is men gevallen, toen Koning WILLEM met mevrouw D'OULTREMONT in het huwelijk trad!

Een bewijs zelfs voor de waarheid ligt er in, indien men enkele mannen van de meestverschillende geestontwik-

keling, en die ieder naar een eigen ideäal streven, juist langs dien weg tot de Kerk ziet terug keeren. Bij Schlegel was het gevoel van het schoone, bij Haller staatstheorie bij de Coux het zien van praktisch nut voor de volksklasse, bij Molitor beoefening der geschiedenis, dat met de bijkomende genade van God, tot de godsdienstige waarheid terug voerde. *Waar zulke contrasten kunnen worden zamengevat, daar is het oneindig beginsel.*

De voorbeelden van overgang tot het Protestantismus die de heer SWALUE aanvoert, zouden om hunne zeldzaamheid en zonderlingen aard als bewijs tegen hem kunnen dienen. Hij noemt Marnix van St. Algdegonde en Mornay du Plessis! Waarom zegt de heer SWALUE niet liever dat Luther *Luthersch* is geworden, en Calvyn *Calvinistisch*? Dat zou nog grooter bewijs voor den vooruitgang, de waarheid en zegepraal van het Protestantismus opleveren. Marnix was een leerling van Calvyn, en Mornay du Plessis, in 1549 geboren, was dezelfde, die in eene twistrede met den Bisschop van Evreux, om zijne domheid en kwade trouw werd ten toon gesteld. Protestantsche schrijvers van dien tijd erkennen het. Heeft de heer SWALUE anders niets? Ja nog vijf Katholieken, die min of meer aanstoot hebben gegeven. Leander van Es, Ellendorff, Wessenberg, Sailer en Hermes. Degenen, die het laatst worden opgenoemd, kunnen niet met de anderen worden gelijk gesteld. Hermes heeft in eene wijsgeerige opvatting gedwaald, en is gestorven voor dat de Kerk over deze dwaling had geoordeeld. Daarbij kan hij zeer goed Katholiek geweest zijn, en ieder Katholiek, die Sailer kent, zal verontwaardigd zijn dezen Bisschop naast een van Es en een Ellendorff geplaatst te zien. Maar de heer

SWALUE spreekt van hooren zeggen. Het blijkt door hetgeen hij vermeldt van het afsterven van Sailer; en wijl er onlangs veel over de Hermesianen gesproken werd, verbeeldt hij zich dat Hermes nog leeft! Zijn dat nu de vorderingen van het Protestantisme? En is Hermes of Sailer Protestant gestorven even als Bayle? Is ieder waarop eene aanmerking valt Protestant, en loopen alle gooten in denzelfden vergaarbak uit? Wij kunnen andere bekeeringen aanhalen, en zullen hier eene lijst achter voegen van mannen, die, hetzij door talent, door wetenschap of stand uitstekend, sinds 1800 tot 1836 tot de ware Kerk zijn terug gekeerd. (Zie de Bijlage.)

Hiermede hebben wij alle de bemerkingen gezien, die door den heer SWALUE, *over het algemeene feit* door de *Review* voorgesteld, gemaakt zijn. Zij zijn, om niets meer te zeggen, van gering gewigt. De heer SWALUE zelf schijnt er niet op uit, het *feit* in deszelfs algemeenheid te ontkennen. Hij acht het niet: «het Pro«testantismus wint in overwigt, ook waar het Katholi«cismus quantitatieve tijdelijke vorderingen maakt. Uit «het in stand blijven van het Pausdom kan geen bewijs «tegen het Protestantismus ontleend worden, omdat «het van een ander standpunt uitgaat.»

Zoo veel te begeeriger zijn wij te weten, welke de *uitlegging* is, die door den heer SWALUE van dit feit gegeven wordt, en welk het standpunt zij, waarvan het Katholicismus uitgaat. De heer SWALUE schijnt er een fijn oog op te hebben; waar ieder ander zeggen zou: het Pausdom gaat vooruit, ontdekt hij aanwinst van het Protestantismus. *Quam multa vident pictores in umbris ,.... quae nos non videmus!* Wat meer is, de Paus is volgens eene mededeeling, die hij uit zekeren Spitler

doet, reeds tweemaal ten grave geluid. Het eerste met een *hard gelui* door Luther; ten tweede maal door Sarpi met een *zacht doch hoorbaar gelui* Zou nu het derde gelui dat van mijnheer SWALUE zijn: *zacht en onhoorbaar?* Hoe 't zij, wij zijn uiterst verlangend te weten, hoe iemand twee maal dood en begraven kan wezen en nog leven,

(*Het vervolg in een volgend nummer.*)

(BIJLAGE.)

VOORNAME BEKEERINGEN SEDERT 1800 tot 1836.

1800—1810.

1—2. De schitterende rei der bekeeringen van het Protestantismus tot de Katholieke Kerk in onze eeuw opent zich met een der edelste Duitschers, den door godsdienstzin en wetenschap beroemden graaf Frederik Leopold van Stolberg. In het jaar 1800 werd hij in den schoot der Kerk opgenomen, en te gelijker tijd zijne gemalin Sophia, gravin von Stolberg, geboren gravin von Redern.

3—6. In 1804 zwoer de vernuftige Noorweger Dr. Nicolaus Möller de dwalingen van Luther af en werd Katholiek; datzelfde deed zijne echtgenoot Charlotte, geboren Alberti uit Hamburg en hare zusters Amelia en Maria, waarvan de eerste gehuwd was aan Lodewijk Tieck en de laatste vervolgens overste werd van een gesticht der zusters van Barmhartigheid.

7. In 1805 werd de beroemde Adam Müller Katholiek.

8. In 1807 volgde Baron Karel van Hardenberg dit voorbeeld.

9—10. In 1808 viel de schitterende bekeering voor van den grooten geleerde Frederik von Schlegel en zijne echtgenoot Dorothea von Schlegel, eene dochter van Mozes Mendelsohn, welke vroeger het Jodendom voor het Protestantismus verlaten had.

11. In hetzelfde jaar omhelsde de alom bekende Deensche Vrijheer von Eckstein, van Koppenhagen geboortig, te Raue de Katholieke waarheid.

12. In hetzelfde jaar ging ook Frederik August, Prins van Hessen-Darmstadt, tot de Katholieke Kerk over.

13. Eveneens handelde Dorothea, hertogin van Dillon, geboren Prinses van Biron-Sagau-Surland.

14. Ook vrouwe von Bernardy, geboren Tieck deed zich in den schoot der Kerk opnemen.

15 Hetzelfde voorbeeld gaf de groote kunstkenner Vrijheer von Rumohr te Lubeck.

16. Ook ging de bekende Schrijver Wilhelm von Schütz tot de Katholieke godsdienst over.

17. Insgelijks de in de letterkundige wereld zoo aanzienlijke Eduard von Schenk.

1810—1820.

18. In 1811 zwoer de beroemde Schrijver, de Hofraad Frederik Lodewijk Zacharias Werner het Protestantismus af en aanvaardde na zijne bekeering den geestelijken stand.

19. In 1812 werd Dr. Frederik Schlosser Katholiek.

20. Zoo ook in hetzelfde jaar Dr. Karel Biester, een zoon des Schrijvers van dien naam.

21. In Holland omhelsde de Notaris J G. Le Sage ten Broek de Katholieke leer, jegens welke hij zich voortdurend verdienstelijk maakt door het uitgeven van godsdienstige tijdschriften.

22. In 1814 begaf zich de schrandere raadsheer Dr. Christiaan Schlosser, naar het voorbeeld zijns broeders, in den schoot der Katholieke Kerk met zijne vrome echtgenoot, geb. Dufay.

23. In 1818 werd in Amerika de Protestantsche Predikant Thewlij Katholiek.

24—25. Een ander Protestantsch Episcopaal Predikant in Amerika, Virgilius Barber ging in hetzelfde jaar met geheel zijn gezin tot de Katholieke Kerk over Ook zijn hoogbejaarde Vader, insgelijks Predikant, nam het Katholiek geloof aan.

26 Hierbij voegde zich nog een ander geleerde Amerikaan, de Hoogl. Tronsides

27. In Duitschland verliet de Predikant Volz van Karlsruhe het Protestantisme.

28. Insgelijks de heer Glory, die na zijne bekeering den geestelijken stand intrad, en voor eenige jaren als Bisschop is overleden.

29. De heer von Klinkowstroim, Directeur van een opvoedingsgesticht, werd Katholiek.

30. Benevens de beroemde schilder Overbeck.

31. Zoo ook de even zeer bekende Directeur W. Schadow.

32. Insgelijks de als kun tenaar geachte Ruscheweih.

33. In 1817 deed zich Frederik, later regerend Hertog van Saxen-Gotha, in de gemeenschap der Kathol. Kerk opnemen.

34 In 1818 Frederik Adolf, Hertog van Mecklenburg-Schwerin.

35. Hem volgde de ervaren Staatsman en kominkl Saks. later Oostenr. Minister, Graaf Senff von Pilsach, met echtgenoot en dochter.

36 Ook de staatkundige Ridder von Hermansen.

37. De Graaf van Hochberg verliet het Protestantisme, en werd na zijnen overgang Broeder van Barmhartigheid.

38. In Weimar ging de President von Schardt tot de Katholieke Kerk over.

39. Zoo ook de scherp innige Frederik Muller, Hoogleeraar aan de akademie van schoone kunsten te Kassel.
40. En de Hoogleeraar Karel Vogel te Dresden.
41—42. Benevens Karel en Eduard von Schnorr.
43—44. Insgelijks de beide Gosler's, waarvan de een zich in de orde van den H. Franciscus begaf.

1820—1830.

45. In 1821 werd de beroemde geleerde, Karel Lodewijk von Haller, lid van den hoogen raad te Bern, tot het Kath. geloof bekeerd.
46. Dr. Burk Freudenfeld, Hoogleeraar in de wijsbegeerte aan de Universiteit te Bonn.
47. Op den 1 Sept. 1823 legde te Parijs de voorzitter van den kerkeraad en Protestantsch Predikant Latour van Bordes, de Katholieke geloofsbelijdenis af.
48. Spoedig daarop ook de schrandere Protestantsche Predikant Laval te Condé-sur-Noir.
49—51. In hetzelfde jaar werd bekeerd C. W. Köhler, Hoogleeraar te Neustadt, aan de Aisch; twee zijner broeders hadden zulks reeds vroeger gedaan, waarvan de eene doctor in de geneeskunde, een diepdenkend en bekwaam geneesheer te Wurzburg is; de andere is geestelijke in genoemd bisdom.
52. In 1820 werd de koninkl. Pruiss. Assessor Karel Burchard Katholiek.
53—54. In 1821 werd deszelfs voorbeeld gevolgd door den niet minder kundigen Accessist Seydell en de Assessor Breving, welke beide in den geestelijken stand traden.
55—56. Zoo ook werden de heeren Ohlssen, Candidaat der Protest. Godgeleerdheid, en Ferd. Neumann, zoon van een Protest. Predikant, en Dr. Karel Eduard Goldmann, in de Kathol. Kerk opgenomen.
57. In 1824 werd Dr. Durst, Hoogleeraar te Dusseldorp, Kath.
58. In 1825 ging te Keulen de kundige Hoogleeraar aan de Universiteit te Bonn, Dr. Jarcke, tot de Katholieke Kerk over.
59. In datzelfde jaar te Londen de Protestantsche Predikant Tilt.
60. Alsmede de President van den kerkeraad en Prot. Predikant te Hanz in Graauwbunderland, de Deken Balthasar von Kastelberg.
61. In hetzelfde jaar legde de voorzitter van den kerkeraad te Nantes Petrus de Joux, die vroeger Gereformeerd Predikant te Geneve was geweest, de Kath. geloofsbelijdenis af
62. In 1826 verliet de vernuftige Albert von Haza-Radlitz, een stiefzoon van Adam Muller, het Protestantismus.
63. In genoemd jaar ook Dr. Karel Baldamus.
64. Johannes Petrus d'Aldebert, regter aan het koninkl. geregtshof te Nismes, volgde omstreeks dien tijd dezelfde overtuiging.
65. Op den 4 Junij 1827 legde de Kon Pruiss. Oppergeheimraad en gevolmagtigde, aan de Universiteit te Berlijn Dr. Ludolf

Beckedorf in de tegenwoordigheid van den Bisschop Sailer te Regensburg de Kath. Geloofbelijdenis af.

66. In gemeld jaar werd te Erfurt de Kon. Pruiss. raadsheer Wilh. Lod. Hendr. Riedel Katholiek.

67. Te gelijker tijd in Bazel de Hoogleeraar J. Probst.

68. In 1828 kwam de Hoogleeraar aan de Universiteit te Berlijn. Dr. Philipps tot de gemeenschap der Kath. Kerk.

69. In 1829 deed Dr. G. S. Rumy, Hoogleeraar in het Hongaarsche regt en Bibliothekaris te Grau, afstand van de Protestantsche dwaling en werd Katholiek.

70. Insgelijks de advocaat W. S. Love te Bristol.

71. En te Toulouse D. Jean Gorret.

72—73. In dit tijdvak hadden twee schitterende bekeeringen plaats in de Doorluchtige personen van Frederik-Ferdinaud, regerend Hertog van Anhalt-Köthen, en hoogstdeszelfs Gemalin Jolia Hertogin van Anhalt-Köthen, geboren Gravin van Brandenburg.

74. Reeds in 1822 was Hendrik Eduard, Prins van Schönburg-Waldenburg tot de Kath. Kerk overgegaan.

75. Insgelijks de Graaf von Ingenheim.

76. In 1821, te Tivoli de Gravin Frederika Wilhelmina Louisa von Solms-Baruth, weduwe van den Graaf Bergheven in Silesië, welker moeder eene Prinses was van Anhalt-Bernburg. Haar deugdzaam en weldadig leven eindigde in 1832.

77—79. Nog drie andere edele Vrouwen, de gravin Elisa van Salis-Soglio, benevens hare zuster en de gravin van Görtz werden in den schoot der Moederkerk opgenomen.

80. Even zoo deed in 1826 de graaf van Hohenthal te Dresden.

81. In gemeld jaar werd de heer Washington Katholiek.

82. En in 1827 in Ierland de Ridder Arthur Hill.

83. In dit jaar nam ook de Hollandsche graaf Wilhelm Bernard van Limburg Styrum de Kathol. Godsdienst aan.

84. Te Rome verzaakte Catharina Hertogin von Sagan in de goede week het Protestantismus.

85. Ook de heer Constant de Rebecque (een broeder van Benjamin Constant) ging tot de Kath. godsdienst over.

Wij moeten nog van eenige bekeeringen gewagen, die van den aanvang van dit tijdperk 1830 tot op het einde van 1836 volbragt zijn. De voornaamste zijn

86. De Gereformeerde Predikant Samuel Sabo, te Lovô in Hongarijen, die met zijn gansch gezin de Kath. geloofbelijdenis den 31 Mei 1830 in tegenwoordigheid van den beroemden Aarts-Bisschop van Eslan, Ladislar Pyrker, aflegde.

87. De Anglikaansche Geestelijke George Spencer, zoon van Lord Spencer, kapellaan des Anglikaanschen Bisschops van Londen en Vicaris te Northamtonshire. Hij werd den 3 Mei 1830, in de K. Kerk opgenomen en trad daarop in den geestelijken stand.

88. In dat jaar werd ook Katholiek de Prinses Charlotta Frederika gescheidene gemalin van Prins Christiaan Frederik van Denemarken, geboren Prinses van Mecklenburg-Schwerin
89. Evenzeer Prinses Mathilda Charlotta von Sussex, dochter des Hertog van Sussex (broeder der Konings van Engeland) en Lady Ameland.
90. Ook bekeerde zich nog de edelman Thomas Stewart, uit eene Oud-Schotsche familie en nam daarop het ordekleed aan van den H. Benedictus.
91. In 1831 nam de scherpzinnige Predikant George Esslinger de Katholieke leer aan.
92. Ook de Protestantsche Predikant Trobot van Morgenthal.
93. En de Hoogleeraar Dr. Fr. Wen. Schmidt te Berlijn verklaarde zich nog voor zijn afsterven ten gunste der Kathol. Kerk.
94. In 1832 ging een Leeraar aan de Evangel Theol. Faculteit der Universiteit te Bonn, Wilm. Amad. Arendt, tot de Katholieke Kerk over.
95. In dat jaar werd Dr. Ferd. Herbst, thans Hoogleeraar te Freijsingen, Katholiek.
96. Even zoo M. H. Hugues, die zich vervolgens in de orde van den H. Alphonsus de Liguorio begaf.
97. Den 1 Februarij 1833 ging de Hoogleeraar aan de Universiteit te Tubingen, Dr. Wilh. Eisenbach, tot de Katholieke Kerk over.
98. In October deszelfden jaars werd in Amerika Dr. Dillon Kat.
99. In 1834 insgelijks aldaar Dr. Coleman.
100. Eene andere merkwaardige bekeering in Amerika was die van Baptista Daniel Southwik, welke in voornoemd jaar te Boston plaats had.
101. In 1835 werd Freule Julia von Scheel, voorheen hofdame van H. K. H. de Keurvorstin van Hessen, te Cassel Kathol.
103-104. Den 31 Julij 1836 werden in de kapel van den Pauselijken gezant te Weenen in de gemeenschap der Kath. Kerk aangenomen de heer Lodewijk de l'Or, van Berlijn geboortig, voormalig Leeraar aan de Kon. Saks. Milit. akademie, en de Prot. Predikant M. Karel Wilhelm Bünger van Dresden.

Zie Chronologisches verzeichnisz van Hoeninghaus.

GESCHIEDENIS VAN HET LAGER SCHOOLWEZEN.

(*Vervolg.*)

Van der Palm te midden van het verlies van het Schoolbeheer; — de Geest van het Schoolwezen, in het jaar 1803; — Besluit van het Staatsbewind, van 18 Augustus deszelfden jaars; en de stemming der Departementale Besturen over de Wet van 29 Julij te voren.

Wanneer wij ons de geestige en tevens hoogst doeltreffende tafereelen en wenken van den grooten schrijver der fabelleer te binnen brengen, herinneren wij ons den fieren leeuw, die dán trotsch op zijne magt en sterkte, in zijnen overmoed, zich geduchtig gelden deed, en, met zijnen gespierden klaauw, den verdeelden buit deel voor deel zich toeëigende; dán, in het zijnen euvelmoed bedwingend net omsloten, de gedweeste houding wist aan te nemen, en de hulp van een, in zijne oogen anderzins verachtelijk, dier weemoedig inriep; doch steeds, tot in den benardsten toestand, slimheid met wreedaardigheid paarde; zoodat al het doorzigt van den ouderen vos vereischt werd, om de onmededoogendheid zijner bloeddorstige tanden te ontkomen.

Even zoo was de langzaam zich ontwikkelende VAN DER PALM een toonbeeld van toenemenden overmoed. Hij *moest* het Schoolwezen geheel *alleen* regelen; hij moest het Onderwijs *alleen* inrigten, en aan geheel de

Bataafsche Republiek die beschaafdheid, die vorming geven, welke hij meende aan hetzelve te *kunnen* en te *moeten* schenken; en daarbij moest *wreedaardig* het natuur- en burger-regt der Katholieken met voeten vertreden worden; getuigen de reeds *beperkende* WET des jaars 1801, de harde WET des jaars 1805 en de aaneenschakeling van *slinksche*, of *krachtigere*, ja zelfs *gestrenge* maatregelen, *directelijk* of *zijdelings* tegen HEN, tegen hunne belangen, tegen hunne regten, genomen.

In zijne oogen was de Katholiek de ezel, die *niets goeds* doen konde, die geene regten bezat, wien men niet behoefde te ontzien, dien men met den stokslag onder bedwang moest houden; ja, zelfs het minste verzet tot misdaad moest aanrekenen.

Van eene andere zijde, ofschoon hij den krachtigen invloed der Departementale Besturen directelijk in strijd met zijn opperbeheer oordeelde, zag hij zich door de noodzakelijkheid gedwongen, om hunne, thans ontstane, veelvermogende, werking niet langer tegen te streven; neen, hij gevoelde, dat het raadzaam was, van in hunne bezitneming van een gedeelte van het Schoolbeheer zoo gedwee mogelijk toe te geven; het was trouwens het eenigste middel, om nog een gedeelte *zijner* plannen staande te houden; en, niettegenstaande hij wel liever het opperbeheer persoonlijk hadde uitgeoefend, en de *eenheid*, anders gezegd het *Monopolie*, met eigen handen geleid en gerigt hadde, zag hij evenwel hunne bedreigende magt te krachtig worden, om tegen dien stroom op te werken; hij gaf toe.

En hij konde des te gereeder hierin bewilligen, omdat hij, in hunnen Godsdienstigen IJver, om het Protestantendom in alles te handhaven, te begunstigen,

en te bevestigen, voorzag, dat de weg zoude gevolgd worden, dien hij had afgebakend. En zijne eigenliefde werd, — in den drang der omstandigheden, — aan het welzijn der HERVORMING door den Protestantschen VAR DER PALM, met zekere welwillendheid, ten offer gebragt.

Hij *moest* in de ONTWERPEN die veranderingen goedkeuren, welke wij in ons voorgaand Artikel aanstipten. En hij vermeende, daaraan te kunnen toegeven, omdat, ofschoon niet directelijk door zich, doch door de Departementale Besturen de *Admissien tot Onderwijs* konden worden bepaald, de *examens* waren bemoeijelijkt, de *keus der Onderwijzers* aan de overmagt toegekend; omdat de *bijzondere scholen* waren gefnuikt, het *Onderwijs* aan den band gelegd was, de *schoolboeken* aan de goedkeuring der Schoolopzieners en Departementale Besturen waren overgelaten; omdat de *bezoldiging der Onderwijzers* uit de Geestelijke Comptoiren (1) en 's Lands fondsen grootendeels was verzekerd, meest overal *Protestantsche Onderwijzers* waren aangesteld, en meerendeels de *Schoolmeesters-betrekking* met het *Kosters-ampt* vereenigd was; omdat de *Schoolmeesters-gezelschappen* waren aangekweekt, de *Bijdragen* als rigtsnoer voor den Onderwijzer en Schoolopziener aangewezen; in een woord, omdat in de belangen van het Protestantendom in alle opzigten was voorzien; ja, deszelfs wenschen waren vervuld. Hij hoopte overigens, door zijnen invloed, in verband met den Protestantschen geest der Departementaal-Besturen, de *Huishoudelijke Reglementen* zoo-

(1) Men beschouwde, zoo als wij reeds vroeger aantoonden, de *School* als gerangschikt onder de *kerkelijke* bedieningen en *kerkelijke einden*. Zie *Katholiek*, D. 3, bl. 130 en D. 4, bl. 444.

danig in te rigten, als hij verlangde, en de Gemeente-Besturen, ten minste die, wáár de Katholieken de overhand mogten hebben, in bedwang te houden. Zijne *Schoolopzieners* waren ten slotte daar, om zijne inzigten te begunstigen; of liever gezegd, het Protestantsch *Dominés-karakter*, hetwelk de meerderheid dier Schoolopzieners bezat, was een waarborg voor hem; een waarborg, die hem geen den minsten twijfel, of zelfs geene ongerustheid overliet (1).

Om in deze zijne plannen zekerder te kunnen slagen, werden slimheid en voorzigtigheid gevorderd; daarom, vóór dat de ONTWERPEN door het *Wetgevend Ligchaam* waren aangenomen, namen hij en de zijnen eene zachtere houding jegens de Katholieken aan; immers

(1) Men geloove niet, dat wij VAN DER PALM als eenen Protestant van den Orthodoxen stempel beschouwen; zijne geschriften zijn daar, om te bewijzen, dat zijne leer met de gevoelens, door het *Synode van Dordrecht* geuit, niet strookte; zijne pogingen, om eene reeks van wonderen uit de H. Schrift te doen verdwijnen, en zijne warme verstandhouding met de zoo *Cameleontische* Maatschappij: *tot Nut van 't Algemeen*, toonen meer dan voldoende aan, dat *van der Palm* door de *ligtgeloovigheid* der eeuw was overmeesterd, ofschoon hij haar nog binnen zekere palen, ten minste uiterlijk, wist te beperken; maar het erfdeel, allen Protestanten als aangeboren, te weten: *de haat tegen het Katholicismus*, was hem ook aangekomen; en noch verstand, noch hart had hem dien aangeboren wrok kunnen doen overwinnen. — Hoe weinig strookte dusdanige handelwijze met *van der Palm*'s aanspraak, als Lid van het Burger-Committé der stad Middelburg, tot de Municipaliteits-leden dier stad, in het jaar 1795 gehouden; waarin hij te kennen gaf: « dat ons gezonken « Vaderland gered moést worden door deszelfs Bestuur te grondvesten « op de handhaving der *Regten van den Mensch*, op *Vrijheid* en « *Gelijkheid*, DOOR DE VERNIETIGING DER DWAZE VOOROORDEELEN, DIE ZOO « VEEL BLOEDS HEBBEN DOEN STROOMEN; door het invoeren van eene EERLIJKE STAATKUNDE, zonder BAATZUCHT of INTRIGUE, door eindelijk een « ieder persoon verantwoordelijk te stellen voor zijne daden en be« stuur, en alle geheimhouding en *misleiding* als *verraad* van het « algemeen belang te doen verdenken. » (Zie vervolg op de Vaderl. Geschiedenis van *Wagenaar*, D. 29, bl. 117, 121.) — Zoo spraken ook *C. Rogge*, Remonstrantsch Leeraar, *A. J. van Soelen*, de *Maatschappij: tot Nut van 't Algemeen* enz. Ibid., bl. 295, 296.

in de VIJF eerste stukken der *Bijdragen* des jaars 1803 vindt men geene *Godsdienstige* boekjes aangeprezen; maar wel rekenboekjes en boekjes over aardrijkskunde en natuurkunde, wier verslag, onder het zedelijk oogpunt, zoo als bijv. St. 4, bl. 22, de *Rottenvrijerij*, wel te wenschen overliet, doch niet directelijk tegen de Katholieke Godsdienst was handelende. Evenwel, al gebood het nog *hangende* der ONTWERPEN deze voorzigtigheid, de ware geest vertoonde zich toch van tijd tot tijd, te midden dezer omzigtigheid.

Men zag het *Kosterschap* zóó langer zóó meer met het Schoolmeesters-ambt vereenigd (1).

Men durfde zelfs in de *Bijdragen* plaatsen, dat te *Hasselt* het Gemeente-Bestuur *besloten had, den post van Organist der Hervormde Kerk met dien van Schoolmeester te vereenigen* (2).

De Schoolmeesters-gezelschappen werden aangeprezen (3); wenken gegeven, dat de kinderen veel van den BIJBEL *moeten weten* (4), en eindelijk *Voorzangen, Tusschen-* en *Slotzangen;* op de wijze der *Psalmen*, aangeraden (5).

Overigens, dat deze aangegeven geaffecteerde gematigdheid geen teeken van onpartijdigheid was, daar-

(1) Zie Bijd., St. 1, bl. 55, 56; St. 4, bl. 54; St. 5, bl. 38, 40, 42 enz.

(2) Zie ibid., St. 3, bl. 44. De *Bijdragen* vermelden ons, dat zulks plaats had onder het Schooldistrict van den Wel Eerw. Pastoor *Muller!!!* — Eerwaarde Heeren, wij bidden u, in het belang der Katholieken, aan uwe zorgen zoo dringend aanbevolen: WAAKT en handhaaft, met uwen gewonen moed, het regt der Katholieken, ook in het *Onderwijs*. Dezer dagen moest men nog uit den mond van eenen Staats-Amhtenaar deze woorden hooren: *de Katholieken laten wel van hunnen kant gaan; maar dat doen wij Protestanten* NIET. *De Protestanten zijn geene jongens.*

(3) Zie Bijd. St. 2, bl. 51, 52; St. 4, bl. 65, 77.

(4) Zie ibid. St. 5, bl. 5.

(5) Zie ibid. D. 3. St. 5, bl. 60, 61, 62.

van kan hetgeen wij in den aanhef dezes vermeldende waren een sprekend tegenbewijs opleveren.

Ook in de *Reglementen*, welke men sedert goed gevonden had voor eenige Scholen daar te stellen, hoe voorzigtig in de uitdrukkingen, verraadden zich steeds de geheime bedoelingen, welke niet anders waren dan: het Protestantendom te begunstigen, met opoffering der regten van het Katholicismus, en het geheele *Schoolwezen* en *Onderwijs* in Protestantsche handen te behouden.

Zoo ziet men, in het REGLEMENT *en* ORDONNANTIE *op de* PAROCHIE-SCHOLEN *der stad Utrecht*, gearresteerd bij het Gemeente-Bestuur, strekkende *voor kinderen van zulke behoeftige Ouders, die ofschoon Ledematen van een of ander Kerkgenootschap, en door hetzelve bedeeld worden, echter bij hetzelve geene gelegenheid kunnen bekomen, om hunne kinderen kosteloos te laten onderwijzen*, voorgeschreven, dat wel de ouders hunne kinderen, boven de 8 jaren oud, alle Zondagen getrouwelijk ter kerk zullen doen gaan, bij die Godsdienstige Gemeente, tot welke zij behooren; maar door de bepaling, dat de meester en de ondermeesters de *kinderen der Protestanten naar de openlijke Godsdienst moeten geleiden*, werden de Katholieke onderwijzers van deze betrekking van zelf uitgesloten; en moesten tevens, volgens inhoud van dit *Reglement*, de kinderen in de algemeene begrippen van de *Christelijke Godsdienst*, in de zedekunde en de zangkunst onderwezen worden, waartoe *eenige Psalmen* werden aangewezen; ook spreekt men zelfs aldaar van het lezen in de school uit den BIJBEL; en wel natuurlijk uit den *Protestantschen* BIJBEL (1) Dit

(1) Zie Bijd. D. 3, St. 3, bl. 49—63.

geldt ook van de *Kweek- en Leer-school* tot Schoolmeesters te Rotterdam opgerigt: deze School werd door de *Maatschappij: tot Nut van 't Algemeen* daargesteld en aan Ds. W. Goede, Ds. Weiland, Ds. Messchaart en andere bekende Protestanten werd het Onderwijs der jonge lieden toevertrouwd (1).

Wij zullen niet drukken op de wijze, hoe de Schoolonderwijzers benoemd werden. Zij werden gewoonlijk aangesteld, zonder vergelijkend examen te doen plaats hebben; slechts zeer weinige voorbeelden van zoodanig examen doen zich in de *Bijdragen* voor (2); men verbleef alzoo volle meester der keus; hetgeen men trouwens bij het *vergelijkend examen* ook dikwijlen was, doordien de Departementale Schoolbesturen bijna uitsluitend uit Protestanten bestonden.

Ds. *W. Goede*, de regterhand van van der Palm, wiens geest wij vroeger ontegensprekelijk aantoonden, was minder omzigtig dan elk ander; hij vond goed in de *Bijdragen* eene geheele *Bijlage* tot het 5e Stukje te leveren, waarin hij den Onderwijzeren eene reeks van wenken gaf; aldaar schroomde hij zich niet, van openlijk (bl. 14) al de boekjes der *Maatschappij: tot Nut van 't Algemeen* aan te prijzen; als ook de *Lijst* der boekjes, waarvan wij vroeger gewaagden, als leiddraad aan te bevelen (bl. 20, 21); een Protestantsch Schoolgebed voor te schrijven (bl. 30); te verwijzen naar de *Vaderlandsche Geschiedenis* van Schrock, de *Zedekunde* van Jungst, Moens of van Voorst; ja, wat meer is, en wat nog weder een bewijs van de onkiesche onbescheidenheid der Protestanten daarstelt, hij aar-

(1) Zie Bijd. D. 3, St. 2, bl. 57—64.
(2) Zie ibid. D. 3, St. 1, bl. 57; St. 2, bl. 48, 49.

zelt niet van zijne *Redevoering*, te *Bleiswijk* gehouden, (bl. 31) in aller geheugen te herinneren; in welke *Redevoering* wij vroeger de hatelijkste bewoordingen tegen de Katholieken ontmoetteden (1). En om allen vreesachtigen onder de Onderwijzers moed in te boezemen, of andere neder te slaan, nam hij op zich, te betoogen, dat de *ingevoerde Schoolinrigting in stand zoude blijven, en het Gouvernement er de hand aan zoude houden en ze doen voortduren;* daartoe haalt hij stoutmoedig, als een *afdoend bewijs*, de MISSIVE, door het *Staatsbewind* aan het *Wetgevend Ligchaam* gerigt, aan (2). Zoodanige stukken werden in de *Bijdragen* opgenomen. Doch wanneer? Eerst den 9 Augustus (3); dus, nadat den 29 Julij de PUBLICATIE over het *Lager Schoolwezen* was uitgevaardigd. Van dien tijd af veranderde weder de kleur der *Bijdragen;* men zag weder dadelijk Godsdienstige werkjes aangekondigd. In het St. 6, hetwelk dienzelfden dag (9 Aug.) aan het *Staatsbewind* werd aangeboden, vindt men bl. 30 geprezen: de *Korte inleiding in de Boeken des Nieuwen Testaments*, door D^{s}. H. W. C. A. VISSER; en men verklaart rondborstig, dat door dit werkje *eindelijk aan het verlangen*, door de Mannen van het *Onderwijs* vroeger geuit, voldaan is. Bl. 53 beveelt D^{s}. J. TEISSÈDRE L'ANGE een echt Christelijk Schoolgebed aan; bl. 77 spreekt men van het opzeggen van het *Gebed onzes* HEEREN, gewis naar de lezing der Protestanten; bl. 80 ziet men STRONK, *het leven van Jesus* als prijs uitdeelen; St. 10, bl. 20, 22, 29, enz. Godsdienstige werkjes ter beziging aan-

(1) Zie *Katholiek*, D. 3, bl. 337.
(2) Zie Bijd. D. 3, St. 3. *Bijlagen.* — Kath. D. 4, bl. 458.
(3) Zie Notulen 1803, Aug. bl. 56.

bevelen, zelfs St. 6, bl. 35, op eene behendige wijze, den BIJBEL van HAMELSVELD, enz. enz.

Overigens de geest der *Bijdragen* en van hare Patronen was genoeg bekend; het oudere *Schoolwezen* laken zoo hard men konde, — en dit niet zonder grond, zoo als D^s^. *Teissèdre l'Ange* nog weder aantoonde, *Bijdragen* D. 3, St. 6, bl. 45, 48, 51 enz.; — het ingevoerde Schoolonderwijs ten hemel verheffen; de *Maatschappij: tot Nut van 't Algemeen* bewierooken; het Godsdienstig Onderwijs aanmoedigen, het Protestantendom daarbij in alles begunstigen en de Katholieken daardoor directelijk en zijdelings tegenwerken en onderdrukken, hetzij *met* of *zonder* opzet, en, desniettegenstaande, nog den schijn van onpartijdigheid trachten aan te nemen.

Maar ach! men had niet eenmaal het besef van ware onpartijdigheid; men wist zelfs niet, waarin dezelve, in zaken van Godsdienstig Onderwijs, bestond. De *Bijdragen* zullen ons daarvan een treffend bewijs opleveren.

Wij lezen D. 3, St. 6, bl. 32 deze regelen: «daar «de verschillende Kerkgenootschappen der Kristenheid «hunne leerstelsels op het Nieuwe Testament voorna- «melijk gronden, en wel eens gehele boeken als voor «hun leerstelsel gunstig verklaren, is er niet weinig «moeite aan vast, den middenweg der onzijdigheid zoo- «danig te bewandelen, dat alle Kristenen, van welk «een Genootschap ook, een werkje van dien aard *(In- «leiding in de boeken des Nieuwen Testaments)* kunnen «gebruiken, terwijl hunne bijzondere leerstelsels geheel «ongeschonden gelaten worden;» na deze verklaring, waarvan wij Acte nemen, vinden wij bl. 33 betrekke-

lijk het werkje van Ds. VISSER: *Korte inleiding in de boeken des Nieuwe Testaments*, deze woorden:

«En waarlijk zoodanig is de inhoud van dit werkje, «dat *alle kinderen* van Kristenen het beoefenen kun«nen . . . . . terwijl *niemand* «daarin de *bevestiging* of de *bestrijding* van zijn bij«zonder Kerklijk leerstelsel zal vinden» (1).

En nu geeft men, ter staving van dit gezegde, eenige uittreksels uit dit werkje; onder anderen, het volgende, bl. 33: «Leest vooral den *Bijbel* nimmer, om 'er de «gevoelens van Hervormden, Doopsgezinden, Room«schen of anderen in te vinden; maar lees hem slegts «om er de waarheid in te vinden. Een gevoelen wordt «niet waar, omdat deze of die het voorstaat; maar «*omdat de openbaring van God, welke in den Bijbel ver«vat is, ons hetzelve leert*;» en bl. 40: «Paulus om«helsde niets, dan hetgeen hij naar *zijne grondbeginselen* «als waarheid had erkend. Met gezond, bedaard en «rijp overleg sprak en schreef hij, en handelde in «alles met omzichtigheid en beleid.»

En nu vragen wij den eenvoudigsten mensch wordt hier het Godsdienstig leerstellig grondbeginsel van *eigen onderzoek* onderwezen? ja, dan neen? Wordt niet alhier een Kerkelijk leerstelsel *bevestigd* en een ander *bestreden?* Ja. — Zoo weinig besef heeft men van het idee van onpartijdigheid.

Van lezingen zoo als de volgende zullen wij niets zeggen; maar deze aan den bescheiden en waarheid minnenden lezer overlaten: «De Godsdienst in Engeland «is de Gereformeerde, die echter nog veele uitwendig-

(1) Men beoordeele uit deze woorden, welk het ONPARTIJDIGSTE Onderwijs der Protestanten in Godsdienstige onderwerpen is.

«heden van den Roomschen, die hier eertijds zeer in «zwang was, doch thans genoegzaam is *uitgeroeid*, heeft «behouden; wordende de Gereformeerde Godsdienst «nu nog bestierd door Aardsbisschoppen en Bisschop-«pen» (1).

De overige Stukken der *Bijdragen* des jaars 1803 geven weder onophoudelijk bewijzen van vereeniging van het Kosters-ampt met den post van Schoolonderwijzer (2); als ook, dat de Onderwijzers voor den Kerkenraad hunne gaven in het lezen en zingen bij de Kerkendienst moesten laten hooren, zoo als te *Hillegom* enz. (3); en vele Onderwijzers werden eerst beroepen en als dan geëxamineerd.

Inmiddels rigtten de Protestantsche Diaconien eigene Scholen op (4) en de steden hare *Armen-Scholen* (5); waarbij de getuigschriften, dat de Onderwijzer *Lidmaat van de Christelijke Hervormde Kerk, onbesproken en zedig van gedrag; dat hij het ampt van Koster en Voorzanger, tot genoegen en stichting der Gemeente, behoorlijk had waargenomen*, — zoo als te *Leiden*, — in groote aanmerking kwamen, en welke loftuitingen zelfs in de

(1) Zie Bijd. D. 3, St. 9, bl. 29.

(2) Zie Ibid. D. 3, St. 6, bl. 62; St. 7, bl. 36, 38, 40, 41; St. 8, bl. 53—55; St. 10, bl. 72, 76; St. 11, bl. 46, 47; St. 12, bl. 45, 46. Te Harmelen, Arum, Oldelamer, Liende, Cockengen, Tzum, Hillegom, Heinkenzand, Rhijndijk, Steenvliet, Tietjerk, Workum, enz.

(3) Zie Bijd. D. 3, St. 10, bl. 76. — Waarom wordt dit nog heden gedoogd en bewerkstelligd? — terwijl men zoo op de tong heeft, dat het Onderwijs thans geheel *Burgerlijk* is? — Welken invloed MAG de Gereformeerde Kerkenraad op de beroeping van den Onderwijzer *voor gemengde Scholen* uitoefenen? — Waarom wordt ook heden bij het examen over de *Bijbelsche Geschiedenis* ondervraagd? Op welken *wettelijken* grond? Op welke *wettelijke bepaling* wordt dit onderwijs in de *openbare scholen* toegelaten? — Wat geeft den Schoolopziener regt, om openlijk, bij het vergelijkend examen, te vragen: *welke is de invloed der Hervorming geweest?* enz. enz.

(4) Zie Bijd. D. 3, St. 7, bl. 43. (5) St. 10, bl. 41.

Bijdragen werden opgenomen (1), moetende intusschen deze *Stads Armen Scholen* dienen voor behoeftigen van ALLE *gezindheden* (2).

Ziedaar gewis onpartijdigheid, regtvaardigheid en kiesheid!!!

Ziedaar tevens het *Schoolwezen* in den jare 1803. En hoe handelde ten dien opzigte het *Staatsbewind?*

Het verhinderde deze Protestantsche rigting niet het minste. Wij zagen, dat deszelfs gezinningen jegens de Katholieken zeer ongunstig waren; en dus niet *onpartijdig*. En de Katholieken bleven, — TEN ONREGTE, — zeer lijdzaam.

Het *Staatsbewind* ondervond van andere zijden, in het jaar 1803, zoo vóór als na de invoering der PUBLICATIE van 29 Julij, groote tegenkantingen, en wist zich daarin niet te doen gelden. In den aanvang des jaars, 4 Januarij, waren bij dit Bewind klagten ingekomen van het Bestuur van *Suppermeer, elucidatie* verzoekende nopens de aanstelling van eenen Schoolmeester, tegen de handelwijze der stad *Groningen*, welke eenen Schoolmeester voor *Suppermeer* had aangesteld; er werd den 14 Januarij *Rapport* over deze zaak uitgebragt, en nogmaals een *Rapport* den 27 Januarij (4); intusschen de zaak bleef in *Advies*, zelfs nadat den 4 Julij de Raad van Binnenlandsche Zaken eene *Missive* van den Schoolopziener *H. Wester* had ingediend en tevens voorgedragen, om voorschreven beroeping, *na voorafgaande oproeping der Hervormde Ledematen*, als strijdig met de vigerende School-wetten, te verklaren, voor nul en van

(1) St. 10, bl. 47. (2) Ibid. bl. 42.
(3) Not. 4. Jan. N°. 27, 14 Jan. N°. 5, 28 Jan. N°. 36, 9 Mei, N°. 39.
(4) Ibid. 4 Jan. N°. 27; 14 Jan. N°. 5; 28 Jan. N°. 36; 9 Mei N°. 39.

geene waarde (1), tot dat den 14 October *al deze aanvragen werden verklaard vervallen*, door de Publicatie van 29 Julij, en de belanghebbenden *aan* deze *Publicatie* statiglijk gerenvoijeerd werden (2).

De Schoolmeester van *Beers* leverde klagten in, wegens de voortdurende weigering, om hem het Schoolhuis te laten bewonen en wegens het niet *repareren* der School; den 27 Januarij (N°. 8) werd berigt deswegens bij het Departementaal-Bestuur van Braband gerequireerd (3).

Het verzoek van het Plaatselijk Bestuur vau *Aduard*, om te worden gemaintineerd bij de gedane Schoolmeesters-beroeping voor *Aduard* en *Leegkerk*, tevens klagende over het in bezit nemen der Gereformeerden van *Leegkerk* van het *Schoolhuis*, ten behoeve van hunnen Koster en Voorzanger, werd den 1 Februarij (N°.13) en den 7 Maart (N°. 30) aan de *Ordinaris justitie* gerenvoijeerd; den 26 Augustus geschiedde deswege weder aanvraag (4); den 5 September kwam het Rapport van den Raad van Binnenlandsche Zaken daarover in (5); en den 28 October zag men de belanghebbenden weder verzonden naar de *Ordinaris Justitie*, doch ook aan het Departementaal-Bestuur ter bemiddeling (6).

Den 3 Junij beklaagde de Raad van Binnenlandsche Zaken zich, bij *Missive*, Sub N°. 3/5, dat het Departementaal Bestuur van Braband, *in weerwil van de door het* STAATSBEWIND *gemanifesteerde Intentie*, bij voortduring, inbreuken maakte op de *actueel exteerende* Schoolverordeningen, en zich zelf het regt bleef aanmatigen,

(1) Zie Not. Julij, bl. 17.
(2) Zie ibid. Oct. bl. 112.
(3) Zie ibid. bl. 91.
(4) Zie ibid. Aug. bl. 167.
(5) Zie ibid. Sept bl. 41.
(6) Zie ibid. Oct. bl. 113.

tot de aanstelling en het examen van School-Onderwijzers. Den 9 Junij kwam deze klagte in (1), ook weder den 13 Junij, vergezeld van eene *Missive* van den Schoolopziener *A. van Moorsel*, welke deze klagten bevestigde (2); en de zaak bleef rusten.

Maar daarentegen kwam den 17 Junij eene aanvrage ter tafel van denzelfden Raad van Binnenlandsche Zaken, bij *Missive*, dato 15 Junij, Sub N°. 20/6, dat ter zijne dispositie mogte gesteld worden, uit de buitengewone uitgaven, eene som van *f* 3000.00, *tot belooning van gepresteerde diensten, voor zoodanige personen, welke niet, als geëmploijeerden van voorzegden Raad bekend staan, en tot kleine aanmoedigingen van het Openbaar Onderwijs* (3); *dit* werd ter verzachting van eenige geledene tegenkantingen, den 5 Julij, toegestemd (4).

De Raad van Binnenlandsche Zaken durfde zich steeds bij het *Staatsbewind*, — en nog beter in deszelfs Schoolbeheer, — te doen gelden. Deze had het *Staatsbewind* tot het voorstellen van de Wet des jaars 1803 (5), betrekkelijk het *Schoolwezen* en *Onderwijs*, aangezet en gedwongen.

Den 11 Augustus wendde deze Raad zich op nieuw bij *Missive*, Sub N°. 8/8, tot het *Staatsbewind* (6). Deze *Missive* hield in, dat de Raad bij des Bewinds-Besluit van den 29 Julij 1803, N°. 1 *f*, betreffende het *Lager Schoolwezen*, «gelast was, om, daaraan, de vereischte «executie te geven, dan dat, vermits deze executie, «in effecte, niets minder behelsde dan het in werking

(1) Zie Not. Junij, bl. 68. (2) Zie ibid. bl. 91.
(3) Zie ibid. bl. 144. (4) Zie ibid. Julij, bl. 33.
(5) Namelijk tot het eerste plan; niet zoo als de *Publicatie* van 29 Julij 1803 is bevattende (Zie *Katholiek*, D. 4, bl. 383—394.)
(6) Zie Not. 18 Aug. bl. 110.

«brengen van de, bij voorzegd Besluit, aan den Raad «toegezonden *Wet* over het *Lager Schoolwezen* en dat «de Raad in die *Wet*, vooral na onderscheidene Con«ferentien, die derzelver Voordragt, tusschen de Com«missie van Binnenlandsche Zaken en den Raad, waren «voorafgegaan, het stellig voorschrift vond, *dat het «Oppertoezicht over het Schoolwezen meer rechtstreeks «door het Staats-Bewind zoude worden uitgeoefend*, de «Raad voorn. derhalve zwarigheden gemaakt hadde, «om, althans zonder eene nadere stellige autorisatie, «in dien uitgebreiden zin des Bewinds Besluit ter exe«cutie te leggen, maar het integendeel van deszelfs pligt «hadde geacht, aan het Bewind voor te dragen al dat «geene, wat, naar des Raads inzien, tot het geregeld «in train brengen van al het gestatueerde, nopens het «Lager Schoolwezen, ter eerster instantie, zoude noo«dig zijn;» voornamelijk betrekkelijk de benoeming der *Schoolopzieners*, hunne eerste werkzaamheden en hunnen werkkring, biedende de gemelde Raad, voorts, ter beoordeeling aan deze vergadering, een Concept van INSTRUCTIE, «zoo als dezelve, in de Conferentien «met de Commissie van Binnenlandsche Zaken en den «Raad, begrepen was geworden, welke eventueel, na het «arresteeren en overeenkomstig de Wet, ten gevolge «van Art. 11 derzelve, door het Staatsbewind, zoude «kunnen worden gearresteerd.»

Den 15 Augustus kwam bij het Staatsbewind deze *Missive*, vergezeld van eene reeks *Voorstellen*, ter tafel en zij werden in handen eener *Commissie* gesteld, die den 18 deswege *Rapport* uitbragt. Na eene korte deliberatie werd, — ten behoeve van *van der Palm* c. s., te meer dewijl daarbij de Departementale Besturen niet

verder, dan de WET inhield, werden tegengewerkt en de Protestantsche rigting aan het Schoolwezen daardoor werd verzekerd, — *conform het voorgestelde besloten:*

1°. Dat al de tot dusverre gefungeerd hebbende School-Opzieners en Leden der Departementale School-Besturen, door het *Uitvoerend Bewind*, in der tijd, en later door het *Staatsbewind*, aangesteld, uit krachte van en ingevolge de Publicatien van den 15 Junij en 22 Augustus 1801, in derzelver kwaliteit, als School-Opzieners en Leden der School-Besturen van de voormalige Departementen van *de Eems*, *den Ouden IJssel*, *den Rhijn*, *den Amstel*, *de Texel*, *de Delf*, *de Dommel*, en *Schelde* en *Maas*, uit den Dienst van den Lande, honorabel, «*en met verklaring van des Staats-Bewinds* «*genoegen over den ijver, waarmede dezelve hunne voorsz.* «*Posten hebben waargenomen*,» werden ontslagen, en als zoodanig gehouden werden ontslagen te zijn, met den 29 der maand Julij 1803, als zijnde de dag, waarop de Publicatie, nopens de toekomstige bezorging van het *Lager Schoolwezen*, door het *Staatsbewind*, was gearresteerd, en «dat mitsdien de respective Departemen-«tale Schoolbesturen, die dezelve Burgers hadden ge-«composeerd, werden gehouden voor gedissolveerd;» zullende de Boeken, Notulen en verdere Papieren, die aan de voorsz. Schoolbesturen hadden toebehoord, bij voorraad, en tot nadere dispositie blijven gedeponeerd bij den Schoolopziener, welke dezelve het laatste onder zijne bewaring had gehad.

2°. Dat, uit krachte der autorisatie, door het *Wetgevend Ligchaam* aan het *Staatsbewind* gegeven, bij BESLUIT van den 28 Julij 1803, en overeenkomstig het

eerste lid van des *Staatsbewinds* Besluit van den 29 daaraanvolgende, N°. 1 *f*, van de tot dusverre gefungeerd hebbende Schoolopzieners, voor zoo verre dezelve genegen mogten zijn, om, in dezelfde betrekking, te blijven, en waarvan zij mitsdien, na ontvangst van dat Besluit, aan het *Staatsbewind* zouden hebben kennis te geven, in die betrekking op eene nader te arresteeren INSTRUCTIE werden gecontinueerd en bevestigd; als binnen het *Departement*

HOLLAND.

Voor deszelfs Noordelijk Gedeelte.

D^s^. *J. Teissèdre l'Ange*, wonende te Haarlem.
D^s^. *P. Beets* Pz., te Westzaandam.
D^s^. *J. Clarisse*, te Enkhuizen.
D^s^. *J. van Geuns*, te Leiden.
C. Wertz, *Prot.*, te Amsterdam.

Voor deszelfs Zuidelijk Gedeelte.

G. W. Boot, *Prot.*, wonende te Gorinchem.
D^s^. *W. Goede*, te Rotterdam.
L. C. Mazel, *Prot.*, in den Haag.
D^s^. *A. A. van Ossenberch*, te Woudrichem, en
B. Spoelstra, *Prot.*, in den Haag.

ZEELAND.

D^s^. *A. van Deinse*, wonende te Middelburg.
D^s^. *S. T. Huët*, te Vlissingen, en
D^s^. *A. Uittenhooven*, te Brouwershaven.

BRABAND.

A. van Moorsel, *Kath.*, wonende te Eindhoven.
D^s^. *S. van der Noordaa*, te Dinther.

UTRECHT.

J. van Maanen Adz., *Prot.*, wonende te Rhenen.

D^s. *J. Simons*, te Thamen, en
D^s. *C. W. Westerbaan*, te Utrecht.

GELDERLAND.

J. ten Brink, Prot., wonende te Harderwijk.
S. de Kanter, Prot., te Zalt-Bommel, en
D^s. *H. W. van Woelderen*, te 's Heerenberg.

OVERIJSSEL.

D^s. *J. H. Floh*, wonende te Enschede.
J. W A. Muller, Kath., te Steenwijkerwoud.
D^s. *W. Sanders*, te Vollenhoven, en
D^s. *J. F. Serrurier*, te Zwolle.

FRIESLAND.

D^s. *M. J. Adriani*, wonende te Tjallebird.
D^s. *J. H. Nieuwold*, te Warrega, en
D^s. *B. van Weemen*, te Leeuwarden.

GRONINGEN.

J. R. van Eerde, Prot., wonende te Groningen.
D^s. *H. D. Guijot*, te Groningen.
H. Wester, Prot., in de Oude Pekel-A (1).

Zullende de continuatie der opgemelde Schoolopzieners, voor zoo verre zij daartoe zich zouden hebben genegen verklaard, gerekend worden te zijn ingegaan met denzelfden dag, waarop zij, uit derzelver vorige betrekking, bij het eerste lid van dit *Besluit* waren ontslagen geworden; en zoude wijders derzelver jaarwedde, ingevolge Art. 14 van het REGLEMENT voor het *Openbaar Schoolwezen*, gearresteerd bij BESLUIT van

(1) Deze reeks van *Domines*, of Protestantsche Schoolopzieners, — op TWEE *Katholieken* na- *van de* 31 — werd gecontinueerd. *E. Tijsmans*, te Loon op Zand, *Katholiek*, was door den Raad van Binnenlandsche Zaken ter zijde gezet. Zie *Katholiek*, D. 4, bl. 384; D. 5, bl. 322.

het *Weigevend Ligchaam*, van den 28 Julij 1803, gepubliceerd den 29 daaraanvolgende (1), nader worden bepaald.

3°. Dat diegenen *der opgemelde Burgers*, — zoo noemde het *Besluit* hen bij *affectatie*, volgens den geest des tijds, — welke de voorschreven continuatie zouden hebben geaccepteerd, zich zouden hebben te vervoegen, tegen Donderdag den 8 September 1803:

Die van het Departement Holland, voor het *Noordelijk gedeelte*, ten huize van D^s^. *J. Teissèdre l'Ange*, te Haarlem.

En voor het *Zuidelijk gedeelte*, ten huize van den Commies *L. C. Mazel*, in den Haag.

Die van het Departement Zeeland, ten huize van D^s^. *A. van Deinse*, te Middelburg.

Die van het Departement Braband, ten huize van D^s^. *S. van der Noordaa*, te Dinther.

Die van het Departement Utrecht, ten huize van D^s^. *C. W. Westerbaan*, te Utrecht.

Die van het Departement Gelderland, ten huize van den Hoogleeraar *J. ten Brink*, te Harderwijk.

Die van het Departement Overijssel, ten huize van D^s^. *J. F. Serrurier*, te Zwolle.

Die van het Departement Friesland, ten huize van D^s^. *B. van Weemen*, te Leeuwarden.

Die van het Departement Groningen, ten huize van D^s^. *H. D. Guijot*, te Groningen.

Ten einde:

a. Zich te zamen, respectivelijk, te constitueren als het Departementaal Schoolbestuur van dat Departement, waarin zij bij het tweede lid van dat *Besluit*, als De-

(1) Zie *Katholiek*, D. 4, bl. 470, en 391.

partementale Schoolopzieners, zouden zijn gecontinueerd.

b. Om, wijders, elk uit hun midden, één te committeeren, tot het bijwonen eener Vergadering van Afgevaardigden uit de Departementale School-Besturen, welke, uithoofde, dat er, in het jaar 1803 geene dergelijke Vergadering had kunnen gehouden worden, en de maand Julij reeds verstreken was, overeenkomstig het 18e Artikel van het bovengemeld REGLEMENT, nog dat jaar, zoude gehouden worden, op Donderdag den 22 September, en zoo vele opvolgende dagen, als noodig zoude bevonden worden, in den Haag, *in het locaal van den Raad van Binnenlandsche Zaken*, en zoude gepraesideerd worden door J. H. VAN DER PALM, Lid van den Raad van Binnenlandsche Zaken, welke daartoe, ingevolge Art. 18 van het REGLEMENT *voor het Openbaar Lager Schoolwezen*, werd benoemd.

c. Om aan derzelver respective Afgevaardigden, van welker benoeming elk Departementaal School-Bestuur respectivelijk, onverwijld, aan het *Staatsbewind* zoude hebben kennis te geven, in de boven beschreven Vergadering, *alle zoodanige Voorstellen* in last te geven, als dezelve zouden vermeenen noodig te zijn, om de laatstelijk gearresteerde WET nopens het Schoolwezen, op de meest geregelde wijze, in werking te doen brengen; wordende mitsdien de Afgevaardigden, als met en benevens het bovenvermelde Lid van den Raad van Binnenlandsche Zaken, voor dat jaar uitmakende de, bij boven gememoreerd Artikel 18 van het REGLEMENT, bepaalde Vergadering, speciaal aangeschreven, om, in derzelver eerst te houden bijeenkomst, aan het *Staatsbewind* eene VOORDRAGT in te zenden, van al hetgeen,

dezelve vermeenen zoude, dat tot het laatstgemeld einde zoude kunnen dienstig zijn, en behooren te worden in het werk gesteld: — en eindelijk

d. Om praealabel met den anderen te confereren, overeenkomstig Art. 14 van bovengemeld REGLEMENT, over de eventuele verdeeling van hunne Departementen in Districten, en over de Distributie der Tractementen, aan de onderscheidene Schoolopzieners, uit de globale som, die, door het *Staatsbewind*, bij het 2e lid van deszelfs BESLUIT van den 29 Julij te voren, N°. 1 *f* was bepaald, en waarvan derhalve, aan de gecontinueerde Schoolopzieners, voor zoo verre elk Departement concerneert, zoude worden kennis gegeven; met dien verstande tevens, dat de beide Departementale Schoolbesturen van Holland derzelver Afgevaardigden zouden magtigen, om, op de Algemeene Vergadering, met elkander te confereren, én over de Limietscheiding tusschen dezelve twee Schoolbesturen, én over het aandeel, hetgeen elk dier beiden globaal zoude competeren, van de, bij opgemeld BESLUIT voor die van Holland bepaalde som van *f* 5700.—; alles behoudens de verpligting dier beide Schoolbesturen, om, ten gevolge dier overeenkomst, ter nakoming van het gestatueerde bij Art. 14 van het REGLEMENT, dienaangaande, *aan het Departementaal-Bestuur van Holland* eene *Voordragt* te doen, en zoowel deze Hoofdverdeelingen der Districten en nadere Distributie der twee globale sommen, *aan de goedkeuring van hetzelve Departementaal-Bestuur te onderwerpen.*

4°. Dat de Raad van Binnenlandsche Zaken werd geautoriseerd, om insgelijks in den zijnen te overwegen, wat ter verdere geregelde invoering van de jongst ge-

arresteerde WET, nopens het *Lager Schoolwezen*, zoude benoodigd zijn, en de daartoe dienende *Voorstelling* aan deszelfs, bij het 3e lid van dit *Besluit*, tot Voorzitter der daarbij omschrevene Vergadering benoemd, Medelid in last te geven, om ter Tafel dier Vergadering voor te dragen.

5°. Dat, aan elk der voorsz. Afgevaardigden der Departementale Schoolbesturen, zoo nu, als voor het vervolg, zoude worden toegekend eene somma van *zeven* guldens voor elken dag, gedurende welke deze Vergadering zoude bijeen zijn, alsmede voor elk uur afstands van derzelver woonplaats van den Haag, *één* gulden en *tien* stuivers voor de heen- en insgelijks *één* gulden *tien* stuivers voor de terug-reize; alles overeenkomstig hetgeen dienaangaande tot dus verre had plaats gehad.

Maar, de CONCEPT-INSTRUCTIE *voor de Departementale School-Opzieners* en *School-Besturen*, ook door den Raad van Binnenlandsche Zaken voorgesteld, ten gevolge van Art. 11 der Wet des jaars 1803, omdat daarin meer het verband tusschen de Schoolopzieners en de Departementale Besturen werd afgebakend, bleef gehouden in advies.

Tot dit een en ander werd door het *Staatsbewind*, den 18 Augustus 1803, besloten (1).

Eerst den 28 October vond het *Staatsbewind* goed, de INSTRUCTIE voor de *Schoolopzieners* goed te keuren (2); waarover wij handelen zullen, na eerst eenige andere daadzaken te hebben vermeld.

Reeds den 26 Augustus kwamen bezwaren van het Departementaal-Bestuur van *Holland*, bij *Missive* van

(1) Zie Notulen Aug. bl. 110. en volg.
(2) Zie ibid. Oct. bl. 217 enz.

den 25 Augustus, bij het *Staatsbewind* in, zoo tegen de PUBLICATIE van den 29 Julij als tegen het zoo even gemelde *Besluit* van 18 Augustus (1); den 5 September die van het Departementaal Bestuur van *Braband*, bij *Missive* van 1 September, vragende, dat de Executie der *Publicatie* mogt worden gesurcheerd (2). Den 8 September liet het Departementaal-Bestuur van *Gelderland*, bij *Missive* van 3 September, zich gelden. Dit Bestuur ontwikkelde zijne bedenkingen, op grond der *Staatsregeling* en van het *Reglement* voor dat Departement vastgesteld, tegen het, bij PUBLICATIE van den 29 Julij gearresteerde REGLEMENT, en het *Besluit* van 18 Augustus; dit Bestuur vermeende, dat deze BESLUITEN strekking hadden, om het Wettig gezag der Departementale Besturen te verminderen en te verlammen, en dat *daaruit de grootste en nadeeligste inconvenienten voor hunne ingezetenen zouden resulteren.*

Dit Bestuur was voorts verzoekende, dat de noodige voordragt tot intrekking van hetzelve REGLEMENT enz., aan het *Wetgevend Ligchaam* mogt worden gedaan, terwijl het *Departementaal-Bestuur aan zich reserveerde*, om, indien het *Staatsbewind* niet goed vond in dat hun verzoek te treden, *zoodanige demarches* te doen als zij zouden vermeenen te behooren (3). Den 12 September kwam ook eene *Missive*, dato 7 September, van het Departementaal Bestuur van *Overijssel* bij het *Staatsbewind* ter tafel, *dolerende over de gearresteerde maatregelen en verordeningen ten aanzien van het Lager Schoolwezen, en verzoekende, dat deze zaak niet verder mogt worden gebragt uit haar geheel, ten einde het voor-*

(1) Zie Not. Aug. bl. 166. (2) Zie ibid. Sept. bl. 42.
(3) Zie ibid. Sept. bl. 59.

genoemde Bestuur niet genoodzaakt wierde, de gerezene geschillen, op eene constitutionele wijze te doen beslissen(1).

Al deze stukken, welke even zoo vele bewijzen van verzet der Departementale Besturen tegen het *Staatsbewind* opleverden, werden bij *Besluiten*, op den dag der inkomst genomen, gesteld in handen van den Raad van Binnenlandsche Zaken, en wij zullen spoedig zien, wat deze Raad daartegen beraamde.

(1) Zie Not. Sept. bl. 87, 129.

VERSCHEIDENHEDEN.

DE KARDINAAL ODESCALCHI.

Den 6 December 1838, klopte de Kardinaal Carlo Odescalchi aan het Noviciaat der Jesuiten te Verona aan, om op zijn drie en vijftigste jaar in de orde van den H. Ignatius van Loyola, als novice, te worden aangenomen. Voorzeker was het een der meest in het oogloopende verschijnselen van onzen tijd, dat een, met de hoogste kerkelijke waardigheid bekleede en in zijn' stand algemeen hooggeachte man zich eensklaps van het purper ontdeed, om, als eenvoudig kweekeling, opgenomen te worden in eene orde, die van hare leden eene volkomen opoffering van den eigen wil vordert. Rome, Italië, ja geheel het buitenland stond verbaasd over dit onverwachte besluit des Kerkvorsten en welligt zal menigeen er zich aan geërgerd en er alleen het gevolg eener oogenblikkelijke opwelling des gevoels in gezien hebben. Doch dit was niet zoo. Reeds bij de herstelling der Societeit door Z. H. Pius VII, voedde Odescalchi dien wensch; zelfs was hem zijne opneming in de orde reeds toegezegd, en eene kamer voor hem gereed gemaakt in het orde-huis der Jesuiten van *S. Andrea al Monte Cavallo*, waar de H. Stanislaus Kostka gewoond had en ook gestorven was. Destijds echter wist een zijner bloedverwanten zijn plan te verijdelen, en nu bleven al zijne latere pogingen, om aan zijn vurig verlangen te voldoen, zonder eenig gevolg. Niet vóór het jaar 1838 mogt het hem gelukken, op zijne herhaalde en dringende bede, de toestemming des Heiligen Vaders te ontvangen, en, terwijl door den tegenwoordigen Aartsbisschop van Ferrara, den Kardinaal Cadolini, aan het collegie

der Kardinalen, in geheime zitting vergaderd, de afstand des uitstekenden mans werd kenbaar gemaakt, had deze Rome reeds verlaten, om de eeuwige stad nimmer weder te zien. Te Modena wachtte hij het berigt van den afloop der consistorie-zitting af, en, toen hij de Breve van Z. H., waarin zijne aftreding uit den rei der Kardinalen uitdrukkelijk werd bevestigd, ontving, riep hij verheugd uit: « *Dirupisti*, *Domine*, «*vincula mea; tibi sacrificabo hostiam laudis!*» Dadelijk legde hij nu de eereteekens zijner hooge waardigheid af en verscheen in de kleeding eens eenvoudigen priesters. Eenige dagen later, begeleidde de Rector van het huis te Modena hem naar Verona, waar Odescalchi zijn' proeftijd begon.

Hier was het zijn eenig streven, al de verpligtingen der orde ten strengste te vervullen, dewijl hij zich verzekerd hield, dat juist deze voor hem de weg was, om het waarachtige heil zijner ziel te bewerken. Hij wees dan ook alles van de hand, wat de herinnering aan de hooge waardigheid, tot nu toe door hem in de Kerk bekleed, zou kunnen verlevendigen, en de gehoorzaamheid alleen kon hem bewegen, zich aan de verzachtingen, hem, uithoofde van zijn zwak ligchaamsgestel, voorgeschreven, te onderwerpen. Doch, na verloop van tijd, wist hij het door zijne dringende beden zoo ver te brengen, dat tusschen hem en de overige novicen niet het minste verschil zigtbaar was. De eenige onderscheiding, welke hij zich moest laten welgevallen, was, dat zijn proeftijd, op uitdrukkelijk bevel van den Pater Generaal, verkort werd; eene onderscheiding, welke hij zich door zijne voorbeeldige levenswijze had waardig gemaakt. Op den feestdag der Zuivering van de H. Maagd, 1840, zou Odescalchi zijne geloften afleggen. Weinige dagen te voren, werden de Novicen van het huis te Verona bijeengeroepen; nu verscheen Odescalchi in hun midden en sprak hun, op zijne knieën liggende, aldus toe: «De societeit pleegt van hen, die tot »de Professie worden toegelaten, te vorderen, dat zij, op de

»drie laatste dagen vóór den tijd, van deur tot deur gaan, »om aalmoezen in te zamelen. Dan, tijd en plaats in aan»merking genomen, hebben de oversten mij, gelijk andere »Novicen, van deze verpligting ontheven; eene verpligting, »die, in den waren geest vervuld, voor mij eene heilzame »voorbereiding tot het naderende offer geweest zou zijn. In »de plaats van deze aalmoes, heb ik van de Oversten de ver»gunning bekomen, eene andere te verzoeken, die mij wel»ligt nog noodzakelijker is; deze aalmoes vraag ik u, eer»waardige vaders en geliefde broeders! en gij moogt ze mij »niet weigeren. De aalmoes, die ik u hartelijk afsmeek, is »eene geestelijke en bestaat hierin: dat ieder van u de »fouten en gebreken, welke hij in mij heeft opgemerkt, »gelieve aan te teekenen en deze aanteekeningen aan den »Pater Rector, of den Novicen-meester te overhandigen, »die mij dan de liefde-dienst zullen bewijzen, ze mij voor »te leggen. Gelooft mij, eerwaardige vaders en geliefde »broeders! het zou mij bedroeven, te moeten denken, dat »één van u, om welke reden dan ook, niet al, wat hij »denkt, zou opteekenen. Mogt evenwel iemand zoodanige »redenen hebben, dan behoeft hij er zijn' naam niet onder »te plaatsen; dit verlang ik niet, daar ik alleen bedoel, »mijne fouten te kennen, ten einde ze, bij deze gelegen»heid, met Gods genade te verbeteren; want het op te »dragen offer moet zuiver van alle vlekken zijn. Ik eindig »met u de verzekering te geven, dat ik voor u zal bid»den, en dit des te vuriger, hoe onbekrompener gij mij de »gevraagde aalmoes zult toereiken.« Daarna kuste hij den grond en vertrok stilzwijgende, gelijk hij gekomen was.

Buitengewoon groot was de toevloed van menschen, die het afleggen der geloften van den, in een' nederigen Jesuit veranderden, Kardinaal kwamen bijwonen; zoo dat de groote kerk van den H. Sebastianus te Verona, niet in staat was, ze allen te kunnen bevatten. Alle aanwezigen werden door

het eigenaardige en roerende der plegtigheid diep bewogen, doch niemand was blijder dan Odescalchi, die, na afloop van dezelve, verheugd uitriep: «Laat nu, o Heer, uwen dienaar in vrede gaan!» In deze vrolijke stemming bragt hij ook den avond in den tuin met de novicen door. «Welk «een groote dag,» zeide hij, «is het heden voor mij ge«weest! Nooit, neen, nooit ben ik zoo blijde geweest. In «dien ik mij aan de neiging van mijn' verheugden geest «overgaf, dan zoudt gij mij, als David, voor den Heer «zien dansen.» Het laat zich denken, welk een diepen indruk het bij de jonge lieden moest te weeg brengen, een Kardinaal de verachting der wereld door zijn voorbeeld te zien prediken; dit was ook altijd het onderwerp van zijne gesprekken met hen: de genoegens der wereld zijn nietig; die alleen, welke van God komen, zijn zuiver en zonder bitterheid.

Odescalchi leefde gelijk hij sprak; zijn stichtend gedrag in verband met zijne talenten maakte hem uitnemend geschikt, om op anderen invloed uit te oefenen Van daar dat men hem, dadelijk na zijne intrede in de orde, de leiding der geestelijke oefeningen — *exercitia spiritualia* — opdroeg; te bescheiden, om er zich niet tegen te verzetten, moest hij er zich echter uit gehoorzaamheid aan onderwerpen en zag hij zijn' arbeid, zoo wel in het Huis als elders, waar hij deze oefeningen in het openbaar hield, met het gelukkigste gevolg bekroond. Verscheidene Bisschoppen noodigden hem uit, om in hunne Seminariën voor de kweekelingen tot den priesterstand de geestelijke afzondering — *retraite* — te houden. Overal, waar hij kwam, won hij aller harten; aanzienlijken en geringen stroomden hem van alle kanten toe; de ootmoedigheid, liefde en vriendelijkheid schenen hem uit de oogen en zijn voorkomen was zoo innemend, dat men niet dan met moeite van hem kon scheiden. Op zekeren tijd met een Veturino — huurkoetsier. —

Van Cremona naar Verona rijdende, was Odescalchi door dezen niet herkend geworden, dan toen zij een gedeelte van den weg hadden afgelegd. Nu had de goede man naauwelijs het oog meer op zijne paarden en, ten einde toch maar een paar woorden uit zijn' mond te hooren, wendde hij zich alle oogenblikken tot hem met de vraag, of hij hem ook met het een of ander kon dienen. Op een korten afstand van Verona, hield de Veturino stil, nam den hoed af en zeide met een' diepen zucht «Eerwaardige vader! «voor dat ik u verlaat, moet gij mij uwen heiligen zegen «geven. Als gij mij zegent, ben ik zeker, dat God mij voor «ongelukken bewaren en mij en mijnen paarden gezondheid «schenken zal, om voor mij zelven en mijn huisgezin het «brood te winnen.» Daarna knielde hij neder en ontving den zegen, terwijl Odescalchi hem liefderijk opwekte, op God zijn vertrouwen te stellen. — Toen hij, op een' anderen tijd, in het Seminarie te Cremona de exercitiën geëindigd had, gaf men hem een knecht mede, om hem naar het Bisschoppelijke paleis en naar eenige andere plaatsen, waar hij bezoeken had af te leggen, te begeleiden. Vreemd moest het Odescalchi voorkomen, dat zijn gids hem door eene reeks van enge en vuile stegen voerde; dit kon echter dienen, om den weg te bekorten, doch na lang loopen kwam men niet aan het Bisschoppelijk paleis, maar, in een afgelegen hoek der stad, voor een huis aan, dat den behoeftigen toestand zijner bewoners duidelijk te kennen gaf. Hier verzocht de knecht hem binnen te gaan, en Odescalchi volgde hem met zijne gewone goedaardigheid. Nadat hij drie trappen had opgeklommen, kwam hem eene vrouw te gemoet met vijf kinderen, waarvan zij er één op den arm droeg; de knecht riep haar toe: «Zie, daar «is de Kardinaal, van wien ik u zoo veel verhaald heb.» Nu vielen zij allen op de knieën en verzochten hem zijn' zegen; hij gaf hun denzelven en sprak hun allen op het

vriendelijkst toe; daarna geleidde de knecht hem naar den Bisschop.

Niets was den, eenmaal in het purper gekleeden, man onaangenamer, dan de aandacht van anderen op hem gevestigd te zien; hetgeen echter overal, waar hij zich vertoonde, het geval was; daar allen op hem wezen en hem eerbied betoonden. Daarom onthield hij zich van in het openbaar te wandelen en ging alleen dan uit, wanneer het hem door zijne Oversten werd aanbevolen. Altijd trachtte hij, onbekend te blijven en elk eerbewijs te ontwijken; wanneer hij, bij zijn oponthoud in deze, of gene stad, gewaar werd, dat hij, van wege de Regering, een plegtig bezoek te wachten had, dan maakte hij zich, eenige uren te voren weg. Het klonk hem onaangenaam in de ooren, als men liet blijken, — hetgeen overigens toch zeer natuurlijk was — dat men den stap, die hem uit de wereld in het klooster bragt, op prijs stelde en bewonderde; hij zelf beschouwde zich als een' der Societeit opgelegden last en zeide meermalen tot de novicen, dat hij hen het geluk benijdde van welligt nog geroepen te kunnen worden, om op de buitenlandsche zendingen de Kerk te dienen. Over zijne onwaardigheid sprak hij dikwijls op een schertsenden toon. Toen de overste van een vrouwen-klooster op zekeren tijd een rijtuig onder de, in Italie gebruikelijke benaming van *legno* — hout, — te zijner beschikking stelde, antwoordde hij met eene, in het Hollandsch niet weder te geven, woordspeling: «*Si, un legno, ma un legno sulle spalle, ecco quello, che mi convienne.*» — O ja, een *legno*, waar een *legno* op de schouders, dit past mij. — Zijne ootmoedigheid maakte het hem onbegrijpelijk, dat de menschen zich zoo veel moeite gaven, om hem te zien; zoo zeide hij eens tot den Pater, die hem op de reis vergezelde: «Als men naar mij vraagt, zeg dan maar, dat het aardige »diertje in het rijtuig is en dat ieder, die het zien wil,

»een bajocco — 2½ cents — moet betalen; op deze wijze,» voegde hij er in vollen ernst bij, « zou de Societeit ten »minste nog eenig voordeel aan mij hebben. »

Terwijl Odescalchi jegens allen vriendelijk en toegevend was, was hij, ten aanzien van zich zelven, buitengewoon streng. Met zijne gelofte van armoede vereenigde hij de grootste ligchamelijke verstervingen; zijne kleeding, zijn voedsel en drank, alles kwam hem te goed voor; maar dan vooral nuttigde hij zeer weinig, wanneer hij zich tot het houden eener Missie, of der exercitien op reis bevond; slechts weinigen zouden dit zoo goed als de hem vergezellende Pater hebben uitgehouden; daar hij dan niet zelden, den ganschen dag, niet dan een stuk brood en twee zacht gekookte eijeren gebruikte. Hij spaarde zijn ligchaam niet, maar onderwierp het aan harde kastijdingen en zware verstervingen.

Gelijk het leven des uitmuntenden mans allen, die het geluk hadden, hem te leeren kennen, tot stichting diende, even zoo stichtend was ook zijn dood. Eene vroegere longziekte begon zich, reeds in 1840, weder op nieuw te openbaren; men besloot derhalve, hem van woonplaats te doen veranderen en hij zelf koos Modena, wegens deszelfs gezonde lucht, tot zijn verblijf. Aanvankelijk bespeurde men ook eenige beterschap; hoewel Odescalchi zelf er niet aan twijfelde, of hij was het einde zijns levens genaderd. Wanneer men hem wegens die kortstondige verbetering zijner gezondheid geluk wenschte, bedankte hij vriendelijk, « maar,» voegde hij er dan bij, « ik ben een mensch van één dag. » Weldra nam zijne kwaal in hevigheid toe; maar, gedurende al den tijd zijner dikwijls zeer pijnlijke ziekte, deed Odescalchi de grootste vriendelijkheid, een onuitputbaar geduld en eene onvoorwaardelijke overgeving in den Goddelijken wil blijken: « *Fiat, Domine, fiat voluntas tua!* » was zijn gewoon gebed. Natuurlijk heerschte er zoowel in als buiten het

Collegie de grootste deelneming; de beroemdste artsen werden geraadpleegd; maar de kunst kon slechts leniging der smarten, geene genezing te weeg brengen. Op het verzoek van den Pater Rector, om zich tot het houden eener negendaagsche devotie — novene — ter eere van den Eerwaardigen Kardinaal Bellarminus, met de geestelijken des huizes te vereenigen, gaf hij, na een kort stilzwijgen, tot antwoord: «als u Eerwaarde het verlangt, zal ik die novene «houden.»

Met elken dag werd zijn toestand bedenkelijker; intusschen ontving de zieke met veel vriendelijkheid nog menig bezoek en bragt den overigen tijd in het gebed door. Toen op zekeren dag, een der Paters hem het slotvers der None voorlas: *vivet anima mea et laudabit te*, — mijne ziel zal leven en U loven — en hem daarbij deed opmerken, dat dit vers op hem toepasselijk was, antwoorde hij: « *erravi sicut ovis, quae periit*, » — ik heb gedwaald als een verloren schaap, — « maar door uwe barmhartigheid, o mijn Jesus! » voegde hij er, zich tot een kruisbeeld wendende, bij: « *mandata tua non sum oblitus.* » — uwe geboden heb ik niet vergeten. — Eindelijk voorzegde hij aan allen zijn nabijzijnden dood: hij ontving de H H. Sacramenten der stervenden en verklaarde op den laatsten dag der novene, dat hij nog dien zelfden dag zou sterven. Nu nam hij een roerend afscheid van zijne vrienden en de beide geneesheeren, hen allen zegenende; kwartier vóór negen uren bepaalde hij met juistheid, dat hij nog drie kwartieren zou leven, en gaf ten half tien ure met een zacht lachje den geest. Algemeen was de droefheid; de kerk, waarin de uitvaart plaats had, was zoo opgepropt vol, dat men er het lijk naauwelijks kon inbrengen, en toen men het in den grafkelder zou nederlaten, waren het gedrang en verlangen, om nog iets van den, in geur van heiligheid gestorven, man te bezitten, zoo groot, dat men hem, ondanks alle tegenweer, van zijn hoofd-

haar geheel beroofde en zijne kleederen op onderscheiden plaatsen gescheurd werden. Welligt behaagt het aan God, dezen zijn' dienaar, ook nog na den dood, te verheerlijken.

LASTER. — PROSELIETENMAKERIJ.

Het doel heiligt de middelen.

Mogt een Fransch schrijver met regt zeggen: *het pad van eer is glibberig; eenmaal er afgegleden, betreedt men hetzelve niet meer;* zoo kunnen wij, op grond eener rijpe ondervinding, er bij voegen: *eenmaal van den weg der waarheid afgeweken, keert men er zeldzaam op terug.*

Hiervan gaven ons de hoofdmannen diergenen, welke zich van de ware *moederkerk* verwijderden, gedurende al de eeuwen van het Christendom, bijzonderlijk in de 16e eeuw, de doorslaandste bewijzen. Te midden van hunne dogmatische afwijkingen schaamden zij zich niet, de onwaarachtigheid, het kenmerk des bederfs van hart en van verstand, ter hulp te roepen, en den laster, het middel van onedele zielen, als hunnen getrouwen gezel op het kronkelpad hunner geestverwarringen met zich rond te voeren.

Het *vrijgeestige* Blad, een zamenvloeisel van de tegenstrijdigste bestanddeelen, en nogtans EVANGELISCH genaamd, volgt met deze gedachte bezield: *het doel heiligt de middelen*, die groote voorbeelden.

Ofschoon meermalen is geschreven en verzekerd, dat de verachting de zekerste doodsteek des lasters is, en het stilzwijgen op eene beleediging den pleger meer ontrust dan de bitterste klagt, zoude echter het bestendig zwijgen ook lafhartigheid kunnen verraden. Spreken wij dan heden luide.

Daadzaak op daadzaak worden, ter benadeeling der Ka-

tholieke leer of van hare leeraars, valschelijk opgedischt, ten minste misvormd, altijd hatelijk gekleurd; uit alle mogelijke lastervolle schimpschriften worden verhalen met gretigheid overgenomen, zonder eenig onderzoek, of deze den toets der waarheid kunnen doorstaan; honderd en honderd malen volledig wederlegde redeneringen en betigtingen worden met een onkiesch genoegen weder opgewarmd, om, schuldpligtig voor God en voor de menschen, de niet beter wetenden te misleiden en op te winden, de afgekeerdheid der reeds vooringenomenen te versterken en den haat van allen aan te wakkeren, als wilden zij de broederliefde van landgenooten vergallen, de eendragt in het Vaderland verbreken en een poel van onheilen voor de eenen en voor de anderen openen; hun moest toch bekend zijn, hoe verre de godsdiensthaat de hunnen zoo vaak vervoerd heeft.

Door die mannen, welke verzekeren nog steeds *naar de waarheid* in godsdienst *te grijpen*, derzelver *volmaking na te jagen*, en de sedert achttien eeuwen bestaande christelijke godsdienst nog volkomener te willen *zuiveren* en hervormen; door die mannen, welke dan ook *Luthers* mengelwerk miskennen, *Calvijns* afbakeningen misprijzen, Dordrecht's synodale bepalingen en geloofregels als even zoo vele verkeerdheden en mistastingen laken, die elkander van de grondwaarheden der Godsdienst wederzijdsche opofferingen gulhartig toebrengen, zich onderling stilzwijgendheid over godsdienstige geschillen opleggen en allen, wie zij ook zijn mogen, de broederhand minzaam toereiken, om gezamenlijk de Katholieke Kerk te bestrijden, welke zij echter met al hun gewroet niet dan verheffen, *turbant sed exaltant;* door deze mannen, zeggen wij, wordt openlijk en herhaaldelijk gelasterd; de Katholieke Godsdienst gelasterd. Uit onverschoonbare onwetendheid of uit vrijwillige misleidings-zucht schrijven zij der Katholieke Kerk leerstellingen

toe, die de geringste Katechismus der Katholieken logenstraft; b. v. dat de Katholieken de beelden, bijzonderlijk de kruisbeelden, *aanbidden;* den heiligen, vooral aan de Moeder van den Mensch-God, goddelijke eer bewijzen; de H. Maria boven Gods Zoon vereeren, enz. Men bezitte het geduld, om hunne lastervolle schimperijen over de aflaten door te lezen, die zij niet eenmaal kennen, evenmin als de waarde, welke de Katholiek daaraan hecht en de voorwaarden, die daartoe vereischt worden; men leze hunne openbare lastering over de minachting, welke de Katholieke Kerk voor de H. Schrift steeds zoude gehad hebben en nog zoude hebben, enz. enz. en men zal zich meer dan geregtigd gevoelen, hun toe te voegen: Gij lastert, hetzij gij laakt, hetgeen gij niet kent; hetzij gij beschimpt, hetgeen gij niet weet, hetzij gij voorbedachtelijk nederschrijft, in strijd met uw eigen bewustzijn.

Elke gebeurtenis gunstig voor de Katholieken is het voorwerp hunner afgunst, welke afgunst is de vrucht der vrees en het bewijs van zwakheid; zulke gebeurtenis moet dan ook worden bezwadderd; elke hoop, elke voorspoedige verwachting wordt het doelpunt hunner schichten en hunner onedele tegenwerkingen; deze hoop moet worden verijdeld, door welke middelen dan ook: dikwijlen echter schittert het licht ten sterkste, wanneer men hetzelve tracht uit te dooven; menige overwinning van de zijde der Protestanten door overmagt, menige onderdrukking door geweld, menige benadeeling door magtigeren Staats- of stedelijken of plaatselijken invloed bewerkstelligd, is het onderwerp hunner bazuinklanken, als of het niet waarheid zij, dat reeds het gesnoef in zich zelf een gebrek aan oordeel en aan kieschheid verraadt. Daarentegen, elke poging van de zijde der Katholieken, ter handhaving hunner regten, ter instandhouding hunner godsdienst, en ter heilsbevordering der hunnen, is een misdrijf, wordt met de laakbaarste

kleuren afgeschilderd; menig dader is het voorwerp des lasters; het geheel een toonbeeld van kwade trouw en kwaadaardigheid.

Deze laatste kenteekenen ziet men vooral ten toon gespreid, wanneer de een of ander uit de talrijke secten der Protestanten tot de grijze *moederkerk* is teruggekeerd; wanneer deze, haren verloren zoon in hare armen terug ontvangende, hem hartelijk aan den boezem heeft gedrukt; dan ziet men artikels op artikels over proselietenmakerij te voorschijn komen, waarin laster op laster worden uitgestort; men betigt de geestelijken van list en van bedrog, dezen leek van lage hulpmiddelen of bedoelingen, genen van misleiding; hier heeft omkooping plaats gehad, daar heeft men geweld gebezigd; en waar zijn de bewijzen? In de geloofwaardigheid der schrijvers? En hoe vaak zijn zij van onwaarheid niet alleen betigt, maar ontegensprekelijk overtuigd!

Met veel meerderen grond zouden wij ter staving dezer vooruitzettingen ten laste der Protestanten vele daadzaken kunnen vermelden, onderscheidene pogingen kunnen afmalen, eene reeks van onkiesche middelen kunnen aantoonen, alle door Protestanten gebezigd, en waaruit klaarblijkelijk zoude bewezen worden, dat deze minder billijk zijn, minder kiesch handelen, minder edel zich vertoonen. Wij zouden kunnen verwijzen naar de omkoopingen door grootere bedeelingen dan die der Katholieken, te Utrecht; naar de geldelijke toelagen, vergezellende de Protestantsche Tractaatjes of schimpschriften, door edele dames te 's Gravenhage aan behoeftigen persoonlijk overhandigd (1), naar de

(1) Wat zal men zeggen van het verbod den geestelijken te 's Gravenhage gedaan, de Katholieke zieken in de gasthuizen op andere tijden, dan tusschen 12 en 5 ure te bezoeken en hun geestelijke hulp te bewijzen? Wat van het verbod, door het bestuur dier stad uitgevaardigd, van in gasthuizen niet van godsdienst te mogen veranderen? Wat van de tegenkantingen, zoo dikwerf ondervonden? Wat van de beloften aan zekere zieken gedaan? enz. enz.

huismiddeltjes te Leiden gebezigd, b. v. eenen vader, die zijne kinderen heeft verlaten, op te zoeken en te doen verklaren, dat hij zijne kinderen in de Protestantsche godsdienst wil opgevoed hebben, enz. enz.; ook naar het gebeurde met de Protestantsche Tractaatjes, onder den titel van Katholieke gebeden in Noord-Braband uitgegeven en verkocht, enz. enz. Doch het volgende — (*eene gebeurtenis, zoo als er vele zijn*) — zij den onpartijdigen lezer aanbevolen.

Wij zullen deze daadzaak zoo eenvoudig mogelijk voordragen, zonder duidelijke aanwijzing van plaats, of opgave van personen, omdat wij personen sparen en slechts het verkeerde bestrijden.

Eene moeder, in eene groote stad van Zuid-Holland woonachtig, welke tot de Katholieke godsdienst behoorde, bleef na den dood van haren man, die van de LUTERSCHE godsdienst was, met vier jonge kinderen, allen *Lutersch* gedoopt, belast. Thans *alleen* met de opvoeding harer kinderen bezwaard, wilde zij deze in hare eigen godsdienst zien opgeleid. Behoeftig zijnde, was zij intusschen niet in staat, hun het noodige onderhoud te verschaffen. Zij wendde zich om deze reden tot Heeren Regenten van het Katholiek weeshuis harer woonplaats, welke, na verloop van drie maanden, op haar aanhoudend verzoek, twee kinderen in hun gesticht opnamen, en, door de behoefte der vrouw gedrongen, na een half jaar toevens, ook het derde; zoodat aan de moeder, die nog zeer goed in staat was van iets te verdienen, de verzorging van één kind, zonder verdere bedeeling, werd overgelaten. Eensklaps ontvliedt een harer kinderen, voor de overtreding der regels gestraft, het gesticht en komt de last der moeder, met de bezorging van een tweede kind bezwaren. De moeder beklaagde zich nu

soms in de huizen, waar zij voor loon werkte, om het onderhoud voor hare kinderen te verdienen, over hare omstandigheid; in de Protestantsche huisgezinnen moest zij al spoedig het grievend verwijt aanhooren. «dat het haar »eigen schuld was, dat zij armoede moest lijden; dat het »eene zigtbare straf des Hemels was, die over haar neder»kwam, omdat zij hare kinderen, die in de *Luthersche Kerk* »gedoopt waren in een Roomsch weeshuis had geplaatst, »enz., dat het eenige middel om de straffende hand van »eenen wrekenden God te ontgaan, was, zich bij *eenen* »*Predikant* te vervoegen, verslag der zaak te doen en hem »om vergeving te vragen; waardoor haar tevens het vooruitzigt »op eene betere toekomst geopend zoude worden.»

Naauwelijks had deze zaak, door het klagen der vrouw, eenige bekendheid verkregen, of al spoedig verschijnt bij haar eene Jodin, welke reeds sedert vier jaren in het *Gereformeerde* geloof wordt onderwezen, maar nog geene belijdenis heeft afgelegd, doch voor haren godsdienstigen ijver door zekeren Dominé van de *Gereformeerde* godsdienst rijkelijk wordt beloond, waarvoor zij dankbaar de stad rondloopt, om proselieten voor haren Dominé op te zoeken, en leden voor *zijne* Kerk aan te werven. Deze Jodin vond in den armoedigen toestand, waarin dit gezin verkeerde, eene buitengewone gelegenheid, om haren ijver den vollen teugel te vieren, en zich van de haar opgelegde of op zich genomen taak te kwijten. Zij noodigt de moeder uit, om bij den *Gereformeerden* Predikant te komen, en wekt haar op, om dit te bewerkstelligen, door de hoop op eene goede ondersteuning; ja. zij deelde reeds van het haar gegeven mede, om de goede gezindheid te toonen, waarmede men bezield was; veel sprak zij over de goedheid van Dominé, waardoor hij zoo vele huisgezinnen ondersteunde; zij raadde haar zelfs, om zoo veel te zekerder van deszelfs ondersteuning te zijn, eenen Bijbel van hem te vragen,

en *Gereformeerd* te worden; onderhield haar reeds met die hatelijke gezegden, dat zij dan niet meer behoefde ter biecht te gaan, beelden aan te bidden, te vasten, enz. enz., en versterkte haar ten slotte van deze bemoedigende aanmaning, met een glas geestrijken drank (1), «opdat zij,» zoo als deze jodin zegde, «zonder verlegen te zijn, haar gemoed «goed aan Dominé zou openbaren en in staat zijn zoude, «om de eerste bestraffing van Dominé over haar begaan mis-«drijf koelbloedig te kunnen aanhooren.»

De vrouw heeft nu den moed, om den aangewezen weg bij Dominé in te slaan, welke haar met tranen in de oogen onderhield over de grootheid van het misdrijf aan hare kinderen gepleegd; dat het geen wonder was, dat zij door God was bezocht geworden; dat het haar eerste pligt was, hare kinderen op te voeden in het *Gereformeerde geloof*; dat zij zels eene Gode aangename zaak zoude doen met zelve *Gereformeerd* te worden, opdat zij ook eenmaal met haren man in het andere leven zoude hereenigd worden. Hij stelt haar op de levendigste wijze voor den geest, om haar gevoel in beweging te brengen, dat zoo lang hare kinderen in een ander geloof waren, haar man niet rusten konde en voert nog meer andere redenen aan, evenmin als de vorige uit den Bijbel getrokken; de vrouw werd echter zoodanig onthutst, dat zij menigen nacht slapeloos, uit vrees van door haren man ontrust te zullen worden, doorbragt. Vrees vermeesterde haar, armoede drong haar, en de hoop op eene belofte van ondersteuning haalde haar over, om te besluiten van, met den raad van Dominé bijgestaan, hare twee andere kinderen uit het Katholieke weeshuis terug te zullen nemen en allen in de *Gereformeerde godsdienst* op te brengen. Het duurde dan ook niet lang of de beloften van geldelijke ondersteuning werden ten uitvoer gebragt. Reeds den volgenden dag komt Dominé zelf aan het huis der weduwe, om inspectie te nemen, jammer

(1) Een bitteren-borrel.

dat zij afwezig en de kamer gesloten was; hij stak evenwel een drieguldenstuk tusschen de deur, van welk achtergelaten geld hij aan de menschen, die beneden woonden, kennis gaf. In den namiddag verschijnt bij haar op nieuw de Jodin en geeft een *acht-en-twintig*, zeggende, dat dit ook tusschen de deur gezeten had. Den volgenden dag was Dominé weder daar om zijn liefdewerk te herhalen en kwam van tijd tot tijd eens zien, of er ook aan iets behoefte was. Wanneer er wat veel tijd verliep, dat Dominé zich niet vertoonde, want de goede man loopt de stad plat, om proselieten te maken, alsdan werd hij door zijne Jodin gewaarschuwd, hetgeen nooit zonder goed gevolg geschiedde. Diakenen en ouderlingen kwamen bijna dagelijks, om Dominé in zijnen moeijelijken post te ondersteunen, bragten dan eens geld, dan eens briefjes voor kleederen, aardappelen, rijst, enz. enz. in zoo groote menigte, dat de vrouw getuigt, nooit een beter en gemakkelijker leven gehad te hebben.

Het werd echter tijd, om de kinderen te leveren, waarvoor de moeder reeds zooveel goeds vooruit ontvangen had. Er werd bepaald, zich van de kinderen, den eersten zondag, wanneer zij uit zouden gaan, meester te maken en hen alzoo uit de handen der Katholieke regenten te halen; doch van de twee kwam slechts een te huis. De Jodin raadde, dit kind terug te houden, bij haar te brengen en te verbergen; de weeskleederen uit te trekken en deze in het Katholieke weeshuis te bezorgen; hiertoe bood de Jodin zich dadelijk ongevraagd vrijwillig aan, en het laat geenen twijfel na, of zij heeft zich onverbeterlijk van hare taak gekweten. Nog dienzelfden dag begeeft zich de Jodin, door de moeder vergezeld, naar iemand der familie, waar het vierde kind vermoedelijk zijn zoude, om ook dit kind in hare magt te erlangen; zij bezigt aldaar de laagste scheldwoorden en de schandelijkste verwijtingen, die met geen goed gevolg bekroond werden, dewijl het kind juist dien dag niet was uitgegaan. Beide, jodin en moeder, begeven

zich in den loop dier week naar het Katholieke weeshuis, waar de moeder voor de vergadering verschijnt en ingevolge de moederlijke magt haar vierde kind terug vordert, hetwelk door Heeren Regenten, die zeer goed de regten eener moeder kenden en eerbiedigden, zonder verzet, dadelijk werd afgestaan.

De eerste visite werd bij Dominé gemaakt, om dat Z. Ed. zoo goedgunstig over de moeder gedacht had, om haar tot aankoop der kleederen voor haar kind *zes* gulden toe te reiken. Het kind, hetwelk nog kortelings tot de eerste H. Communie was aangenomen, weende en was ontroostbaar, toen haar door den Predikant werd bekend gemaakt, dat het van geloof moest veranderen, en toen op de schimpendste wijs met het geloof, dat zij beleed en zoo gaarne bleef belijden, de spot werd gedreven.

Nu oordeelde men de overwinning voltooid. De moeder mogt na zoo veel moedsbetooning niet zoo armoedig blijven wonen; zij moest eene fatsoenlijkere woning hebben, omdat Dominé zijne proselieten dikwerf wilde komen bezoeken, waartoe hare eerste woning niet geschikt was. Door Dominé werd bereids voor een half jaar kamer-huur borg gesproken, onder beding dat de moeder getrouw de Katechisatie zoude bijwonen. Voor het godsdienstig onderrigt der kinderen zoude in het *Gereformeerde* weeshuis gezorgd worden; waarin dan ook, na verloop van drie weken, drie hunner werden ten kosten van het gesticht opgenomen en welke het vierde na veertien dagen volgde; voor welk kind door Dominé zelven betaald werd.

Intusschen had het lezen van den Bijbel en de leer van het Protestantismus zulken diepen indruk op het hart der vrouw gemaakt, dat zij een innig berouw gevoelde, dat zij haar geloof verlaten en zich door zulke lage omkooping daartoe had laten verleiden. Het geweten begon te ontwaken, zij verscheen niet meer in de Katechisatie, verliet de

kamer, die haar voor den prijs harer kinderen tot woning was aangewezen, en verkoos liever te gaan dienen, dan langer die muren te aanschouwen, die haar onophoudelijk haar gehouden gedrag verweten. De stem van haar geweten liet zich zoo luide hooren, dat noch de vermaningen van den ijvervollen Predikant, die door zijn geld zoo krachtig op haar hart gewerkt had, noch de raad der bewuste Jodin, noch op nieuw aangeboden geld, in staat was, haar de Katechisatie te doen bijwonen. Na eenigen tijd zwervens, kon zij de stem van haar knagend geweten niet langer versmoren, zij begeeft zich naar eenen Katholieken geestelijke, om den staat van wanhoop, waarin zij verkeerde, bekend te maken, het geweten te ontlasten, en, ware het mogelijk, nog eenigzins door hoop op vergeving bij God, getroost te worden.

Zij wil ook hare kinderen weder onder hare magt bezitten, om dezelve in de Katholieke godsdienst op te voeden. Het besluit hiertoe was bij haar genomen; zij weet, dat zij als moeder het regt op hare kinderen niet heeft verloren; zij herinnert zich aan de gezegden van Dominé en aan den raad haar door Dominé gegeven, om de kinderen uit het Katholieke weeshuis meester te worden, en meent, gelijk een ieder denken zoude, niet tegen de wetten des Lands te misdoen, indien zij ook nu volgens Dominé's raad handelde, waarin zij vroeger goed geslaagd en door niemand in het minste was bestraft geworden, te meer daar er vroeger personen in hare zaak waren betrokken geweest, die de wetten des Lands kennen en tegen de overtreding derzelve waken moeten. Bij eene dergelijke gelegenheid als vroeger, dat drie harer kinderen kwamen, om de moeder des Zondags te bezoeken, maakte zij van haar moederlijk regt gebruik, om deze hare kinderen te eigenen en bij zich te behouden; waarna des avonds de kleederen der kinderen fatsoenlijk door twee jufvrouwen aan het *Gereformeerde* weeshuis werden terug gebragt.

Doch naauwelijks zijn de kleederen der kinderen in het weeshuis aangenomen, of men hoort op nieuw de deur openrukken, eenen wilden hoop ziet men uit het huis de straat opstormen; de personen, die na de afgifte der kleederen vreedzaam huiswaarts keerden, worden aangehouden, vastgehouden, zoodanig dat een gouden ketting van eene dier jufvrouwen werd aan stukken gerukt en beide worden in het weeshuis in verzekerde bewaring gehouden. Het huis was in rep en roer, de geheele orde, die ongestoord in zulk huis moest heerschen, was verbroken, door de verwoedheid van de eenen en de nieuwsgierigheid van de anderen.

Inmiddels was den vader der twee mishandelde jufvrouwen, waarvan de eene minderjarig was, ter oore gekomen, datgene wat had plaats gehad; hij gaat, vergezeld van eenen neef, naar het huis, om zijne kinderen op te vorderen, de vrijlating werd hem geweigerd, terwijl bij deze gelegenheid de neef werd aangegrepen en zijn jas door geweld aan stukken gerukt. Zij verbleven nu allen aldaar tot dat Regenten en Policie-beambten verschenen en zij door deze, als misdadigers, des nachts, na den Heer Policie Commissaris werden overgebragt, waar zij ondervraagd en daarna op vrije voeten gesteld werden.

Hiermede was alles niet afgeloopen. Den volgenden morgen werden de moeder der kinderen en zij, die, op verzoek der moeder, de pakjes hadden terug gebragt, door eenen Agent van Policie op het stadhuis op nieuw voor den Heer Commissaris gedagvaard, welke omtrent het gebeurde proces-verbaal opmaakte, even als of zij zich aan de overtreding der wetten hadden schuldig gemaakt; in welk proces-verbaal ook de geestelijke, bij wien de moeder zich vervoegd had, betrokken werd, als zoude hij raadgever en oorzaak van dit geheele geval geweest zijn, terwijl over de mishandelingen de beklaagde personen aangedaan in het proces-verbaal als in het voorbijgaan gesproken werd. De

mishandelde personen verlangden proces-verbaal tegen de beleediging hun aangedaan; dit werd geweigerd.

Ingevolge het proces-verbaal, des maandags opgemaakt, werden den daarop volgenden donderdag de beschuldigde personen alsmede de Geestelijke gedagvaard, om vrijdag voor den Heer Regter-Commissaris te verschijnen, als waren zij aan misdaad schuldpligtig. Niemand hunner onttrok zich aan dit onaangename, zich overtuigd houdende, niets bedreven te hebben, hetwelk door de wetten kon gestraft worden. Na dat allen ondervraagd waren; aan de moeder, aan de terughrengsters der kleederen en aan den geestelijke het gevaarvolle, zoo als het heette, hunner daden was onder het oog gebragt, en tevens was te kennen gegeven, dat *de Katholieken wel van hunnen kant laten gaan, maar de Protestanten niet; dat deze geene jongens zijn*, konden zij naar huis wederkeeren. De betrokken geestelijke, die even als de moeder dadelijk met tuchthuis-straf bedreigd werd, ingevolge art. 354 van het Wetboek van *Strafregt*, hetgeen hun werd voorgelezen (1), vermeende gebruik te moeten maken van art. 65 van het wetboek van *Strafvordering* hetwelk zegt: ..... kunnen «niet genoodzaakt worden getuigenis af te leggen ..... «die uit hoofde van hunnen stand, beroep of wettige be«trekking, tot geheimhouding verpligt zijn, doch alleen en «bij uitsluiting nopens hetgeen waarvan de wetenschap aan «hen, als zoodanig, is toevertrouwd.»

(1) Dit artikel luidt:

«Al wie, door middel van bedrog of geweld, minderjarigen zal «hebben opgeligt of weggevoerd, of doen opligten of wegvoeren; of «hen zal hebben mede genomen, weggeleid of weggebragt of doen «medenemen, wegleiden of wegbrengen, van de plaatsen, waar zij «door degenen, aan wier gezag of bestuur zij onderhevig of toever«trouwd waren, gesteld of gebragt waren, zal de straf van het «tuchthuis ondergaan.» — Kan dit artikel op *eene moeder* zelve van toepassing zijn?

Ten gevolge van al deze bedreigingen en vooral der gezegden, werd, op het aanhouden der wezenlijk beleedigde personen, proces-verbaal tegen de aanhoudende, vasthoudende en in bewaring gesteld hebbende personen, krachtens art. 341 van het Wetboek van *Strafregt* (1) proces-verbaal opgemaakt, waarin tevens het geheele gedrag van Dominé werd opgenomen.

De moeder had zich nu in het bezit der drie kinderen gesteld, maar zij was niet gerust, zoo lang het vierde kind nog niet onder hare magt was. Zij wendt zich ten dien einde tot Heeren Regenten van het *Gereformeerde* weeshuis, waarvan zij als moeder haar kind opvorderde; haar wordt gezegd, dat zij den volgenden dag voor de vergadering moet verschijnen. Hier komende werd zij niet toegelaten, maar naar Dominé verzonden, die voor het kind betaalde, waardoor hij meester van het kind zijn zoude en waardoor hetzelve niet zonder zijne toestemming aan de moeder mogt worden afgegeven. De moeder onderrigt zijnde, dat Dominé, om het betalen, geen regt had op haar kind, dat zij met Dominé in deze zaak niets te doen had en bemerkende, dat het slechts om uitstellen te doen was, neemt nu eene ernstigere houding aan en gaat den volgenden dag naar den President der vergadering, om hem in tegenwoordigheid van twee getuigen haar kind af te vragen, met bedreiging dat ZEd. volgens artikel 345 van het Wetboek van *Strafregt* zoude vervolgd worden (2). Hoezeer ook onthutst door deze onverwachte taal eener vrouw, verklaarde

(1) «Met dwangarbeid voor eenen tijd zullen diegenen gestraft wor«den, die zonder bevel der gestelde magten en buiten de gevallen, «waarin de wet het vatten der beklaagden beveelt, eenige personen «aangehouden, vastgehouden of in bewaring gesteld zullen hebben. «Al wie tot het doen van de aanhouding of bewaring eenige plaats «verstrekt zal hebben, zal dezelfde straf ondergaan.

(2) «De tuchthuis-straf zal plaats grijpen tegen diegenen, die met «een kind belast zijnde, hetzelve aan hen, die regt hebben om het «op te eischen, niet uitgeleverd zullen hebben.»

hij niet weigerachtig te zijn, om het kind af te geven, maar dat het niet in zijne magt was en dat zij zich dus noodzakelijk bij den bewusten predikant te vervoegen had. Toen zij hier verscheen, wilde deze haar niet spreken, maar liet haar zeggen, dat zij hare belangen schriftelijk moest indienen, hetwelk nog denzelfden dag plaats had, waarop de moeder den volgenden dag het antwoord ging vernemen. Nu werd de vrouw op de beleefdste wijs ontvangen, in eene kamer binnen gelaten, om zoo veel te vertrouwelijker met Dominé te kunnen spreken; want er was een plan, om nog een geluchten aanval op de vrouw te maken, om nog iets te behouden en het veld zijner proselietenmakerij niet geheel verwonnen te verlaten.

Hij verklaarde aan de moeder, dat hij voor het kind, hetwelk zij terug vorderde, betaalde, dat hij, omdat dit kind zoo vele goede hoedanigheden had, h tzelve gaarne wilde behouden, dat hij het kind gelukkig wilde maken; men sprak zelfs van erfgenaam te maken; dat hij, zoo zij dat verzoek inwilligde, zoude zorgen, dat zij nooit voor gebrek zou behoeven te vreezen. Hij bad, hij smeekte God, met tranen in de oogen, dat hij deze gunst verkrijgen mogt. Hij prees de achting, welke zij den Katholieken Geestelijke toedroeg, die, volgens Dominé haar in deze zaak tot raadsman verstrekte; hij stelde haar voor of liever wilde haar wijs maken, dat het met denzelven niet te best zou afloopen, omdat alles tegen hem alléén gezocht werd, dat zij toch verpligt was, zoo veel zij kon, hem voor onaangenaamheden te bewaren; dat zoo zij deze vraag toestond, van dat oogenblik alle vervolging tegen hem zoude geschorst worden, enz. Hoe listig overlegd, hoe fijn gesponnen! De vrouw behoefde niet dadelijk het antwoord te geven, Dominé wilde ook niet dadelijk de beslissing aanhooren, zij moest zich eerst eens goed op het voorgestelde bedenken, en wist haar nu met een mooi praatje de deur uit te krijgen.

De moeder zag nu, dat zij nog niets gevorderd was, ging na eenige oogenblikken terug, om haar antwoord te zeggen, maar een antwoord, dat men van eene arme vrouw niet verwacht had. Zij vraagt om haar kind, om niets anders dan haar kind. Eensklaps begint om deze mislukte poging en gelaat en houding des Predikants te veranderen. Hij valt nu tegen de moeder uit met de hatelijkste scheldwoorden en verwijtingen en logenstraft die woorden en die beloften, welke hij in het vorige gesprek gezegd en gedaan had, hij voegde er bij, dat *hij zelf* niet voor het kind betaalde en dus met haar of haar kind niets gemeens had.

Zoo sprak en handelde de bedienaar des Goddelijken (Gereformeerden) Evangeliums, uit dien geest aan zijn Evangelium eigen, hetwelk niets dan liefde ademt, toen de vrouw door het luide spreken van haar geweten, niet meer voor lage omkooping vatbaar was. Hoe moeijelijk het haar ook gemaakt werd, zij wilde, wat het kostte, haar gevoelen bevredigen en haar kind terug erlangen. Zij gaat nu op nieuw naar denzelfden heer Regent, om zich over zijne misleiding te beklagen, terwijl zij toch niet kon veronderstellen, dat Dominé onwaarheid gesproken had, met te zeggen, dat hij niet voor dit kind betaalde, en vernam nu de verzekering uit den mond van dienzelfden Protestantschen Heer, dat *Dominé haar had voorgelogen* (en dat voor eenen leeraar der protestantsche waarheid)!

Eindelijk was de vrouw het loopen moede geworden en begeeft zich naar het stadhuis om assistentie van den Heer Commissaris der Policie, ter herkrijging van haar kind, te verzoeken. Deze toonde zich dadelijk bereid, beloofde nog dienzelfden avond naar het Gereformeerde Weeshuis te zullen gaan en zeide, dat de moeder des avonds ter zelfde plaats op een bepaald uur het antwoord zou komen vernemen. Hier mede was zij echter niet tevreden, zij wilde alle mogelijke middelen tot verkrijging van haar kind in het

werk stellen, en werd, door eenen deurwaarder, haar kind geregtelijk opgevorderd, bij eene sommatie van den volgenden inhoud:

«In den jare achttienhonderd vier en veertig, den negentienden der maand Januarij, ten verzoeke van Mejufvrouw ....., weduwe van ....., wonende alhier ....., wijk ....., n°. ....., heb ik ..... Deurwaarder ..... wonende te .....

«Gesommeerd Heeren Regenten van ..... te ...., exploit doende in gezegd gesticht, staande en gelegen op ...., sprekende aldaar met den portier.

«Aangezien mijne requirante is wettige moeder van de minderjarige ..... zich bevindende in voorzegd gesticht;

«Aangezien mijne requirante door het overlijden van haren voornoemden echtgenoot, krachtens art. 354 en 355 van het Burgerlijk Wetboek, magt heeft op gezegd minderjarig kind;

«Aangezien zij gedurende verschillende dagen alle minnelijke pogingen heeft aangewend, om dit haar minderjarig kind bij zich te erlangen;

«Aangezien tot heden aan deze regtmatige en wettige vordering niet is voldaan;

«Aangezien deze weigering niet alleen in strijd is met al menschelijk gevoel, met het natuur- en goddelijk regt, maar ook door het Wetboek van Strafregt, in Art. 345 met tuchthuisstraf is bedreigd, dewijl dit Art. zegt: «Tuchthuisstraf «zal plaats grijpen tegen diegenen, die met een kind belast «zijnde, hetzelve niet aan hen, die regt hebben om het op te «eischen, niet uitgeleverd zullen hebben;»

«Om binnen 24 uren na de beteekening van deze sommatie, aan mijne requirante in persoon haar voornoemd wettig minderjarig kind uit te leveren; zullende mijne requirante voornoemd, bij verdere weigering, gebruik maken van al de middelen, welke én haar onkrenkbaar regt én de wetten haar aan de hand geven.

«En ten einde alle voorwending van onwetendheid te

voorkomen, heb ik ter gemelde plaatse, en sprekende als hier boven, afschrift gelaten van dit exploit, 't welk door de requirante zoo op het origineel als copie is onderteekend.

Des avonds nu van denzelfden dag en op den door den heer Commissaris bepaalden tijd, verschijnt de moeder in het voornoemd gesticht, wordt voor de vergadering toegelaten, en op de aanvrage van haar kind, worden nu in haar die regten erkend, welke men zoo lang miskend had, en verklaart men zich bereid, het kind in hare magt te stellen; hetwelk den volgenden morgen, zonder eenige onvriendelijkheid, aan de moeder werd afgegeven.

Zoo werd die Katholieke moeder in het bezit gesteld van hare vier kinderen, welke zij, door gebrek en armoede genoodzaakt, voor het Gereformeerde geloof zich had laten afkoopen. Gelukkig dat zij nu geweten, moed en geduld genoeg had, om die teleurstellingen te verdragen, te trotseren, en haar regt, in weerwil der hevigste tegenwerking en aanbieding der grootste sommen gelds, te blijven vorderen! Zoo leert men door ondervinding, wat het dikwijls beteekent, wanneer men bij enkele overgangen tot het Protestantismus, die in het geheel weinig in getal zijn, leest, dat zij door het lezen van den Bijbel en meerdere kennis van het woord Gods, hiertoe gebragt en gekomen zijn. Zoo ondervindt men, waarop zulke bekeeringen, die veel gelds kosten, eenmaal uitloopen: dat men zijn geld verspild en hiervoor schande heeft ingeoogst.

Dat dit geval tot onderrigt verstrekke aan hen, die den zelfden weg hierin als onze Dominé bewandelen, want als eenmaal het geweten begint te spreken, hetwelk door lage omkooping tot zwijgen was gebragt, spreekt het luide en schandvlekt dien mensch, die tot zulke listen en menschonteerende middelen zijne toevlugt heeft genomen. Opmer-

kelijk toch is het in deze terugkeer tot het Katholicismus, dat de vrouw zonder eenige ondersteuning, zelfs zonder eenige belofte of hoop op dezelve, zonder daartoe door iemand aangespoord te zijn, alles verlaten heeft, wat zij had, en liever armoede wilde lijden, om alleen aan de inspraken van haar geweten gehoor te geven, dan om dit nog langer voor een goed en onbezorgd leven op te offeren.

BOEK-AANKONDIGING.

Roomsch Katholijk Jaarboek voor het Koningrijk der Nederlanden. 1844. Met het portret van Mgr. M. J. Niewindt. Te 's Gravenhage bij *J. W. Ten Hagen.*

Na twee achtereenvolgende jaren dit werk van den ijverigen heer J. J. B. met lof te hebben aangekondigd, verheugt de *Katholiek* er zich in, dat de Bewerker door het aanwenden der meest mogelijke oplettendheid de bruikbaarheid van het werkje heeft trachten te bevorderen. Zijn besluit, om in het *mengelwerk* bijzonderheden te leveren, die genomen zijn uit bouwstoffen voor de Kerkelijke Geschiedenis van Nederland, is inderdaad geschikt om de mededeeling te verkrijgen van nog verborgen bescheiden. Moge de wensch van den bekwamen Bewerker ten dezen aanzien vervuld worden! Wij meenen, dat de door hem gekozen arbeid hem past, en dat ieder de bescheiden, die in zijn bezit mogten zijn, hem veilig kan vertrouwen. De Eerw. heer J. J. B. ga op den ingeslagen weg voort: het is dan zeker, dat hij zich voor de Kerkelijke Geschiedenis van Nederland zeer verdienstelijk zal maken: moet al de hoop gering zijn, dat een menschen leeftijd de volledigheid ten dien aanzien bereiken zal, zoo mag men toch het vertrouwen koesteren, dat volstandige ijver den dank der tijdgenooten zal inoogsten, en het werk der nakomelingen vergemakkelijken. Wat wij niet kunnen, zullen anderen na ons doen, *indien wij beginnen.*

Maart 1844.

CHRISTELIJKE ARCHEOLOGIE.

HET MARMEREN OPSCHRIFT VAN AUTUN.

(Vervolg van Deel IV. bl. 325.),

Lapides clamabunt.

§ IV.

PALÆOGRAPHIE. CHRONOLOGIE.

1. Bij eene eerste, zelfs oppervlakkige, beschouwing van het door ons medegedeelde *Facsimile* van het *Autunsche* gedenkteeken(1), laat zich terstond de schrale, langwerpige gestalte der letters, hare ongelijke grootte, onevenredige tusschenruimte, bogtachtige lijnen en in menig opzigt vreemde physionomie — zouden wij bijna zeggen — opmerken. Er is geen paleographisch oog noodig, om uit de gedaante zelve der lettervormen te oordeelen, dat eene ongeoefende, bevende hand den beitel bestuurde, die de gedachten van den christelijken Dichter op het marmer moest voortbrengen. Misschien was het de Dichter zelf, die hier de plaats des beeldhouwers innam; — zijn godsdienstig gevoel maakte hem huiverig, om de hulp eener kunst in te roepen, die zich door het boetseren van afgodsbeelden bezoedelde — en was het dan te verwonderen, dat zijne

(1) Zie het *Facsimile*, Deel IV. bl. 325.

hand hare onbedrevenheid verried, minder gewoon als zij was den steenhouwersbeitel te hanteeren, dan met het Oostersch rietstokje op het dunne papyrus te schrijven, of met den *stilus* op het met was overtogen schrijftafeltje te griffen.

Nemen wij deze laatste veronderstelling, als niet zeer onwaarschijnlijk, aan, dan was de door ons bedoelde gebrekkigheid in de lettervormen van het *Autunsche* Opschrift bijna onvermijdelijk. Evenwel zal, niettegenstaande al dat gebrekkige, een meer geoefend oog in de meeste letters van het *Facsimile* veel overeenkomst ontwaren met die, welke gedurende het tijdvak, dat de regering van Augustus opvolgde, in gebruik waren; en in allen gevalle zal men moeten erkennen, dat zij verre af zijn van die verbasterde, plompe, dikwerf wanstaltige lettervormen, welke sedert Constantijn het byzantijnsch alphabet ontsieren.

Opmerkelijk ook, althans in sommige letters, is het eigenaardige karakter der Aziatische paleographie. De bestendig maanvormige Є, C, Ѡ (1), de tweevoudige M (Vs. 1, 2, 5, 8 en 9), de schier volmaakte gelijkenis tusschen de A, Δ en Λ, worden hiervan door Secchi als bewijzen aangevoerd (2). Zeker kan het niemand bevreemden, te *Autun* sporen van Aziatische schrijfvormen aan te treffen; immers de christelijke gemeente te *Augustodunum* had haar bestaan te danken aan de leerlingen van den H. Polycarpus, die uit *Klein-Azië* waren overgekomen; en hierdoor waren er onderlinge

(1) Uit gebrek aan *lapidarische* lettervormen zijn wij genoodzaakt in het vervolg ter aanduiding diergene, welke in het Opschrift voorkomen, de gewone griecksche kapitaal-letters te gebruiken.

(2) *Epigramma greco-christiano* etc. p. 12.

betrekkingen tusschen de gemeente van *Autun* en de christelijke kerken van het Oosten ontstaan.

Op deze algemeene aanmerkingen over het karakter der lettervormen van ons Opschrift, moeten wij nu eenige meer bijzondere laten volgen.

Volgens den beroemden Oudheidkundige LETRONNE (1) blijkt het uit een naauwkeurig onderzoek der alexandrijnsche penningen, dat zoowel de hoek- als de maanvormige E, Σ, Ω vrij algemeen op de penningen van AUGUSTUS af tot op Keizer TRAJANUS toe, worden gevonden. De eerste vorm is echter de gebruikelijkste; de tweede daarentegen zeer zeldzaam tot aan Keizer CLAUDIUS, onder wiens regering de beide vormen zich bijna even dikwerf aantreffen. Onder NERO was het hoekvormig alphabet bijna uitsluitend in gebruik, hetgeen onder GALBA, OTHO, VITELLIUS en TITUS bleef voortduren. Eindelijk, na het tweede jaar der regering van TRAJANUS, verdwijnen de klassieke vormen E, Σ, Ω geheel, om plaats te maken voor het ronde alphabet, het eenige dat zich voortaan op de munten en penningen der Keizers voordoet.

Tot een dergelijk resultaat gelangt men, wanneer men het bekende werk van MONTFAUCON over de griekssche paleographie raadpleegt. Volgens hem moeten de opschriften, gedenkteekenen of HSS., waarin de A met een haakje, de bijna *cursive* M (Vs. 8 en 9), de zeer antieke vorm der Ψ (Vs. 3), en daarenboven volstrekt geen verkortingen en zeer weinig letter-verbindingen worden gevonden, tot een' geruimen tijd vóór CONSTANTIJN worden teruggebragt: vermoedelijk wel tot het tijdvak van SEPTIMIUS SEVERUS tot ALEXANDER SEVE-

(1) *Recherches pour servir à l'histoire de l'Egypte*, p. 184.

RUS (193—235), gedurende hetwelk de overleveringen der oude kunstvormen, die evenwel meer en meer hare verbastering onder het Byzantijnsche rijk nabij waren, nog niet geheel waren uitgewischt (1).

Deze weinige aanmerkingen, gepaard met eene naauwkeurige vergelijking van het *Facsimile*, zullen wel genoegzaam zijn, om de meening te staven, dat de paleographie van ons Opschrift zich door een eigenaardig karakter kenschetst, waaruit, onder andere, gewigtige bewijsgronden kunnen ontleend worden ter bepaling van het vermoedelijk tijdstip van deszelfs vervaardiging (2). — Doch wij mogen den gang van ons onderzoek niet ontijdig bespoedigen, en moeten de toepassing van de paleographie van het Opschrift op deszelfs Chronologie afzonderlijk behandelen.

II. Eenstemmig is het gevoelen der door ons in den loop van dit opstel meermaal genoemde Archeologen omtrent de hooge oudheid van het *Autunsche* gedenkteeken. Door eenigen, HASE b. v. (3), wordt in het algemeen de derde eeuw — het tijdvak dat met de

(1) Cf. MONTFAUCON, *palaeographia graeca*. Lib. III. *Ann. de phil. chrét.* 3e Série, Tom. 3, p. 20.

(2) Het heeft ons bevreemd den Hoogl. FRANZ te zien beweren: «*Aus Schrift und Sprache lässt sich für die nahere Zeitbestimmung nichts entnehmen.*» S. 34. Denkelijk heeft het gebrekkig *Facsimile*, dat ZEd. ten dienste stond, en waarvan de lettervormen, gedeeltelijk ten minste, *karakterloos* waren, tot deze bewering aanleiding gegeven.

(3) «M. HASE, si connu par ses grands travaux sur la langue «grecque, pense que l'on peut sans erreur fixer au 3e siècle la date «du monument.» Woorden van den Hr. *Bonetty* in de *Ann. de phil. chrét.* I, 166.)

prediking van het Evangelie te *Autun* aanvangt, en met de zegeviering des Christendoms onder CONSTANTIJN eindigt —, door anderen meer bestemd die jaren aangegeven, welke tusschen de vervolging van SEPTIMIUS SEVERUS en die van VALERIANUS (202—257) verliepen. SECCHI geeft bepaaldelijk het jaar 255 aan, en FRANZ toont zich geneigd nog hooger op te klimmen (1).

Deze chronologische bepalingen laten zich regtvaardigen door bewijsgronden van verschillenden aard, welke wij voor onze Lezers niet mogen terug houden.

1° De lettervormen zelve van het Opschrift zoo als wij reeds hebben opgemerkt, getuigen voor deszelfs hooge oudheid. Deze immers dragen ontegensprekelijk het karakter van de paleographie der drie eerste eeuwen: hieromtrent is geene verscheidenheid van gevoelen onder de Geleerden, die zich met het onderzoek van het *Autunsche* Opschrift hebben onledig gehouden, en wier bevoegdheid in het vak der Epigraphiek niemand zal ontkennen. Het is ons aangenaam hierbij, ter meerdere bevestiging, het oordeel te kunnen voegen van een onzer verdienstelijkste vaderlandsche Oudheidkundigen, Dr. C. LEEMANS, Directeur van het Museum van Oudheden te *Leyden*, wiens belangrijke archeologische geschriften ook buiten Nederland — wij spreken uit eigen ondervinding — hoog, dat is naar waarde, worden geschat. (2).

(1) «Die Einkleidung des Gedichtes, welche von der Zeit der Arcan-Disciplin zeugt, rückt es in das dritte Jahrhundert hinauf, *wenn es nicht noch alter ist.*» S. 34.

(2) Wij bedoelen hier vooral het voortreffelijke Werk: *Monumens Egyptiens du Musée d'antiquités des Pays-Bas à Leide*, etc.; en de onlangs door Z.Ed. uitgegeven *Papyri Graeci* etc. Vol. 1.

«Ik zou meenen,» zegt ZEd., in een' aan Schrijver dezes gerigten brief, «dat, naar de lettervormen te «oordeelen, het opschrift tot de eerste helft der derde, «misschien wel tot de laatste helft der tweede eeuw na «Christus moet gebragt worden; in allen gevalle, op «zijn vroegst, eenigen tijd na Keizer AURELIUS» (1).

(1) In denzelfden brief oppert Dr. L eenige bedenkingen tegen sommige der door ons gegeven verklaringen of herstellingen van het *Autunsche* Opschrift. Wij maken ons ten pligt die aan onze Lezers mede te deelen, en gebruiken hiertoe de eigen woorden van den Hr. L. — De inhoud van het Opschrift wordt aldus door Z.Ed. opgegeven:

«1°. Vermaning om zich door den doop toegang te banen tot het «genot van de stroomen der eeuwige wijsheid en des hemelschen «levens (regels 1—4).

«2°. Om gebruik te maken van het Avondmaal [*de Eucharistie*] «(regels 5 en 6).

«3°. Zich in zijne gebeden tot Christus te rigten (regel 7).

«4°. Dit laatste doet PECTORIUS zelf in regel 7 en 8, vooral tot «Christus, als die den zijnen eene zalige rust verschaft (Σὺ εἶ κοι- «μήτηρ).

«In reg. 9 spreekt hij tot zijnen vader ASCHANDRINUS; reg. 10 tot «zijne moeder (wier eigennaam welligt vroeger gelezen werd, waar «nu het woord γλυκερῇ ingevuld is), en tot zijne *kinderen* (mis- «schien wel de *leden zijner gemeente*, zijne *leerlingen*, zoo als de «Euangelist JOANNES het woord *kinderen* of *kinderkens* gebruikt), en «vraagt hij hen, (reg. 11), dat zij hem in hunne gebeden gunstig en het «heil of de rust zijner ziele indachtig zijn. Het enkelvoud ἴλαθι en «μνήσεο (voor μνήσθητι) mogt hier gebruikt worden als voornamelijk «slaande op ASCHANDRINUS: "Ασχάνδρινε πάτερ — ἵλαθι καὶ μνήσεο ψυχῆς «Πεκτορίου, συν μητρὶ καὶ τοῖς τέκνοις ἐμοῖς."

Aangaande onze verklaringen van Vs. 2 merkt de Hr. L. op: «Het komt mij moeijelijk voor in regel 2. χρῆσε, voor ἔχρησε ge- «nomen, met Ἰχθυος γένος zóó te verbinden als of regels 2—6 eene «vermaning inhielden van dat γένος afkomstig, terwijl die verma- «ning eigenlijk in de eerste plaats afkomstig was van den Zaligmaker «(den *Ichtys*) zelven, op wien ook het χρῆσε als eigenlijk op eene «*Godspraak* doelende, beter kan toegepast worden, dan op de «Christenen in het algemeen, of ook op eenen bepaalden uitmun- «tenden onder de leden van de christelijke gemeente in *Augusto-* «*dunum*; in dit laatste geval toch zoude diens naam hebben moeten «vermeld worden, en de uitdrukking ἰχθυος γένος *te* algemeen zijn, «want alle Christenen hadden gezamenlijk regt op dien eertitel. Ik «ontken echter niet dat op de door mij voorgestelde wijze er nog «altijd eene taalkundige gewrongenheid overblijft, waarvan de tijd,

De bedenkingen, welke men misschien tegen dit gevoelen, juist uit den bijzonderen vorm van sommige letters, zou kunnen inbrengen, zijn van weinig belang. Het is ons niet onbekend, dat sommige Oudheidkundigen hebben beweerd, dat de maanvormige E, zoo als zij meermalen op het *Autunsche* gedenkteeken wordt aangetroffen, op zijn vroegst omtrent de regering van DIOCLETIAAN, bij de Grieken in gebruik was; eene bewering, die, ware zij gegrond, de vervaardiging van het *Autunsche* Opschrift in een later tijdperk, dan het door ons opgegevene, zou verplaatsen. Hetzelfde heeft men omtrent de maanvormige E en de ronde Ω doen gelden. Een naauwkeuriger onderzoek echter der oudste schrijfvormen, op monumenten van verschillenden aard, heeft de ongegrondheid dezer beweringen buiten kijf gebragt. Men gelieve zich slechts de bemerkingen van LETRONNE, over de Alexandrijnsche penningen, een wein g vroeger door ons medegedeeld, te herinneren (1). En wil men het gebruik der maanvormige E, Σ en Ω door bewijzen,

«waarin het Opschrift vervaardigd werd, en de mindere geleerdheid «van den steller, aanspraak op toegevende beoordeeling maken. De «constructie is *nu*, indien χρῆσε voor χρησαι kan aangenomen wor«den : Γένος θεῖον ἴχθυος οὐρανίου χρήσαι λαβὼν ἥτορι σεμνῷ ζώην ἄμβροτον «ἐν βροτέοις ὑδάτων θεσπεσίων; voor : Γένος θεῖον ἴχθυος οὐρανίου λάβε «ζώην ἄμβροτον ἐν βροτέοις, τούτεστι ζώην ὑδάτων θεσπεσίων, καὶ χρήσαι «αὐτοῖς ἥτορι σεμνῷ; of χρήσαι ἥτορι σεμνῷ ὕδασι θεσπεσίοις, καὶ λάβε «οὕτως ζωὴν ἄμβροτον ἐν βροτέοις » — [Men gelieve aangaande het Ἰχθυος θεῖον γένος het door ons op bl. 342 van *Dl.* IV aangemerkte, nogmaals te vergelijken.]

(1) «Dezelfde lettervormen der Ω, Σ, E, A, A, en vooral ook de «verschillende M (reg. 2, 5 enz., en reg. 8 en 9) komen voor op «het Opschrift van AURELIUS SOZOMENUS, in het Museum te *Leijden*.» (Aanm. van Dr. LEEMANS). — BOECKH heeft dit Opschrift in zijn *Corpus Inscriptt. graec.* onder nº. 1991 opgenomen. Vgl. *Musei Lugduno-Batavi Inscriptiones graecae et latinae.* Ed. L J. F. JANSSEN. Tab. VI. nº. 2 p. 35; en *Animadversiones in Musei antiq. Lugd.-Bat. Inscriptt. gr.* et *lat.* etc. scripsit CONRADUS LEEMANS; pag. 16.

aan christelijke monumenten ontleend, gestaafd zien, dan raadplege men slechts MONTFAUCON (t. a. p.), PELLICCIA (*Dissert. de Catacumb. Neapol.* § *ult.*), of de rijke verzameling van Opschriften door BOLDETTI, ARINGHI, FABRETTI of MURATORI bijeenvergaderd, waarin men veelvuldige voorbeelden zal aantreffen van dezelfde lettervormen, als die van het *Autunsche* Opschrift, en dat op christelijke gedenkteekenen, welke onbetwistbaar tot het tijdperk der vervolgingen te huis behooren. Omtrent de maanvormige E, tegen welke misschien de meeste bedenkingen zouden kunnen worden ingebragt, kan men, b. v., de uitmuntende monographie van den Siciliaanschen Jesuit LUPI «*Dissertatio et animadversiones ad* SEVERAE *Martyris Epitaphium*» — een meesterstuk van archeologische ἀκρίβεια en kritiek — naslaan, waarin men het gebruik der maanvormige E, in de drie eerste eeuwen, door een aantal bewijzen tegen de opwerpingen van sommige oudheidkundigen, zoo als DE VITRY, SPOHN enz., zal verdedigd zien. Wij kunnen echter LUPI in dit onderzoek niet volgen; alleen zullen wij met hem (§ XV) opmerken, dat de maanvormige E en Σ ook duidelijk herkenbaar zijn op de nog overgebleven Grieksche letters van den titel van het kruis des Zaligmakers, die te Rome in de *Basilica Sessoriana* bewaard wordt; iets waarvan Schrijver dezes zich met eigen oogen heeft kunnen overtuigen. (Zie het *Facsimile*, bij L. DE CORRIERIS, *de Sessorianis Reliqq.* p. 123).

2° Als tweeden bewijsgrond voor de hooge oudheid van het *Autunsche* Opschrift meenen wij den vorm zelven, waarin het is vervaardigd, te kunnen aangeven. Teregt heeft de Hoogl. FRANZ opgemerkt, dat het duistere en raadselachtige van dien vorm aan die tijden des Chris-

tendoms doet gedenken, wanneer de geloovigen door de zoogenoemde geheim-leer (*Disciplina arcani*) de verhevenste leerstukken der godsdienst tegen de bespottingen en godslasteringen harer vijanden trachtten te beveiligen. Men kent — om slechts van datgene te gewagen wat met ons onderwerp in verband staat — de afschuwelijke beschuldigingen, waartoe het gebruik der Eucharistie in de christelijke bijeenkomsten, aan de heidenen aanleiding gaf (1). Geen wonder dus, dat overal waar er in het openbaar over de christelijke leer of hare heilige geheimen moest gesproken worden, dit met eene omzigtigheid en terughoudendheid geschiedde, welke de verschuldigde eerbied en de vrees voor bespotting gebiedend vorderden. Opmerkelijk zijn, uit dit gezigtspunt beschouwd, de uitdrukkingen waarmede de christelijke Dichter van *Augustodunum* over het aanbiddelijke geheim der altaren spreekt. Zijne woorden zijn zóó voorzigtig gekozen, dat zij den spotzieken Heiden geene aanleiding tot laster kunnen ge-

(1) Wij hebben hier vooral het oog op de verfoeijelijke *Coenae Thyesteae*, welke men den Christenen bij het vieren der Eucharistie ten laste legde. Men weet algemeen, dat de Heidenen de Christenen onder anderen beschuldigden van bij het houden hunner zamenkomsten het *vleesch* en *bloed* van kinderen te eten. Deze beschuldiging kon slechts een schijn van waarheid hebben, wanneer men veronderstelt, dat hun iets ter kennis gekomen was van die geheimen der Christenen, waarin zij volgens hunne leer waarlijk vleesch en bloed nuttigden. De *Coenae Thyesteae* waren eene lasterlijke aantijging, doch deze kon slechts haren grond hebben in het toenmalig geloof der *wezenlijke tegenwoordigheid* van het ligchaam en bloed des Heilands in de Eucharistie. De Heidenen kenden den geest des geheims niet, de ware leer der Christenen werd hun door de *Disciplina arcani* ontoegankelijk gemaakt: het weinige en duistere, dat hun ter oore was gekomen, hadden zij in een' geheel Capharnaïtischen zin (Vgl. *Joh.* VI.) opgevat. De beschuldiging dus van *vleeseh* en *bloed* te eten wordt een bewijs voor het reeds toenmaals aangenomen dogma der wezenlijke tegenwoordigheid. Vgl. hetgeen wij in § VI. betrekkelijk de Eucharistie over den ketter *Marcus* uit den H. *Irenaeus* zullen aanteekenen.

ven; en zóó geheimzinnig in hunne beteekenis, dat zij, ofschoon voor den gewonen *oningewijden* lezer niet verstaanbaar, echter een diepen indruk op het gemoed van den geloovigen, den *ingewijde*, moeten te weeg brengen. — Doch deze omzigtigheid in taal en uitdrukking was slechts gedurende tijden van vervolging noodzakelijk. Later, onder CONSTANTIJN b. v., kon de katholieke waarheid eene vrijere houding, eene ongedwongener en moediger taal aannemen: zij kon in het openbaar van hare leer en liefdegeheimen spreken, en behoefde zich niet meer tegen de vorschende blikken harer vijanden onder een' geheimzinnigen sluijer te verbergen. — Vorm en uitdrukking in het *Autunsche* Opschrift getuigen dus voor deszelfs hooge oudheid, en bewijzen, dat het in die eeuwen van vervolging werd vervaardigd, toen de *Disciplina arcani*, vooral met betrekking tot de Eucharistie, nog streng gehandhaafd werd.

3° Van dit toenmaals nog voortdurend gebruik der geheim leer getuigt insgelijks de zinnebeeldige *Visch* (de ICHTYS), welke in Vs. 1, 6 en 7 en in de *Akrostiche* der vijf eerste regels voorkomt. Dit zinnebeeld, hetgeen op eene eigenaardige wijze den naam en de goddelijke eigenschappen des Zaligmakers aanduidde (1), brengt ons tot de eerste tijden des Christendoms terug. Niet dat wij beweren willen, dat later dit *symbolum* geheel en al buiten gebruik raakte: het tegendeel zouden een aantal monumenten van jongere, ja zelfs middeleeuwsche dagteekening, kunnen bewijzen. Alleen meenen wij op goede gronden te kunnen verzekeren, dat het zinnebeeld van den *Visch*, wanneer het *zonder*

(1) Vgl. § II. n. II.

verdere verklaring (zonder bijvoeging b. v. van den naam des Zaligmakers of eenige andere uitlegging van deszelfs symbolische betcekenis) op christelijke gedenkteekenen voorkomt, deze hierdoor gerekend kunnen worden tot de drie eerste eeuwen der Kerk — het tijdvak der vervolgingen — te huis te behooren. Gedurende dat tijdvak was de *Visch* het eerbiedwaardig *Symbolum*, welks diepzinnige beteekenis voor profane oogen onuitvorschbaar moest blijven; het was eene soort van geloofsbelijdenis, een erkenningsteeken der geloovigen, der *ingewijden* (1). Van daar dat vóór Constantijn in de werken der *Kerkvaders*, in de Opschriften, penningen, enz. het geheim steeds wordt bewaard; Tertulliaan — stouter in opvatting en uitdrukking dan zijne tijdgenooten — schijnt alleen, en dat nog in een geschrift voor Katholieke Lezers bestemd (*Lib. de Bapt.*), den sluijer een weinig op te ligten. Later vindt men wel is waar hetzelfde zinnebeeld nog zeer dikwerf op christelijke gedenkteekenen terug (2), doch er is duidelijk een verschil van bestemming en beteekenis op te merken: de *Visch* gaat van het gebied van het christelijk

(1) *Boldetti* (*Osservaz. sopra i Cimiterj* p. 516) gewaagt van kristallen *vischjes* in de katakomben gevonden, waarop getallen gegrift zijn. *Münter* (Sinnb. I. 49) houdt die voor *tesserae* — toegangsbiljetten, zouden wij zeggen — welke in tijden van vervolging tot de godsdienstige bijeenkomsten den weg openden. Wij vinden deze uitlegging niet onwaarschijnlijk. Vgl *Augusti*, Denkwurdigk. a. d. chr. Archäologie. B. XII. S. 369

(2) Opmerkelijk is het o. a. dat zich het *symbolum* van den *Visch* zeer dikwijls op de versierde letters van eenige HSS. van *Autunschen* oorsprong voordoet. Eenige dezer HSS. eerst te *St. Benoît-sur-Loire* bijeengebragt, zijn naderhand gedeeltelijk in de boekerij der Zweedsche Koningin Christina overgegaan, en door deze aan de Vaticaansche Bibliotheek ten geschenke gegeven. Zij zijn meestal van liturgischen inhoud, zoo als b. v. het *Missale Gothicum* (Bibl. Reg. Suec., ms. 317) *Missale Francorum*, ms. 257. — *Sacramentarium Gregor.* (Bibl. Reg. Suec. primo Othobon. ms. 337.); enz.

Symbolisme tot dat der christelijke Iconographie over: de voorstelling is dien ten gevolge minder geheimzinnig en bij het woord ΙΧΘΥΣ of deszelfs afbeeldsel is altijd de naam des Heilands zelven vermeld. — Uit dit alles meenen wij te kunnen besluiten, dat het herhaaldelijk gebruik van den zinnebeeldigen *Visch*, zóó als het op het *Autunsche* gedenkteeken geschiedt, van deszelfs vervaardiging gedurende de drie eerste eeuwen getuigt.

4°. Zeer eigenaardig heeft de Romeinsche Oudheidkundige Secchi de *Akrostiche* der vijf eerste verzen voor de Chronologie van het *Autunsche* Opschrift dienstbaar gemaakt. Genoemde Hoogl. houdt het voor zeer waarschijnlijk, dat deze *Akrostiche* eene toespeling is op de Sibyllynsche gedichten. Om dit zijn vermoeden te staven, geeft hij de volgende bewijsgronden aan:

1°. Het bestaan, vóór de geboorte van Christus, van een aantal orakelen, hetzij waarachtige of valsche, onder den naam van Sibyllynsche godspraken, is eene historische daadzaak (1). 2°. Even zoo is het geschiedkundig onbetwistbaar, wil men eenig geloof hechten aan de getuigenis van Varro, Cicero, Dionysius van *Halicarnassus*, dat deze orakels, ten minste gedeeltelijk, *akrostiek* waren, en wel in diervoege, dat al de letters van elk woord van het eerste vers de initiaal-letters vormden van de volgende verzen (2). 3°. Niet minder

(1) *Cic.* in Verr. IV, 49; in Caton. III, 4. — Liv. XXVIII, 45. — *Pausan.* X, 9; enz. — Cf. *Thorlacius*, Libri Sibyll. vet. eccles. crisi, quatenus monumenta christiana sunt, subjecti. *Hafniae*, 1815. — *Guil. Beveridge*, Codex Canon. eccl. primit. Cap. XIV.

(2) *Varro* ap. *Lactant.* Div. Instit. I, 6; IV, 15. — *Cic.* de Divinat. II. 54. — *Dionys. Halicarn.* Antiqq. Rom. IV, 62, waar deze S. op het gezag van *Varro* verzekert, dat de *akrostike* vorm een kenteeken was om de echte Sibyllynsche verzen van de apocryphe te onderscheiden.

is het bewezen, dat een groot getal dier Sibyllynsche orakels op den Zaligmaker toepasselijk waren, en wezenlijk toegepast werden; hiertoe behoeft men zich slechts de toespeling op den *Pollio* van VIRGILIUS, door Keizer CONSTANTIJN in de Kerkvergadering te *Nicea* te herinneren (1); zonder nog te gewagen van menigvuldige soortgelijke toepassingen, die men bij Oudvaders of kerkelijke Schrijvers, zoo als b. v. bij den H. CLEMENS van *Rome*, den H. JUSTINUS (2), bij ARTHENAGORAS, EUSEBIUS, enz., aantreft (3). 4°. Eindelijk kan men op goede gronden beweren, dat de Christenen, al hebben zij ook het zinnebeeld van den *Visch* niet aan de Sibyllynsche orakelen ontleend, toch het menigvuldig gebruik van het woord ΙΧΘΥΣ hebben overgenomen van vijf Sibyllynsche verzen, op den Heiland toepasselijk, en waarin dit woord eene *Akrostiche* vormde (4).

(1) Ταῖς προτάξεσι τῶν πρώτων γραμμάτων, ἥτις ἀκροστιχὶς λέγεται, δηλοῦσα τὴν ἱστορίαν τῆς τοῦ Ἰησοῦ καταλύσεως. Ἔστι δὲ ἡ ἀκροστιχὶς αὕτη· Ἰησοῦς Χρ., Θεοῦ υἱὸς, σωτὴρ.» Cf. *Euseb.* Constantini Oratio ad Sanctor. coetum, cap. XVIII.

(2) *S. Justin.* Apolog. n. 20; Cohortat. ad Graec. nn. 16, 17, 38; Respons, ad orthodox. LXXIV. — *Hermas*, Pastor. I, 2. «Uit deze getuigenissen blijkt, dat de christelijke dichter, die de oude Sibyllynsche orakels omwerkte of nieuwe zamenstelde, ten tijde van *Marcus Aurelius* leefde. Dus waren de verzen door den *H. Clemens Rom.* aangehaald en die welke *Hermas* bedoelde, wezenlijk oude orakels, en niettegenstaande dat, ophet Christendom toepasselijk. De bewering door sommige Protestantsche Schrijvers vooruitgezet, dat de *H. Clemens* deze orakels zelf *verdichtte*, is eene aantijging, SCHOELL en deszelfs school waardig; zij is daarenboven in blijkbaren strijd met de Chronologie» (*Aant. van* P. SECCHI.)

(3) *Athenag.* Legat. pro christ. n. 30. — *Theophil.* ad Autolyc. II. 36. — *Clemens Alex.* Strom. I, 5. — *Origen* contr. Cels. V. 64. *Origenes* spreekt van zekere ketters, die de Sibyllen met de Profeten gelijkstelden; maar beweert tevens, dat er aloude Sibyllynsche orakels bestonden, en daagt *Celsus* uit, om te bewijzen, dat de Christenen die vervalscht of geïnterpoleerd hebben. Deze orakels, wat men ook van derzelver echtheid moge denken, waren in de handen der christelijke Apologeten een *argumentum ad hominem*

(4) Cf. *Galeus*, Orac. Sibyllina pag. 723.

Al waren dus de gedichten der Sibyllen voor het grootste gedeelte tusschengeschoven of apocryph, toch zou altoos het *Autunsche* Opschrift eene proeve leveren van dat soort van hiëratische poëzij, door een' christelijken dichter op een christelijk onderwerp aangewend; en hoewel een aantal Schrijvers der derde eeuw met geen voldoend kritisch oog de echte orakelen van de apocryphe hebben weten te onderscheiden, zal men uit hoofde van de volmaakte gelijkenis tusschen de Sibyllynsche akrostichen en de 5 eerste verzen van het *Autunsche* Opschrift, moeten besluiten, dat dit Opschrift ten minste hooger dan de vierde eeuw opklimt, en hetzelve als het eenige monument erkennen, waarin de oude akrostike vorm der sibyllynsche verzen getrouwelijk is nagevolgd. — Tot dus verre de Hoogleeraar Secchi, welks opmerkingen wij bijna woordelijk hebben terug gegeven.

5°. Eindelijk achten wij het niet ondoelmatig, ter bepaling der vermoedelijke Chronologie van ons Opschrift, een' vlugtigen blik op de vestiging en de verspreiding der Christelijke Kerk in het Oostelijk Gallië te werpen. — Reeds in de laatste helft der tweede eeuw bestonden er in dat gedeelte van Gallië, waar ook *Augustodunum* was gelegen, te *Lyon* (*Lugdunum*) namelijk en te *Vienne* (*Vienna Narbonensis*) christelijke gemeenten. Deze waren door evangelische mannen, uit *Klein-Azië* derwaarts overgekomen, gesticht. De HH. Pothinus en Irenaeus hadden vooral te *Lyon* gepredikt; en deze stad was het middelpunt geworden, van waar zich de verkondiging der christelijke leer ook in de omliggende plaatsen verspreidde. Zoo waren reeds omtrent 177 — 180 te *Autun*, in de nabijheid

van *Lyon*, verscheidene Christen-huisgezinnen, waaronder zelfs eenige rijke en aanzienlijke, gevestigd: hiervan getuigt onder anderen de geschiedenis van den marteldood des H. Symphorianus, welke Ruinart in zijne *Acta sincera* heeft opgenomen (1). Na het vreesselijk bloedbad, dat de Romeinsche landvoogd te *Lyon* aanrigtte (2), groeide de *Autunsche* gemeente meer en meer aan, onderhield eene voortdurende gemeenschap met de Oostersche kerken, en verkreeg als het ware, ook door het gemeenzame gebruik der griekssche taal (3), een geheel oostersch aanzien. Op dit eerste tijdvak der kerkelijke geschiedenis van *Autun*, volgt eene reeks van jaren, welker gebeurtenissen in het duister zijn gebleven, en waarin de opvolging der Bisschoppen, even als te *Lyon*, wordt onderbroken. Omtrent eene eeuw later (245) komen nieuwe zendelingen, uit het middelpunt der Katholieke eenheid naar Gallië afgevaardigd (4), den evangelischen arbeid

(1) «Erat tum [*circa ann.* 180] in Augustodunensi urbe, Fausti *nobilis viri*, filius, nomine Symphorianus, christianae familiae, literis bene instructus et moribus, ita ut primaevae indolis florentes annos, senum anticipans vitam, immaculatae mentis sinceritate superaret. Hic itaque, etc.» Cf. *Ruinart*, Acta primor. Martyrum, p. 79, Ed. Amstel.

(2) Zie het roerend verhaal dezer vervolging in een' Brief door de geloovigen van *Lyon* en *Vienne* aan hunne broeders in *Klein*-Azië geschreven en medegedeeld door *Eusebius*, H. E. v, 1. — Vgl. *Ruinart*, p. XLIII. en p. 60.

(3) Vgl. *Histoire littéraire de la France*, Tom. I. part. I. pag. 230, waar het toenmalig gebruik der Grieksche taal te *Lyon*, *Autun* en omstreken door een aantal bewijzen wordt gestaafd. *Autun* was in dien tijd reeds beroemd door hare scholen, van welke *Tacitus* schreef: «*nobilissimam Galliarum sobolem liberalibus studiis ibi operatam.*» Hare eerste Leeraars en Rhetors waren Grieken.

(4) *Ruinart*, p 128. — *Gregor Turon.* Hist. Francor. I, 30. — Zeven zendelingen kwamen volgens eene oude overlevering van *Rome* naar *Gallie*, waar zij in zeven steden het Evangelie verkondigden. Een dezer zendelingen was de H. Bisschop Saturninus, die te *Tou-*

hunner voorgangers voortzetten. Met hen begon een nieuw tijdvak voor de Autunsche Kerk; de grieksche taal even als de grieksche *Ritus*, geraakte meer en meer buiten gebruik; zoodat b. v. reeds in de IVe eeuw de oude Latijnsche vertaling der H. Schrift (*Versio Itala*) algemeen in *Gallië* gelezen werd (1).

Vatten wij nu al deze bewijsgronden te zamen, dan meenen wij als eindresultaat van ons chronologisch onderzoek te kunnen opgeven, dat het *Autunsche* Opschrift, in het *grieksch*, door iemand der grieksche taal vrij wel magtig, geschreven, is vervaardigd geworden op een tijdstip, toen de grieksche taal zoo niet de heerschende, dan toch in *Oost-Gallië* nog zeer gebruikelijk was. Doch dit tijdperk reikt slechts tot het einde der derde eeuw. Na dien tijd verdwijnt als het ware de geheel grieksch-oostersche inrigting der Kerk van *Augustodunum* Gevolgelijk moet het *Autunsche* Opschrift op zijn laatst tot de tweede helft der IIIe, op zijn vroegst tot de laatste helft der IIe eeuw worden teruggebragt. Al de bewijsgronden vroeger door ons opgegeven zijn niet alleen niet in strijd met deze tijdsbepaling, maar bevestigen dezelve nadrukkelijk. Trouwens de prediking van het Evangelie in *Oost-Gallië* tegen het einde der tweede eeuw, en deszelfs verspreiding gedurende de eerste helft der derde; de noodzakelijkheid eener symbolische taal voor godsdienstige onderwerpen; dat vrij algemeen gebruik der grieksche spraak en de aanwezigheid omtrent dit tijdstip van verscheidene grieksche huis-

louse den marteldood stierf, na aldaar eene gemeente te hebben gesticht.

(1) *Hist. lit. de la France*, Tom. I. p. I. pag. 305.

huisgezinnen te *Autun;* het oprigten van monumenten en gebouwen met grieksche opschriften versierd: al deze redenen billijken het vermoeden, dat eene Grieksche of Gallo-Romeinsche familie voor omtrent zestien eeuwen, bij het afsterven van een harer leden (PECTORIUS), dit grafteeken ter zijner nagedachtenis en tot getuigenis van zijn en haar geloof oprigtte. Meer licht zal hierover nog worden verspreid door hetgeen wij in § VI over den leerstelligen inhoud van het Opschrift gelegenheid hebben zullen, op te merken: als wanneer wij uit de vergelijking der Katholieke leerbegrippen van het *Autunsche* Opschrift met sommige dwalingen welke te *Lyon* en in de omstreken van *Autun* door de zendelingen eeniger Gnostike sekten werden verspreid, nader zullen aantoonen, dat de vervaardiging van het Opschrift moet worden teruggebragt tot dat tijdperk, wanneer in Oost-Gallië, en vooral te Lyon en Autun de strijd tusschen de belijders der orthodoxe leer, waarvan vooral *Irenaeus* de verdediger was, en de aanhangers van het oostersch Gnosticisme nog voortduurde.

(Vervolg en Slot in een volgend nommer.)

IETS OVER DE POLEMIEK VAN DEN *KERKBODE* EN VAN DEN PREDIKANT *VAN VOLLENHOVEN.*

(Vervolg en slot.)

Te allen tijde heeft het Protestantisme zich van de zinnebeeldige uitdrukkingen, die het in de Schriften der Oudvaders bij de behandeling van de Avondmaalsleer aantrof, met eene soort van woede meester gemaakt, om daardoor het luidsprekend getuigenis der krachtige bewijzen, uit den mond van zoo vele eeuwen tegen zijne dwaling voor de Katholieke waarheid pleitende, in de schaduw te stellen en te ontzenuwen. De bevinding, dat de vaders van *beelden, gelijkenissen, teekenen, herinneringen, panden* en *stoffelijke omkleedselen* spreken, waar het Katholicisme hun een duidelijk begrip van de wezenlijke ligchamelijke tegenwoordigheid des heeren toedenkt, was in de oogen van *Calvyn* en zijne volgelingen een te gelukkig wapen, om niet daarmede op al de borstweringen zijner tegenstrevers los te stormen. *Aubertin* en *Claude*, die twee dappere kampvechters van het Calvinisme, bedienden zich er van met eene onversaagdheid en aanhoudendheid, die voor de opregtheid hunner bedoelingen zouden hebben kunnen innemen, hadden zij door verminkingen en slinksche wegen geene verdenking van kwade trouw op zich geladen. De Predikant v. V hanteert het op zijne beurt en op zijne wijze, om ons de orthodoxie van *Cyrillus* te ontrooven; en de *Evang. Kerkbode* schept er niet alleen een gevoelig genoegen in, maar krijgt daarenboven *in*

geleidelijk verband (!) een twee eeuwen later gedicht Avondmaalslied voor den geest, wat hij zich *opgewekt gevoelt* den lezer mede te deelen, «ten einde hij de «Roomsche Transubstantiatie te vergeefs er in zoeke.» 2de Jrg. nº. 48, bl. 196.

Het was voorzeker eene vreemde *opgewektheid* van den *Bode*, om iemand *te vergeefs* te laten *zoeken!* Wat ons aangaat, wij zullen ons die moeite besparen met de gedachte, dat de zanger, die blijkbaar den lof des *Gekruisigden* verkondigt, dáár ter plaatse het Avondmaal slechts beschouwt als de herinnering aan 's Heeren lijden, ten welken einde onze Kerk gelooft, dat het mede van *Christus* ingesteld is

Zoodanige Polemiek evenwel is niet geëigend, den onbevooroordeelden en gemoedelijken waarheidsvorscher veel vertrouwen in te boezemen, en versterkt ons veeleer in den vroeger door ons reeds uitgedrukten argwaan, dat men op *het woord* aanvalt, omdat men *de zaak* niet kan winnen, en de aandacht zoekt af te leiden, om zijne nederlaag te dekken. Immers in wat *geleidelijk verband* zal een lied, dat de aan de Eucharistie verbondene herinnering aan het lijden en den dood des Verlossers uit het vroom godsdienstig gevoel heeft doen oprijzen, moeten staan met het leerstellige der Vaders over dit geloofsartikel? Of zou de Katholiek, als hij, in stille aandacht verdiept in de beschouwing van het geheim des Avondmaals, het levensboek van zijnen aanbiddelijken Verlosser openslaat en de onbegrijpelijke liefde overweegt, die hij zoowel in diens menschwording als weldadig leven, zoowel in zijn bitter lijden als pijnelijken dood allerwege ziet uitblinken; zou, zeg ik, de Katholiek in zulke stemming, om aan den aandrang van zijn

verteederd harte lucht te geven, zich niet in gebeden, dank- en loffiederen mogen ontboezemen, zonder zijn geloof aan de wezenlijke tegenwoordigheid te verloochenen, met er te dier gelegenheid niet van te spreken?

Maar wij willen den spoorbijsteren geest van den *Bode* het zoet genot niet ontnemen, van eindelijk op zijne gevaarlijke togten en dwaalwegen *een geleidelijk verband* te hebben aangetroffen tusschen de Avondmaalsleer van *Cyrillus* en een kruislied van den *grooten Gregorius*. Meer lust het ons, hier aan te toonen, hoe ten onregte onze tegenstrevers de boven aangestipte uitdrukkingen der Vaderen willen doen gelden als even zoovele bewijzen tegen hun geloof aan de Transsubstantiatie. Inderdaad, 't is niet uit deze of gene tweeduidige uitdrukking, dat de gezonde oordeelkunde het geloof der Vaderen afleidt; maar 't is uit hun geloof, dat zij beslist over den zin hunner bewoording. Woorden zijn vaak als slaven, die gedwee zich laten vastknoopen aan de zegekar des overwinnaars, en wat zij van daag getuigt hebben ten gunste van hunnen meester, morgen omkeeren ten dienste van eenen andere. Wien de zege is, hem dient het woord. Daarenboven leert ons de dagelijksche ondervinding zoowel als de rede, dat personen, die elkander onderhouden over gewone onderwerpen en mogen veronderstellen, door hunne hoorders of lezers in hunnen spreek- of schrijftrant begrepen te worden, zich minder er op toeleggen, om alle dingen naauwkeurig uit te drukken, dan anderen, die te doen hebben met lieden, waaraan het onderwerp, wat zij behandelen, ten eenemaal onbekend is. Ja, zelfs heeft de menschelijke taal dit eigen en als aangeboren, dat zij geenszins gewoon is, al de denkbeelden uit te drukken, welke zij den geest inprent

omdat er veel meer onderscheidene voorwerpen zijn dan woorden; en daar de noodzakelijkheid, om zijne gedachten door woorden kenbaar te maken, eene wezenlijke onvolmaaktheid in den mensch genoemd mag worden, die hem dikwerf in verlegenheid brengt, zoo gevoelt hij zich van lieverlede genegen, om den kortsten weg te nemen en, waar hij meent twee denkbeelden door één woord te kunnen openbaren, zich van meerdere uitdrukkingen te onthouden. (cf. Perpétuité de la foi etc. Tom. 2, l. 1, c. 1.) Uit welk een en ander duidelijk blijkt, dat woorden, in hunne éénzijdige afgetrokkenheid beschouwd, bedriegelijke gidsen zijn, en wie zich van de geloofsbegrippen der kerkvaders een oordeelkundig onderrigt verschaffen wil, zich, tot het regt verstand hunner uitdrukkingen, van elders: zoo door de algemeene leer van hun kerkgenootschap en de gesteltenis hunner onderwijzelingen, als door het geheele verband hunner rede en andere omstandigheden noodwendig moet laten voorlichten.

Met deze algemeene bemerkingen op den voorgrond te stellen, hebben wij reeds de kracht verlamd, door den Predikant v. V. toegekend aan eenen volzin van *Cijr*, waarin deze kerkvader de Avondmaalsspijs *het weerbeeld* van het ligchaam van *Christus* noemt. Want wie het leerstuk der Katholieke Kerk omtrent de Eucharistie wel wil vatten, moet daarin twee zeer verschillende dingen zien, die er den geest twee even zoo verschillende en van elkander afgescheidene denkbeelden van inprenten. De hoofdzaak, in dit dogme aan te merken, *is het ligchaam van Christus;* nademaal echter het voorwerp, wat er onze zinnen treft, niet den vorm en omvang van het ligchaam van *Christus* heeft, zoo

moeten wij noodwendig dien schijn van brood, welke zich er aan ons oog voordoet, ook voor iets aanmerken, en vormen ons daarvan een denkbeeld, geheel onderscheiden van dat, wat ons het ligchaam van *Christus* voorstelt. Deze verscheidenheid van denkbeelden brengt ook van zelf verscheidenheid van daaraan beantwoordende uitdrukkingen voort, waarvan de eene dat aan de zinnen merkbare voorwerp te kennen geven, de andere het ligchaam van *Christus* beteekenen. Zóó zijn de woorden: *ligchaam van Christus, bloed van Christus, vleesch van Christus,* bestemd om uitdrukkelijk het *eigen ligchaam en bloed van Christus* te kennen te geven, zonder juist dat merkbare voorwerp aan te duiden; terwijl daarintegen de uitdrukkingen: *brood, wijn, beeld, Sacrament, figuur, gedaante, hostie* enz., de strekking hebben, om onmiddelijk het merkbare voorwerp voor te stellen, zonder juist direktelijk op het ligchaam van *Christus* te wijzen.

Beide spreekwijzen zijn in zwang in onze Kerk betrekkelijk de Eucharistie en zóó algemeen te vinden in onze Theologanten en Controversisten, dat wij er ons over moeten verwonderen, dat de Predikant v. V., die zich toch op het gebied van onze Godgeleerdheid geplaatst heeft, ze niet kent, of, indien hij ze kent, ze schijnt te verdonkeren, en haars ondanks bewijskracht vindt in hetgeen van alle kracht ontbloot is. «Waar een *beeld* «is», zegt hij, «kan het afgebeelde er wel *bij* zijn, maar «het *beeld* kan nooit *de zaak zelve* zijn.» Zóó heeft hij het ongeluk, twee denkbeelden met elkander te verwarren, die door ons degelijk afgescheiden worden, en te strijden tegen eene schim, welke niet bestaat dan in zijne eigene verbeelding. Wie onzer toch heeft ooit be-

weerd, dat het *beeld* de *zaak zelve*, dat de *gedaante* van brood en wijn het ligchaam en bloed van *Christus* is? Het is een pijnlijk gevoel voor den wakkeren verdediger van onze Godsdienst en tevens een ondankbare arbeid, telkens aantijgingen te bestrijden te hebben, welke hem door zijne tegenstrevers — de christelijke liefde doet het ons gelooven — niet zouden voorgeworpen worden, indien zij met de zuivere leerstukken van ons heilig geloof beter bekend waren. Ach! waarom vertrouwen de Protestanten, die zich het vrije onderzoek, zonder inmengsel van eenig menschelijk gezag ten grondslag gekozen hebben, zóó blindelings hunne leidslieden der blinden? Waarom putten zij hunne kennis van onze leer bijna altijd uit de verdachte en partijdige bronnen hunner voorgangers? Waarom slaan zij de boeken der Katholieken niet open, om zich als met eigene oogen van derzelver inhoud te overtuigen? Haddet gij zulks gedaan, mijnheer v. V., gij zoudt bevonden hebben, dat wij in de Eucharistie eene aan de zinnen merkbare *gedaante* onderscheiden, een *schijnsel* van brood, dat zich niet slechts in onzen geest inprent, maar met behulp van het onderrigt, ons door de godsdienst gegeven, ons daarenboven geleidt tot de kennis van een ander voorwerp, waardoor onze zinnen niet getroffen worden. *Aliud videtur, aliud intelligitur.* Het toont ons en beteekent het *ligchaam van Christus*, als zijnde wij door het geloof zeker, dat het ligchaam van *Christus* onder dezen geheimzinnigen sluijer verborgen is, en doet ons uit de kracht, welke het brood, waarvan de schijn ons het beeld heeft ingedrukt, bezit om het ligchaam te voeden en te sterken, in geleidelijk verband besluiten, tot de geestelijke kracht, welke aan het ligchaam van *Christus*

eigen is tot eene geestelijke voeding en sterking onzer ziel. Wijl dus het merkbare voorwerp ons niet slechts het beeld van een stoffelijk brood indrukt, maar onzen geest ook het natuurlijk en geheimzinnig ligchaam van *Christus* doet bevatten, zoo is het ons een *teeken;* en daar de zaak, welke het ons doet bevatten, *heilig* is, zoo is het een *teeken* van *eene heilige zaak;* hetgeen de Latijnen *Sacramentum*, de Grieken μυτσήριον genoemd hebben. *Ista, fratres, ideo dicuntur sacramenta quia aliud videtur, aliud intelligitur.* S. Aug. ap. S. Fulg. Maar indien het een *teeken* is, mag het een *teeken* heeten; indien het een *beeld, figuur, Sacrament, symbool* is, zoo mag het ook aldus genoemd worden, omdat men aan de zaken die benamingen mag geven, welke uitdrukken, wat zij wezenlijk zijn, ofschoon ze niet alles uitdrukken, wat zij zijn.

Welverre derhalve van de bewuste woorden te kunnen gebruiken als wapenen, om het Katholieke leerpunt te bestrijden, moet men veeleer toegeven, dat zij aan ons geloof eigenaardig voegen, ja, noodzakelijk zijn, om hetzelve duidelijk te kunnen uitdrukken. Maar, men beschouwe het woord niet in zijne afgetrokkenheid; men zie deszelfs vruchtbaren zin niet voorbij; men verdonkere of verkorte onze bedoelingen niet, als wij door één woord twee onderscheidene zaken willen aanduiden, die, omdat wij derzelver naauwe vereeniging kennen, zich bij het uiten van dat woord gelijktijdig aan den geest der onzen voordoen. Waar is de Katholiek, die, op het hooren noemen van: *het H. Sakrament, het Altaargeheim, de H. Hostie* enz., zijne gedachte niet verder laat gaan dan tot het aan de zinnen merkbare voorwerp? Wien onzer wordt niet dadelijk door

het eigenst woord de voorstelling van de ligchamelijke tegenwoordigheid van *Christus* in dat *Sakrament*, dat *geheim*, die *hostie*, levendig opgedrongen? De godsdienst, mijnheer, heeft haren eigendommelijken schrijf- en spreektrant; en het is eene strafbare vermetelheid, hare woorden te gispen zonder haar taaleigen te kennen, gelijk het eene misdadige sophisterij is, van het afgetrokken woord tot de gedachte of van de geisoleerde gedachte tot het geheele dogme te besluiten.

Veronderstellen wij nu, dat de Vaders ten aanzien van de wezenlijke tegenwoordigheid en de Transsubstantiatie dezelfde gevoelens gekoesterd hebben als wij, waarom zouden wij bij hen dan ook niet dezelfde wijze van uitdrukking mogen ontmoeten? Tusschen personen van zóó nadrukkelijke eenheid in leerbegrippen laat het gezond verstand geene zoo wonderbare verscheidenheid in de voordragt denken, ten zij die door geheel onderscheidene omstandigheden geregtvaardigd worde. Maar het zij verre, dat de Vaders zouden verkeerd hebben in omstandigheden, voor gezegde uitdrukkingen minder gunstig! Veeleer hebben wij ons er over te verwonderen, indien wij in *onzen* tijd nog dezelfde spreekwijze aantreffen.

Want sedert dat de Hervorming, die de vermetele hand aan zoo vele gewijde oorkonden geslagen heeft, ook het aloude geloof der Kerk rakende dit geheim heeft willen omverwerpen, met het wezen van het Altaarsakrament tot eene bloot zinnebeeldige formaliteit te beperken, ware het natuurlijk te verwachten geweest, dat de Kerk tegen het misbruik, wat er van meergenoemde woorden gemaakt werd, meer op hare hoede zijn zoude, en zich met angstvalliger juistheid zoude

uitdrukken. En evenwel zijn al hare voorzorgen ten deze niet verder gegaan dan tot het *wat zeldzamer* gebruik van eenige dier woorden, die het meest verdacht geworden waren, als: *figuur, beeld, teeken;* terwijl daarentegen vele andere, die denzelfden zin hebben, door haar ongehinderd in zwang gehouden zijn, als: het *Sakrament*, het *Altaargeheim*, de *Hostie*, de *gedaante*, de *gewijde verborgenheden*, enz. De Vaders echter leefden in tijden, waarin zij, omdat dit geheim niet werd aangevallen, veel vrijer gebruik van die woorden maken konden, zonder eenig gedeelte van hunne orthodoxe gevoelens over het Avondmaal in gevaar te stellen; zij wisten, dat zij begrepen werden, en vergenoegden zich daarom dikwerf met één woord ter aanduiding van twee of meer denkbeelden, waarvan de voorstelling in den geest hunner hoorderen gelijktijdig oprees.

Men zal het ons diensvolgens moeten toestemmen, dat hij, die het gevoelen der vaderen uit zulke dubbelzinnige bewoordingen wil afleiden, eenen bedriegelijken weg volgt. Want daar men bij derzelver letterlijke en beperkte beteekenis eene tweede bedoeling kan denken of niet denken, en zij alzoo het denkbeeld van een bloot *teeken*, een bloot *Sakrament*, of het denkbeeld van een teeken, waaraan de *beteekende* zaak verbonden is, — het denkbeeld van een bemerkbaar voorwerp, waarmeê de ligchamelijke tegenwoordigheid van *Christus* vereenigd is —, in den geest kunnen voortbrengen, is men, om tot het regt verstand van de gevoelens der vaderen te komen, van lieverlede genoodzaakt, van elders inlichtingen in te winnen, die, bewijzen zij, dat de vaders niet aan de wezenlijke tegenwoordigheid geloofd hebben, regt geven om hunne uitdrukkingen, zonder iets daarbij

te denken, in den strikt letterlijken zin op te vatten. Maar kan men van elders aantoonen, dat zij van het Roomsch leerstuk zijn doordrongen geweest, dan moet men aan hunne bewuste woorden ook eene uitgestrektere bedoeling geven en van alle bewijsvoering uit dezelve tegen hunne leer afzien.

Wij hebben dit laatste aangetoond in den kerkvader *Cyr.*, en hadden waarlijk niet durven verwachten, dat de Predikant v. V. de degelijke bewijzen, waardoor wij ons gevoelen gestaafd hebben, in het eind ook nog door het beroep op een dusdanig woord, als waarvan hier spraak geweest is, zou trachten te bestrijden; te meer, daar de kerkvader, die toch wel de beste uitlegger zijn zal van zijne eigene woorden, het zelf zóó verklaard heeft, dat het niet dan in den Katholieken zin kan worden opgenomen. Wie aan de wezenlijke tegenwoordigheid van het ligchaam van *Christus* in het Altaargeheim geen geloof hecht, zegt niets wat noodwendig tot die meening doet besluiten, verklaart haar niet, laat altijd doorstralen, dat hij er slechts een *teeken* ziet. De Katholiek daarentegen, die aan dat *teeken*, wat zijn zintuig waarneemt, in zijnen geest de ligchamelijke tegenwoordigheid van *Christus* verbindt, handelt geheel anders; hij ontdekt zijn geloof op onderscheidene wijs; wat hij den eenen keer een *Sakrament* genoemd heeft, heet hij den anderen keer *ligchaam van Christus, bloed van Christus;* en hij laat altijd hier of daar uitkomen, dat hij van het *waarachtig ligchaam van Christus* spreekt.

Stellen wij ons *Cyr.* ten voorbeelde, zelfs op de plaats, welke door den Predikant als een wapen voor zijn πνευματικῶς wordt aangegrepen en hem *zóó duidelijk* voorkomt dat hij *er geene verklaring bij noodig* acht. *Ev. K. n°.*

47 2de *Jrg.* De tekst is deze: «Die het nuttigen, wor-«den niet geboden brood en wijn te nuttigen, maar «het *weêrbeeld* van het ligchaam en bloed van *Christus.*» *Katech.* XXIII § 20. De uitdrukking is orthodox; want daar het Avondmaal den Katholieken een heilig *teeken* of *beeld* is, mag het, gelijk wij boven gezien hebben, door hen ook aldus genoemd worden; maar zij is vatbaar voor tweederlei opvatting. De Protestant neemt het *beeld* zonder het *afgebeelde;* de Katholiek bevat met ééne uitdrukking twee dingen, en begrijpt in het *beeld* (1), dat zijne zinnen treft, het *afgebeelde ligchaam* van *Christus.* De vraag is dus, in welken zin de Vader zich van dat woord bedient? Hooren wij den Predikant, dan zou «*Cyr.*, had hij de transsubstantiatie geleerd, van geen «*beeld* gesproken en ronduit gezegd hebben: die het «nuttigen, worden niet geboden brood en wijn te nut-«tigen maar *het ligchaam en bloed van Christus zelf.*» Maar, mijnheer, *wij*, wij leeren de transsubstantiatie in geheel hare Ultramontaansche uitgestrektheid en noemen het H. Sakrament des Avondmaals een *beeld*, ondanks den strijdigen zin, door de uwen aan dat woord gegeven, waarom *Cyr.* in dezelfde leer niet hetzelfde woord hebben mogen gebruiken ten tijde, dat het minder besproken, veiliger was? Te meer, daar hij zijne hoorderen doet opmerken, dat zijn *weêrbeeld* geen *brood en wijn* is? Door deze eenvoudige bemerking wordt de eenige reden, welke gij, ten betooge van de zoo hoog geroemde duidelijkheid dezer plaats te uwen voordeele, aanvoert, reeds van alle bewijskracht ontbloot. Wat

(1) Wat de natuur van dat *beeld* is; of het een *accidens*, dat door een wonder bestaat als eene *zelfstandigheid*, of wel een bloote schijn is, achten wij niet noodig hier te onderzoeken; wij hebben slechts de daadzaak der Katholieke opvatting te doen gelden.

echter hier voor *onze* bewering *duidelijk* is en juist het tegendeel zegt van de *uwe*, is de verklaring, door *Cyr.* zelven aan zijne bewoording gegeven. Want hetgeen hij § 20 het *weêrbeeld* van het ligchaam van *Christus* genoemd heeft, *dat* noemt hij onmiddellijk daarna het *ligchaam van Christus zelf*, en van die het ontvangen zegt hij, dat zij den *Koning* ontvangen, en vordert hij, dat zij door eene plegtige belijdenis zulks erkennen met *amen* te zeggen en er toe te naderen bij wijze van *aanbidding en vereering* § 21, 22, zie *Kath.* 2de dl. bl. 62. En wederom: wat zijne hoorderen hem hier het *weêrbeeld* van het ligchaam van *Christus* hooren noemen, *daarvan* hadden zij hem *Katech.* XXII § 6 hooren zeggen: «Betracht het niet als bloot brood en wijn, want «het *is* het *ligchaam* en *bloed* van *Christus*, volgens de «verzekering des Heeren: want ofschoon het zintuig u «zulks voorstelt, moet toch het geloof u *stellig verze-«keren. Oordeel over de zaak niet naar den smaak*, maar «wees uit het geloof *zonder eenigen twijfel* zeker, dat «gij met het *ligchaam* en *bloed* van *Christus* begiftigd «zijt.» § 9. «Dit geleerd hebbende en ten volle over-«tuigd, dat, wat *brood schijnt*, *geen brood is*, ofschoon «het met den smaak wordt waargenomen, maar het «*ligchaam van Christus*; en, wat *wijn schijnt*, *geen wijn «is*; ofschoon de smaak zulks wil, maar het *bloed* van «*Christus*.» enz. *Kath* bl. 47.

En nu, mijnheer, is dit nu de taal van eenen protestant? Spreekt zóó de mensch, die aan Transsubstantiatie noch wezenlijke tegenwoordigheid gelooft? Gij zelf, als gij den uwen het Avondmaal toedient, durft gij hun dan zeggen, dat zij tot uw brood en uwen kelk moeten naderen *bij wijze van aanbidding*, want dat zij hunnen godde-

lijken *Koning* gaan ontvangen? Durft gij aangaande uwe nachtmaalsspijzen voor hen beweren, dat, wat *brood* en *wijn schijnt*, *geen brood of wijn is*, *ten spijt* van het zintuig, dat hun brood en wijn doet waarnemen; (1) maar dat het *Christus ligchaam en bloed is?* Durft gij hun toeroepen, dat van het brood, volgens de eigene verklaring des Heeren, niets meer overblijft dan een *zinnebeeld* van zijn ligchaam, en dat hun «onder het «zinnebeeld van brood het *ligchaam*, en onder het zin«nebeeld van wijn het *bloed* in dier voege gegeven wordt, «dat zij *Christus zelven* in hun hart dragen; dat zij *van «hetzelfde ligchaam en bloed* met Hem worden, en dat «*zijn ligchaam en bloed* — hetgeen alle beroep op eene «*geestelijke* vereeniging onmogelijk maakt — *door hunne «ledematen verspreid worden?*»

Maar indien gij u aldus durft noch kunt uitdrukken, en als zulke taal alleen past en waarheid is in den mond van den Katholiek, doe dan geene verdere moeite, mijnheer, om ons van onzen *Cyr*, die zulke taal gesproken heeft, te berooven; zoek niet langer door zoodanige polemiek, als welke wij ondernomen hebben ten toon te stellen, de aandacht van het publiek bezig te houden ten koste der waarheid; ga de bonte rij van elkander bestrijdende geloofsbegrippen en talen, die onder de uwen heerschen, niet vermeerderen met hunnen gelederen eenen oudvader in te schuiven, die dáár vreemdeling is en zoo door zijnen ernstigen geest als door zijn vreedzaam gemoed en statig woord hunnen afval schandmerkt, hunne verdeeldheden doemt, hunne zucht naar nieuwheid veroordeelt. Neen, laat de Katholieke

(1) Gelief de *tegenstelling* niet uit het oog te verliezen; zij sluit bepaaldelijk den tôegang af aan alle uitvlugt tot uw πνευματικῶς.

Kerk in het ongestoord bezit van haren beroemden *Cyrillus*, wien zij door een plegtig doopverbond tot haar kind heeft aangenomen, met hare zuivere en onveranderlijke leer gevoed, met hare verkwikkende genademiddelen gesterkt heeft; die in haren schoot den dood der regtvaardigen gestorven is; wiens naam in de rollen harer Heiligen staat aangeschreven. Ook hij vormt eene schakel aan die onafzienbare keten van eerbiedwaardige vaderen en geloofshelden, die door alle eeuwen der vroegere Christenheid henen onze H. Kerk tot sieraad verstrekt hebben. Hij koesterde dezelfde gevoelens als zij, sprak dezelfde taal, eerbiedigde dezelfde zeden en beoefende dezelfde deugden; hij behoort dus tot hetzelfde vreedzame gezin; hij is de huisgenoot des geloofs.

Welke onregtvaardigheid, *Cyrillus* van eene Kerk te willen vervreemden, waarvan hij het lofsprekend getuigens geeft, dat «zij *al* de leerstuhken, die de menschen «kennen moeten, zoo van zigtbare en onzigtbare als «van hemelsche en aardsche dingen, *in geheel derzelver «omvang en zonder dat er iets aan ontbreekt* (καδολικῶς «καὶ ἀνελλειπῶς) leeraart!» *Katech.* XVIII. §. 23. Welk schreeuwend vergrijp tegen de waarheid, *Cyrillus* te doen optreden als getuige tegen eene kerk, waaraan hij met zóó veel getrouwheid verkleefd was, dat hij de zijnen verbiedt, er immer af te wijken, en hen waarschuwt, dat zij zich toch niet laten verschalken door de booze ketters, die zich voor hun genootschap ook den naam van *Kerk* aanmatigen! «Vlugt, roept hij, vlugt hunne «verfoeijelijke genootschappen en *blijft immer verkleefd «aan de heilige Katholieke Kerk*, waarin gij herboren «zijt. En indien gij u ooit op reis in vreemde steden

«bevindt, zoo vergenoegt u niet met te onderzoeken, «waar het *Huis des Heeren* (τὸ κυριακόν) is — want «ook de overige ketterijen der goddeloozen trachten «hare holen met den naam van κυριακὰ te bestempe«len —; of waar de kerk is; maar (vraagt), waar de «*Katholieke Kerk* is. Want *dat* is de eigenaardige naam «van deze *heilige* en onzer aller moeder, die ook de «*Bruid* is van onzen Heer *Jesus Christus*, den eenigge«boren Zoon van God.» ibid. §. 26. Welke dwaasheid eindelijk *Cyrillus* te willen doen voorkomen (Ev. K. 2de Jrg. nº. 47), als hadde hij het onbeperkte lezen van de *gewijde schriften* aanbevolen en aan deze een grooter gezag toegekend dan aan die onfeilbare Kerk, waarvan hij met *Christus* verzekert, dat «de poorten der hel niet tegen haar zullen vemogen»; *Katech.* XVIII. §. 25; die hij met *Paulus den pijler en steun der Waarheid* noemt, *ibid.;* op wier *onverwrikbare kracht* hij zelfs ten tijde van den *Antichrist* niet mistrouwt, *Katech.* XV, § 16; en waaraan hij de bevoegdheid, om over de boeken in den zin der schriften te beslissen, toekent, als hij zegt: «Leer het vlijtig en leer het *van de Kerk*, welke de «boeken van het oude, welke die van het nieuwe ver«bond zijn.» *Katech.* IV, § 33. En wederom: «Over«weeg vlijtig en lees *alleen die boeken*, die wij ook *in* «*de Kerk* met het volste vertrouwen lezen; de Apos«telen en de oude Bisschoppen, Bestierders van de «Kerk, die ze u geleverd hebben, waren *veel voorzig«tiger en godsdienstiger dan gij*; gij dus, daar gij een «*zoon der Kerk* zijt, zoo ga de gestelde wetten niet «omver stooten.» *Ibid* § 35. En nog: «Al wat *in de* «*Kerk* niet gelezen wordt, lees dat ook niet afzonder«lijk.» § 36. En eindelijk: «Omhels en behoud *alleen*

«*dat geloof*, wat u *van de Kerk* gegeven wordt, die het «met alle Schrift versterkt heeft.» *Katech.* V. § 12.

Ziedaar, onpartijdige lezer, voorzeker genoeg voor u, om tusschen den Predikant v. V. en ons te beoordeelen, wie het regt hebbe, zich het bezit van den Kerkvader *Cijr.* toe te eigenen. Was het wonder, dat wij onze wapenrusting aangordden, toen eene overweldigende hand zich uitstrekte, om ons van ons wettig eigendom te berooven? En hadden wij, om onze verdediging te ondernemen, wel andere roerselen noodig, dan het besef van ons goed regt en onzen eerbied voor *de erfenis onzer Vaderen?* Den Predikant evenwel schijnt zulke beweeggrond niet edel of niet krachtig genoeg toe; hij veronderstelt, dat «*er voor den gewei-*«*gerden afstand misschien nog wel eene andere reden*» bestaat; en wij willen zijne geheime gedachte, als de slotproeve van ons onderzoek, naar den aard zijner polemiek, aan onze lezers mededeelen: «*Is het*» — zoo vraagt de heer *J. J. van Vollenhoven*, op schijnbaar ernstigen toon, «*is het niet lastig en stout, dat die Pro-*«*testanten zich vermeten, zelve de Kerkvaders te lezen* «*en te onderzoeken? Er komen dan soms zaken aan het* «*licht, die men*» (geeft acht, beminde lezer! want hier krijgen wij eenen onbarmhartigen steek onder water! *wij* zijn die *men*,) «*die men, zich niettemin op* «*die Vaders beroepende, der goede menigte liever wil* «*verborgen houden. Men*» (dit is een protestantsche *men*) «*moet niet zoo alles willen uitpluizen*, enz. enz. «*Neen, afblijven moeten de Protestanten van de Kerk-*«*vaders.*» Ev. k. t. a. p.

Genadigste Hemel! Welke zoo gewigtige zaak mogen

wij dan toch wel voor *de goede menigte* hebben willen verdonkeremanen, om zóó geducht gehavend te worden? Wat? *Cyrillus* Avondmaalsleer? Neen, dat is niet mogelijk; want wij hebben al zijne woorden, over dit punt gesproken, in derzelver geheele verband letterlijk aangehaald en opgehelderd. Maar wat dan? Zijne begrippen over het gezag van Schriftuur en Kerk? Neen, want men ziet uit het boven aangevoerde, dat wij die niet hadden te verbergen, wijl zij de *onze* zijn. Of misschien zijne vergunning van den Avondmaalskelk aan de leeken? Neen, want wij vreezen zoo weinig, die aan het licht te brengen, dat wij den Predikant een afzonderlijk artikel daarover in den *Katholiek* toezeggen. Doch wat mag het dan toch wezen, waarin die door ons voor het oog der Protestanten weggemoffelde schat steke? Of zou Dominé, om eens dapper op ons te kunnen losstrekken, maar zoo wat gezegd hebben, dat *niet is*, doch *in den geest gedacht wordt* en alzoo πνευματικῶς moet worden opgenomen? Wie weet het?..... Laten wij hem eens verder hooren? «*Het «zou te duidelijk worden, wie eigenlijk de Overleveringen «verwierpen, de Protestanten of de Roomsch-Katholie-«ken.*» t. a. p.

Hoe, mijnheer! zou het waar kunnen zijn, dat de Protestanten de overleveringen hielden? En zou dat moeten blijken uit de Vaders, uit *Cyrillus*? Maar *Cyr*, wil, *Katech.* IV. § 14. XIII. § 36, dat wij vóór ons eten en drinken, vóór ons zitten en opstaan, vóór ons spreken en wandelen, met één woord, vóór al onze handelingen «*ons teekenen met het teeken des H. Kruises, «opdat de duivels, dat koninklijk teeken ziende, vol vreeze «verre henen vlugten.*» En zie, dat doet gijlieden toch

niet, en aan de kracht van dat teeken, *om den duivel op de vlugt te jagen*, daaraan gelooft gij ook niet.—

Cyrillus heeft den grootsten eerbied voor het «heilig «hout des Kruises, dat ten huidigen dage door ons «nog (te Jerusalem) gezien wordt en door lieden, die, «gedreven worden door het geloof, er stukjes van «afhouwen (διά τῶν κατά πίστιν εξ ἄυτοῦ λαμβανόντων), «over bijna de gansche aarde verspreid is.» *Katech.* X. § 19 *et alibi.* En gijlieden verbant het kruis uit uwe kerken en huizen en haalt verachtend de schouders op over den eerbied, welke de onzen er aan toedragen. —

Cyrillus hechtte aan *duivelbezwering* en *kerkelijke zegeningen*, nam geloovig de liturgie aan, bij het bedienen van den doop in gebruik, en leerde zijne Hoorderen · «Daarna van uwe kleederen ontdaan, zijt gij «van de bovenste haren van uw hoofd tot beneden «met de geëxorciseerde olie bestreken en deelachtig «geworden aan de vettigheid van den opregten olijf«boom *Jesus Christus*..... Die olie is dus het zinnebeeld «van deelneming aan de vruchtbaarheid van *Christus*, «dat op staanden voet alle vijandelijke magt verdrijft. «Want gelijk de blazingen der Heiligen (de bedienaars «der Kerk) en de aanroeping van den naam van God, «als eene allerhevigste vlam, de duivels brandt en op «de vlugt jaagt; zoo wordt ook aan die geëxorciseerde «olie, door de aanroeping van God en het gebed, «dusdanige kracht toegevoegd, dat zij niet alleen het «spoor der zonde uitbrandt en zuivert, maar ook alle «onzigtbare magten van den booze doet vlugten.» *Katech.* XX. § 3.

En gijlieden leert, dat «*al die uiterlijkheden tegen*

«*den geest des christendoms strijden en den waren gods-*
«*dienstigen zin dooden*, en juicht met heiligschennigen spot er over, dat uwe «*doopelingen ook niet van voren*
«*en van achteren met olie, op het hoofd met balsem,*
«*aan neus en ooren met speeksel worden bestreken, en de*
«*duivel onder vreesselijke scheldwoorden en kruisen ook*
«*van hen niet wordt afgeblazen.*» Ev. K. 4 de Jrg. n°. 2.

Cyrillus spreekt met deftigen ernst over *de vereering van de overblijfselen der Heiligen* en de wonderwerken, waardoor het Gode behaagt ze te verheerlijken. *Katech.* XVIII. § 16; en over *de inroeping van hunne gebeden* en de opdragt aan God van de onzen *voor de overledenen*, als overtuigd zijnde, «dat het tot groote hulp aan hunne zielen verstrekken zal.» (*μεγίστην ὄνησιν πιστεύοντες ἔσεσθαι ταῖς ψυχαῖς*) *Katech.* XXIII. § 9, 10. En gijlieden noemt dit voortreffelijk gebruik een zinneloos bijgeloof, en beschuldigt onze Priesters hetzelve uit eene verachtelijke zucht tot tijdelijk gewin te hebben uitgedacht.

Cyrillus verheft *de roem van de kloosterorde* (*γνωριζετω καὶ τῶν μοναζόντων τό τάγμα τῆς ἁγνείας τόνἐσπίδοξον*) *Katech.* XII § 33, en de *engelachtige voortreffelijkheid* van het *Celibaat* (*ἀγγελικὸς γάρ ἐστιν ὁ στέφανος*) § 34. En gijlieden klaagt de kloosters aan als spelonken der bandeloosste ontucht, en ontziet u niet, uit haat tegen het Celibaat, onze geheele geestelijkheid te verguizen.

Cyrillus beschrijft met den vroomsten godsdienstzin de eerbiedwaardige plegtigheden onzer heilige Misoffeande. *Katech.* XXIII. En gijlieden zijt dermate van hem ontaard, dat gij datzelfde aanbiddenswaardig Offer, met den afschuwelijken naam van *vervloekte afgoderij* durft bestempelen.

Cyrillus eindelijk..... Doch waartoe meer? *Cyrillus* was Katholiek, Roomsch-Katholiek, Ultramontaan tot in het merg van zijn gebeente. En gijlieden..... wat zijt ge? —

En toch moet het lezen van *Cyrillus* doen blijken, dat eigenlijk de naauwgezette (!) Protestanten onbesproken aan de Overleveringen der Vaderen getrouw gebleven zijn!..... En *wij* zoeken de Vaders *daarom* uit hunne handen te houden, *omdat* wij de openbaarwording van de verregaande afwijkingen onzer rekkelijke (!!) Kerk vreezen, en «*er zaken aan het licht zouden ko-*«*men, die men der goede menigte liever wil verborgen* «*den!!!*» O! Lepidum caput! sed.....

G. K.

VERSCHEIDENHEDEN.

BEGROOTING DER STAATSBEHOEFTEN VAN 1844 EN 1845.

Het tegenwoordige oogenblik noodzaakt iedereen, zich met de geldelijke behoeften van den Staat bezig te houden; want iedereen is thans verpligt, zichzelven naar een door de wet gegeven maatstaf, buitengewoon aan te slaan. Geen wonder dus, dat iedereen de staatsuitgaven naauwkeuriger dan voorheen overziet, om toch eindelijk eens te weten, waar al die jaarlijksche millioenen blijven, die, helaas, altijd nog te-korten overlaten. De *Katholiek*, anders zoo weinig met de staatsuitgaven als met 's Lands Zee- of Landmagt zich bemoeijende, kon thans echter niet nalaten, een blik te werpen op die hoofdstukken der begrooting die de raming bevatten der uitgaven voor zulke onderwerpen, waarmede zijne roeping hem in eenig verband stelt, namelijk Eeredienſten en Onderwijs. Hij meent, zijnen Lezers geene ondienst te doen, door hun het onderstaande mede te deelen. Wij geven de uitgaven op, zoo als zij voor 1844 toegestaan zijn. Wij hebben ook, omdat dit voor de niet-ingewijden duidelijker scheen, uitgaven van verschillende artikels, en zelfs van verschillende afdeelingen, bijeengetrokken: de vergelijking der Begrootingen van de beide Departementen van Eeredienst zal daardoor gemakkelijker vallen.

Departement voor de zaken der Hervormde Kerken.		*Departement voor de zaken van de Roomsch-Katholijke Eeredienst.*	
I. Kosten van het Departement	*f* 34,250.00	I. Kosten van het Departement	*f* 26,528.00
II. Kosten van het *bestuur* van de Hervormde, Lutersche en Remonstrantsch. Kerken	46,300.00	II. Kosten van het bestuur van de R. K. Eeredienst.	28,082.00
Transportere	*f* 80,550.00	Transportere	*f* 54,610.00

Departement voor de zaken der Hervormde Kerken.

Transport	*f*	80,550 00
III. Kosten van het personeel der Leeraars. A. Traktementen :		
a) van de Hervormde Predikanten . . .		1,060,037.00
b) van de Lutersche		37,140.00
c) van de Doopsgezinde.		9,900.00
d) van de Remonstrantsche.		19,900.00
e) voor nieuwe standplaatsen, verhoogingen en toelagen		10,000,00
f) bezoldiging van Kandid. en Hulppredikers		4,600.00
B. Kinder,-School-en Akademiegelden		157,600.00
C. Burgerl. en Kerkel. pensioenen en afloopende betalingen.		184,153.00
IV. Kweeksch. der Godgeleerdheid voor de Evangelisch - Lutersche en Remonstranten		8,300.00
V. Toelagen aan Leeraren en Kerkelijke bedienden, en onderstandsgelden tot opbouw of herstel van Kerken en Pastorijen		50,857.00
VI. Kosten van het Israëlitisch Kerkgenootschap.		28,550.00
Totaal der begrooting van het Departement. . . .	*f*	1,651,587.00

Departement voor de zaken van de Roomsch-Katholijke Eeredienst.

Transport	*f*	54,610.00
III. Kosten van het personeel der Leeraars. *a*) Vaste jaarlijksche competent., traktement., toelagen en verdere bezoldigingen		386,562.00
b) Personele toelagen of tijdelijke onderstand ten behoeve van de oude ziekelijke, buiten dienstgestelde Geestelijken, gesupprim. Kloosterlingen en Religieusen		5,100.00
c) Pensioenen. . . .		54,672.00
IV. Kweeksch. der Godgeleerdheid. De *f*6,000 of 7,000 die hier aan verstrekt worden, zijn reeds begrepen in N°. II.		
V. Onderstand ten behoeve van Kerkelijke Gemeenten en Kerkfabrijken		52,170.00
VI. Kosten van het Jansenistisch Kerkgenootschap : *a*) Kosten van het bestuur		4,300.00
b) Kosten van het personeel der Leeraars.		6,300.00
Totaal der begrooting van het Departement. . . .	*f*	563,714.00

Departement van Binnenlandsche Zaken.

1e AFDEELING. *Onderwijs.*

1. Traktementen enz. der algemeene ambtenaren voor het onderwijs.	*f* 6,400.00
2 Drie Hooge Scholen.	260,319.00
3. Nog benoodigd wegens het opgeheven Athenaeum te Franeker.	2,000.00
4. Latijnsche Scholen, Gymnasia, Kollegien en Athenaeum te Maastricht.	43,084 00
Lager Onderwijs.	
5. Provinciale Commissien (Schoolopzieners)	32,450 00
6. Jaarwedden en verdere beloonigen aan onderwijzers.	136,889 00
7. Verschillende hulp en aanmoedigingsmiddelen. .	45,050 00
	f 526,192.00

Wij laten hier eenige opmerkingen volgen: daar zijn er meer te maken, doch deze laten wij over aan ieder, die zich met de bovenstaande cijfers wil bezig houden.

Bij de onkosten voor het personeel der onkatholieke Leeraars hebben wij ook de burgerlijke pensioenen opgegeven, omdat wij ze van de kerkelijke niet konden scheiden; doch het bedrag dier burgerlijke pensioenen kan niet groot zijn en behoeft het oordeel over het eindcijfer niet aanmerkelijk te wijzigen. — Men zal opgemerkt hebben, dat er geene som is uitgetrokken voor kweekscholen der Godgeleerdheid bij de Hervormden deze bestaan ook niet. Maar daarentegen bestaan er drie godgeleerde Faculteiten, eenen aan iedere Hoogeschool; zoodat de Hervormde Godgeleerdheid haar aandeel heeft aan de *f* 260,319 die aan de Hoogescholen worden te kosten gelegd. De begrooting van het Departement moet dus nog met eene aanzienlijke

som vermeerderd worden. — De begrootingen der beide Departementen van Eeredienst beloopen zamen eene som van *f* 2,215,303, waarin de Katholieken deelen voor *f* 553,114, dat is voor nog geen vierde van het geheel. — Aan de Jansenisten, omtrent vijf duizend zielen sterk, worden uitbetaald *f* 10,600 dat is ruim *f* 2 per hoofd : aan de Katholieken vijf en een halve tonne gouds, dat is een halve gulden per hoofd. — De begrooting voor het onderwijs ten bedrage van *f* 526,192, valt zeker voor meer dan vier vijfde in de beurzen van niet-katholieken, immers Katholieke Professoren aan de Hoogescholen, en, buiten Noord-Braband en Limburg, Katholieke Leeraren aan de Latijnsche scholen en Gymnasien, Katholieke Onderwijzers in de lagere scholen, Katholieke Schoolopzieners zijn — uitzonderingen. Zal dan de gelijkheid der gezindten in Nederland altoos maar een regt blijven, nimmer eene bestaande zaak worden?

HOE DE GODSDIENST-GEZINDTE VAN DE AANZIENLIJKEN DES LANDS IN STAND MOET GEHOUDEN WORDEN.

Bosveld zeide den 20 Maart 1797, in de Nationale Vergadering: (1) «Het is, namelijk met de Protestanten geheel anders gelegen, dan met derzelver Roomsgezinde medebroeders: volgens het beginsel der Roomsche Kerk is, en blijft er altijd (om nu niets anders op te haale) een band van vereeniging en subordinatie, waardoor de Paus, de Bisschoppen, de mindere geestlijkheid en de leken, aan malkanderen verknogt, verbonden, en als geconsolideerd zijn, tot een geheel en onverdeeld lichaam; hetwelk gewoon is de belangen van hunne Catholijke Kerk eendrachtig voor te staan, door zoo velerhande wegen en middelen, als de

(1) *Dagverhaal der handelingen der Nationale Vergadering. D.* 5. bl. 340.

geschiedenissen ons alomme aan de hand geven. Het gevolg hiervan is, dat zij natuurlijk vereenigd blijven, want daar een erkend gezag spreekt, blijft er noch deliberatie noch keuze over. Maar de meerdere vrijheid, welke de Protestanten gemeend hebben zig in den godsdienst te moeten toeëigenen, maakt, dat onder dezelve geene, dan eene vrijwillige vereeniging plaats heeft; waarvan derhalve het gevolg is, dat zoodra zich eenige dweepzieke, finatique, of heethoofdige scheurmakers onder hen kunnen vermengen, of wanneer factiezugtige partij-makers, bij eene ondoorzigtige meenigte gehoor vinden en van den toon geven kunnen; (waarvan immers de geschiedenissen ook al voorbeelden opleveren?) Dat dan, zeg ik, de ergerlijke, en voor den godsdienst volstrekte ruïneuse scheuringen onvermijdelijk zijn. Scheuringen, die te gelijk allerverderfelijkst voor de burgerlijke welvaart, zoo het gezag der burgerlijke overheid niet tusschenbeiden kome, en dit kwaad stuite. Van welke noodzakelijkheid des burgerlijken gezags in kerkelijke zaken, ik straks nader spreeken zal. Thans doe ik maar zien, dat, door de, bij de commissie van 't geproponeerde misure, indien ze aangenomen en in 't werk gesteld wierde, de geheele Gereformeerde godsdienstoeffening totaal gescheurd, en in 't verderf gestort zou worden niet anders, dan of men dit effectivelijk bedoeld hadde; 'twelk nochtans het oogmerk dezer vergadering niet zijn kan.»

«Dit voor de Gereformeerden verderfelijk gevolg dezer misure, is te meer te dugten, daar het middagklaar te voorzien is, dat daaruit een volslagen gebrek aan bekwame en welgeoefende Predikanten zal ontstaan. De schraalheid hunner belooning, met de tegenwoordige levenswijze, en de duurte der levensmiddelen vergeleeken, heeft in dit land reeds een gebrek van aankomelingen veroorzaakt, dat zich al sedert eenigen tijd heeft doen gevoelen.»

«De onzekerheid waarin de Natie, door deze onze Deliberatiën gebragt wordt, heeft daaraan ook al geen dienst gedaan. Wij hebben door eenen onzer bondigste Redenaars hooren

zeggen, dat er in de Gereformeerde kerk reeds 150 Predikants plaatsen vacant zijn. Ik heb dit niet nageteld, maar het komt mij in het geheel niet onwaarschijnlijk voor. Doch wat zal het dan wezen, indien het onderhoud, waarvan wij thans spreken, en hetwelk ten minsten nog vast en regulier was, eens geheel opgezegd wierde, zoodanig, dat een Predikant zou moeten afhangen van 't genoegen en welbehagen van eenige uit zijne gemeente, naar welker begrippen, naar welker caprices en fouten zelfs, hij zig zou moeten schikken? — Of wel van arme lieden, die hem van hunne armoede zullen moeten onderhouden? — Is het in een land als dit, 'twelk zoo vele onderscheiden middelen van bestaan oplevert; — in een land, 'twelk grenst aan andere landen, waarin men, door den tijd, alle burgerlijk geluk verwagt; — is het vraag ik in zulk een land te verwagten, dat jonlingen van eenen edelen inborst, zig aan dit vooruitzigt zullen willen onderwerpen? — Is het met moogelijkheid te vermoeden, dat gegoede ouders, van deeze zoo vernederende omstandigheid bewust, hunne zonen tot eene zoo moeijlijke, en in haare burgerlijke gevolgen zoo onvrugtbare studie zullen aanzetten, en daartoe de kosten willen dragen? Zal een edelmoedig vader, die het tijdelijk geluk zijner kinderen behartigt, hen opvoeden tot eene amptsbediening, welke in onafhangelijkheid hen, beneden den geringsten neering doende burger zou verlaagen?— Kan men, ter goeder trouwe willende spreeken, ontkennen dat het gevolg hiervan ontwijfelbaar zal weezen, dat er, ten dienste der Gereformeerden, geene andere, dan eenige onkundige, niet onderwezen, niet beproefde, en zelfs kwalijk opgevoede subjecten zullen overblijven, die onbekwaam, en zelfs schadelijk zullen zijn, voor het werk, waartoe zij zig voordoen, en die dus, geene de minste achting bij de beschaafde menschen zullen hebben noch meriteeren.»

DE WONDERBARE GEBEURTENIS RAKENDE DE KATHOLIEKEN TE TIPESA IN AFRIKA.

Het volgende verhaal is ontleend uit eenen thans nog levenden schrijver. Bij het vele spreken en schrijven voor en tegen de wonderen in de Katholijke Kerk, is het zonder twijfel belangrijk genoeg, de aandacht van Roomsch en Onroomsch daarop te vestigen. Wat of thans of voor 14 eeuwen gebeurd, voor den vriend van waarheid is zoo iets hetzelfde. De vertaler bezit de bronnen niet, waaruit de schrijver geput heeft, en waarvan hij er eenigen aanhaalt. Hoe naauwkeurig dus de schrijver is te werk gegaan, kan de vertaler niet beoordeelen. Nogtans, het behoeft geene verzekering, dat de gebeurtenis zelve geschiedkundig waar is, mogt de schrijver de eene of andere kleine omstandigheid, op te weinig gezag aangenomen hebben, aan de hoofdzaak verandert dit niets en daarop zal dan waarschijnlijk door dezen of geenen wel opmerkzaam gemaakt worden. De gebeurtenis zelve zal daardoor nog meer tot kennis van het algemeen komen, zoo als zij het waarlijk ook verdient, en juist dit was de bedoeling van den vertaler, toen hij met zijne gedachten daarop getrokken wierd.

Vooraf deze korte inleiding.

Het noordelijk Afrika, zoo ver het de oude Romeinen hebben bezeten, namelijk het gebied van Carthago met de beide Numidien en Mauritanien, thans ten naasten bij het gebied van Tunis, Tripoli, Algiers, Barbarije en Marocco werd van af de tweede eeuw hoe langer hoe meer christelijk d. i. Katholiek. Zeker was de ketterij der Donatisten met hare afdeelingen en onderafdeelingen, sedert Constantinus, gedurende omtrent twee eeuwen aldaar ook zeer uitgebreid, evenwel de H. Augustinus Bisschop van Hippo had het geluk door zijne alles overwinnende zacht-

moedigheid en liefde gepaard met eene diepe geleerdheid velen dier afgedwaalden, in den schoot der Kerk terug te brengen. Dan door de verovering der Vandalen sedert 455 begon er over de Katholieke Kerk in die oorden eene vervolging los te breken, die de heidensche niet slechts evenaarde, maar nog overtrof.

De Vandalen trouwens, Germanen van afkomst, maar zonder de Germaansche edelmoedigheid, hadden wel het Christendom omhelsd, maar hunne ketterij, het Arianisme, en het protesteeren tegen de Godheid van Christus, sloot hen buiten de Katholieke Kerk. Liefdeloosheid en bitterheid tegen de Katholieken, het eigen kenmerk van het Arianisme, had zich ook aan de Vandalen medegedeeld, en steigerde dan ook hunne barbaarschheid dermate, dat het haast ongeloofelijk is, wat al de Katholieken in Afrika, Bisschoppen, Priesters en Leeken van hen hebben moeten verduren. Reeds onder Genserich, veroveraar van Noord-Afrika werden de Katholieken van hunne kerken beroofd, de Bisschoppen verbannen, en sommige geloovigen gemarteld en van het leven beroofd. Maar Hunnerich de zoon, en opvolger sedert 477, ging veel verder. Nu werden er duizenden mishandeld, gemarteld en geslagen. Het was ook onder de regering van Hunnerich, dat de gebeurtenis plaats had, die hier bedoeld wordt.

Hunnerich namelijk wilde de stad Tipasa (thans Titas), eene toen vrij volkrijke en bloeijende plaats, in het westelijke Numidien, en aan zee gelegen, dekatholiseren niet alleen, maar ook aan de ketterij van Arius verbinden. Te dien einde moest zich aldaar een Ariaansche Bisschop vestigen, en van de Vandaalsche middelen gebruik maken, ter bereiking van des Koning doel. Zoodra nu de inwoners van Tipasa het oogmerk des Konings vernamen, vlugtte alles, wat slechts vlugten konde, over zee naar Spanje. Nogtans niet allen konden ontkomen, en zoo vond dus de

Ariaansche Bisschop Bylimandes nog al vele menschen in de stad. Zijn oogmerk echter konde hij bij deze niet bereiken. Want allen weigerden standvastig, Jesus Christus te verloochenen, zij wilden geene kerkelijke gemeenschap met den Bisschop houden, ja zelfs vlugtten zij reeds, wanneer zij hem van verre zagen. Aan dit alles ergerde zich de Ariaansche Bisschop niet weinig, en daar hij vroeger secretaris van den Patriarchaal-Bisschop Cyrilla geweest was, welke als zoodanig zijnen zetel in de hoofdstad had, waar de Koning woonde, zoo ontvlamde ook deze Bisschop in woede, en wist tevens zijnen geest aan den tot gruwzaamheid reeds al te genegen Hunnerich, mede te deelen. Deze dan zond eenen overste met eene schaar soldaten naar Tipasa, en gaf hun den last mede, allen bewoners van Tipasa en van de omstreken de regterhand af te kappen en hun de tong uit den hals te snijden.

De landbewoners dus werden door de soldaten in de stad gedreven en met de burgers, op meerdere openbare pleinen, bijeen vergaderd. Hierop werd hun het vonnis des konings over hen aangekondigd, met de bijgevoegde belofte nogtans, dat hij, die zonder dralen tot de Arianen wilde overgaan, verschoond zoude blijven. Lezer! denk u eens levendig dit alternatief. Welke bedreiging van de eene zijde! hoe veel ellende, hoe vele smarten! welk jammerlijk leven, of welk een akelige dood vertoont zich hier van nabij aan onze oogen. Van dit alles konden eenige schreden, die zij slechts naar de andere zijde, tot de Arianen, hadden te maken, hen bevrijden. Gij vooral, Katholieke lezer, die hier uwe geloofsgenooten, uwe broeders en zusters in Jesus Christus aanschouwt, denk u eens hunnen toestand. Beeft gij niet bij het zoo oogenschijnlijk gevaar, waarin deze zoo hard beproefd wordende Christenen zich bevinden? Zie eens in uw eigen hart; vreest gij niet, dat sommigen, dat velen

lafhartig uit den kring des jammers tot dien der zoo bekoorlijke vrijheid zullen overgaan? Of dat zij ten minste, bij de volvoering der aangekondigde straffen, zullen bezwijken, afvallen en hunnen Verlosser verloochenen? Waarlijk, het zoude zoo ongeloofelijk niet wezen, indien dit van sommigen, zelfs van meerderen, vermeld werd. De ondervinding, helaas! van vroegere en latere tijden, zelfs nog in onzen tijd, toont ons maar al te veel soortgelijke ongetrouwheid, soortgelijke liefde tot aardsch schijngeluk. Dan, die gij hier voor u ziet, Katholieke of Onkatholieke lezers, deze zoo hard beproefden maken te zamen eene heldenschaar uit. Er was, zoo zegt de schrijver, waaruit ik mijn verhaal overneem, en wiens woorden te betwijfelen wij geenen grond hebben, er was onder de talrijke menigte geloovigen niet een, die zijn geloof verzaakte. Aan allen werd dus ook het onmenschelijk bevel van den tiran voltrokken: de tong werd hun uit de keel gehaald en uitgesneden, en de regterhand afgeslagen. Allen verheerlijkten Jesus, de Zoon Gods, voor de menschen, door hunne belijdenis, door hunne verminking, door hunne smarten. Op niemand van hen vermogt iets de verleiding, noch de vrees, noch het gevoel der pijnen. Wat zij van God ontvangen hadden, stonden zij allen ter eere van God en Jesus gewillig af. Liever leven zonder hand, zonder tong, liever zijn leven in gevaar stellen en sterven, dan meineedig worden en zijnen God verzaken; deze gedachte bezielde hen allen, en God, die hun dezen geest had gegeven, gaf hun ook, dat zij er aan getrouw bleven. Wat dunkt u, lezer, wanneer hier mijn verhaal eindigde, moet niet reeds zoodanig gedrag van zoo vele menschen onze hooge bewondering tot zich trekken, en verdient hetzelve niet boven de heldendaden van Grieken en Romeinen bekend te wezen? Dan nu eerst begint eigenlijk die verschijning, door welke deze helden zoo beroemd zijn geworden; niet als of hunne deugd nog op hardere

proef gesteld is, en zij nog grooteren heldenmoed betoond hebben, integendeel, van twee uit deze schaar moeten wij bekennen, dat zij bij eene bekooring, die mindere kracht schijnt te vereischen, bezweken zijn. Maar deze belijders van de Godheid van Jesus Christus zijn daarom zoo befaamd geworden, wijl aan hen iets gebeurd is, hetwelk in de geschiedenis zonder weêrga is, en daarom juist door sommigen niet geloofd wordt. Ziet hier, lezers, wat vermeld wordt.

God, die op den natuurlijken weg den menschen het vermogen om te spreken geeft, door het vrije gebruik der tong, gaf aan deze heldenschaar de gaaf te spreken, ondanks zij van het natuurlijk hulpmiddel, de tong, beroofd waren. Al deze belijders spreken tot aan het einde huns levens, duidelijk en verstaanbaar, even als ieder ander mensch. Ja zelfs een doofstomme onder hen, die vroeger geen ander dan onverstaanbaar geluid had kunnen geven, was nu aan de anderen gelijk geworden, met luide, met verstaanbare stem loofde en prees nu ook hij de goedheid van zijnen God, die hem datgene wat hij voor God geofferd had, nu dubbel wedergaf.

Welken indruk deze verschijning op de Vandalen gemaakt heeft, vind ik in mijnen schrijver niet vermeld; zoo iets is voor ons ook slechts bijzaak, wij volgen den schrijver, ten einde het vermelde eenigzins nader te staven, en voor onze lezers als eene werkelijke gebeurtenis aanneembaar te maken.

Na de hun aangedane mishandelingen, zoo wordt door mijnen leidsman verder verhaald, vonden zeer vele dezer belijders gelegenheid, het Vandaalsche rijk te verlaten. Zij gingen over in het keizerrijk en verstrooiden zich door hetzelve, leefden aldaar nog jaren lang, en waren op deze wijze even zoo vele wandelende, maar levende gedenkteekens en getuigenissen der wonderheden Gods, wiens magt zij in alle landen, waar zij kwamen, ook onwillekeurig ver-

kondigden. Omtrent zestig van hen gingen naar Konstantinopel, de hoofdstad des keizerrijks. Zij werden aldaar eervol ontvangen, verkregen rijkelijk onderhoud en keerden zelfs, toen de vervolging ophield, niet eens in hun vaderland terug. Onder deze 60 waren Bisschoppen, andere geestelijken en ook een Subdiaken, met name Reparatus, die wegens zijne uitstekende deugden bijzonder geëerd en zelfs aan het hof van den keizer niet zelden geroepen werd. Op hem vooral beroept zich Victor van Vita, bij het verhaal van deze buitengewone gebeurtenis. Men ga, zegt deze Bisschop van Vita, naar Konstantinopel; aldaar vindt men in het keizerlijk paleis den Subdiaken Reparatus, die, hoewel geene tong hebbende, zoo als ieder een zich met eigen oogen kan overtuigen, nogtans even zoo duidelijk en volmaakt als ieder ander spreekt.

Over de echtheid van deze ongehoorde geschiedenis, zoo gaat de Schrijver voort, zweeft niet de geringste historische twijfel. Reeds het getuigenis van den vromen en geleerden Victor was alleen voldoende voor ons, maar hetzelve wordt nog door het daarmede overeenstemmende verhaal van gelijktijdige en spoedig daarop bloeijende geschiedschrijvers bevestigd. Deze wonderbare gebeurtenis wordt ons verhaald door Evagrius den Scholastiek. Van haar maken gewag de redelijke en onbevangen Procopius in zijne geschiedenis van den Vandaalschen oorlog; de zoo bedachtzame en waarheidminnende Comes Marcellinus in zijn kronijk. Nog eene menigte andere oorkonden, zoo als b. v. de brieven van Gregorius den Groote gewagen er van en leveren onwederlegbare bewijzen voor hare echtheid. Wij bezitten nog eene verordening van den Keizer Justinianus (*edictum perpetuum*) waarin hij daarvan melding maakt, en waarin de Keizer verklaart, dat hij nog twee dier belijders gekend, hen gezien, en hoewel zonder tong, heeft hooren spreken. Onder de wolken van getuigen en getuigenissen, is bij-

zonder merkwaardig Aeneas van Gaza en zijn verhaal. Deze man, een aanhanger der Platonische school, was uitmuntend in geleerdheid zonder vooringenomenheid en partijgeest, dus geschikt ter beoordeeling van zoo eene zaak. Hij bloeide nog onder de regering van Keizer Zeno, bij wien de voornoemde Reparatus zoo dikwerf kwam; in zijne in den vorm van een dialoog opgestelde verhandeling over de onsterflelijkheid der ziel en de verrijzenis des ligchaams, verhaalt hij ook deze aan de geheele toenmalige wereld bekende verschijning. Ik zelf, dit zijn zijne eigene woorden, ik zelf heb ze gezien, met hen gesproken, en hen hooren spreken. Ik was begeerig te onderzoeken, of misschien na verlies van het spreekorgaan deze duidelijke en verneembare taal door eenig ander middel te weeg gebragt werd. Ik liet hen dus den mond openen, want op mijne ooren alleen wilde ik niet vertrouwen: ook van mijne oogen meende ik gebruik te moeten maken, en nu zag ik, dat hun waarlijk de tong uit den wortel uitgescheurd was. Ik was buiten mij zelven van verwondering. Onbegrijpelijk is het niet alleen, dat zij zonder tong spreken, maar zelfs ook dat zij na zoo eene gruwzame behandeling nog leven kunnen. Zoo ver Aeneas. Aan dezen Aeneas hebben wij nog eene andere niet minder merkwaardige omstandigheid te danken, die Victor stilzwijgend voorbijgaat: namelijk dat de gaaf, te kunnen spreken, hun eerst drie dagen na de volvoering van het vonnis, verleend is. Ook dit word vermeld, dat twee van deze schaar, die aan de bekoring tot onzuiverheid minder tegenstand boden, dan aan de bedreiging en marteling, dadelijk na hunnen val in de zonde, de gaaf van te kunnen spreken, hebben verloren.

Zie daar, lezer, het verschijsel aan de Christenen te Tipasa. Ik vrees niet, dat gij hetzelve zult aanzien voor iets, dat niet verdient in 't geheugen terug geroepen, ter

kennis van de menschen gebragt te worden. Zie hier ook nog eene aanmerking uit denzelfden schrijver, waaruit ik mijn verhaal heb genomen.

In de jaarboeken der Volken, zegt hij, komt menige gebeurtenis voor, die, hoewel niet op den gewonen weg der waarschijnlijkheid liggende, nogtans algemeen aangenomen, en als waarheid geloofd wordt, omdat zij op onwederlegbare getuigenissen steunt. Meer historisch begrond, door geloofwaardigere getuigenissen bevestigd, op meerdere oorkonden rustende, dan de wondergaaf der zonder tong sprekende Afrikaansche belijders, is er in de geheele geschiedenis geene andere historische daadzaak. Het wonder, het teeken gebeurde niet aan eenen enkelen; het geschiedde niet in het donker, in het verborgene, maar aan zeer velen en voor de oogen der geheele wereld. In Konstantinopel, de hoofdstad en het groot schouwtooneel der toenmalige wereld, wandelden zestig van hen rond; en daar zij voor het grootste gedeelte eenen hoogen ouderdom bereikten, zoo konde het verschijnsel door alle menschen, door christenen en heidenen, door katholieken en ketters, door de grootste verstanden met bedaardheid en koelbloedigheid onderzocht worden, en wel, wat hier verdient bemerkt te worden, niet slechts eene keer of gedurende eenen dag, maar herhaalde malen gedurende eene reeks van jaren. Dan niet eene stem kwam er tegen op. Hij, die thans eene gebeurtenis verwerpen wil, welk gedurende eene geheele eeuw van de geheele wereld, van alle klassen van menschen, van alle standen van de Kerk, van de geschiedschrijvers, van wijsgeeren en dichters, ja van de wetgevende magt, als waar, als gebeurtenis aangenomen is, zoo iemand moet ook den moed bezitten, indien hij consequent handelen wil, de geschiedenis der geheele wereld, met de trapswijze zich ontwikkelende gebeurtenissen, te verwerpen en voor fictie, voor droomen, die geen gehalte hebben, d. i. in de wer-

kelijkheid nooit gebeurd zijn, aan te zien, en hiermede overeenkomstig te handelen, te leven, te sterven.

Wenscht gij nu nog, Lezer! het oordeel te hooren, over de geloofwaardigheid dezer gebeurtenis uit den mond van eenen ongeloovigen, van eenen Gibbon, wien het waarlijk aan geen verstand ontbrak, zoo dient hierop, dat hij alle, deze gebeurtenissen rakende, getuigenissen aanhaalt, en de historische geloofwaardigheid van dezelve bekent, en betuigt, niets te weten, waardoor dezelve krachteloos te maken zijn.

Denk echter niet, dat Gibbon daarom geloovig geworden is; daartoe wordt meer vereischt, dan een groot verstand, daartoe is opregtheid des harten noodig, daartoe is noodig oplettendheid op de stem des gewetens, honger en dorst naar het hoogere, wat de aarde niet geven kan, daartoe wordt vereischt de genade Gods. Niemand kan tot mij komen, ten zij mijn hemelsche Vader hem trekke, zegt Jesus Christus. Zie hier, hoe Gibbon zijn gedrag wil regtvaardigen: het hardnekkig gemoed van eenen ongeloovige wordt door eenen geheimen, ongeneesbaren argwaan beschut, en zal zelfs door het oogenschijnlijkst bewijs van een Anastasiaansch wonder niet bewogen worden. Zoo de eigenzinnige man.

Waarlijk zoodanige gesteldheid des harten, als hier Gibbon vertoont, zal elk naar waarheid dorstend, aan eene voorzienigheid geloovend hart, een hart, dat waarlijk aan God gelooft en naar God haakt, te veroordeelen zich genoodzaakt gevoelen. Er wordt iets grondigers, iets het hart meer bevredigends vereischt, om deze gebeurtenis voor bedrog, ja zelfs om het verschijnsel voor natuurlijk te verklaren.

ONPARTIJDIG WOORD VAN EEN' GEREFORMEERDE.

Er bestaat in ons land eene partij, welke er voortdurend op uit is, de Katholieken te grieven en te krenken. Haar zijn dienstbaar laster en scheldwoorden, verdraaijingen en hatelijke aantijgingen, fabeltjes en vertelsels. Treurig is het, dat dit alles aangewend wordt door sommiteiten van Neerland's protestantsche geleerdheid, door mannen, die willen geacht worden, met de lezing en studie van het Evangelie doorvoed te zijn. Week bij week wordt aan de zigtbare gemeente verteld, wat in den loop van acht dagen door die mannen in het verborgene is gedacht, en uitgedacht, en vertaald en overgenomen en gewerkt, alles betrekkelijk het Evangelie. En velen in de gemeente gelooven het, en leven door het geloof aan die boodschappen van vooroordeel en verfoeijing en afschuw voor de Katholieke Kerk en leer; want Evangelie en Katholieke Kerk zijn, naar dier mannen zeggen, in volslagene onderlinge tegenspraak; de Paus van Rome moge geen Antichrist meer heeten, hij is toch voor het minst Belial, en de pausgezinden zijn of onnoozele halzen, of jesuiten, dat is Belials kinderen of kinderkens. Zóó wordt de vrees en de blijdschap en de haat dier mannen, de vrees en de blijdschap en de haat van velen in de gemeente; en wat zij gevoelen, gevoelen ook velen in de gemeente, en wat zij wenschen, wenschen velen in de gemeente: en zóó bestaat in de Evangelische kerk onafhankelijkheid van oordeel, eigen onderzoek, zelfstandige vrijheid!

Het publiek zal uit een der volgende n^{os}. van den Katholiek de gelegenheid hebben, om te oordeelen of die mannen zelve, die zich zoo als denkers voordoen, in hun denken en werken zelfstandig zijn, dan wel of zij van elders, ten minste voor een groot gedeelte, dat fraaije ontleenen, hetwelk zij als eigen werk den argeloozen opdisschen. Wij hebben daarover zoo het een en ander in voorraad en op zijn' tijd zal het van ons bijzonder een publiek eigendom worden.

Thans deelen wij een woord meê, elders door een Pro-

testant uitgesproken, dat niet weinig afsteekt bij de woorden, die *hier* door Hervormden en Gereformeerden gesproken worden. De heer *Pellis* zeide in den Grooten Raad van het Zwitsersche Kanton Waadland, ter gelegenheid van het indienen van onderscheidene verzoekschriften om den Katholieken hunne vrijheid van godsdienst te ontnemen:

«Noch het Katholieke volk, noch de Katholieke Geestelijken hebben, sedert de vestiging van het Kanton, de minste aanleiding tot klagte gegeven. Daarom verklaar ik mij met nadruk tegen alle hun aan te doen letsel. Het is daarenboven ten hoogste onregtvaardig, den Katholieken hunnen ijver voor de uitbreiding hunner Kerk tot een verwijt te maken. Besteden wij Protestanten niet millioenen gouds en zilver, om — proselieten te maken? Hebben wij niet een eigen zendelings-genootschap in ons midden, welks kweekelingen wordt opgelegd, zich in de gansche wereld te verbreiden en haar te protestantiseren? Hebben wij niet Bijbelgenootschappen, aan welke het ten pligt gesteld is, *de heilige schriften en* VROME TRACTAATJES bijzonder ook onder de Katholieken te verspreiden, bij wie nogtans NIET GOEDGEKEURDE BIJBELS verboden zijn? Men klaagt, dat velen der onzen tot de Katholieke Kerk overgaan! Maar dit mag der Katholieke Geestelijkheid niet alleen worden toegeschreven. Hoofdzakelijk komt dit voort uit den tegenwoordigen toestand der Protestantsche kerken bij ons, uit de twisten, uit de verdeeldheden, welke op eene zoo jammerlijke wijze onder ons zijn uitgebarsten. In Lausanne alleen hebben wij van acht tot tien verschillende protestantsche kerken gezien! Allen zeggen: «De Bijbel alleen; het geloof «door den Bijbel alleen» maar komt het er toe, dat men over dat geloof eene verklaring heeft af te leggen, dan zijn zij allen verscheiden, zij scheiden zich af, verstaan elkander niet meer! Onze geestelijken zijn het zelven niet eens! Weshalve al degenen, die tot de Katholieke Kerk overgaan, bekennen, dat zij rust voor hun hart, en voor hunnen geest zekerheid en het GEZAG eener Christelijke,

»in zich zelve vereenigde Kerk gezocht en gevonden hebben. »In de Protestantsche kerken hadden zij geene gerustheid »gevonden, daar niet meer te weten is, wat zij gelooven, »en de kerkdienaren onder elkander verdeeld zijn. De be»vinding hiervan had hen, in hunne behoefte aan het gods»dienstige, gewekt, en naar de Katholieke Kerk gebragt.«

Der Katholik, 31 Jan. 1844.

BOEKAANKONDIGING.

Handboek tot de Algemeene geschiedenis der wereld voor Katholieke Scholen en Huisgezinnen. — Bewerkt volgens de handboeken van Annegarn, Dölinger, Wiedemann *en anderen — Uit het Hoogduitsch, naar de tweede verbeterde en vermeerderde uitgave. — Eerste Aflevering: Oude Geschiedenis.* — Te Almelo bij *J. F. Sommer.* 1843. Kerkelijk-goedgekeurd. — bl. 108 in Groot 8°.

Met genoegen kondigen wij de vertaling van dit handboek aan, wijl door dezelve te gemoet gekomen wordt in eene dringende behoefte. Geen vak van wetenschap heeft onder de handen der partijzucht zooveel geleden als de geschiedenis, vooral sedert de zestiende eeuw. Er heeft als eene zamenzwering bestaan, om haar te vervalschen, te verminken, te misduiden. De latere tijd, waarin men begonnen is de oorkonden zelve te raadplegen, heeft ontelbare inmengselen, uitlatingen, misduidingen aan den dag gebragt, en nog worden, bijna iederen dag, andere verkeerdheden van dergelijken aard ontdekt en openbaar gemaakt. De vorderingen in de geschiedkunde, zoowel als in de natuurwetenschap, hebben de zigtbare strekking, om de Katholieke Kerk in hare leer en instellingen, te verdedigen en te bevestigen, en wij moeten Gods weldadige Voorzienigheid over zijne Kerk dáárin dankbaar erkennen, dat deze vorderingen plaats hebben in een

tijdsgewricht, waarin alles buiten die Kerk op losse schroeven staat. Vele protestantsche geleerden, inzonderheid in Duitschland, hebben tot die geschiedkundige vorderingen aanmerkelijk bijgedragen, en tallooze ongetrouwheden en dwalingen hunner partijdige voorgangers verbeterd: niet weinigen hunner zijn reeds ineermalen in den *Katholiek* met eere genoemd. Het gebeurt echter nog dikwijls, dat zij niet *geheel* onpartijdig zijn, of dat zekere vooroordeelen, hen nog altoos verhinderen, sommige zaken helder te zien. Ook blijven er nog altoos over, die, of met haast of met haat, de geschiedenis schrijvende, de oude gebreken niet hebben afgelegd en alzoo de oude verkeerdheden blijven voortplanten. Het spijt ons, dat wij onder de zulken zelfs *Ranke* moeten plaatsen, die nog onlangs in de *Historisch-politische Blätter* (12ter B. 10s Heft) over sommige voorstellingen in den 4n en 5n band zijner »*Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation*« naar behooren teregt gewezen is.

Daar nu de gevormde voortgang ten goede in de burgergewesten der wetenschap plaats heeft, is het van het grootste belang, denzelven ook in lagere kringen over te brengen, en er het gewone, het middelbare en lagere onderwijs in te doen deelen. Daartoe nu strekt het handboek, welks vertaling wij aankondigen, en dat wij daarom met vreugde welkom heeten op onzen grond. De eerste Aflevering, die wij thans aankondigen, bevat de *oude geschiedenis*, dat is de gebeurtenissen van de schepping der wereld tot de geboorte van Jesus Christus. Men begrijpt, hoe kort ineengedrongen hier alles zijn moet, daar het in honderd en zeven bladzijden vervat is. Niettemin kan het als *leerboek* zeer goed dienen, wanneer de onderwijzer zelf door uitgebreide studie zijne zaak goed magtig is: het leerboek bevat als het gebeente der wetenschap, de onderwijzer bekleedt het met vleesch enz. in de mondelinge voordragt. — De vertaling prijst zich aan door zuiverheid van taal, slechts zelden hebben wij op germanismen gestooten; doch hier en daar treft men verwarde volzinnen, en onnaauwkeurige uitdrukkingen, die, ook als zij in het oorspronkelijke

zijn, door den Vertaler hadden moeten verbeterd worden: b. v. bl. 5. reg. 4 *een paar*; bl. 25. reg. 2. van onderen «zijne drie zonen.» bl. 57. reg. 10. e. v. bl. 89. reg. 7. — Somtijds (doch dit is meer aan het oorspronkelijke te wijten) wordt er van iets als reeds bekend gesproken, daar toch nog geen gewag van gemaakt is. Gaarne hadden wij ook gezien, dat de zamensteller zich wat verder van de oud-klassieke beschouwing der staatsvrijheid verwijderd had; aan die beschouwing toch ligt een heidensch denkbeeld tot grondslag, of liever aan haar ontbreekt het christelijk element. Eenige andere aanmerkingen, die echter de waarde van het werk niet wegnemen, houden wij achter; en prijzen liever het goede, waarom wij dit handboek tot de algemeene geschiedenis dringend aanbevelen.

LETTERLOVER.

DE MENSCH.

Charissimi, nunc filii Dei sumus: et nondum apparuit quid erimus. Scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus: quoniam videbimus eum sicuti est. I Joan. III: 2.

Wie zijt ge, o zoon des stofs, die jammerklaagt langs de aarde
En schreijend uitbrak, toen het moederwee u baarde,
En schreijend nêergestort voor 't zeissen van den dood,
In 't moedergraf verbeidt naar 't jongste morgenrood?
Wie zijt ge op aard, waar damp en nev'len 't oog verblinden,
Waar ge in den bangen nacht geen voetspoor weet te vinden;
Wijd klinkt uw jammerkreet!..... u antwoordt 't roofgediert,
Dat, op uw bloed verhit, u om de schreden giert,
En angstig vlugt gij voort en hijgend doolt ge in 't ronde.
Daar springt gij in de rei der dartelende zonde,

En zwaait de feestbokaal, en duizelt om en om
Op 't maatgeluid, — of grijpt in 's broeders heiligdom
En met bebloede hand omklemt gij zijne schatten,
Als de adelaar zijn' prooi. Wat zoekt ge in 't stof te omvatten,
Dat wegstuift voor uw oog? In 't Niet keert alles weêr,
En gij, o zoon des stofs, wat, sterv'ling, zijt ge meer?....
. . . . . .
. . . . . .

Mijn God! is dan de mensch niet 't Beeldt'nis van uw Wezen
En 't Maaksel Uwer hand? Die, eens ten troon gerezen,
Den wereldschepter zwaaide aan Edens levensvloed,
En heel de luist'rende aard zag zinken aan zijn' voet?
Die in zijn Paradijs Uw Eng'len neêr zag komen,
Of in 't namiddaguur, bij 't wuiven van de boomen,
Omwand'lend met U-zelv', met U te spreken plag
En de orde van 't Heelal ontsluijerd voor zich zag,
Daar 't zuiverste genot hem 't schuldloos harte zwellen, —
En ieder aderslag hem nieuwe vreugd deed wellen,
En 't oog, door 't Paradijs geslagen in het rond,
De Bruid zag, hem gelijk, en alles schooner vond!...,

Is 't hooploos dan voorbij?... Zal 't nevelfloers der aarde
Den wereldkoning, die in Edens zonlicht staarde,
Het oog verduist'ren? 't wuft genot, daar hij in baadt,
Een liefde stillen, die oneindigheid verraadt,
Of rustloos hijgen doen, — en 't onverzaad verlangen
Te heeter uit doen slaan, om d'erfschat *weêr* te ontvangen?...
Verstooten Gunsteling, gij peilt uw somber lot!
Die gramme blik,... die schuld,... dat vroeger heilgenot!...
En balling zit ge dan aan vreemde vloeden neder,
En zucht, terwijl ge schreit, «'k zing Edens lied niet weder!»...
. . . . . .
. . . . . .

Beur 't hoofd ten hemel op! Gescheurd in 't wolkgordijn,
Gij zult, wat ge eenmaal waart, en méér nog zult gij zijn!
Reeds bloeit weêr 't Paradijs; weêr waaijen hemelgeuren
Door 't dart'lend lover; 't al herleeft; de bloemen beuren
Heur kruin omhoog; de boom des Levens heft zijn' top,
Met vruchten zonder tal, alom ten hemel op;
De bron van Eden, weêr aan 't wellen, voert u 't leven
In volle golven; 't zwaard, eens vlammend opgeheven,
Ontzonk den Cherub, — en voor 't eeuwenlang gezucht,
Ruischt zang en wiekgeklep der Eng'len door de lucht!

Zingt gij het Reddingslied met 't hemelkoor niet mede,
«Aan God zij glorie en op aard den menschen vrede!»
Zaagt gij niet 't God'lijk Licht, vóór de eeuwen voortgebragt,
De wolken scheuren in de starrelooze nacht,
Die 't droeve floers des doods de Schepping overspreidde,
Daar 't Al, in barensnood, 't herboringsuur verbeidde? —
Hij daalde uit 's Vaders schoot, die 't Leven in zich had;
't Werd Vleesch 't geheimvol Woord, dat alle woord omvat;
Dat scheppend uitging en bezielend voort blijft klinken;
Dat in aanbidding de Profeten neêr deed zinken,
Als ze in der eeuwen stroom, voorbij hun' voet gegaan,
Het hoorden;... in 't Geheim de ontgloeide blikken slaan,...
En 't overstelpend Lied, den boezem uitgebroken,
De Glorie zong van 't Woord, door 't gansch Heelal gesproken,
Waar 't tintelt in 't gestarnt, waar 't in de golven bruischt,
In 's afgronds donderstem aan d'afgrond tegendruischt,....
Door 't hart der aarde breekt,.. den Helvorst op doet springen,
Die weêrloos zich zijn' prooi voor eeuwig ziet ontwringen!....
Barst, wereld, barst in dank met al uw stemmen uit,
En loof Hem, loof uw' God, in eind'loos maatgeluid!

Nu weder vaart de Geest, van de enge boei ontslagen,
Op breeder vleugelslag ten hemel; opgedragen

Door 't stout Gcloof, stijgt hij verrukt, van licht tot licht,
En schouwt in 't hoog Geheim het God'lijk aangezigt, —
Den Vader, wiens Natuur hij in den Zoon ziet stralen,
En beider Heil'gen Geest, die vlammend neêr kwam dalen,
En liefde stortte in 't hart, dat off'rend zich verzaakt,
En in de smart des doods 't genot der liefde smaakt!
Ontzettende triomf, die in den dood doet leven!...
Aan 't Kruis-geklonken God! dat kan Uw Kruis slechts geven,...
Zijn takken schieten uit, ten hemel rijst zijn top,
En heel de aanbiddende aard vangt 't dropp'lend zoenbloed op!
Uw kreet, uw kreet van smart weêrklonk door 't hart der volken,
Zij willen met uw Kruis uw' weg op door de wolken
Tot U, tot U, die met uw wonden, eens bebloed,
Aan 's Vaders zijde straalt, — nog offert en ons voedt
Met 't eigen Bloed en Vleesch, opdat niet wij meer leven,
Maar offerend met U, met U ons-zelven geven,
Ons-zelv' vernietigen, wat Gij niet zijt, vertreên
En ademen in U, in 't Alomvattend Één!....

O Vader! rijz' die dag, dat 'k in Uw Woord mag lezen,
U kennen in Uw' Zoon, als 'k met Hem één zal wezen,
Beminnen in Uw' Geest!.... o Hemelen, ontsluit
Uw eeuw'ge poorten! Doof, o Zon, uw' fakkel uit!
Niet zuiver is uw glans, uw lichtgloed is mij duister;
Rijs, Zon der Eeuwigheid, ach rijs in al uw' luister!
Doorstraal, doordring mij; ach verteer dit stofgewaad,
Dat ik uw bronwel zie en in uw lichtstroom baad,
Dat 'k in u golvend, in de oneindigheid mij wieg'lend,
In Vader, Zoon en Geest mij-zelven wederspieg'lend,
Wegstroom in dat genot, wegsmelt in melodij,
U schouw, gelijk Gij zijt, in de eeuw'ge harmonij!

April 1844.

DE EDINBURGH REVIEW

EN

DE HEER E. B. SWALUE.

(*Vervolg van* D. V. bl. 81.)

Wij zijn aan het belangrijkste deel genaderd van ons onderzoek: wat zegt de Heer SWALUE van de zaak? Van den Engelschen Schrijver hadden wij gezien, dat hij de onoverwinnelijke kracht der Katholieke Kerk erkende, maar van dit wonderbare *feit* geene bevredigende *uitlegging* wist te vinden, zoo dat hij, in de engte gedreven, tot het wanhopig besluit kwam, dat over de godsdienst, als van onverstandelijken aard, geenzins te redeneren viel, en zij willekeur ten grondslag had van haar langdurig bestaan. Thans zullen wij voor het eerst de *uitlegging* des heeren SWALUE vernemen; want hetgeen hij over het *feit* heeft aangemerkt, is niet van dien aard, dat men daardoor tot een bepaald begrip geleid wordt. Wanneer wij zijne bemerkingen dienaangaande eens allen lieten gelden, en op zijn zeggen aannamen, dat het Pausdom in de vijfde eeuw was begonnen, zouden wij nog eene geschiedenis overhouden van omstreeks dertien eeuwen, en nog altijd hem de vraag kunnen voorstellen: wat dan is dat Pausdom; van waar ontleent het die onvergelijkelijke kracht; en hoe heeft het, met dien aard welken men er in herkent, eenen zoo overlangen tijd kunnen duren? Wij hebben volstrekt niet noodig daar angstig mede te werk te gaan, en zouden den Heer SWALUE wel overvloedig te doen geven, wanneer wij hem

slechts vroegen, ons de Kerk eens uit te leggen, gelijk zij oogenblikkelijk voor ons bestaat. Want zoo de Kerk de bewijzen harer waarheid uit de geschiedenis ontleent, zij ontleent die daaruit niet alleen: óók gelijk ze gedurende onzen eigen leeftijd wordt waargenomen, beweert zij de kenmerken eener goddelijke instelling aan te bieden. Intusschen is het hier om hare geschiedenis te doen, en wel bijzonder om de kracht, die zich daarin openbaart; weshalve wij het niet ondoelmatig achten, om, eer wij de uitlegging van den Heer SWALUE ter toets brengen, een en ander op te merken, dat het gewigt van het uit te leggen *feit* meer kan doen gevoelen.

Van eene Kerk, die de beschaving van ons werelddeel heeft voortgebragt, te zeggen: zij is blind, zij is redeloos en onverstandelijk — is een gevoel uiten dat men behoorde te verbeteren, niet eene dwaling, waarin men vervallen is. Evenwel welke zekerheid en klaarheid hare geheimen hebben, het blijven geheimen; een hooger geest huwt zich aan den onzen; het is althans een niet te ontkennen feit, dat de Kerk geenszins op enkel menschelijke rede berust. «Romes heerschappij,» zegt een Protestantsch Schrijver, (1) «rust op *geloof*.» Dan voor zulk een ontzettend gebouw, schijnt geloof, wanneer men daar niets goddelijks in veronderstelt, een al te wankelende en zeer ligt te ondermijnen grondslag. Het geloof is vrij. Door een *act* van onzen wil kunnen wij de rede niet afleggen en krankzinnig wor-

(1) HERDER. Nog beter zegt een ander Protestant: «het punt van »uitgang» (voor het Katholicismus) «is een act van geloof, en, bij »gevolg, van personaliteit.» Vinet Essai sur la manifestation des convictions religieuses. p. 411.

den, doch met gelooven kunnen wij ophouden als wij willen; en ook de toestemming van ons verstand, die wij bepaaldelijk geloof heeten, volgt nog niet noodzakelijk, wanneer het bestaan der godsdienstige waarheid ons op het krachtigst is bewezen, en hare harmonie ten duidelijkste is getoond. Er moet zekere eenheid van verstand en wil plaats grijpen, opdat die daad van den geest volbragt worde. Met een zoo vrij en persoonlijk beginsel tot grond, schijnt alzoo dat eeuwen-oud bestaan van het Pausdom wel zeer wonderbaar. Vrije toestemming draagt dien grootschen en ten hemel klimmenden tempel der geschiedenis! Wat dan is er zoo bewegelijk als de menschelijke wil? Hij gaat om als eene luchtige vlam; en echter zie: millioenen en millioenen hebben aan dat Pausdom geloof geslagen; de eeuwen bruischten voorbij: en zij gelooven er nog aan! Wat is dat?.....

Het Pausdom, welk op dat geloof rust, is, men lette wel, niet het voortdurend bestaan eener slechts *algemeene* orde — als bij voorbeeld, dat er altijd zijn die leeren en die geleerd worden, die gebieden en die gehoorzamen; dat oorzaken steeds hare gevolgen voortbrengen; of wat meer dergelijke wetten er zijn, die zich door op- en ondergang der dingen ongestoord voortzetten, en op wier onbewegelijkheid het spel van 's menschen vrijheid berust; — neen, de orde, van wier duurzaamheid wij uitlegging vorderen, is, overeenkomstig haren vrijen oorsprong, eene zeer bepaalde, bij uitnemendheid persoonlijke orde, eene tot in bijzonderheden geregelde maatschappij, aan wier hoofd een mensch staat, dien men Paus of Vader noemt, en waarin de meer *algemeene* natuur van den staat met

het *persoonlijke* van het huisgezin vereenigd is. Het bovennatuurlijk *één*, dat zich hier kenmerkt, willen wij eens niet doen gelden, maar roepen de oplettendheid daarop, dat deze orde alleronzekerst zoude moeten zijn, en hier eene openbare maatschappij bijna zoo los staan als een bijzonder huisgezin. De wensch van Caligula, dat het Romeinsche volk maar één hoofd hadde, om het te kunnen afhouwen, behoefde van de vijanden en vervolgers der Kerk niet gevormd te worden: het hoofd is er. Men vernietige dien Paus en het is gedaan. Aan het stellig verlangen hiertoe heeft het waarlijk niet ontbroken; slechts herinnere men zich Luthers woedend gekrijsch (1), en bedenke, dat het vuur, waarvan hij de vulkaan was, ook vóór hem geblaakt heeft, en nog blaakt. En hoe menige, zoo inals uitwendige oorzaken schijnen de oplossing van zulk eene bepaalde eenheid te hebben moeten aanvoeren! Waarom dan is het niet gebeurd? Van waar komt het, dat eene maatschappij, welke in dien graad aan het bestaan van een hoofdpersoon is verbonden, zoo vele eeuwen heeft kunnen duren?

Even bepaald als de Hierarchie is de geloofsleer en eeredienst. Van hare beslissingen gaat de Kerk niet af, en, ook dit is eene daadzaak, dringt op de aan-

(1) « Schier geen beter raad .... dan dat Keizer, Koningen en » Vorsten met geweld toetraden, zich slagvaardig maakten en deze » verderfelijke lieden aangrepen, die de heele wereld vergiftigen, » en eenmaal aan het spel een einde maakten met wapenen, niet » met woorden. Indien men dieven straft met de koord, moorde- » naars met het zwaard, ketters met vuur, waarom grijpen wij » niet veeleer deze schandelijke leeraars des verderfs aan, als Pau- » sen, Kardinalen, Bisschoppen en dat gansche gespuis van het » Roomsche Sodoma met allerlei wapenen, en wasschen onze han- » den in hun bloed. »

(In zijn schrijven tegen *Silvester Prierias.*)

neming van dezelve met al den nadruk aan van een van God geschonken gezag. « Dit, zoo spreekt ze, » zult gij gelooven, en dat niet! Wilt gij niet? Welaan » ga van mij uit, gij zijt niet van de mijnen. » — Eene maatschappij nu, die zoo weinig rekkelijkheid bezit, die het leerstuk zoo onverbiddelijk vasthoudt, welker zijn of niet zijn in ieder leerstuk betrokken is, zij moet wel van de veelvuldigste zijden ten aanval vat geven, en zich aan den uitgebreidsten en uitersten tegenstand wagen. Wat meer is, deze bepalingen worden niet slechts eeuwen achtereen volgehouden, maar zij nemen bijkans met iederen leeftijd toe. Wie hier zeggen mogt: « dat komt van uw kerkelijk gezag, en omdat gij u allen daaraan onderwerpt, » geeft geene verklaring. Wij vragen niet naar de middelen; het organisme is het leven niet; wij willen juist weten, hoe men het met gezag en gehoorzaamheid zoo ver kan brengen, en eene dergelijke instelling zooveel vastheid bezitten. Hoe toch kunnen deze bepalingen der leer, deze perken, met welke de Kerk staat of valt, altijd behouden blijven? Van waar die kracht, om in den menschelijken geest — dunnen en zeer veranderlijken hemel vol wolken — zulke onuitwischbare cirkels te schrijven? « Het is tirannie der gedachte, » roept een Protestant. Tirannie! verstaat gij, hoe tirannie zoo lang duurt? verstaat gij, wat tirannie der gedachte zij? Maar bovenal verstaat gij, hoe dan tirannie der gedachte in de worsteling der eeuwen en volken niet ondergaat?

Deze vrijheid en persoonlijkheid in het gelooven, deze bepaaldheid in hare constitutie, leerstukken, eeredienst en bestuur, allen gevolgen van hetzelfde be-

ginsel, zijn even zoo vele bewijzen, dat het de geaardheid dier Kerk is, zich op de menschelijke natuur zeer stellig en zeer uitgebreid toe te passen. Zij vat den innigsten en den ganschen mensch aan. (Het een gaat niet zonder het ander). Hierdoor nu worden wij tot deze andere opmerking gevoerd, dat, indien de Kerk minder menschelijk ware, en zij ons en onze veranderlijke geschiedenis meer vreemd bleef, het welligt zoo moeijelijk niet te verklaren zoude zijn, hoe zij zoo lang kan voortduren; — maar, dat zij, zij die al het eindige trekt, opzoekt, er zich aan huwt, dat zij, zij van wie men met waarheid zeggen kan, dat ze allermenschelijkst is, nogtans geen ondergang en menschelijk einde vindt, te midden van het gevecht hare onafhankelijkheid behoudt, bij alles wat verandert, onveranderlijk blijft, en, als trok zij slechts andere kleederen aan, altijd als dezelfde persoon te voorschijn treedt, — ziedaar iets wat ons met verbazing treft. Hare Hierarchie verkrijgt staatsvermogen, hare leer den vorm van menschelijke wetenschap, hare eeredienst schittert van den luister der kunsten, ja zij deelt tot in onbegrijpelijken graad het menschelijke lot, en voelt levendig en diep alles wat er gebeurt. Daardoor wordt wel verstaanbaar, dat zij, midden in de golven zijnde, ook als een scheepje wordt geslingerd; maar in dezelfde evenredigheid komt het meer wonderbaar voor, dat zij in deze wisseling eindelijk ook het leven niet wisselt, dat zij, in het menschelijke en vergankelijke zoo diep ingetreden, nogtans zelve niet vergaat, en, men weet niet op welke eene wijze, sterfelijk en onsterfelijk tevens is. Waarom dringt het bederf, dat al het eindige aankleeft, niet tot in haar binnenste door, en baart daar eenmaal den ondergang? Het schijnt vol-

strekt te moeten gebeuren, en het is niet gebeurd, en de woorden van het *schuitje* van Petrus en de *rots* van Petrus zijn in den mond der Katholieken bestorven. Ontzettend contrast! Hoe kwamen en blijven die woorden bij elkaar?

En wat was het gevolg dier stellige toepassing, en van dat onophoudelijk streven naar meerdere bepaaldheid? Dat zij zich niet kon uitbreiden, en in dezelfde evenredigheid naar een hoekje der aarde werd terug gedrongen? Men zou zulks verwachten; maar het gebeurde niet. Zij heeft in alle luchtstreken grond gewonnen, niets slechts de verschillendste natien in zich opgenomen, maar dat verschil der natuur helpen ontwikkelen, en ondanks dat verschil hare belijderen in ééne levende gemeenschap verbonden. Deze uitgebreidheid geeft aan al, wat wij hebben opgemerkt, nog meer gewigt, en zou, indien wij méér wilden dan eenige aanmerkingen maken, nog zeer vele vragen doen ontstaan. Dit is eene waarheid, dat hoe meer men die Kerk beschouwt, des te meer gevaren zich voordoen, aan welke zij is blootgesteld. Overal is zij van afgronden omgeven. Hoe zouden anders hare vijanden, na herhaaldelijk hunne pogingen te hebben zien mislukken, telkens weder haren ondergang voorspellen, of, zoo als de heer Swalue het aanhaalde, *de doodklok over haar luiden*, als ware het reeds met haar gedaan?

Maar ook deze hunne pogingen zijn het, die onze bewondering nog hooger doen rijzen. Wat al beproevingen, wat al vervolgingen en vreesselijke aanvallen heeft zij, in weerwil van hare zoo teedere natuur, zegevierend doorgestaan! Bloedig was hare geboorte, en drie

eeuwen gingen, met weinige tusschenpozingen, in de geweldigste worstelingen om. Andere maatschappijen zijn, na zich gevestigd te hebben, het grootste gevaar te boven. Zij strijden niet meer om leven of dood, de heldeneeuw is voorbij, en zij kunnen meer of min in vrede hare wetten regelen. Zoo was het niet met de Kerk. Toen er rust was gegeven aan den geest, om de hemelwet haars geloofs te beschouwen, braken de groote ketterijen uit, en bij de verloochening van Christus Godheid, van zijne Menschheid, van de H. Drievuldigheid, was het niet minder, dan bij de moorddadige bevelen der Keizers, om haar bestaan of niet bestaan te doen. Voor hetgeen hier weder op volgde, kunnen wij in eene tijdelijke maatschappij zelfs geen punt van vergelijking vinden. Het Romeinsche rijk stortte in. Met instellingen, met taal en gebruiken, met wetenschappen en kunsten, verging eene wereld om haar heen, en die Kerk, aan wie, zeiden wij, niets menschelijks vreemd is, zij deelde toch niet in dat menschelijk eind. Als de ark van de wateren, werd zij van de aanstroomende volken opgenomen, en ging weldra wederom uit, om de nieuwe aarde te bebouwen en vruchtbaar te maken. De taak, die zij hiermede opnam, was minder den hoogmoed van den geest te overwinnen, dan de driften te temmen, en zich op de instellingen, betrekkingen en verscheidenheid des levens toe te passen. Het was opvoeding die zij gaf. Maar zoo daardoor eene geschiedenis, rijker dan ooit, geboren werd, wie kan ook de beproevingen, aanvallen, onderdrukkingen nagaan, waarmede zij toenemend had te worstelen? Al de krachten, die zij had te voorschijn geroepen en helpen ontwikkelen, wendden zich, de eene na de andere, vijan-

dig tegen haar om. Dan was het staats- en heerschzucht van Keizers en Koningen, die hunne geweldenarijen vaak nog den schijn wisten te geven van regt en gematigheid. Dan waren het Scheurmakers, rijk in het vinden van uitvlugten, en niet dan met moeite op het feit te betrappen. Dan weder Ketterijen, hetzij trotsche wetenschap, hetzij valsch mysticismus ten oorsprong hebbende; of die, grover van aard zinnelijken hartstogt namen tot hun bondgenoot. Soms was de aanval van buiten, maar ook des te geweldiger: als toen het zwaard van Mahomed Europa bedreigde. «Ja,» zegt Herder, «dat Europa niet van Hunnen, Saracenen, Tartaren, Turken, Mongolen, welligt voor immer, is verslonden geworden, is met anderen ook zijn (des Pausen) werk (1). Somtijds was het gevaar dat de Kerk dreigde meer inwendig: dan sliepen vele harer wachters, verbreidde zich zedeloosheid en velerlei bederf onder hare kinderen, dreigde het Pauselijk gezag zich in scheuringen te verliezen, of waren booze menschen met hetzelve bekleed. Kortom, de veelvuldigheid der onheilen en gevaren beantwoordde aan die veelvuldigheid van leven, die de Kerk zelve had voortgebragt.

(1) Uit hetgeen Herder laat volgen blijkt de geest, waarmede hij zulke getuigenissen aflegt: «Wanneer alle Christelijke Keizers-, »Konings-, Graven- en Ridderstammen hunne verdiensten zouden »willen toonen, door welke zij weleer tot heerschappij over de »volken geraakten: kan de drie kroonen dragende groote Lama »te Rome, op de schouders van vreedzame priesters gedragen, hen »allen met het heilige kruis zegenen en zeggen: «zonder mij waart »» gij niet geworden wat gij zijt.» Ook de geredde Oudheid is »zijn werk.» Een Lama die zoo weinig stil zit, dat hij Europa constitueert! De Maistre noemde Herder «een fatsoenlijk tooneel»speler, die het Evangelie verkondigt van den preekstoel en het »Pantheisme in zijne schriften.»

Eindelijk werkten de meeste der vijandige oorzaken, door ons opgenoemd, denzelfden weg uit: het Protestantismus ontstond. Dat hiermede voor de Kerk een nieuw strijdperk openging en zij eene worsteling begon zoo zwaar als eenige te voren, zal wel van niemand worden betwijfeld. De zich noemende onzigtbare Kerk vond, bij haar verschijnen, niets dat op haar geleek, was met de geheele bestaande orde en vroegere geschiedenis in strijd; en eene vernietiging ving er aan, in uitgestrektheid, in diepte en doorslaande kracht, men kan wel zeggen, boven vergelijking. Gelijk de Katholieke Kerk, die de volken als van der jeugd af had opgevoed, meer en meer alles had gewijd of geheiligd, zoo greep er thans eene algemeene ontheiliging plaats. Omwenteling volgde op omwenteling, en wat van de stichting der Kerk af gebeurd was, scheen alles nog eenmaal te moeten gebeuren. Waarlijk het Protestantismus voerde tot de tijden der Apostelen terug; dat is, het deed de dwalingen der eerste eeuwen herleven, en te gelijk de toestanden, die met zulke denkbeelden waren verbonden.

En nu? Staat de Katholieke Kerk niet nog heden? Is zij veeleer niet het eenige wat staat, en wat, gewaarborgd door het verledene, de toekomst in gerustheid te gemoet ziet? Het tijdperk, dat met Luther begon, is nog niet afgeloopen, en welke de stelling der Kerk, of in het bijzonder van haren grooten vertegenwoordiger den Paus ten laatste wezen zal, kunnen wij op dit oogenblik niet bepalen. Maar zoo de Paus dezen strijd overleeft, (om hetwelk te denken zoo eenige redenen bestaan), en men daarbij uit den gang en de rigting der dingen derzelver afloop mag afme-

ten, dan zal zijn gezag op nieuw grootelijks bevestigd worden. Want van den eenen kant worden meer en meer tegen hem de aanvallen gerigt van de bestrijders der Kerk, en het is niet denkbaar, dat hij deze verwinne of te boven kome, zonder tevens meer bevestigd te worden. In het algemeen wordt een blijvend gezag altijd sterker. Van den anderen kant dringen de Katholieken zich steeds naauwer om dit middelpunt zaam. Jansenius en Febronius behooren met al het hunne tot het verledene, en de eerbied en de gehoorzaamheid aan des Pausen geestelijk gezag is in het oog loopend toegenomen. Het kan, in geval van overwinning dus niet wel anders dan eene zeer geconcentreerde orde zijn, die zich, als de tijd er voor gekomen is, zal verbreiden.

Edoch van hetgeen wij zeiden, dat uit den gang en rigting der dingen de afloop kan beoordeeld worden, is grooter toepassing te maken. Wat zegt de geschiedenis? Wat vertoont zich als eene wereldwet, die, willen wij de rede niet opgeven, toch uit eenen gang van eeuwen achtereen wel moet zijn op te maken? Die geschiedenis zegt, en zegt het op de nadrukkelijkste wijze, dat het zoo gehate Pausdom wint bij ieder gevaar, welk het schijnt te loopen. Waaruit is in de middeleeuwen en vroeger het Pauselijk gezag zoo schitterend opgetreden? Uit gevaren, die deszelfs ondergang schenen te voorspellen. De Protestantsche historieschrijver Leo, na op zijne wijze den oorsprong van het opperst kerkelijk gezag te hebben uitgelegd, gaat aldus voort: « De zoo verkregen magt van de »Bisschoppen van Rome dreigde plotselings geheel te »zullen vergaan, toen de eene provincie van het

»Westen na de andere, ten laatste Italie zelve van »Heidenen en, wat erger was, van Arianen werd »overstroomd. De kerk van Rome verloor eenen tijd »lang alle gezag over de heerschende bevolkingen aller »landschappen, over welke zij zich had uitgestrekt.» Zoo ver is het in onzen tijd nog niet gekomen. Maar welke was de uitkomst? «Hetgeen in het begin zich »voordeed als gevaar, eindigde met de volkomen be»vestiging der Hierarchie. (1)»

Wij hebben van de groote ketterijen gesproken: welke gevolgen bragten deze voort? Zoo gunstige, dat, volgens sommige Protestanten, de oorsprong zelf van het Pausdom in derzelver bestrijding te zoeken is. »Vroeg, zegt Her»der, gaf Rome daardoor zijne kloekheid in het wet»geven te kennen, dat het op eenheid der Kerk, »op zuiverheid der leer, op regtgeloovigheid en ka»tholicismus aandrong, op hetwelk de Kerk moest »gebouwd worden. Reeds in de tweede eeuw waagde »het Victor, de Christenen van Azië niet voor zijne »broederen te erkennen, wanneer zij het Paaschfeest »niet op denzelfden tijd met hem wilden vieren; ja, »de bijlegging van den eersten tweespalt tusschen »Joden- en Heiden-Christenen is waarschijnlijk van »Rome uitgegaan; Paulus en Petrus liggen vreedzaam »in hetzelve begraven. Deze geest eener algemeene leer »behield zich op den Roomschen stoel.... Nooit heeft »Rome voor ketterijen gebukt. *Noodwendig moest deze »grondslag van eene onvergankelijke zuiverheid en alge»meenheid der leer, die voorgaf op Schriftuur en Over»levering te berusten, bij gunstige omstandigheden eenen*

(1) Leo, *Geschichte des Mittelalters*. I Th. S. 73.

»*geestelijken regtertroon gewinnen en staande houden.* »*Zulke omstandigheden kwamen*» (1).

Vragen wij eindelijk eens, wat het bederf en de woede van het Heidendom voor de Pausen hebben uitgewerkt? Volgens Rothe had het Christendom, om zich tegen eene onzedelijke booze wereld te handhaven, een sterk organisme noodig, dat tevens uitdrukking kon zijn van de eenheid der gedachte en aan deze objectiviteit geven. Van daar de Paus. In het Christendom was eene soort van plastische kracht, die, nergens zedelijke orde vindende, eenen Paus te voorschijn dreef.

Ziedaar dan, volgens getuigenis van Protestanten zelve, het Pausdom opgekomen uit gevaren, en steeds sterker geworden in de worstelingen, die het heeft doorgestaan. Zoo dikwerf, ter hervorming der eeuw, en om een nieuw tijdperk voort te brengen, zich de elementen van maatschappij en geschiedenis in beweging stelden, was de harmonie, die zij zochten en vonden, altijd de eenheid der Kerk, en het zegevierend Pausdom het resultaat. Zou ons dit niet volkomen zeker maken van de toekomst? Zou het Protestantismus, daargelaten dat het op verschillende wijzen onophoudelijk is achteruitgegaan, dan eene andere wereld hebben kunnen maken, en deze niet meer streven naar eenheid en rust?

Besluiten wij: het Pausdom is het oudste, het uitgebreidste, het nadrukkelijkste, stelligste, bepaaldste verschijnsel in het Christendom, en maakt, bestreden of geëerbiedigd, het groot historisch middelpunt daarvan uit. Kan het dus iets anders zijn, dan eene hooge, goddelijke wet? Van zulk eene wet heeft het

(1) Herder Ideën.

den duur; want niets is daarmede in oudheid te vergelijken. Van zulk eene wet heeft het de zachtheid; want het is menschelijk, schijnt zwak, telkens te zullen vergaan, en laat der vrijheid al haar spel Van zulk eene wet heft het de eigenaardige kracht; want het toont zich het sterkst, als het wordt aangerand, en verwint door zich te verdedigen. Van zulk eene wet eindelijk heeft het de algemeenheid en voortgang; want, in meerdere of mindere, maar toch altijd groote uitgebreidheid, heeft het eene steeds toenemende kracht ontwikkeld.

Wat zal nu de Heer SWALUE doen? Zal hij, als de *Review*, de kracht der geschiedenis verklaren voor eene koppige luim der fortuin? Zal hij, als de oudere Protestanten, alles in den Bijbel sluitend, zeggen, dat het rijk van Christus niet van deze wereld is, en van geschiedenis niet willen weten? Zal hij mogelijk, als Pantheist, de geschiedenis zelve tot een' zich ontwikkelend' God maken, en het Protestantismus als naatste voorbereiding aanzien van die wordende philosophie? Wij zullen zien.

Het eerste, waar wij in de aanmerkingen van den Heer SWALUE naar moeten zoeken, is ongetwijfeld zijn denkbeeld over de geschiedenis; want van de waarde, die hij haar toeschrijft, hangt, in het onderhavige onderwerp, dat hij beloofde op de hoogte der wetenschap te zullen brengen, al het overige af.

Ter gelegenheid dat de *Review* zegt: « Bij gevolg »schijnt het ons toe, dat wij van de toekomst geen' »waarborg hebben te wachten tegen de Theologische »dwalingen, die eertijds onder de Christenen de over»hand hebben kunnen hebben,» — maakt de Heer

SWALUE de volgende aanmerking: «De geschiedenis is »de leermeesteres der wereld. Dezelfde dwalingen »kwamen alzoo niet weer terug.» bl. 13. De Heer SWALUE, die gezegd had, geene losse nooten te zullen strooijen, houdt hier woord. Dit is waarlijk geene spat uit de pen, maar een rotssteen, dien hij neerzet, een grondslag, daar wat op staan kan; nog beter: een magtig woord, hetwelk hij tegen den baaijert laat klinken, waartoe de *Review* de geschiedenis gemaakt had, en hetwelk, wij verwachten het met regt, eene prachtige orde zal doen herrijzen. De geschiedenis leermeesteres der wereld! Leermeesteres der theologische waarheid! En dat met zulk eene voortgaande kracht, dat zij de dwaling doodt en deze niet wederkeert!

Wij hebben, wetende dat de Heer SWALUE Predikant is van het Evangelisch Christendom, op alle mogelijke wijze beproefd, deze woorden te duiden in den zin van die belijdenis; juister gesproken: in eenen der Katholieke Kerk vijandigen zin. Want welke is de belijdenis van het Evangelisch Christendom? Doch wij ondervonden, dat zij alsdan volstrekt geenen zin meer zouden behouden.

Wie zegt, de geschiedenis is leermeesteres der waarheid, zegt zeer duidelijk, dat er niet alleen uit den Bijbel, maar ook van *menschen* te leeren valt, en dat dit leeren pligt is; want zulk eene leermeesteres is niet te versmaden.

Daarbij merke men op, dat geschiedenis niet is het denken en doen van enkele personen zonder invloed, maar van de maatschappij, in welker levensbeweging en voortgang de geschiedenis bestaat. Bij gevolg kan

de Heer Swalue haar niet tot eene zoo groote en krachtige meesteres maken, of hij wijst daarmede het individu eene ondergeschikte plaats aan, en verzaakt het Protestantsche beginsel.

Verder volgt, dat indien de Heer Swalue den Bijbel voor een geïnspireerd en bovennatuurlijke waarheid bevattend boek houdt, hij in die geschiedenis of maatschappelijke werking, van welke hij zoo veel leeren wil, eenen goddelijken bijstand moet veronderstellen. Hoe anders zoude zij Theologische waarheid leeren. Het enkel natuurlijke is, zelfs een Lessing merkt het op, niet genoeg, om het bovennatuurlijke te vatten of te verklaren, en de historische geest, dien wij in de uitlegging des Bijbels volgen kunnen, moet, zoo wel als de Bijbel, *heilig* zijn.

De grondslag, door den Heer Swalue ter uitlegging gesteld, heeft nog eene andere zijde, die opmerking verdient, en het reeds gezegde bevestigt. Men kan namelijk de geschiedenis, in haren algemeenen zamenhang, als een' grooten spiegel of uitdrukking der waarheid aanzien, en ook op die wijze van haar leeren; hetwelk dan te gelijker tijd antwoord geeft op eene vraag, die de stelling van den Heer Swalue aangaande de geschiedenis doet ontstaan. Immers met haar *leermeesteres der waarheid* te noemen, wordt toch zeker iedere geschiedenis niet gelijk gesteld, maar die van het Christendom bedoeld; en daar dit weder verdeeld is in verschillende geschiedenissen, die der Protestantsche Kerken, der Gricksche Kerk, der Katholieke Kerk, zoo ontstaat de vraag, tot welke geschiedenis men zich wenden zal, om van haar te leeren? Zeker niet tot die der Protestantsche Kerken, die hare geschiedenis

niet voor leermeesteres der waarheid willen doen gelden, maar op den Bijbel als eenige kenbron verwijzen. Doch dit is slechts negatief. Het stellige antwoord, waar die geschiedenis te zoeken zij, is in het zeggen van den Heer Swalue begrepen. Wanneer namelijk de geschiedenis waarheid leert, en zij zoo krachtig voortgaat met die te leeren, dat zij de dwalingen voor altijd vernietigt, dan moet de waarheid in het menschdom wel zeer levendig werken, daarmede als gehuwd en vereenigd zijn, en dien ten gevolge, zich ook in deszelfs maatschappelijken of historischen toestand uitdrukken. De gansche wereld werd daarom door den H. Augustinus een gezang genoemd: *carmen sæculorum*. Doch, is volgens de orde van dat wereldgezang, eindelijk *alle waarheid* geopenbaard, en de mensch *van God geleerd*, dan moet er eene eenheid of maatschappij bestaan, welker volkomenheid daarvan het gevolg en bewijs is. Want, het kan niet missen, waaronder het menschdom meer waarheid is, daar is meer orde, meer eenheid en kracht. Gelijk het joodsche volk den toekomenden Verlosser uitdrukte, zoo moet Hij na zijne komst nog duidelijker voor de wereld staan afgeprent, opdat deze erkenne, dat Hij van den Vader gezonden is. Wij hebben dus slechts rond te zien, naar een groot historisch bestaan, waarin eene hoogere orde zich vertoont, en zóó worden wij van zelven naar de Katholieke Kerk of het Pausdom gevoerd; want welke geschiedenis is met deze te vergelijken?

Wij gelooven, dat onze lezers zeer verlangend zijn geworden, te weten, wat dan de Heer Swalue van het Pausdom zegt. Dit is ook wat wij het naast hebben te zoeken.

Wij vinden al aanstonds op de eerste bladzijde: «Lemernier zegt van het Pausdom: «*Zij is het schoonste* »»*onderwerp voor de pen van den denker. Zij heeft de* »»*strengheid van een stelsel, het belang van een drama,* »»*de ironie van eene comedie.*» Lemernier stelt Spinosa boven Christus, en wacht, zoo hij zegt, op eenen derden grooten man. Het *air*, dat in de aangehaalde woorden heerscht, en de aard der gekozen vergelijkingen komen daar ook wel mede overeen.

Evenwel is daarmede voor het Pausdom zeer veel gezegd. Ja, wanneer wij hierbij gedenken, dat de Heer Swalue aan eene zoo sterke werkzaamheid der waarheid in de geschiedenis gelooft, dan volgt uit deze woorden van Prof. Lemernier, welke hij tot de zijne maakt, dat het Pausdom de *leermeesteres* is, waaraan wij ons moeten onderwerpen.

Wat namelijk is het doel der maatschappij, men zou bijna zeggen, wat is maatschappij zelve, anders dan *orde* en *vrijheid?* Naar vereeniging dezer beide, streven uit dien hoofde wetgevers en publicisten. Zij gevoelen, dat hoe meer orde er bestaat, des te meer vrijheid daaruit volgt, en wederkeerig ware vrijheid zich in orde voltrekt. Intusschen is in deze eindige wereld zulk een antagonismus, dat men niet tot de volkomenheid geraken of de gewenschte eenheid vinden kan. De één heeft een zeer *streng stelsel*, maar offert daarmede het *individu* en de *vrijheid* op. De ander is op *vrijheid*, op ontwikkeling, op welzijn van het *individu* uit; maar hij verliest de *orde*, doet alles los uit een storten, en het wordt, in plaats van eene maatschappij, eene ongeregelde jaarmarkt, waar de oneerlijke lieden de beste kans hebben. —

Welk oordeel nu wordt over het Pausdom geveld? Het heeft de strengheid van een stelsel: dus *eene noodzakelijke orde.* Desniettegenstaande heeft het ook het belang van een drama; dus eene in het oogloopende *vrijheid en handeling der menschen.* Want een drama boezemt ons daardoor belang in, dat het niet noodzakelijk afloopt, en wij in het begin niet reeds weten, hoe alles eindigen zal, maar de personen zich volgens hun karakter ontwikkelen en met vrijheid handelen. Het Pausdom bevat dus een *ideaal*, eene *eenheid*, die in het enkel menschelijke niet is te bereiken; eene ware verheffing der menschelijke natuur, welke door die hoogere orde zelve, waarin zij is opgenomen, meer gebruik van hare vrijheid verkrijgt. Is dit niet een schoon bewijs, dat in het Pausdom Goddelijke waarheid heerscht? Wie het nog duidelijker mogt willen begrijpen, sla slechts een blik op de verwarringen van het Protestantismus, en ga den oorsprong dier leeringen na. 's Menschen *vrijheid* werd geloochend, en daaruit moest de *wanorde* wel volgen. Luther, die meer voelde dan dacht, ware profeet van het Protestantismus, zeide te regt: *Ik heb eenen even grooten haat tegen eene kerkvergadering, als tegen den vrijen wil!* Eene kerkvergadering immers is eene zeer maatschappelijke zaak: zamentrekking der orde om haar middelpunt. Maar wanneer men, door den vrijen wil te ontkennen, aan den mensch zijne individualiteit en persoonlijke werkzaamheid ontneemt, dan kan deze noch met God, noch met zijnen evenmensch door daad en werkzaamheid verbonden worden. Er is geene liefde. Dan vergaat gezag en gehoorzaamheid, kan men alleen *lijdelijk* den Bijbel laten spreken, en bestaat ons bidden

slechts in 't gevoel van ons *niet*, in *zondenbelijdenis*, gelijk Luther wilde. De Kerk of godsdienstige maatschappij, zoo zij des ondanks bestaat, is eene bloote uiterlijkheid, een hoop menschen zonder innig verband der zielen. Het huidig Protestantismus gelooft, wel is waar, niet meer aan die onvrijheid van den wil, maar het heeft het offer er niet om hernomen, houdt nog den Bijbel voor eenige kenbron, en stelt de eeredienst voornamelijk in beschouwing van het Evangelie. Het vertoont ons daarom nog al de gevolgen van het eerste beginsel. Moesten wij, op onze beurt eene der vergelijkingen van Lemernier op hetzelve toepassen, dan zouden wij er geene goed vinden. Het is te onordelijk. *Comédie*, maar *comédie larmoyante* was nog het best.

Doch wij hebben het besluit van den Heer Swalue nog niet gezien. Hij vervolgt: «*Als menschelijk werk*, »gelijk onze schrijver zegt,..... moet het Pausdom »beschouwd worden. Als zoodanig is het een meester»stuk.» Als menschelijk werk? Zou dan de geschiedenis, behalve Gods werk, ook niet *menschelijk* werk zijn? En wat werkt, volgens den Heer Swalue, de geschiedenis? Zij leert de theologische waarheid. Ziedaar een groot menschelijk werk. Of is de geschiedenis alleen Gods werk, en worden wij, naar de leer van het oud Protestantismus, slechts voortgedreven met noodzakelijkheid, om in den hemel te komen of niet te komen, naar dat de dobbelsteen eener blinde prædestinatie is gevallen? Of wil de Heer Swalue zeggen: het is louter menschen werk, niet van God, maar tegen God? Dan wachten wij de verklaring van een zoo groot en uitgestrekt *meesterstuk*, dat in het Chris-

tendom eeuwen achtereen buiten of tegen Gods wil wordt voortgezet. Want het is ons volstrekt onbegrijpelijk, hoe de mensch zich op die wijze van de Christelijke geschiedenis, die leermeesteres der wereld, eeuwen lang kan meester maken.

De rede zijner afkeuring laat de Heer SWALUE volgen: «maar daarom niet bevredigend voor hem, die gelooft, dat het rijk des Heeren niet is van deze wereld.»

Zoo zijn wij dan, na dat zulke schoone perspectieven voor ons schenen open te gaan, eensklaps genaderd voor een *Keer–Weer*. De Heer SWALUE, het blijkt, wil van het stelselmatige en de vrijheid van het Pausdom niet weten: hij vindt het onstelselmatige schooner; dat geeft de zoogenaamde vrijheid van zich te spreken, en ontslaat het verstand van de noodzakelijke wetten der waarheid, waarop, volgens het Pausdom, de ware vrijheid van den mensch berust. Wat toch kunnen deze woorden hier beteekenen? Is het rijk des Heeren het rijk der waarheid niet? En is ons niet gezegd, dat de geschiedenis leermeesteres is der theologische waarheid? Sedert wanneer nu is de geschiedenis niet van deze wereld? Zou de Heer SWALUE, die, als hij van den kansel onderwijst, toch het voornemen niet zal hebben, om te liegen en te bedriegen, niet meer van deze wereld zijn? Hoe kunnen dan deze woorden van het Evangelie worden aangevoerd, om het meesterstuk der geschiedenis, dat eeuwendurend ideäal van orde en vrijheid te verwerpen? Er is geene andere uitlegging: de Heer SWALUE geeft aan het onstelselmatige de voorkeur.

Wij voor ons houden ons aan het groote drama, dat zoo stelselmatig is, aan het Pausdom; en wij vinden, om het te doen, en het Protestantismus te ver-

werpen, juist daarin grond, dat het rijk des Heeren niet van deze wereld is. Wij zullen ons verklaren.

In de Schriftuur beteekent het woord *wereld*, wanneer men den hebreeuwschen oorsprong raadpleegt, *langen tijd*, tijd, die door zijne lengte in het onbepaalde en verborgene gaat. Van daar werd het later voor de dingen in den tijd, voor deze schepping, bijzonder voor de menschen gebruikt.

In wat zin is nu het rijk des Heeren van den tijd of de menschen? Dat Hij hen verlost en met God verzoend heeft. « *Zoo heeft God de* WERELD *bemind, dat Hij zijnen eenigen Zoon niet gespaard heeft... Want God heeft zijnen Zoon niet in de* WERELD *gezonden, opdat Hij de* WERELD *zoude oordeelen, maar opdat de* WERELD *door Hem zoude behouden worden.* Joan. III; 16, 17. *God was in Christus, de* WERELD *met zich verzoenende.* I Cor. V: 19. De Zaligmaker was daarom zelf in dien zin van de wereld, dat Hij mensch was: naar zijne Heilige Moeder uit koninklijk en priesterlijk geslacht gesproten. Wanneer nu God zóó met de wereld handelt, en door Zijn oneindigen Zoon de mensch met Hem in maatschappij is, dan moet er noodwendig ook onder de menschen onderling eene maatschappij door dien Zoon ontstaan, en van een God, die persoonlijk in de geschiedenis optreedt, eene wereldgeschiedenis zich ontwikkelen, die zijne Godheid en menschheid uitdrukt. Zoo ook is het gebeurd. Christus heeft eene maatschappij gesticht, bestemd om alle volken der wereld te omvatten, en hen in hare bovennatuurlijke orde of eenheid te vergaderen. Deze *eenheid in Christus* is hetgeen hen, die niet gelooven, slechts in verbazing stort, in plaats dat zij zouden erkennen, dat hier *het*

licht is der wereld, gelijk de Zaligmaker zijne leerlingen noemde, *de stad op den berg gebouwd*, de *eenheid*, voor welke Hij als vrucht van zijn lijden heeft gebeden.

Maar Luther en Calvijn, het woord logenstraffend van den H. Paulus, Rom. VIII. 1, beweerden, dat de mensch (ook in toestand van genade) in doodzonde bleef, verwierpen de geheele eindige natuur of wereld, bij gevolg de rede, die haar brandpunt is. Luther noemde haar de grootste h . . . van Satan, Calvijn een blinden aardmol. Hierdoor verklaart zich, hoe aan de besproken tekstwoorden door den Heer SWALUE zulk een *volstrekte* zin kon gegeven worden.

In welken zin is het rijk des Heeren *niet* van de wereld? Ten eerste, wanneer men daaronder de natuur verstaat in zoo verre zij kwaad en bedorven is. Dan is het de wereld, die de H. Joannes wil, dat wij haten zullen, die vol vleeschelijken lust, vol gierigheid en hoogmoed is. Maar wat moeten wij dan van het Protestantismus denken, als wij het, niet naar de misleide menigte, maar naar deszelfs oorsprong beoordeelen? Hoe heeft het zich uitgebreid?

Ten tweede is het rijk des Heeren niet van deze wereld, omdat het de Zoon Gods is geweest, die ons heeft verlost, en geen eindig tijdelijk wezen of schepsel. Dat rijk neemt zijnen oorsprong uit God. Ook in dien zin blijkt het Protestantismus meer en meer van de wereld te zijn. De Protestanten hadden te veel verstand en te veel wetenschap, om langer de ongerijmde leeringen der hervormers te kunnen verdragen. Doch, daar er niets stelligs voor het verworpene werd in de plaats gesteld, en de rede geene bovennatuurlijke godsdienst kan uitvinden, nam het ongeloof hand over

hand toe; zoo dat thans de geleerden bijna algemeen aan Christus Godheid niet meer gelooven. Dit soort van Christendom is dus van de wereld, en eert een schepsel als zijnen stichter. Want tusschen God en het eindige of geschapene is geen midden.

Ten derde is 's Heeren rijk niet van deze wereld, volgens den bepaalden zin, waarin Hij zelf dit gezegd heeft. Uit Joan. XVIII; 30, 31 blijkt, dat Pilatus den Joden ter veroordeeling des Zaligmakers niet gevallig wilde zijn. De Romeinsche staatkunde liet zich met geene godsdienst in. *Maar zij begonnen Hem te beschuldigen en zeiden: wij hebben bevonden, dat deze ons volk in verwarring brengt, de schatting aan den Keizer verbiedt op te brengen, en zegt, dat hij Christus de Koning is.* Luc. XXIII; 2. Hierdoor werd de Romeinsche landvoogd in zijn belang toegesproken. Al het overige ging hem niet aan; wijl de Joden vrij waren in de beoefening van hunne godsdienst en hunnen tempel en hunne Hierarchie hadden behouden. Zoo slechts het gezag van Caesar bleef staan, was voor hem eene verandering in de joodsche godsdienst onverschillig. Het was om die rede, dat Pilatus aandrong bij den Zaligmaker, en hem vroeg, of hij Koning was Waarop hij dan het uitdrukkelijk antwoord ontving: *Mijn rijk is niet van deze wereld; indien mijn rijk van deze wereld was, zouden mijne dienaars strijden, opdat ik niet aan de Joden wierd overgeleverd, maar nu is mijn rijk niet van deze wereld.* Joan. XVIII: 36. Het rijk van Christus is dus niet tegen het tijdelijk gebied des Keizers gerigt; het is niet dat van eenen aardschen koning; niet staande door de kracht der wapenen. Heeft dit nu eenen met de Katholieke Kerk strijdigen zin?

Worden daardoor de andere plaatsen van het Evangelie en van de Brieven der Apostelen tegengesproken, waar de instelling eener Kerk met hare Hierarchie zoo duidelijk te lezen staat? Wat wil dan de Heer SWALUE? Het is veeleer de veroordeeling van het Protestantismus, die in de woorden des Zaligmakers begrepen ligt. Dit is van deze wereld. In de Duitsche Staten, in Noorwegen, Zweden en Denemarken, in ons land, in Engeland, in Zwitserland, overal is het door tijdelijk geweld ingevoerd. De vorsten plaatsten zich, als vorsten, uit kracht van hun tijdelijk gezag, aan het hoofd der verschillende kerken, en beslisten, even als Prins MAURITS, de godsdienstige twisten naar hun belang. Dit godsdienstig gezag kon hun niet ontgaan. Want volgens Protestantsche beginselen is geen gezag mogelijk, en de predikanten, die den Bijbel voor eenige kenbron verklaren, preken, wel beschouwd, dat niemand preken mag, en men naar geene preek moet luisteren. Intusschen drijft de natuur der zaken voort. «Eene Kerk,» zegt een Protestantsch Schrijver, «vordert, overeenkomstig haar wezen, als «onvermijdelijke voorwaarde, eenheid der gezamenlijke «leden in leering en belijdenis. Deze eenheid nu kan, «zonder een opperst kerkelijk maatschappelijk gezag niet «bestaan. Daarom vervoerde het duister voorgevoel van «hare noodzakelijkheid Luthersche en Calvinistische «leeraars,' om de wereldlijke vorsten, ieder in zijn «gebied, niet de hun reeds van zelve en wezenlijk «toekomende Souvereiniteitsregten *circa sacra*, maar «zelfs opperbisschoppelijke regten toe te kennen (1).» Zij deden daarmede niet meer dan beproeven, hetgeen tot heden nog niemand is gelukt: het treurig feit, dat

(1) Fesler, bij *Hœnighaus*, Wand. S 75.

het Protestantismus noodzakelijk voortbragt, tot theorie te brengen, en de tegenspraak in vele redeneringen te doen vergaan. Zoo moest de godsdienst wel een speelbal der Vorsten worden, en bragt het kwaad zijne eigen straffen mede. «Ik ben,» dus schrijft een Duitsch Predikant, «als een Luthersch Christenkind gedoopt, «doch het werd mij verboden mij Lutheraan te noe«men, en ik gehoorzaamde hierin gaarne. Als jonge«ling ging ik er grootsch op een Protestant te zijn, »doch op dezen naam werd insgelijks verbod gelegd, »en ik gehoorzaamde ongaarne. Tegenwoordig vergunt »men mij, om voor als nog mij Evangelisch te heeten, »diensvolgens ben ik, zoo lang er geene contraorde »komt een Evangelische (1).» Bekentenissen als deze, kunnen zoo wel door de wijs, waarop zij worden afgelegd, als door de zaak zelve, die zij doen verstaan, tot maatstaf dienen van de diepte des vervals. Het is erg, zijn bestaan te moeten bedelen, maar nog te pronken met zijne schande, en lagchend zich zelven om te draaijen, om al zijne lappen en lorren te laten zien, dit is de tot verachtelijkheid doorgedreven hoogmoed van het Cynisme; en de Schrijver deed wel, zijne soort van vrijmoedigheid bij die van Luther te vergelijken. Echter is hij met den toestand der Evangelische Kerk niet tevreden. «De laatste schijn »van zelfstandigheid der Consistoriën is verdwenen, »en het laatst overblijfsel van kerkelijke magt op de »Kroon overgegaan.» In deze woorden beklaagt hij zich en wenscht verandering en vrijheid. Maar er zijn er zelfs, die alles in orde vinden en juist het ideäal daarin stellen, dat de Kerk in den staat geheel verloren

(1) Die neuste Zeit in der Ev. Kirche, von C. B. König. 1843. S 8.

gaat. Zoo zegt Röthe: «Men klaagt, bijzonder in de Evan»gelische Christenheid, bitter over het verval der Kerk. »Met regt en met onregt, naar men 't neemt. Met »regt, want de Kerk als Kerk stort werkelijk meer en »meer in puinen, en hoe zij weder moet en kan op»geholpen worden, ook met den besten wil der magt»hebbenden, is volstrekt niet in te zien. Met onregt, »want deze instorting der Kerk is juist gevolg van het »het meer zelfstandig worden des Christelijken levens (!), »dat den ouden vorm doorbreekt, die voor hetzelve »te eng is geworden, en vlugtend uit zijne ketenen »zijn waar element, den Staat, vrolijk te gemoet ijlt. »Wij willen het verval der Kerk onvoorwaardelijk er»kennen, maar in de klagten daarover mede doen, »dat willen wij niet.»..... «Ook verschaft ons stand»punt eene werkelijke regtvaardiging der Hervorming »tegen het Katholicismus. Zoo lang de Kerk als de »hoogste en eigenlijkste werkelijkheid van het chris»telijke leven wordt aangezien, moet in waarheid die »daad als eene misdaad worden veroordeeld, welke de »eenheid der Kerk en daarmede deze zelve verwoestte» (1).

Wij hebben hier een voornaam geleerde van Duitschland hooren spreken, en zijne woorden zijn daarom dubbel merkwaardig: als getuigenis van iemand, die de omstandigheden kent, en als het begrip bevattend van een denker, die ons zegt, waartoe het Protestantismus ten laatste komen moet. De wetenschap sloopt het. De Heer Röthe beweert: «*vol vertrouwen te zijn* «*op de magt der geschiedenis, welke*» zegt hij t. a. p., «*geweldiger is dan alle theoretisch en praktisch misverstand* «*der menschen.*» Wanneer een *Protestant* dit aanneemt,

(1) *Anfänge.* S. 83.

dan moet hij de Kerk wel in den Staat doen vervlieten, *en het rijk dezer wereld* niet meer onderscheiden *van het rijk van Christus;* hij moet eigenlijk Pantheïst worden.

De Heer SWALUE, die *de geschiedenis tot leermeesteres der wereld* verklaarde, zou tot hetzelfde besluit hebben moeten komen, althans der Katholieke Kerk geene verwijten doen, als ware zij van deze wereld. Maar de Heer SWALUE houdt niet van het stelselmatige.

Dit geeft ons niet veel moed op het vinden, wij zeggen niet, van een *waar,* maar ten minste van *eenig* begrip en uitlegging van hetgeen het Pausdom in de oogen van den Heer SWALUE zij. Herinneren wij ons, om dien moed in het zoeken wat op te wakkeren, hetgeen de Heer SWALUE beloofd heeft: het onderwerp te brengen op de hoogte van den tijd, de beschouwing volledig te maken, te komen tot een ander, dan des Engelschen schrijvers twijfelachtig, en dus tot een zeker resultaat; vooral van geene *losse nooten te strooijen.*

Hij vervolgt: «Görres, het hoofdorgaan van het Ul-«tramontanismus in Duitschland, schreef, in zijnen veel «geruchtmakenden *Athanasius,* dat de Roomsch Katho-«lieke Kerk eene staatsinrigting heeft, het volmaaktste «werk, hetwelk menschelijke beperktheid bereiken, «waarmede nog geene andere zich meten kan. In zoo «verre heeft hij gelijk.» Deze woorden zijn weder van dat gewigt, en daarbij van eene zoo bijzondere omstandigheid vergezeld, dat wij meenen bij dezelve te moeten stilstaan. De omstandigheid, die wij bedoelen, is, dat wij te vergeefs het aangehaalde werk van Görres hebben doorzocht, om er die uitdrukkingen in te vinden. Reeds op den eersten blik kwamen zij ons verdacht voor; en ieder, die den genialen man kent, zal wel

aanstonds oordeelen, dat zulk eene koude, bloot redelijke opvatting der Kerk niet wel bij hem kan voorkomen. Het licht, dat uitslaat in zijne schriften, is het licht des geloofs. De reden, waarom wij echter slechts eene losse noot op den Heer Swalue werpen, en het aanbevelingswaardige, hetwelk wij in de zaak vinden, bestaat hierin, dat wij nu eenigzins zeker zijn, dat de Heer Swalue weet, wat hij zegt. Door zulk eene wijze van citeren maakt men zich de zaak eigen.

Wat hij onder de aangehaalde woorden verstaat, zal moeten blijken. Wij nieenen, er aldus over te kunnen redeneren. Alleen waarheid kan grond zijn van 'smenschen volmaking. Dit behoeft geen betoog. Maar waaraan voornamelijk kent men den trap der volmaking, die hij bereikt heeft? Aan de inrigting der maatschappij of staatsregeling. Maatschappij maakt de vermogens van allen tot die van ieder, en die van ieder tot die van allen, en deze eenheid, deze verhefling der vermogens gebeurt dóór en voltrekt zich in de staatsregeling. Aan haar is dus te zien, hoe veel waarheid en kracht er aanwezig is; zij is de uitgedrukte som van de waarde eener maatschappij.

Nog voor wij het besluit trekken, willen wij een tweeden grond aanvoeren, waarom men de *regeling* van eenen Staat, vooral wanneer zij eeuwen oud is, niet kan prijzen, zonder dezen Staat zelven te prijzen. Goede staatsregeling is immers eene zoo hooge oorzaak der geschiedenis, dat zij al de overige oorzaken derzelve of voortbrengt, of overheerscht, of wijzigt; en zij zou niet waarlijk goed, niet van langen duur kunnen zijn, indien deze oorzaken niet werkten in haar voordeel of overeenstemden met haar doel.

Wanneer men dus eene staatsregeling, die eeuw aan eeuw in werking blijft, die zich uitbreidt, niet over één volk, maar over werelddeelen, die zich aan 's menschen edelste krachten en bedoelingen, aan de eigenlijke volmaking van zijn wezen, dat is, aan *godsdienst* verbindt; — wanneer men zulk eene staatsregeling erkent voor het volmaaktste werk, dat 's menschen eindigheid bereikt, en waarmede geen andere is te vergelijken, dan is men genoodzaakt te erkennen, dat in dien staat ook de meeste waarheid, de meeste volmaking des menschen te vinden is, en dat de geschiedenis der wereld haar onmogelijk kan ontsnappen.

Het is de moeite waard, dit een weinig bepaalder na te gaan, en deze waarheid, die hier hoofdzaak is, in het licht te zetten, dat eene staatsregeling tot den innigsten aard der maatschappij, die zij regelt, behoort, daarvan deels oorzaak, deels uitdrukking is, en er onmogelijk is van af te scheuren.

Waarvan hangt in de tijdelijke orde eene staatsregeling af? Ten eerste, van de verdeeling der krachten. Zoodra een of andere stand der maatschappij zich bijzonder ontwikkelt of in vermogen toeneemt, kan het niet missen, of ten laatste verkrijgen zij, die dezen stand uitmaken, òf deel in het bestuur, òf ten minste grooteren invloed op hetzelve. Ten tweede, van de heerschende denkbeelden of begrippen; en zoo iets het bewijzen kan, dan is het de gang der geschiedenis na de Fransche omwenteling. Ten derde, van het zedelijk karakter der volken; bij welker bederf, de staatsvorm naar de uitersten loopt van despotismus of democratie. Bovendien is de eene deugd meer dan de andere, aan

eene natie eigen, en ook uit dit oogpunt iedere staatsregeling niet voor ieder volk geschikt.

Wij meenen de *naaste hoofd-oorzaken*, waarvan eene staatsregeling afhangt, te hebben opgenoemd.

Maar deze omstandigheden of hoedanigheden eens volks zijn wederkeerig aan den invloed der staatsregeling onderworpen. Deze werkt terug. Al wat leeft, gaat om in een kring. De staatsregeling werkt zeer krachtig op de verdeeling der vermogens of fortuinen; vestigt of verplaatst die in haar belang, zoo dat ze zich den ondergang bereidt, wanneer dit met de natuur der zaken niet overeenkomt. Langs duizende wegen heeft zij invloed op de begrippen, en dit met zulk eene magt, dat alleen de godsdienst in staat is, haar in dit opzigt het hoofd te bieden. En is wederom de gedachte, waarop zij rust, en die zij, tot haar eigen bestaan, verkondigt en inprent, eene onwaarheid, ook dan graaft zij haar eigen graf; en wel des te spoediger, naar gelang er meer geestontwikkeling bestaat. Dat eindelijk de staatsregeling op de zeden, op de vorming van het karakter, een' magtigen invloed uitoefent, is, behalve dat het uit het gezegde reeds volgt, door zoo vele redenen aan te toonen, dat wij niet weten, welke het eerste te grijpen. Ten minste zij dit gezegd: zij doet handelen, en doet de meest invloed hebbende personen in haren geest handelen. Mogelijk werkt zij in dit opzigt nog meer door hetgeen zij toelaat, dan door hetgeen zij gebiedt. Bevordert zij de ondeugd, dan zeker zal zij vergaan.

Het is dus zeer waar, hetgeen Montesquieu zeide, dat men *de geschiedenis moet uitleggen door de wetten, en wederkeerig de wetten door de geschiedenis;* en onze

landgenoot Meijer, die deze plaats aanhaalt, trekt er met even veel grond dit gevolg uit: «De wetten zijn «de zuiverste bron, waaruit de wijsbegeerte over de «geschiedenis putten kan: degeen, die den vooruitgang «van het menschelijk geslacht wil beschrijven, moet «zich in de eerste plaats bemoeijen met de wetgevin«gen, die elkander hebben opgevolgd» (1). Guizot ziet zelfs in de enkele koninklijke waardigheid de verschillende historische toestanden zaamgevat, en onderscheidt het barbaarsche, het keizerlijke, het godsdienstige, het feodale en het moderne koningschap, als vertegenwoordiging of voorstelling van den ganschen tijd (2).

Nu is slechts de vraag of de regeling van eene godsdienstige maatschappij even zoo in verband staat, met de verdeeling der magten of krachten, met de begrippen of leer, en met de zeden of deugd?

Wie kan er aan twijfelen? Waar geen onderscheid is van magt, maar allen even veel vermogen, is het eene dwaasheid, van maatschappelijke regeling of van Kerk te spreken. Hoe, de godsdienstige orde zou niet in verband staan met het leerstuk! Zij zou niet leven en bestaan door goede, door heilige daden! Eene *geestelijke* maatschappij zou, in hare orde, van den *geest* niet afhangen, en zij zou haren geest niet voortplanten! Dit is zoo sprekend en klaar, dat wij niet doen willen, wat wij konden doen: toonen dat de Hierarchie der Katholieke Kerk dezelver geloofsleer en levenskracht zeer uitdrukkelijk voor oogen stelt. Wanneer men dus erkent, dat de Katholieke Kerk in hare eeuwenoude, over de wereld uitgestrekte staatsrege-

(1) *Esprit et origine des Institut. Jud.* I. Vol.
(2) *Histoire de la civilisation en Europe.* Neuvième Leçon.

ling, zulk eene volmaaktheid vertoont, dat niets daarmede te vergelijken is, dan volgt er uit, dat in haar de volmaaktste verdeeling is van magt en gezag, die in haar volmaakte waarheid gekend wordt, en dat, welk ook het bederf en de boosheid zij, waartoe velen vervallen, er altijd eene kracht van deugd is, waarmede de orde behouden blijft.

Men wordt dan van zelven tot verdere gevolgtrekkingen voortgevoerd: dat deze Kerk de ware is, en dat men bij dat *menschelijke* ook iets *goddelijks* moet voegen. Hoe toch zulk een werk, dat de geschiedenis van het Christendom in deszelfs hooge oorzaken omvat, enkel *menschelijk* te noemen! De gedachte gevoelt zich in de uitdrukkingen, waarin de Heer Swalue haar genepen heeft, te eng: zij wil er uit. Men zou het kunnen vergelijken bij hetgeen sommige, volstrekt niet kwade menschen zeggen, wanneer zij een of ander meesterstuk zien: *wat moet die man een geduld gehad hebben!* Het is waar wat zij zeggen, en niet te min ondragelijk om aan te hooren. — De zaak verklaart zich daardoor, dat de Heer Swalue de woorden of gedachten van Görres heeft verwrongen, maar nog zóó veel heeft overgehouden, dat wie het leest en verstaat, van zelven het begrip voltooit.

Men zal nu zoo veel te meer willen weten, wat de Heer Swalue zelf verder over het Pausdom oordeelt, en of, in zijn oog, eene volmaakte staatsregeling niet tot andere volmaaktheden moet doen besluiten. Want wij herhalen: nergens is meer eenheid dan in de godsdienst; nergens is de analogie zoo sterk, die overal tusschen Staat, huisgezin en individu bestaat. De H. Paulus leert het ons, door het huwelijk met de

Kerk, en de Kerk met een huwelijk, en wederom de vereeniging van ziel en ligchaam bij beiden te vergelijken, en ook aan het apostolisch gezag den vadernaam te schenken : gezag dat in Christus baart (1).

De Heer SWALUE laat volgen : « Doch als hij (Görres) »voorts die instelling goddelijk noemt, en Hierarchie »met Christendom verwisselt, vervalt hij in eene dwa»ling, welke door den katholieken Ellendorf over»tuigend aangewezen en krachtig bestreden is. » Görres houdt als ieder Katholiek de ware Kerk voor het ware Christendom, en de van Christus ingestelde Hierarchie voor een bestanddeel dezer Kerk. Indien dat nu door Ellendorf als eene dwaling is aangewezen, dan had de Heer SWALUE ten minste iets van die bewijzen moeten mededeelen, in plaats van enkel dien naam van Ellendorf te trompetten. Is het niet wonderlijk, dat de Heer SWALUE ons wel uit Görres den Ultramontaan vertelt, en niet uit Ellendorf, die zoo krachtig voor het Protestantismus heeft gepleit!

Wanneer wij verder naar eenige verklaring van die staatsregeling zoeken, vinden wij: «Het Roomsch «Katholicismus is stil blijven staan, wat aangaat des«zelfs geestelijke of verstandelijke meeningen; het heeft «het oog gesloten gehouden, voor hetgeen zoo helder «geworden is, als het licht; en het gezond verstand «verklaart algemeen zijne stellingen voor onhoudbaar. «Het handhaaft zich echter, omdat het voortgaat in het «uitvinden en aanwenden van nieuwe uitwendige hulp«middelen om zich als wereldgebied uit te breiden. «In dat opzigt houdt het gelijken tred met alle men-

(1) Plato meende zelfs, dat, hetgeen de Grieken *muziek* noemden, met de staatsregeling in verband stond. Zeer schoon : maar had hij eens bij Paulus school mogen gaan en de eenheid zien die hij zocht!

«schelijke zaken.» Ziedaar millioenen en millioenen in het beschaafd Europa, die doodelijk stil zitten, en eeuwen stil gezeten hebben met stellingen in het hoofd, welke aandruisschen tegen het gezond verstand; ja, die het oog gesloten houden voor hetgeen zoo klaar is als het licht; die, met dat al, aan de voortreffelijkste staatsregeling arbeiden; wat meer is, die uitvinden; en wat uitvinden? Nieuwe middelen om de grootste aller werken, waarmede niets te vergelijken is, te volmaken en een wereldgebied uit te breiden! Dat alles met gesloten oogen? in het donker? En zoo is de gewone tred der menschelijke zaken, de loop der geschiedenis, die leermeesteres der wereld.

Een oogenblik, mijnheer Swalue!

Gij spreekt zoo veel van rede, van ontwikkeling van de magt der geschiedenis, en beschuldigt zelfs de Katholieke Kerk, dat zij van vooruitgang in het verklaren der H. Schrift niets weten wil. Maar kent gij de geschiedenis, den oorsprong en de ontwikkeling van het Protestantismus wel? Luther en Calvijn, die gij, schijnt wel, nimmer gelezen hebt, werden door hunne leer, aangaande 's menschen natuur, zóó ver, en wel *zeer gevolgelijk*, voortgevoerd, dat zij de rede moesten uitgeven voor een brok van verstand, voor iets daar men kleederen en klompen mede maken kon, maar van God of gebod, zelfs in het zedelijke, niets kon verstaan. Zij was, volgens Luther, *een beest, dat men mocst verworgen*, en *allen*, zeide hij, *die in het geloof ingaan, vermoorden hun verstand.* Dat was niet zeer in overeenstemming met het gezond verstand. Zij verwierpen eene Kerk die vijftien eeuwen telde, noemden haar het rijk van den Antichrist, een Sodom, de

h... van Babel; zoovele namen, die allen te kennen geven, dat zij aan de geschiedenis geene groote kracht ter verspreiding van waarheid, maar wel van dwaling toeschreven; en zij hadden het ook zoo weinig op vooruitgang voorzien, dat zij eensklaps, over alle eeuwen heen, tot de tijden der Apostelen wilden terugkeeren. Toen was het de Katholieke Kerk, die zich op de geschiedenis beriep; die het grootsche gebouw der christelijke geslachten niet wilde afbreken; die, wetende, Wie onze natuur had aangenomen, dezelve verdedigde tegen het afschuwelijk Manicheisch Gnosticisme uwer vaderen. En nu, nadat het Protestantismus, door dit vergif, van de eene stuiptrek in de andere gevallen, het eindelijk, met hulp der natuur, heeft trachten uit te werpen; nu, nadat het wederom rede, geschiedenis en ontwikkeling huldigt, maar, helaas! de waarheid tevens verwerpt, die voor hetzelve in ongerijmdheden verward lag, en een schrikbaar toenemend ongeloof voor den waren voortgang wordt uitgegeven; nu zult gij, Mijnheer Swalue, der Katholieke Kerk verwijten, dat zij stil blijft staan! Nu gij tegen ons de woorden uitblazen van rede, van wetenschap en ontwikkeling! Gij beurtelings, — want gij zijt den leiband uwer huisselijke overlevering nog niet ontgroeid, — ons vertellen, èn dat het rijk des Heeren niet is van deze wereld, èn dat de geschiedenis de leermeesteres der wereld is! Wilt gij dan weten, Mijnheer, welk gezond verstand er nog bij ons heerscht, en welk geloof wij bezitten? Wij hebben ten minste nog zoo veel rede en verstand, dat wij van eene leer niet willen weten, die uit derzelver verloochening geboren is; en het geloof, welk wij behou-

den hebben, doet ons diegenen der uwen verfoeijen, die de Schriftuur, waarvoor gij het opneemt, hebben in stukken gescheurd, en den Zaligmaker der wereld zoo lasterlijk hebben verloochend!

Overigens geeft gij geene blijken van zeer geopende oogen te hebben voor dat klare licht der rede, voor het welk, naar uw zeggen, de onze zouden gesloten zijn. Hoe is het mogelijk, dat de schoonste aller staatsregelingen berust op stellingen, die 't gezond verstand algemeen verwerpt? Hoe is 't mogelijk, dat zij, eenmaal bestaande, niet van zelve werke ter ontwikkeling en vorming van den geest? Hoe is 't mogelijk, dat de eeuwen, die haar ontwikkelden, ons Katholieken stil lieten staan, en dat die geschiedenis, die, volgens u, theologische waarheid leert en de dwaling voor altijd vernietigt, met een onvergelijkelijk organisme de werelddeelen omvat, ten einde eenige dwaasheden te verbreiden, en de oogen gesloten te houden voor hetgeen zoo klaar is geworden als het licht? Juist door der Katholieke Kerk onverstand te verwijten, toont gij het uwe; en op het oogenblik, dat gij u in beweging stelt, om ons de zotskap over de ooren te trekken, klinken de bellen om uw hoofd!

Wat zullen wij nu verder zeggen over het volgende: Bretschneider namelijk, zou bewezen hebben, dat de Katholieke Kerk, daar zij geen voordeel wil doen met den voortgang der wetenschappen, nimmer algemeen kan worden. Doch de Heer Swalue is zoo goed van er bij te voegen, dat het tijdschrift de *Godgeleerde Bijdragen*, hetwelk Britschneider's vertoog had overgenomen, naderhand met afkeuring is moeten terug komen op 's mans denkwijs over den Bijbel en redeneringen

tegen de Protestantsche genootschappen; «hetwelk.... «wel noodig was. Het Protestantismus neemt toch uit «zijn aard het ware op.» Wat men van dat opnemen te denken hebbe, blijkt onder anderen uit hetgeen Bretschneider opneemt, uit de *Bijdragen*, die het ongeloof van Bretschneider opnemen, en uit den Heer SWALUE zelven, die niet al te best weet, wat hij opneemt. Of heeft het zin, wat wij hier aanstonds op hooren: «Uit «het in stand blijven en uitbreiden zelfs van het «Pausdom kan geen bewijs tegen het Protestantismus «ontleend worden, omdat het van een ander stand- «punt uitgaat.» Het eenigste, wat men er uit zou be- grijpen, is, waarom toch de Heer SWALUE nog niets ter zake, of dat ten minste het Pausdom treffen kon, heeft opgemerkt: hij gaat van een ander stand- punt uit! Nog sterker: «Het Protestantismus zal daarbij «niet ondergaan, en het bedoelt ook niet den onder- «gang van het Katholicismus: het wenscht en bevordert «ook in het Katholicismus vooruitgang in Christelijke «denkbeelden, en wacht alzoo hervorming in die «Kerk.» bl. 8. Voortreffelijk! Ieder gaat van zijn stand- punt uit! Wij willen al hetgeen de Heer SWALUE te voren gezegd heeft, zeer gaarne vergeten, doch *wie zijn oogen niet gesloten houdt voor hetgeen zoo helder is als het licht*, begrijpt dat het ja en het neen niet te gelijk waar kunnen zijn; dat het Pro- testantismus, hetwelk tegen de Katholieke Kerk *pro- testeert*, hare leer voor onwaarheid moet houden, en dat wederkeerig de Kerk, die zich *algemeen* of Katholiek noemt, in dezen naam haren wil uitspreekt, om *allen* tot hare *eenheid* te vergaderen; en zij dus geen Protestantismus kan dulden, wijl dit niets doet dan

verdeelen, en (gelijk uit deze woorden van den Heer SWALUE weder blijkt) de waarheid zelve niet meer als eenheid begrijpt. Voorts krijgen wij de belofte van den Heer SWALUE, dat hij in het Naschrift hierop zal terug komen, en de Katholieke Kerk van een ander standpunt beschouwen dan de *Review*.

Wij hebben bijna al de nooten van den Heer SWALUE over de voorafspraak van de *Review* in ons verslag opgenomen; slechts twee van die diamantjes zijn er, welke wij nog moeten zetten.

Bl 16. «Waar de Protestant zulks omtrent te voren «vastgehouden stellingen erkent (dat zij tegen de weten- «schap strijden), houdt echter de Katholieke Kerk hard- «nekkig vol, omdat zij haar eigen gezag boven dat «der rede niet alleen, maar zelfs der openbaring stelt. «Zij geeft wel voor, dat haar gezag goddelijk is; doch «zeer eigendunkelijk, enz... Van de vorderingen in de «Heilige Schrift wil toch het Pausdom niets weten. «Het geeft zelfs den Protestant geene vrijheid, om bijbel- «plaatsen tegen hetzelve aan te halen. Zie *Katholiek*, «1842, N°. 4.» Hier heeft de Heer SWALUE een geheel ander visioen: het schijnt, dat de Katholieke Kerk de Antichrist is. Zich boven de rede verheffen, gaat nog aan, maar boven de openbaring! En dan die domheid! Het zou moeijelijk zijn zich vijandiger tegen den Katholieke Kerk over te stellen. Hoe echter daar de vredelievende woorden van straks mede overeen te brengen? Toen had het Pausdom *een ander*, niet een met het Protestantismus *strijdig* standpunt. — De *Review* werd beschuldigd van slingering; maar wie kent den weg van den Heer SWALUE?

De laatste noot moge er nog een bewijs van

opleveren. Wij hadden die nogtans met zoo veel verwachting beginnen te lezen! «Dus moeten wij «ons den voortgang in het godsdienstige voorstellen.» Hier, dachten wij, zal zich het raadsel oplossen; de deuren gaan open, en wij zullen de wetenschap zien zitten op de hoogte, daar de Heer SWALUE zoo dikwijls van spreekt. Maar wat volgde? «Door het Christendom «kwam datgene aan het licht, hetwelk het menschdom «steeds kan doen vooruitgaan.» — *Datgene?*... Het ware te wenschen dat *datgene* hier wat meer in 't licht was gekomen. Want van den aard van *datgene* hangt alles af, wat hier gezegd wordt. Wie daarom weet wat *datgene* is, zal een zeer duidelijk begrip, van het Christendom en deszelfs waarheid leerende geschiedenis hebben. De Heer SWALUE vervolgt: «en de Christelijke «wereld beklom spoedig zekere hoogte.»—Wat wonder, dat men vooruitging; *datgene* deed immers vooruitgaan; 't is klaar. — «Maar op die hoogte bleef zij niet «toen vele onbeschaafde volken het aannamen.» — Het is hier om den voortgang in het *Godsdienstige* te doen, en de vraag is, of Hij, die Wet en Koning te gelijk is van zijn rijk, duldt, dat onwaarheid het inneme, dan of Hij, als die persoonlijke wet, als de hoeksteen die het gebouw zamenvat en sluit, verbrijzele wat tegen Hem aanstoot. En die vraag laat geene keuze toe. Het Protestantismus, dat verbrijzeld en vermalen als stof uiteen vliegt, is het naaste voorbeeld. De Kerk valt dus van hare hoogte niet af. — «De Roomsch «Katholieke Kerk dit inziende schikte zich en nam een «lager standpunt aan, dat voor dien toestand nuttig was.» De Roomsch Katholieke Kerk, dewijl zij het was, die het inzag, bestond dus reeds te voren. Wij hebben

hier als gewoonlijk eenen Paus, die het zoo ver bragt, dat hij Paus werd. En werd dan nu het rijk des Heeren *het rijk van deze wereld?* Kan het *nuttig zijn voor eenen toestand* des Christendoms, dat men *stellingen* aanneemt, *die het gezond verstand algemeen voor onhoudbaar verklaart?* Overigens had men te voren ook aan Christus Godheid, de H. Drievuldigheid, de erfzonde, de H. offerande der Mis, de Sacramenten, de aanroeping der Heiligen enz. geloofd. — «Maar geheel ver-«keerd wilde zij dien toestand bewaren. Dit was in «strijd met het Christendom, hetwelk steeds tot vooruit-«gang dreef.» — Daar begrijpen wij niets van. Hoe is daarmeê overeen te brengen dat de Christelijke Kerk was *achteruit* gegaan, *en dat zulks voor dien toestand nuttig was?* Dreef dan het Christendom te vergeefs? En was het nuttig voor het menschdom, dat men het Christendom tegen werkte? — «Toen men dit inzag, »werd beproefd in de Kerk het oude te herstellen, »dat tot nieuw leven wekte, overeenkomstig de be-»hoefte en den toestand dier tijden Dit streefde de »Roomsch Katholieke Kerk tegen. Zij bleef, wat zij »was, maar buiten haar ging men vooruit. — Men »zie professor Kist.» — Het is Professor Kist niet gegeven, onzin tot klaarheid te brengen, en dat ook hij zich in eene ijdele abstractie, in *datgene* verliest, kunnen wij op eenen anderen tijd wel eens toonen. Het Protestantismus loochent, hetgeen de Katholieke Kerk voor goddelijke waarheid huldigt. Het is dus eene onmogelijkheid het Protestantismus voor eene ontwikkeling van het Katholicismus te doen doorgaan: het *neen* ontwikkelt zich niet uit het *ja;* of men moet de leer van Luther en Calvijn tot Pantheismus

doorzetten, en de eigenlijke waarheid, met sommige Duitsche wijsgeeren, stellen in de tegenstrijdigheid en tegenspraak. Het oppervlakkig Rationalismus, dat naar Pantheismus en Deïsmus beurtelings op weg gaat, en hetwelk de Heer SWALUE schijnt toegedaan, poogt vergeefs het denkbeeld van ontwikkeling overeen te brengen met dat van terug keeren tot het Apostolisch Christendom, waarbij men de Katholieke leer loochent. Van daar de onzin, die in de woorden des Heeren SWALUE te zien is. Wijl het Christendom tot vooruitgang dreef, en men inzag, dat men was achteruit gegaan, ging men, dat is het Protestantismus, vooruit. Maar waardoor ging men vooruit? Door het *oude te herstellen.* Is dat nu komen tot een zeker resultaat? Is dat het onderwerp brengen op de hoogte der wetenschap? Zeer zeker, niets wijst zoo zeer op begin of beginsel, op oorsprong terug als volmaking; maar de reden daarvan is, dat zij het beginsel ontwikkelt, en meer en meer in deszelfs aard doet kennen en begrijpen. Geenzins *herstelt* enkele volmaking. *Herstelling* veronderstelt *val*, verliezen van het beginsel. Vooruitgang, ontwikkeling door *herstelling van het oude* is onzin. Te vergeefs poogt de Heer SWALUE eene brug te bouwen over de kloof, die Protestantismus van Katholicismus scheidt, en zweeft tusschen oud en nieuw Protestantismus in, om zich in *datgene*, waarvan hij is uitgegaan, weder te verliezen. Wij staan zijne hooge wijsheid met verbazing na te staren, en kunnen den gang, die zijn geest met *datgene* neemt, niet volgen. «Ik verwonder mij niet, dat de vogels »vliegen, dat de visschen zwemmen en de landdieren »loopen. Ik weet dat men de visschen in netten vangt,

»het wild in strikken, en de vogels door pijlen doodt.
»Maar wat den Draak betreft, het is mij onbekend,
»hoe hij door winden en wolken voort gaat!.... » Zoo sprak de wijze Kong-fu-Tseu van den wijzen Lao-Tseu. Ook wij kunnen van de grootsche drakennatuur des Heeren SWALUE niet anders getuigen. Wij weten hoe men een vogel vangt, maar hoe de Heer SWALUE door alle hoofdstoffen vaart, dat weten wij niet.

(*Het vervolg in een volgend Nummer.*)

LAGER-ONDERWIJS.

Het oogenblik.

Voor allen, die belang in het lager-onderwijs stellen, is het oogenblik allergewigtigst. Nimmer welligt heeft het duidelijker gebleken, hoe dat onderwijs ten voordeele eener kaste, en ten dienste van een anti-kerkelijk beginsel gemonopoliseerd is geworden, en hoe wij van hetzelve den verderfelijksten invloed voor het positieve Christendom in het algemeen, en voor de Katholieke Kerk in het bijzonder, te vreezen hebben. Daardoor blijkt dan tevens onwedersprekelijk, dat ons lager-schoolwezen in strijd is met de grondwet, die niet slechts *vrijheid aan de godsdienstige begrippen*, maar *tevens bescherming aan de bestaande godsdienstige gezindheden*, en dan ook aan de Katholieke Kerk waarborgt.

Wij kunnen ditmaal over het onderwerp niet uitwijden, maar zullen het in eenige volgende nummers met al den ijver, dien het verdient, behandelen. Thans wenschen wij slechts, de aandacht onzer lezers er op te vestigen, en hun eenige punten voor te leggen, die verdienen door allen, die zich ten aanzien van het lager-onderwijs eene opinie moeten vormen, ernstig overwogen te worden.

1°. De vrijheid der godsdienstige begrippen, door de Grondwet gewaarborgd, wordt gekrenkt, wanneer ouders zich door de Staats-verordeningen genoodzaakt, door de omstandigheden afhankelijk van de staatsmagt gedwongen zien, hunnen kinderen begrippen te laten inprenten, van welke zij met grond vreezen of ook zeker weten, dat ze met hunne godsdienstige begrip-

pen vlak weg strijdig, of aan dezelver opneming door het kind hinderlijk zijn. De Staat toch, die als medebeginsel van zijn bestaan de vrijheid der godsdienstige begrippen in zich opgenomen en haar aan allen door de geschrevene en bezworene acte, waarbij hij als deze Staat in het leven trad, gewaarborgd heeft, die Staat bezit het regt niet, om eenig godsdienstig begrip aan wie het ook zij op te dringen, maar hij heeft integendeel den pligt om iederen staatburger bij het genot der genoemde vrijheid te handhaven. Wanneer nu de Regering van zulken Staat, als ware zij de algemeene schoolmeester, zich van het volksonderwijs bij uitsluiting meester maakt, en door middel van dat onderwijs *godsdienstige begrippen* aan de kinderen der staatsburgers inprent, begrippen, die door velen dezer staatsburgers als strijdig met de hunne verklaard worden, heeft dan die Regering gebruik gemaakt van haar regt? heeft zij haren pligt vervuld? Of heeft zij integendeel de vrijheid der staatsburgers verkort, haren pligt geschonden, het geweld gesteld in de plaats van het regt?

Wanneer in dien Staat het onmiddelijke *toezigt* over het onderwijs, in iedere afzonderlijke provincie, door de wet aan zekere personen is opgedragen, maar de Regering aan die personen daarenboven de *leiding* van het gansche onderwijs en de keuze der onderwijzers voor de scholen in handen stelt; wanneer die personen, zich de handen ruim ziende, aan het onderwijs eene rigting geven, welke door duizende en duizende van staatsburgers, als krenkende hunne *godsdienstige begrippen*, die *vrij* moeten zijn, verfoeid wordt; wanneer intusschen, ten gevolge der regeringsmaatregelen, die staatsburgers genoodzaakt zijn, om of hunne kinderen

zonder onderwijs te laten, of dezelve aan de verfoeide rigting prijs te geven; is dan de vrijheid van godsdienstige begrippen gehandhaafd? is het regt der staatsburgers geëerbiedigd? Heeft de Regering haren pligt vervuld?

Wanneer in zulken Staat eenige burgers, die hunne geloofsbegrippen door het volksonderwijs bedreigd en bestreden achten, besluiten, om door alle moeijelijkheden heen te worstelen, en eene school op te rigten, in welke een onderwijs gegeven zal worden, dat met hunne godsdienstige begrippen overeenstemt, maar dat aan niemand opgedrongen wordt; wanneer duizende en duizende burgers de vrijheid tot het oprigten van zulke scholen verlangen, onder aanbod van alle redelijke waarborgen die eene Regering verlangen kan; doen dan, verlangen dan die burgers iets, dat met de billijkheid, dat met het regt strijdt? of dat buiten hunne regten ligt?... Immers, de vrijheid van godsdienstige begrippen in verband met den natuurpligt der ouders, om hunne kinderen te onderwijzen en op te voeden, geeft aan de ouders het regt, het staatsburgerlijk regt, om hunne kinderen in dien zin te doen onderwijzen en opvoeden, als met hunne godsdienstige begrippen overeenkomt, en hen buiten allen invloed te houden, dien zij voor hunne godsdienstige begrippen schadelijk of gevaarlijk oordeelen.

Wanneer in den veronderstelden Staat de Regering door de onophoudelijke klagten der ouders eindelijk op den gang van het onderwijs, dat onder hare bescherming en in haren naam gegeven wordt, opmerkzaam geworden, het bestaan der kwaal gedeeltelijk erkent, en eenige kleine, weinig beduidende verordeningen maakt, om haar althans een ziertje tegen te gaan; maar

wanneer dan de leiders van het onderwijs en de onderwijzers chorus maken tegen die verordeningen, een kreet aanheffen, zoo pijnlijk en schor en dreigend zelfs, dat men er van ijzen zou; en wanneer zij dan onder anderen roepen: *ons onderwijs, ons mooije, lieve, goede, beste onderwijs gaat te gronde!;* is dat dan niet de schreeuw van den lijder, die verraadt, dat het zeer geraakt, dat de kwaal alzoo waarachtig aanwezig is? Blijkt het dan niet, dat de kwaal diep, tot in de edelste deelen is doorgedrongen, dewijl toch een ligt en oppervlakkig raken van den vinger des heelmeesters een zoo smartvollen kreet doet slaken? Ieder, die gezond verstand en een weinig menschenkennis heeft, moge hier oordeelen.

2°. De Grondwet waarborgt aan de onderscheidene in het rijk bestaande godsdienstige gezindheden gelijke bescherming. Men denke hierover even na. De Grondwet waarborgt in de eerste plaats *bescherming*, in de tweede plaats *gelijke* bescherming: zoo wil het de constitutieve acte van den Staat. De Regering, op welke zoowel als op de wetgevende magt, de pligt tot die bescherming rust, zal dus wel niets mogen doen of verordenen, waardoor eenige gezindheid, als zoodanig, aangegrepen en in haar bestaan zelf bedreigd wordt. Wat toch is strijdiger met beschermen dan aanranden, omwerpen, dooden? Door zich van zoodanige daden te onthouden, vervult echter de Regering haren pligt nog niet; want de Grondwet belooft meer dan eene bloot *negatieve* bescherming, die alleen bestaan zou in geen kwaad te doen; zij wil eene positieve bescherming, eene zoodanige, waardoor het bestaan en het welzijn der gezindheden bevorderd wordt. Eindelijk de Grondwet wil

eene *gelijke* bescherming, zoodat dus de eene gezindheid niet boven de andere, veel min ten koste der andere bevoorregt wordt.

Uit het gezegde blijkt, dat de gezindheden, als gezindheden, regten bezitten, bijgevolg dat zij als zoodanige, die regten mogen doen gelden, het genot dier regten mogen eischen, en dat de Staatsmagt verpligt is, haar in dat genot te handhaven, de eene zoowel als de andere.

Nog iets. De gelijke bescherming is toegezegd aan de *godsdienstige gezindheden*. Een blik in deze uitdrukking zal nog nader toonen, wat de pligt van bescherming medebrengt. Eene *godsdienstige gezindheid* is eene verzameling van menschen, die *éénen* zin hebben ten aanzien der godsdienst, *eens-gezind* zijn, en door dien éénen zin tot een godsdienstig ligchaam zamen gebonden worden. Wij onderzoeken hier niet, hoever die eenheid van zin gaan moet, dat doet nu niets ter zake; genoeg is het, te hebben doen opmerken, dat de gezindheid *gezindheid* is door den zin harer ledematen. Die *zin* nu, wat is die anders dan de *godsdienstige begrippen*, waaraan de Grondwet vrijheid beloofd heeft? Eene godsdienstige gezindheid bestaat niet zonder haar eigene godsdienstige begrippen, dat is zonder godsdienstige begrippen, die hare gezamenlijke ledematen vereenigen.

Hieruit nu begrijpt men, dat eene gezindheid wordt aangetast, niet slechts wanneer zij regtuit als verwerpelijk wordt voorgesteld, maar ook zoo vaak een of ander harer godsdienstige begrippen geloochend, of verdacht gemaakt wordt; niet slechts wanneer men hare ledematen van haar aftrekt, maar ook wanneer men

aan de jeugdige telgen der haren eene verstands- of gemoedsrigting geeft, waardoor deze naderhand van hare godsdienstige begrippen min of meer zullen afwijken.

Zetten wij nog een stap. De godsdienstige begrippen eener gezindheid zijn haar eigendom; zij zelve heeft het regt, om die voor allen te prediken, en zij heeft het uitsluitend regt, om die aan de haren te onderwijzen; wie zich ongeroepen aan haar tot dat onderwijs opdringt, zij mag hem, zij moet hem afwijzen: alleen degene, die volgens de wetten der gezindheid geroepen en beproefd en aangesteld is, alleen deze is tot zulk onderwijs bevoegd. En dit geldt niet slechts de zoogenaamde kenmerkende leerstukken eener gezindheid; maar dit geldt alle hare godsdienstige begrippen, ook die zij met andere gezindheden gemeen heeft. Haar regt wordt dus gekrenkt, wanneer de Staatsmagt zich met dat onderwijs moeit, wanneer de Regering verordent, dat het gedeeltelijk door zekere lieden, die zij aanstelt, zal gegeven worden; die krenking heeft plaats, al verbiedt de Regering eenig der kenmerkende leerstukken te onderwijzen; de godsdienstige begrippen zijn nimmer van de competentie der Regering: zij behooren aan het individu of aan de gezindheid.

Maar nu! Wanneer in een Staat, welks Grondwet de bescherming der gezindheden toezegt, de Regering zich van het onderwijs op de scholen meester maakt, en het toezigt daarover, de leiding er van, alsmede de aanstelling der onderwijzers in de handen van zekere personen geeft; wanneer dan deze lieden op de scholen godsdienstige begrippen doen onderwijzen, ondanks de tegenspraak van sommige gezindheden; wanneer

zij aan het onderwijs eene rigting geven, die door sommige der godsdienstige gezindheden als bedenkelijk, als gevaarlijk, als verderfelijk voor de haren wordt verklaard; wanneer dan niet te min zulk onderwijs gehandhaafd wordt; zijn dan de gezindheden *beschermd?* Heeft dan de Regering haren pligt vervuld?

Wanneer intusschen eene en andere der bestaande gezindheden in dat onderwijs groot genoegen nemen, en het bevorderlijk verklaren aan hare godsdienstige begrippen; is dan de eene gezindheid niet boven, ja ten koste der andere bevoorregt? Is er dan *gelijke* bescherming verleend? Heeft de Regering haren pligt vervuld?

Wanneer in zulken Staat eene godsdienstige gezindheid verlangt, dat haar op het onderwijs der haren, voor zoover er de godsdienst mede gemoeid kan zijn, genoegzaam toezigt, genoegzame invloed gelaten wordt; verlangt zij dan iets, dat strijdt met de billijkheid? met het regt? iets, dat buiten hare regten ligt?

Wanneer in zulken Staat een derde der staatsburgers tot éene godsdienstige gezindheid behoort, en dit derde gedurende meer dan dertig achtereenvolgende jaren met de daad uitgesloten is geweest van het schoolopzigt en de leiding van het onderwijs, en bijna ook van den onderwijzersstand, wanneer het ook juist deze gezindheid van het derde gedeelte der staatsburgers is, die zich door het onderwijs, zoo als het gegeven wordt, verongelijkt verklaart; wanneer daarentegen eene andere gezindheid, weinig minder talrijk dan de zoo even bedoelde, alom hare volgers, en bij voorkeur hare leeraars met het toezigt en de leiding van het onderwijs belast ziet, terwijl de onderwijzersstand, op weinige uitzonderingen na, uit hare aanhangers is zamengesteld;

wanneer het dan ook juist die gezindheid is, die het onderwijs goedkeurt en prijst; zou men dan geen grond hebben, als men b. v. vreemdeling was en die toestanden aldus waarnam, om ten aanzien der *gelijke* bescherming achterdocht op te vatten?... En wat dan, als men in het land staatsburger was? en alles onder zijne oogen zag gebeuren? Zou men er niet alle wettige middelen mogen aanwenden, om zulken toestand te doen ophouden? En zouden de leden der lijdende gezindheid geen lafhartigen zijn, zoo zij zelfs van die verordeningen der Regering, die hun ten minste een ziertje te gemoet komen, geen gebruik maakten?

Maar wanneer er een oogenblik kwam, waarop de alles inhebbende partij, die de kluisters van het onderwijs in hare handen houdt, zich bijzonder beijverden om die kluisters te verzwaren, zouden op dat oogenblik die staatsburgers, die de lijdende partij zijn, zich niet met kracht moeten doen gelden, om tot het genot dier regten te geraken, welke hun bij het staatsverdrag zijn toegekend? Dat oogenblik is gekomen! Katholieken, wij waarschuwen u. In Gods naam! slaapt niet, terwijl uwe bestrijders waken, en werken, en stouter zijn dan sedert vele jaren. Gaat niet bij de pakken neerzitten, onder de ellendige verzuchting: *wat kunnen wij er aan doen!* Gij kunt alles; want het regt is aan uwe zijde. Toont, dat gij dit regt kent, dat gij het genieten wilt. *Helpt u zelven, zoo helpt u God.*

VERSCHEIDENHEDEN.

EENE ZELFVERDEDIGING VAN DEN *EVANGELISCHEN KERKBODE*.

> Je me ne sens aucun besoin de répondre á des calomnies qu'il peut croire lui-même: mais l'embarras ou il est pour défendre ses propositions, la mauvaise humeur ou il entre parce qu'il ne sait par ou se tirer de ce labyrinthe, et l'état ou il a mis nos controverses ..... sont choses trop remarquables pour être dissimulées.
>
> BOSSUET.

In den *Katholiek* van December 1843 werden, onder het opschrift CURIOSA UIT DEN EVANGELISCHEN KERKBODE, eenige woordelijk aan den *Bode* ontleende stellingen, verhalen en vertelsels, met bijgevoegde aanmerkingen, medegedeeld, en geest en strekking van het Evangelische blad stonden in duidelijke trekken voor ieders oogen. Dit vestigen der publieke aandacht op het bonte en vreemdsoortige allerlei, dat door den *Evangelischen Kerkbode* gestadig behandeld, verhandeld en mishandeld wordt, moest hem wel hinderen, omdat hij gevoelen moest, dat het ieder nadenkenden een ongunstig denkbeeld van het *Evangelie* zijner Redacteurs geven zou. Het was dus wel te voorzien dat die heeren in 't geheel niet op hun gemak zouden zijn. Zij bewaarden nogtans nagenoeg drie maanden het stilzwijgen, (hoewel zij latere stukken van den *Katholiek* reeds vroeger met hunne oplettendheid en met een antwoord vereerd hebben); maar dat zwijgen was geen vergeten; het was veeleer de stilte der vlakke zee, terwijl in de onzigtbare diepte al woelingen en spanningen werkende zijn, welke dra meêdoogenloos het arglooze bootje over de onstuimige baren zullen heen en wederslingeren; het was die verschrikkelijke stilte der geprangde natuur, welke de verwoesting aanbrengende schokken eener aardbeving onmid

delijk voorafgaat. Zoo volgde op het stilzwijgen eene «zelfverdediging» tegen den schrijver van den *Katholiek* in n°. 11, 12, 13; 4de jaargang van den *Evangelischen Kerkbode*.

Met de uiterste bedaardheid en met gerekt geduld lazen wij het stuk; aan het einde gekomen, dachten wij onwillekeurig aan den beruchten *Jurieu*, zoo als die uit zijne schriften tegen *Bossuet* bekend is.

En toch was de zelfs door Protestestanten gelaakte hevigheid van dien Predikant niet zóó hoog opgewonden, niet zóó onkiesch in hare uitdrukkingen, als de hevigheid van den *Bode*. Men hebbe den moed zijne «zelfverdediging» geheel en al door te lezen, en beproeve het in hare volzinnen al de onstuimige en teugellooze hartstogten te achterhalen, welke haar op het papier neêrwierpen. Men beproeve het met ware kleuren te schilderen: hoe hier scheef, grimmig en nijdig door elkander heen zien overkropte spijt en wrok en overmoed; hoe de blik van verachting, zoo eigen aan den vernederden trots, hoe de onverholen zucht, om op te winden of te grieven, elkander over 't hoofd worstelen en verdringen, en om strijd zich in krampachtige, liefdelooze gelaatstrekken aan den lezer vertoonen; — men beproeve het; maar met de fikste en sterkste trekken zal men slechts een flaauw beeld leveren van de ware geaardheid dier Evangelische «zelfverdediging.»

En zal de *Katholiek* dan de moeite nemen, om aan zulk geschrijf een wederantwoord te geven? — Ja, zoo hij den eerbied wilde verloochenen, welke hij aan zijne lezers en zich zelven verschuldigd is. Maar zoover, wij verzekeren het plegtig, zoover zal het nimmer komen. — Overigens, waartoe een wederantwoord? zou dat nuttig, zou dat noodig zijn? Is niet de «zelfverdediging» van den *Kerkbode* de beste verdediging van den *Katholiek*? Wij beroepen ons in dezen op het gezond verstand en de kieschheid van ieder bezadigd Protestant.

Neen! de *Katholiek* zal het dan niet duidelijker gaan

maken, daar het voor een ieder in het Evangelische blad zelf te zien is, hoe en waarom die *Zelfverdediging* beneden alle kritiek is. Neen! de *Katholiek* behoeft het niemand aan te duiden, daar ieder het erkent, hoe in die zelfverdediging scheve redeneringen door eikander heenen kruisen; hoe hatelijke en ontecrende insinuatiën voor bewijzen moeten gelden; hoe verkeerde duidingen en opvattingen van eigene en van eens anders woorden een' vroeger begaanen mislag moeten vergoelijken. Veel minder zal de *Katholiek* al het achter gelatene en verdonkerde wederom gaan afschrijven, om het geschilpunt in het ware licht te stellen; noch aantoonen, hoe de Redacteurs van den *Kerkbode* den *Katholiek* verminken en het zijne niet naar waarheid voorstellen, om te bewijzen, dat de *Katholiek* een vervalscher is; hoe zij in plaats van de gronden, welke de *Katholiek* heeft opgegeven, te wederleggen, slechts met meer geweld van woorden en niet met kracht van bewijzen eene reeds terug gewezen beschuldiging herhalen; hoe zij voor redenen verguizende, door geen schijn van reden, gestaafde aantijgingen geven; hoe zij zaken onderscheiden, in welke, in de voorgewenden zin, een onderscheid noch bestaanbaar noch denkbaar is, en omgekeerd daar waar het hun dienstig is, zaken doen ineensmelten, welke behooren onderscheiden te worden; hoe zij uitvallen en schelden, in plaats van op den vijand regtstreeks af te gaan, zoeken te krenken in plaats van te overtuigen, pogen den *Katholiek* verdacht te maken in plaats van *zich* te zuiveren van eene gegronde verdenking en dan ook wederom stilzwijgend de gelegenheid laten voorbij gaan, om het toch eens uitdrukkelijk te zeggen, waarvoor zij den Christus houden, wat zij gelooven, wat zij belijden, enz. enz. Neen, wij herhalen het, de *Katholiek* behoeft dat niet duidelijker te maken, dan het voor iedereen in den *Bode* zelven te zien is.

Dit was ons oordeel dadelijk bij het lezen der zoogenaamde *zelfverdediging*. Maar ons kwamen voor den geest die lezers

van den *Katholiek*, welke den *Evangelischen Kerkbode niet* lezen. Is het toch niet jammer, zoo dachten wij, dat ook zij niet ietwat van die *Evangelische zelfverdediging* kennen? Zou het niet zijn nut hebben, dat ook zij er iets van vernemen? — Het kwam ons niet twijfelachtig voor, dat de beantwoording dezer vragen bevestigend zijn moest; wij zetten ons dan neder, om ons nog eenige oogenblikken met de *zelfverdediging* onledig te houden.

Onze arbeid bestond in eene bijeenzameling van de lichtstralen, welke van alle kanten op het karakter, dat de schrijvers van den *Katholiek* zou kenschetsen! door de heeren van den *Kerkbode* zijn uitgestort. Wij bieden hier het resultaat van dien arbeid aan onze lezers aan, zoodat zij alles, wat dien aangaande over het gansche stuk verspreid ligt, op eens in zijn geheel kunnen overzien en smaken.

Van vier zijden kan het karakter van de schrijvers van den *Katholiek* beschouwd worden: van de zedelijke, wetenschappelijke, burgerlijke en godsdienstige; en elke dezer wordt door de Redacteurs van het Evangelisch blad met den fakkel hunner *zelfverdediging* bestraald. En daarbij verschijnen nu die schrijvers in *een licht*, zoo *ongunstig* dat, indien er geene begoocheling plaats hebbe, er buiten tegenspraak, geen wangedrogtelijker wezens op Gods aardbodem rondloopen. — Leest dan en ijst, want het beeld is afschuwelijk.

Vooraf, reeds in den aanhef der *zelfverdediging*, wordt melding gemaakt van de hooge betrekkingen, in welke de schrijvers van den *Katholiek* gesteld zijn; zij zijn «een groot aantal Roomsch-Katholieke priesters», die «als herders besturen,» «Geestelijken vormen» en een «onberekenbaren «invloed op de Roomsch-Katholieken van Nederland» oefenen. (1) Dit behoort *daarom* op den voorgrond gesteld te

(1) Wij laten geheel en al voor rekening van de heeren des Bodes de verzekering, dat het maandschrift de *Katholiek* geschreven wordt, door een' groot aantal Roomsch-Katholieke priesters enz... Wie REDACTEURS zijn van den *Evangelischen Kerkbode*, dat is uit zijn *prospectus* bekend, maar door wie de *Katholiek* geschreven wordt, dat weet de *Kerkbode* niet; slechts weet hij, wie er *mede* in schrijven.

worden, omdat het de misvormde trekken van het beeld, hoewel op zich zelve reeds zeer scherp, noch scherper doet uitkomen.

En wat nu het eerste betreft, het *zedelijke*, de schrijvers van den *Katholiek* paren, «kwaadwilligheid aan sluwheid.» Van hunne «trouweloosheid» *is nu de gansche wereld overtuigd.* Bij hen is te vinden «booze verdraaijing» en «vuige laster,» «opzettelijke vervalsching» en «een laaghartig misbruik van vertrouwen hunner lezers.» Zij *bouwen* «op valsche, opzettelijk vervalschte gronden «eene *beschuldiging*;» — kan er iets verradelijker en boosaardiger zijn? maar daarbij *vertoonen zij zich* «in hun waar karakter.» Hun is de «boosaardigheid» ja «helsche boosaardigheid,» welke in eene «zwarte daad» aan het licht komt. Het was reeds vroeger gezegd, dat zij ONBEGRIJPELIJK *schaamteloos* zijn, doch thans is het zoover gekomen, «dat «het *onbegrijpelijke* is weggevallen, maar het *schaamtelooze* verdubbeld.» — Zij *dragen* «een metalen voorhoofd» *rond.* Van hen kwam eene «schandelijke logen» en nog wordt «de schaamteloosheid van deze logen» verhoogd. Maar, om alles in een kernachtig woord zamen te vatten, — in omgekeerden zin kan men ze noemen, hen, de «eerlijke schrijvers van den *Katholiek*», of wel op hen, met nadruk, toepassen deze woorden des Heeren» *uit het harte des menschen komen voort booze bedenkingen.*»

Dit is voor het *zedelijke* en in het *wetenschappelijke* ziet het er niets beter uit. Zij zijn nagenoeg tien eeuwen ten achter; zoo ten minste in eene door hen gemaakte aanmerking, waar zij nog maar op de hoogte verschijnen «der eeuw van Radboud»; immers diezelfde aanmerking kan in onze eeuw «alleen als bewijs van de boosaardigste «domheid gelden.» Gevoel voor het edele, moeten zij wel in 't geheel niet hebben, want nadat de Evangelische Redacteurs door twee «het kan zijn» hebben betoogd, dat de uitdrukking van Radboud, ««liever met mijne lieve ouders ««in de hel, dan met uwe Heiligen in den hemel»» als

zoodanig, ruw, maar zeker *edel* is, voegen zij er deze krachtige sententie bij. «Een priester mag dat wel zoo niet voelen.» Wie zal er zich dan over verwonderen, bij hen te vinden «eene domme geestigheid» of «een zwerm van magtspreuken zonder bewijzen.» En is er niet met alle krachten van long en keel AMEN! te roepen, wanneer hun besproken geschrijf gezegd wordt te zijn: «de worsteling der duisternis tegen de waarheid en het regt?»

Als *burgers* van den staat is van hen alles te vreezen. De Redacteurs van den Evangelische Kerkbode «ijzen;» want zij «denken aan de *verba praegnantia* in het schild van den *Katholiek*.» «*Wij eischen* het erfdeel onzer vaderen terug!» (1) «Men weet niet, wat gebeuren kan; maar het streven is geen geheim meer.» En de ontdekking van dit geheim maakt het uitzigt in de toekomst zoo verschrikkelijk, zoo zwart, dat de Predikanten-Redacteurs, als in een pijnlijk voorgevoel van hetgeen op handen is, uitroepen. «De God onzer vaderen wake over Nederland!» — Neem nu daarbij nog in aanmerking, wat «wel het karakter van Rome (2) is; eeuwig onverzadelijk en eeuwig ondankbaar» en verder, hoe de schrijvers van den *Katholiek* bij eene andere gelegenheid ten toon spreiden «eene boosaardigheid, alleen strekkende, om de goede verstandhouding tusschen de weldenkende Katholieken en Protestanten te verstoren,» vraag al verder «of er wel één nummer is van den *Katholiek*, waarin niet herhaaldelijk «*de Regering wordt opgezet tegen sommige onderdanen en de Regering beleedigd?*» en merk eindelijk op, dat zij weldenkende Katholieken en Evangelische Protestanten door «laster» willen «scheiden» «om,» zeggen de predikanten, «ons» dat is N.B. weldenkende Katholieken en hen, Evangelische Protestanten «te onderdrukken;» «dan wordt het voelbaar, hoeveel kracht er in de

(1) Eene der valsche duidingen, welke *aan deze woorden* door onze tegenpartij gegeven worden.

(2) Rome: dat beteekent hier: de schrijvers van den *Katholiek*. Zie Evang. Kerkb. bladz. 46.

volgende woorden ligt, «deze *curiosa* zijn de onwillekeurige blootlegging van de gezindheid des Ultramontanismus» (dat zijn wij lezers) (1) jegens de Protestanten in Nederland, en van de wanhopige toekomst, die dezen verbeidde, indien het ooit zoo magtig wierd als het boosaardig is.» — Het is inderdaad om te ijzen, wanneer men het bewustzijn heeft, in eene maatschappij te leven, in welke zulke mannen hooge betrekkingen ongestoord bekleeden, en nagenoeg op de helft der natie een' onberekenbaren invloed oefenen. Wee! wee!

Ja, dubbel wee! en nog meer, zoo men ten laatste bedenkt, dat het er met diezelfde mannen in het *godsdienstige*, allererbarmelijkst uitziet. Trouwens dat alleen, zoo het van goeden stempel ware, zou hen misschien nog kunnen weêrhouden. Maar ohe! geen woord is te vinden, want het krachtigste zegt hier zooveel als niets, om te doen begrijpen, wat de schrijvers van den *Katholiek* in het godsdienstige zijn. Wie het vatten en voelen kan, wat het beteekent, als de heeren van den Bode van «eene echte Jesuitenstreek» spreken, hij zal begrijpen, wie en wat den schrijvers van den *Katholiek*, op dit punt zijn. (2) Er wordt nogtans, om den minder vluggen te gemoet te komen, ook met eene kernachtige vraag aangeduid, hoedanig de schrijvers van den *Katholiek* zijn: — *Zij zijn de Pharizeers* van onze dagen! — «*Is dat niet*» vragen de Hoogeleerde Redacteurs van den *Evangelischen Kerkbode* «is dat niet het *uitzijgen der mugge* en het *doorzwelgen des kemels* door de Pharizeërs van onzen tijd?» Dat zegt alles; of het moest nog erger kunnen zijn, wat er met deze woorden, in de *peroratie*, gezegd is: «Ziet daar, lezers! welk vergif de *Katholiek* in 26 bladzijden uit den *Evangelischen Kerkbode*

(1) Protestanten: wie zijn dat? de Heeren van den Kerkbode? vergelijk hier boven dat: «ons»

(1) ..«Maar de zijnen,» van den Katholiek, «weten niet allen, «dat de Jesuiten, die overal weggejaagd worden, waar zij goed be«kend zijn, ook overal weder onder nieuwe benamingen trachten in «te sluipen. Dat *gebroed* is niet aan zijnen naam, maar alleen aan «zijne vruchten te erkennen.» t. a. p.

weet te zuigen.» Vergif zuigen uit een blad, dat *Evangelisch* is! — Waar zijn woorden, om zulk een gruwel te brandmerken! —

Ziedaar, lezers van den *Katholiek*? wie en hoe wij zijn, onder de lichtstralen, welke de Evangelische «zelfverdediging» over ons uitstort. Zoo zien, bij dat ongunstig licht, de schrijvers van den *Katholiek* er uit. Dat wil zeggen: zij zijn mannen zonder geweten en zonder goede trouw, mannen wie in het liegen en bedriegen, vervalschen en lasteren, de onbeschaamdheid en sluwheid weinig minder dan natuur is. Thans is het aan u, die ons of persoonlijk of uit ons maandschrift kent, te oordeelen of het beeld, dat de Bode voor zijne lezers van ons ophangt, gelijkt.

Maar wijdt dan ook, nog eenige oogenblikken, uwe aandacht aan de mannen van den *Kerkbode*, en tracht met ons te begrijpen uit het openbare, hoe het onder hen in het verborgene toegaat. Stelt ze u voor den geest op die tijden, en welke zij zich met den *Katholiek* onledig houden. O, ziet! hoe kookt het hun inwendig! Hoe gloeit het gelaat, hoe vlammen de oogen van verontwaardiging en wie wie weet van wat meer? — tegen de schrijvers van den *Katholiek*! Ziet, ziet! krampachtig bewegen zich hunne lippen en

«.... wat op 's harten grond leit,
«Dat welt *ze* naer de keel» (1)

Wee! wee ons! — In de treurige eenzaamheid weêrgalmt het smaadlied!

«Ah! priesters! is deze dan *de weg*, dien gij zijt in-«geslagen? Is het dan zóó, dat gij eene *onwetende*, *ligt-«zinnige*, en *misleide menigte* zoekt te *verschalken*? Gij, «die als *herders bestuurt*, die *Geestelijken vormt*, die een' «*onberekenbaren invloed* op de *Roomsch-Katholieken in Ne-«derland oefent*, gij zijt *leugenaars* en *vervalschers*, gij zijt «*oneerlijk* en *schaamteloos*, gij zijt *kwaadwillig* en *sluw* en «*draagt* een *metalen voorhoofd rond*: want gij *belastert* en

(1) Vondel.

«*verduistert* de waarheid. Ah ! *Pharizeërs van dezen tijd*, «gij *zijgt de mugge uit* en *verzwelgt den kemel*, gij zuigt «*vergif uit de Evangelische* waarheid, gij drukt uw *pries-* «*terlijk brandmerk* op den rug der redacteurs des Evan- «gelischen Bodes ; brandmerk, dat bij de uwen, helaas ! «zal beklijven *tot dat misschien eens de groote Geest der* «*waarheid hunne oogen opent ;* maar ons, neen! ons kunt «gij niet bedriegen ! Wij zeggen de waarheid en gij zijt «leugenaars, wij zijn opregt en gij zijt bedriegers, wij zijn «eerlijk en gij zijt vervalschers, wij zijn als het duifje een- «voudig en liefelijk en gij zijt sluw en, als de slang, voorzigtig, «Ah ! *misleiders* der *onwetende menigte* ! ons, ons is de «zedigheid en gij zijt, *schaamteloos*. Ja ! *boosaardige* pries- «ters ! wij, wij zijn en maken vrij in de waarheid en gij «smeedt in uwe *domheid* kluisters voor verstand en rede. «*Worstel*, *worstel* dan in de *duisternis*, helsch *gebroed !* «tegen *regt* en *waarheid*, het licht dat ons bestraalt, en «waarin wij juichen zal nimmer, nimmer tanen ; want de «Heer legde ons eene *taak* op en die zullen wij *getrouw* «*vervullen : De godsdienst onzer Vaderen* tegen uwe *schaam- telooze aanvallen* te *beschermen*, dit, dit is onze *taak!* Amen! »

Wij zullen niet trachten onze zwakke stem te doen hooren, waar die schrikkelijke galm op langgerekte toonen of breed golft of hortend voorthobbelt. —

Sapienti Sat !

CORRESPONDENTIE.

WelEerwaardige Heeren!

Het 12e n°. des 4en jaargangs van den *Evangelischen Kerkbode* raakte in onze handen; het geval, dat daarin iets stond uit en over deze gemeente gaf daartoe aanleiding. Wij zonden den 6 dezer, onder couvert van den drukker Joannes van der Hey en Zoon te Amsterdam, aan de Heeren Redacteurs van genoemd blad ons antwoord, waarvan wij U, WelEerw. Heeren! hierbij afschrift aanbieden, met verzoek, het ook in Uw geacht tijdschrift: *de Katholiek* te plaatsen, te meer, daar wij niet verzekerd zijn, dat de zoogenaamde *Evangelische Kerkbode* aan ons verzoek, in ons antwoord uitgedrukt, zal voldoen.

Met ware hoogachting hebben wij de eer te zijn

WelEerwaardige Heeren!

UWEerw. onderdanige Dienaren

E. R. F.
K. W. F.
F. J. J.

Kloosterburen Prov. Groningen
den 14 April 1844.

Aan de Heeren Redacteurs van den Evangelischen Kerkbode.

In den 4en jaargang n°. 12 van den *Evangelischen Kerkbode* hebben wij een stuk gezien, onder het bovenschrift Kloosterburen. Hoewel als «*vredelievende ingezetenen*» zoo als wij in bedoeld stuk worden genoemd, niet gewoon, door geschrijf of anderzins wrevel en tweedragt onder de verschillende gezindten dezer gemeente op te wekken noch te voeden zien wij ons doch, onzes ondanks, door eenen schrijver

in uw blad uitgetart, in het ons dierbaar belang van onze Godsdienst en van onze eer, de pen op te vatten. Schrijver van gem. stuk immers werpt niet alleen eene lasterlijke beschuldiging op onze Geestelijkheid, hij stelt ook ons als eene gesloteue overeenkomst te hebben geschonden enz. ten toon. Dat zijne beschuldigingen op eene valsche voordragt der aldaar voorgestelde zaak steunen, weet elk, die van naderbij met die zaak bekend is.

De eerste regelen van bedoeld Artikel gaan wij ter loops voorbij; zonder onze aanmerking ziet elke lezer daar, welke de drijfveer zij geweest, tot het bouwen der Herv. Kerk alhier — welke achterdocht van «*mogelijke aanranding*» in den boezem der Protestantsche gezindte hebbe gewoeld. — Is dat edel, zulke achterdocht op te vatten tegen menschen, «*over wie*, gelijk schrijver zelve bekent, *niet te klagen valt?*» is dat Evangelisch? Wij, voorzeker, hadden, toen in vroegere jaren hier nog geene Katholieke, maar wel eene Hervormde Kerk stond zulken argwaan niet; wij hadden, dat mogen wij verzekeren, eene edele beweegreden tot het oprigten van ons kerkgebouw.

Schrijver, na het voltooid zijn der nieuwe Hervormde Kerk enz. te hebben vermeld, berigt, dat er alhier «*een toren staat op het kerkhof, en dat dien toren belenden de fondamenten, waarop de Kerk der Hervormden is opgetrokken.*» *Beide*, zegt hij, *waren van oudsher eigendommen der Hervormden*» .... Welke *beide?* de fondamenten en de kerk? nu, daar hebben wij vrede mede; neen, hij meent den toren en het kerkhof; maar daarentegen protesteren wij, schoon geene Protestanten van beroep — voorcerst, op dat «*van oudsher*» zouden wij mogen aanmerken, dat schrijver met de geschiedenis van ons land wel niet verder dan gedurende de paar laatste eeuwen bekend moge zijn; de naam zelve dezer gemeente evenwel hadde hem, die toch al wat achterdochtig valt, op het vermoeden mogen brengen, dat achter zijn *van oudsher* nog een ander van oudsher schuilde. Dan, komen wij tot het nieuwe.

Wij meenen dat thans zoo als reeds sedert eene reeks van jaren de toren (daarover alléén handelt de schrijver) een eigendom niet van deze of gene gezindheid, maar van de gemeente zij; en dat weet ja elk, behalve schrijver. Diensvolgens maakten wij, zoo lange iemand onzer heugt, gebruik van de torenklok bij overlijden en beaardiging van Katholieken, en wel zonder eenig verlof van de Hervormde Kerkvoogden noodig te hebben. Schrijver zelve zegt, «*dat de toren uit de burgerlijke kas onderhouden werd.*» Nn, in die kas zal de Katholieke bevolking toch wel ruim zooveel leveren als de Hervormde van Kloosterburen. En NB. de gelden, voor den toren benoodigd, werden van ons, Katholieken, niet als giften maar als gemeente-lasten gevraagd. Wat praat schrijver dan van *eigendom der Hervormden op den toren*, welken zij *gewillig geleend* hadden? wat ijdel gezwets! — Op grond nu, dat de toren een eigendom der Burgerlijke gemeente is, wendden wij ons, toen ons kerkgebouw was voltooid, tot het gemeentebestuur alhier en verzochten van hetzelve verlof, om met de torenklok een teeken tot onze openbare godsdienstoefeningen te mogen geven, wat ons dan ook gewillig werd toegestaan. Zoude men het dan niet schier voor raaskallen moeten houden, hetgeen schrijver zegt: «*dat de Kerkvoogden der Hervormde gemeente aan de kerkmeesters der Katholieke kerk gewillig toestonden het vrije gebruik van de klok, zoo tot hunne eeredienst als anderzins, alleen bedingende, dat om den anderen Zondag, wanneer er te Kloosterburen door den Predikant der Hervormden werd gepredikt, de klok voor de Katholieken niet zoude worden gebezigd.*» Ei! welk regt hadden toch die Kerkvoogden om zulke vergunning te doen? wat voor regt, om bedinging daarop te maken? Zouden wij, ingevalle de Hervormde Kerkvoogden in ernst zulk voorstel aan ons hadden gedaan, niet hebben mogen zeggen, wat men verhaalt, dat Frederik de Groote tot zekere menschen zeide: Zijt gij zotten, of meent gij, dat ik er een ben? Wij

zeggen, wanneer de Kerkvoogden zulks *in ernst* hadden gedaan; dat zij met den eenen of anderen van ons (nooit met ons geheele kerkbestuur) wel eens over zoo iets hebben gesproken, mogen wij niet ontkennen, ofschoon wij, uit achting voor die mannen, het liever hadden willen verzwijgen; dat hun belagchelijk plan nu publiek wordt, moge men den schrijver wijten. Volgens opgegevene beschouwing der zaak echter rekenden wij hen niet bevoegd, om ons verlof tot het luiden te geven noch om bedingingen dienaangaande voor te schrijven. Doch zegt schrijver, «*dit* «(edelmoedig?) *aanbod werd, naar het scheen, door* «*de Kerkmeesters der Katholieken als zeer billijk be*«*schouwd en volgaarne aangenomen!!*» Ei! Ei! wij onnoozele Kerkmeesters! dat aanbod beschouwden wij als zeer billijk? volgaarne (waarom niet overvol gaarne?) grepen wij dat aan!! zoo scheen het den schrijver toe. — Wat toch zoo iemand niet al toeschijnen kan! Gelukkiglijk, de schrijver ontwaart al spoedig, dat het enkel *schijn*, welligt een droom is geweest, wat hij zich van het volgaarne aannemen door ons, had voorgesteld. «*Reeds op den dag der inwijding*» ..... o lieve hemel! reeds op den allereersten dag? ja toen reeds zag hij — wat dan? dat het ons anders toescheen dan hem. Jammer, dat de man er zóó zeer door werd geërgerd — waardoor? wel, wij deden op dien dag, een feestdag zijnde, met de torenklok een teeken geven tot onze eerdienst; echter niet 's namiddags zoo als wij anders gewoon waren, en volgens het verlof van het gemeentebestuur hadden mogen doen; wij lieten, om aan de Hervormden, die op dien namiddag de inwijding hunner Kerk hielden, niet eenige reden tot klagte te geven, het luiden met de torenklok 's namiddags geheel achter; (1) dat een weinig gelui 's morgens, terwijl de Godsdienst der Hervormden eerst op den namiddag of meer tegen den avond plaats had, zulke verergenis zoude geven,

(1) Wij deden met ons eigen klokje, vóór dat de Kerkdienst der Hervormden begon, luiden.

dat gisten wij niet. Door het luiden 's namiddags achter te laten, meenden wij alweer een blijk te geven van inschikkelijkheid. En doch vindt schrijver er verergernis in; — maar hij vindt er geene verergernis in, dat de Hervormden niet alleen op den dag der inwijding van hunne Kerk, maar op elken Zondag, dat zij Kerkdienst houden, doen luiden midden onzer onze Kerkdienst, dat verergert den man volstrekt niet; maar dat de Katholieken ook aan de klok durven trekken, dat — — —

En nu het geval met den sleutel — ja, dat is nog erger; dat is, naar het hem schijnt, eene verergernis zonder weêrga? Hoort, wat hij dáárvan zegt: «*Weinige «dagen daarna vernam men, dat zij (de Katholieke «Kerkmeesters) zelfs zóó verre waren gegaan, dat zij op «eigen gezag ..... een sleutel van den toren hadden laten «namaken.*» De man heeft zelfs uitgespioneerd, wie dien sleutel gemaakt heeft, en hij maakt zijne lezers opmerkzaam, dat onze klokluider zelfs iets van het smidswerk verstond, zeker in zijne doodringende hersenen eene verzwarende omstandigheid — want een klokluider, die iets van het smidswerk verstaat, denkt eens, wat kan die met toren en klok niet al beginnen? En nu wikt eens het gewigt van zijne woorden: *zoo verre* waren gegaan — sleutel*namaken* — *op eigen gezag* — misschien had hij ons dat gezag *gewillig* moeten *leenen*? Doch zonder ons met zijne enkele uitdrukkingen verder te bemoeijen, antwoorden wij: wij hadden verlof de torenklok te mogen gebruiken; het viel ons niet in, aan de Hervormden het gebruik daarvan te bemoeijelijken; wij verlangden niet dat zij den sleutel van den toren telkens van ons zouden komen vragen, en wij vonden het ook min gemakkelijk, denzelven telkens van hen te halen; het gevoegelijkst scheen het ons toe, dat beide Kerkbesturen elk een sleutel van den toren hadden; de oude sleutel was onder ons berustende; *wij stonden* denzelven *gewillig* aan de Kerkvoogden der Hervorden *af*, en wilde wel

de moeite en de kosten op ons nemen van eenen tweeden sleutel te doen maken. Wij dachten en misschien elk lezer met ons, dat wij hierdoor een nieuw bewijs van toegevendheid leverden; doch schrijver vindt daarin eene zóó verregaande — —

Dan, na al dit, na ons als trouwelooze schenders van gemaakte overeenkomst, als geweldenaars, als sleutelnamakers te hebben uitgekreten, komt de man heel naïf getuigen, «*dat wij steeds waren en ook nog zijn vredelievende «ingezetenen, over wie niet te klagen valt.*» Kan het mooijer, wat dunkt u? Sarcasme, denkt gij; waarlijk neen; leest zijn stuk, en gij zult zien en voelen, dat hij het in opregtheid zijns harten zegt; in *opregtheid zijns* harten! zoo als die uit bovengezegde blijkt? Nu dat zij zoo — wij gelooven, dat hij ons gezegd kompliment opregtelijk maakt. Hoe! vraagt gij, raskalt hij dan? Wij weten niet, wij meenden reeds boven zoo iets te mogen gissen.

Doch op het einde, nu wordt de heele doolhof van tegenstrijdigheden helder en klaar. Wacht, gij zult een ander denkbeeld van den man krijgen; met een verstand dat de diepste verborgenheden doordringt; (zeker, naar het hem schijnt) met een oog dat door het duistere heenboort, waar achter de snoodheid wenscht zich te verbergen, ontdekt hij het wangedrocht, dat al het kwade sticht — hij ziet het staan (in verstands-verbijstering)? Ziet het «*blazen bit«terheid en overheerschings-zucht*» hij haalt het schuwe monster met edele gramschap aan het licht, het is — zoo zegt hij: «*de Roomsche geestelijkheid*;» men eenen Hervormden ijver bekrachtigt hij het nog eens en roept: *Wij zeggen*: «ROOMSCHE GEESTELIJKHEID.» Wel zouden wij den man willen vragen, waar hij dat blazende monster ziet? daar wij niets zien; wat voor bewijs hij kunne geven? daar wij er nog niets van begrijpen. «*Wij zeggen*» roept hij, ziet daar al zijn bewijs.

Hierop nog aanmerking te maken zoude dwaas zijn; elk redelijke lezer oordeele over den man die zulke zotheden in de wereld durft schoppen; men oordeele over zijn karakter, die zonder allen grond, de Kath. Geestelijkheid beschuldigt, de eer van partikulieren aanrandt, niet alleen, maar ten laatste ook *elders* en overal *Kerkeraden en Kerkvoogdijen* tot argwaan tegen de Katholieken wil opwekken, en opzettelijk tot dat einde zijn voorgewend feit bekend maakt.

Ten slotte verklaren wij hier ronduit, dat onze Geestelijkheid met het bovenstaande geschil niets heeft te doen gehad; dat wij tot de voorgewende overeenkomst met de Kerkvoogden der Hervormde gemeente alhier, noch tot het luiden op den dag der inwijding van de Herv. Kerk, noch tot het doen maken van den tweeden sleutel, noch tot iets, waarvan Schrijver gewaagt, den raad, of zoo als Schrijver het gelieft te noemen, de *inblazing* van eenigen Roomschen Geestelijke hebben ondervonden.

Hoewel Schrijver van opgenoemd stuk zich schuil houdt, durven wij, zonder vrees van onwaarheid te worden overtuigd, onze namen noemen, en verzoeken wij UWelEerw. Heeren! dit ons antwoord in het eerstkomend n°. van Uw blad: de Evangelische Kerkbode te willen plaatsen. In afwachting hebben wij de eer ons met achting te teekenen.

UWelEerw. Dienstv. Dienaren

E. R. F.

K. W. F.

F. J. J.

BOEKAANKONDIGING.

Geologie, in verband met de geopenbaarde waarheden. — Verhandeling, voorgedragen in de Maatschappij van letterkunde der Catholijke Universiteit te Leuven, door H. B. Waterkijn, Buitengewoon Hoogleeraar in de Mineralogie en Geologie, Secretaris van de Faculteit der Wetenschappen, Werkend Lid der Maatschappij van Letterkunde aldaar. — Te Utrecht, bij *J. R. van Rossum* 1843, 96 blz. gr. 8°.

Eene omstandigheid, voor het publiek van geen belang, heeft de aankondiging dezer vertaling vertraagd. Zij verdiende echter, dat wij met meer spoed van haar gesproken hadden, dewijl het behandelde onderwerp te belangrijk, de behandeling loffelijk, de vertaling goed is. De uitgave dezer vertaling komt te meer van pas, omdat in het verleden jaar te 's Gravenhage, bij ***J. M. van 't Haaff*** werd uitgegeven een geschriftje tot titel hebbende: ***Over de strijdigheid die er bestaat tusschen de natuurkundige wetenschappen en de godgeleerde begrippen, zoo als die van oudsher in de Kerk zijn aangenomen,*** van ***Dr. K. G. Bretschneider. Vertaald uit het Hoogduitsch van de Allgemeine Kirchenzeitung*** van 1841, n°. 102, 103, 104. De verhandeling van den heer W. is volstrekt niet gerigt tegen het geschrift van B.; niettemin werpt zij, op het punt der geologie, B's. beweringen omver, terwijl zij de eer der godgeleerdheid en schriftverklaring, zoo als die in de Katholieke Kerk gelden, waardig handhaaft. Op grootere schaal is deze uitkomst verkregen door den geleerden Bisschop ***Wiseman***, in zijn werk Over het verband tusschen de wetenschappen

en het geloof; doch dat werk is in het Nederduitsch niet vertaald en staat ook inderdaad al te hoog, om tegen de artikelen van B., die in wetenschappelijk opzigt hier en daar minder dan middelmatig zijn, te worden overgesteld. Wij zouden van de misgeboorte van B. niet gewaagd hebben, zoo het niet om twee redenen, onze opmerkzaamheid getrokken had; de cerste, dat de *Godgeleerde Bijdragen* het niet beneden zich geacht hebben, dat voortbrengsel van het rationalismus te vertalen en mede te deelen, en het eenige maanden later — te wederleggen! De tweede reden is, dat het bedoelde geschrift voor de halfweters, zoo als het hooggeroemd nationaal onderwijs er velen vormt, inderdaad gevaarlijk moet geacht worden. Die zich inbeeldt wat te weten, vergaapt zich immer aan de oppervlakkigheid, wanneer deze met het klatergoud der geleerdheid gesmukt is, en zich in stellige spreuken uit; komt er dan nog bij, dat het orakelspreuken zijn, ik wil zeggen, uitspraken van een bewierookten afgod, dan is het gevaar zoo veel te grooter. — Doch keeren wij terug tot het geschrift van den heer W., dat wij onze lezeren eeniger mate willen doen kennen.

Na opgemerkt te hebben, dat de latere geleerden de geologie in twee onderscheidene stukken splitsen: de *geognosie*,— welke ons de verschillende groepen der delfstoffelijke massen of rotssoorten, derzelver hoogten, uitwendige vormen en betrekkelijke ligging leert kennen; — en de *geogenie* — die ons de wording zelve dezer zelfstandigheden en de verschillende veranderingen, welke zij ondergaan hebben, om haar tot den tegenwoordigen staat te brengen, verklaart; na dit opgemerkt te hebben, stelt de heer W. den hoofdinhoud zijner Verhandeling aldus voor: «Welke zijn de be«sluiten, waartoe de wetenschap omtrent deze verschillende «punten geleid heeft? Welke zijn de voornaamste waarne«mingen waarop dezelve gegrond zijn? Zijn deze besluiten «niet in strijd met hetgeen ons de godsdienst leert, aan-

»gaande de schepping onzer aarde? Ziet daar de vragen, »welke wij ons voorstellen op te lossen.»

»In het eerste gedeelte dezer Verhandeling zullen wij de »Geognostische waarnemingen bijeenbrengen; het tweede »gedeelte zal de Geognostische theoriën bevatten; en in »het derde, zullen wij het verband der Geologie met de »geopenbaarde waarheden beschouwende, bewijzen, dat de »ontdekkingen der Wetenschap, wel verre van met die »waarheden in strijd te zijn, dezelve integendeel op de »uitstekendste wijze bevestigen.

Uit deze korte voorstelling kan men opmaken, hoe belangrijk de Verhandeling is, en wij moeten den heer W. de eer geven, dat hij, beklemd binnen de grenzen eener voordragt in eene maatschappij, zijn onderwerp evenwel zakelijk behandeld heeft. Alles wat papier vult zonder het onderwerp te raken, — gerekte inleiding, langdradig slot, doellooze uitwijding, vervelende omweg — is achterwege gebleven; maar degelijkheid straalt overal door. In het derde gedeelte heeft de schrijver ons het meeste voldaan, en met genoegen lazen wij het volgende slot: «Wel verre derhalve, dat wij den voortgang der «natuurkundige wetenschappen, en die van de Geologie «in het bijzonder, zouden vreezen, zoo laat ons veeleer «aan de opwekking van onzen heiligen leeraar (*Basilius*) «gehoor geven, en «van alle kanten door zulke prach- ««tige en afwisselende werken van den grooten Schepper ««der natuur omringd, niet vreezen, onze blikken terug ««te wenden tot de oudste tijdperken van dit Heelal, en ««ons verlustigen in de bewonderenswaardige schikking ««der deelen, waaruit het is zamengesteld.»» (In *Hexaëm. Hom.* 4.)

Ook de vertaling, als zoodanig, verdient lof: hier en daar slechts is een vlakje aan te wijzen. Zoo willen ons sommige zamenstellingen met *kundig* maar in het geheel

niet bevallen : b. v bl. 5. «delfstofkundige daadzaken»; bl. 6. «delfstofkundige massen.» Wat zijn *knndige* daadzaken? *kundige* massen? Dan, bij zooveel goeds mag men op zulke kleinigheden niet zien. De Verhandeling worde, in de kringen, waar zij nut stichten kan, veel gelezen.

---

1. *Zedelijke verhalen ten gebruike der bewaarscholen, gevolgd door wenken en raadgevingen omtrent de zedelijke en verstandelijke ontwikkeling der kinderen. — Vrij bewerkt naar het Fransch.* — Te Amsterdam bij *H. M. de Charro.* IX., 102 en 34 bl. 12°.
2. *Zedelijke verhalen voor de Jeugd. — Naar het Fransch. — Voor de Nederlandsche Jeugd bearbeid door een kindervriend.* — met platen. — Te Amsterdam bij *H. M. de Charro.* 102 bl. 12°.
3. *Zedelijke verhalen voor de Jeugd — Naar het Fransch. — Een leesboekje ten dienste der scholen.* — Te Amsterdam bij *H. M. de Charro.* 87 bl. 12°. — Alle drie zonder jaartal.

N°. 1 dezer boekjes bevat, als eene soort van inleiding, ***Algemeene opmerkingen over het nut der zedelijke verhalen in bewaarscholen, en over de wijze van verhalen;*** vervolgens de ***Zedelijke verhalen*** zelve, en ten slotte ***Eenige wenken voor hen, die belast zijn met het bestuur van bewaarscholen.*** Dit boekje kan niet missen, nuttig te zijn voor het doel, waartoe het vervaardigd is, en daarom verdient het aanprijzing. N°. 2, is hetzelfde boekje, zonder het voor- en nawerk. Het is versierd met dezelfde vier plaatjes als n°. 1, en is een lief geschenkje voor kinderen. N°. 3 is van denzelfden inhoud als n°. 2, maar zonder platen, en heeft het gansche uiterlijke van een

leesboek voor scholen, waartoe het dan ook bestemd en inderdaad geschikt is. — De uitdrukking *huilen* voor *schreijen* of *weenen* hopen wij in eene volgende uitgave niet meer aan te treffen. Ook zouden sommige gezegden, blijkbaar op de bewaarschool doelende, in n°. 2 en 3 niet behooren gevonden te worden. — Wij wenschen dezen boekjes een goeden aftrek.

STRAALKRANS. *Zamensnoering van glansrijke plaatsen uit vermaarde, zoo Protestantsche als Catholijke schriften. Voorgedragen aan* MARIA, *door* Mr. F. J. Hoppenbrouwers. — Te Breda, bij van *Gulick en Hermans.* 1841.

Wij vinden het eene gelukkige gedachte van den ijverigen heer *Hoppenbrouwers*, dat hij op den titel deze twee motto's, of liever dit ééne motto uit twee spreuken plaatste:

> Al wat haer lof vermeerd, dat word van ons bedacht.
>
> Ds *W. Sluiter.*
>
> Non est dubium, quidquid in laudibus Mariae proferimus, ad filium pertinere.
>
> *S. Bernardus.*

Geeft hij toch met het eerste te kennen, dat hij den lof van *Maria*, des Heeren moeder, uit alle magt bevorderen wil: het tweede duidt aan, dat hij daardoor de vereering beoogt van Hem, die God zijnde de zoon der Maagd heeft willen worden. Het spijt ons dat hij, in het boekje zelf, waar hij eene kleine twistrede houdt tegen den Edel Achtbaren Heer, Substituut-officier van Justitie, Mr. *Rutgers van Rozenburg*, schijnbaar van deze gedachte afwijkt. Die heer had namelijk den 17n Januarij 1841, in de bekende zaak der Tooneel-voorstelling op den feestdag van den H. *Stephanus* 1840, voor de Arrondissements-Regtbank te Amsterdam beweerd, dat ook

de Protestanten den H. *Stephanus* vereeren kunnen, «maar,» had hij er bijgevoegd, «de Protestant vereert hem niet «*godsdienstig* en dit doet hij *geenen enkelen* Heilige.» De heer H. zegt daarop onder anderen. «Ook de Catholijke «Kerk VEREERT *den vromen diaken en eersten martelaar niet* «GODSDIENSTIG, en *dit doet* óók Zij *geenen enkelen* HEILIGE. — «Neen! in waarheid, neen! GODSDIENSTIG vereert de Kerk «geen' eenen der Heiligen. Neen! zelfs Haar vereert Zij «niet alzoo, *met* wie de Heere was, *aan* wie de Magtige «groote dingen gedaan heeft» enz. Maar hoe nu met de motto's? daarin heet het, dat de heer H. (en wij prijzen er hem over) doet, wat hij kan ter eere der H. Maagd, en dat die eer der Moeder eene eer is van den Zoon. Is nu de eer, aan *Christus* bewezen, geene *godsdienstige* eer? Voorzeker; en met de vereering der Moeder van *Christus* wordt juist de *godsdienstige* vereering van den Zoon beoogd: en zoo is het met alle Heiligen-vereering; want de eer, hun toegebragt, is eene eer voor God, *wien alleen alle eer* toekomt. Men lette wel op: de heer H. en wij verschillen volstrekt niet in de zaak; over de Heiligen-vereering, haren aard, uitgestrektheid, doel enz zijn wij het volkomen eens; de vraag, die tusschen ons hangt, is maar over de *benaming*, en komt voor uit verschillend opvatten der uitdrukking *godsdienstige vereering*. De geachte schrijver verstaat daardoor *vereering van een voorwerp* ALS GOD, en wij verstaan er door *eene vereering middellijk of onmiddellijk aan den eenen waren God bewezen*. Nu meenen wij, dat deze laatste opvatting de ware beteekenis der uitdrukking voorstelt, en wij meenen tevens, dat de uitdrukking zelve, op de vereering der Heiligen toegepast allernaauwkeurigst is. Alle vereering der Heiligen moet Godsvereering zijn, of met andere woorden: alle vereering der Heiligen moet de vereering van God tot doel hebben, moet tot de Godsvereering middel zijn: de eer der Heiligen is de eer Gods. En inderdaad, *waarom* vereeren wij de Heiligen? om God; omdat zij dienaars en vrienden zijn van God,

omdat zij God verheerlijkt hebben en in eeuwigheid verheerlijken zullen, omdat God van zijne zijde hen verheerlijkt heeft en in eeuwigheid zal verheerlijken. Als wij de deugden der Heiligen prijzen, wat prijzen wij dan? de goddelijke genade, waardoor zij tot het getrouw betrachten dier deug en geholpen zijn, en aan welke *alleen* derzelver bovennatuurlijke waarde moet toegeschreven worden. Als wij over hunne eeuwige zaligheid juichen, waarover juichen wij dan? over Hem, die nu *hun overgroote loon* is. Als wij iets van hen vragen, wat vragen wij dan? dat zij van hunne innigheid met God gebruik makende, datgene *van Hem* zullen afsmeeken, wat wij verlangen te bekomen. Indien wij dan de Heiligen *om* God vereeren, indien wij bij de vereering der Heiligen dit uitdrukkelijk bedoelen, dat zij eene vereering van den éénen God, eene *dienst Gods* zijn zal, hoe kan men haar dan juister noemen dan eene *godsdienstige vereering*. Wij verliezen niet gaarne gepaste uitdrukkingen, omdat het Protestanten behaagt, er willekeurig eene verkeerde beteekenis aan te hechten. Wij wenschen de uitdrukking, die ons thans bezig houdt, te behouden; maar wij wenschen tevens, dat zij in onzen en in haren eigen zin worde opgevat. Wil men de zaak van eenen anderen kant beschouwen? Zie dan den Protestant. Slaat hij niet met een *godsdienstigen* eerbied den Bijbel open? En nogtans, de Bijbel is zijn God niet. Hoort hij niet met *godsdienstigen* eerbied naar den predikant, die hem voorspreekt? En nogtans, in den predikant, noch in deszelfs preek ziet hij eene godheid. — Wij meenen dus in ons regt te zijn, als wij de uitdrukking *godsdienstige vereering der Heiligen* behouden willen.

(*Het vervolg hierna.*)

Mei 1844.

LAGER-ONDERWIJS.

II.

Godsdienstig onderwijs op de scholen.

> An der Macht der Presse hat noch Niemand gezweifelt. Grösser aber noch ist der Einflusz der Schule. Jene wirkt durch den todten Buchstaben, diese durch das lebendige Wort im Reiche des Gedankens.
>
> *Hist. Polit. Blätt.*

Na ons laatste artikel over de aangelegenheid van het *lager-onderwijs*, meenen wij nu de vragen te moeten behandelen: *Wordt er godsdienstig onderwijs op de scholen gegeven?* en, *Hoedanig is dit onderwijs?* Wij spreken hier van godsdienstig onderwijs *op de scholen*, niet van godsdienstig onderwijs *in de school-localen*, welk laatste hier en daar door leeraren van deze of gene gezindheid, buiten de schooltijden, gegeven wordt. Wij vragen, of de onderwijzers der lagere scholen godsdienstig onderwijs geven, en zoo ja, of dit onderwijs een ieders goedkeuring verdient. Als wij den toestand van het lager-onderwijs, in dit opzigt, kennen, en vervolgens de beginselen, in ons vorig artikel vastgesteld, er op toepassen, dan kunnen wij beslissen, of het lager-onderwijs, zoo als het gegeven wordt, de vrijheid der godsdienstige begrippen, de regten der ouders, de regten der gezindheden ongeschonden laat, dan of het deze aantast en schendt.

Velen in Nederland hebben betoogd en, wij mogen het zeggen, voldingend bewezen, dat het lager-onder-

wijs, zoo als het bij ons bestaat, onchristelijk en antikatholiek is. Zij hebben namelijk aangetoond, niet dat het onderwijs buiten alle inmenging van christelijke begrippen gegeven wordt, maar dat ter gelegenheid van, en door het onderwijs, onchristelijke en antikatholieke begrippen en rigtingen der jeugd worden ingeprent. De meesten hunner hebben daarenboven beweerd, dat een onderwijs, wel niet vijandig aan het christendom, maar evenwel van het christendom niet doordrongen, het christendom niet uitdrukkelijk leerende, geenszins aan de behoeften van het volk, aan de regten der ouders en der gezindheden voldoet; sommigen noemden zulk onderwijs een heidensch onderwijs. De Regering schijnt niettemin, in de openbare en in de bijzondere scholen van de tweede klas, een zoodanig onderwijs te willen; sommige mannen, die zelve tot de school, hetzij als onderwijzers, hetzij als schoolopzieners behooren, ondersteunen dit streven der Regering: maar de meeste schoolmannen, die een onbegrijpelijk hoogen dunk van hunne eigene beschaving, — bekwaamheden met christelijkheid verbonden, — hebben opgevat, en die (inderdaad niet zoo geheel en al mis) het schoolonderwijs zonder opvoeding, en deze laatste zonder godsdienst, niet begrijpen kunnen, deze schoolmannen willen van het plan der Regering niets weten, bestrijden daarom het besluit van 2 Januarij 1842, loochenen luide, dat het onderwijs een heidensch onderwijs zou zijn, roemen daarentegen deszelfs christelijkheid, en noemen zelfs christelijke leerstukken, die zij zeggen te onderwijzen. Op deze laatste mannen, aan welke zich het meerendeel der onderwijzers aansluit, moeten wij letten; zij, door en door bekend met het bestaande,

als zelve in de school levende, getuigen wat van de zaak is, en beweren, dat het zijn moet zoo als het bestaat, eenige onvolmaaktheden uitgezonderd. Hunne getuigenis levert een nieuw bewijs voor het reeds bewezene, maar door hen nimmer erkende feit, dat het lager-onderwijs in Nederland onchristelijk en antikatholiek is. Tot nu toe had men dit bewezen, onder anderen, uit de schoolboeken, waarvan vele, die het meest in gebruik zijn, blijkbaar onchristelijke en antikatholieke stellingen in menigte bevatten. (1) Daar die schoolboeken grootendeels door onderwijzers geschreven zijn, en althans door de onderwijzers bij voorkeur gebruikt worden, besloot men van die schoolboeken tot de beginselen der onderwijzers, en van hier tot hun gansche onderwijs: niet ten onregte, naar het ons voorkomt. Doch de school, de eigenlijke school, hield zich, op weinige uitzonderingen na, aanvankelijk stil, en liet dezen en genen Professor, dezen en genen Predikant, dezen en genen Onderwijzer, dezen en genen Schoolopziener, zoo wat in den geest der Regering, verklaren, dat het onderwijs niet onchristelijk was en ging intusschen haren gang; dat het onderwijs antikatholiek was, durfde naauwelijks iemand loochenen, maar men weerde zich tegen deze beschuldiging met schelden en razen tegen Ultramontanen en Jesuiten, tegen hierarchie en Paus, tegen Roomsch- en Belgisch-gezindheid. Intusschen verscheen het koninklijk besluit van 2 Januarij 1842, en bleek de wil der Regering (wij zouden haast zeggen: *de wensch*), dat geene gezindheid bij het onderwijs zou gekrenkt worden, dus ook niet die der Afge-

(1) Zie hierover onder anderen: *Tweede Brief van F. J. v. Vree aan den Hoogleeraar M. Siegenbeek.* Te Leiden bij *J. W. van Leeuwen.*

scheidenen, of der niet afgescheidene Dordschgezinden, ook niet die der Katholieken. Hier en daar vertoonde zich eene poging, om dat besluit toe te passen. En nu bevond de school, de eigenlijke school, dat zij niet buiten alle gevaar was; zij trad dan te voorschijn, om zich te verdedigen, eerst door middel van brochuurtjes en artikels in *Kerkbode* of elders, maar vervolgens door het stichten van een eigen weekblad, onder den titel van *de Wekker*, uitgegeven te Amsterdam, bij *C Kraaij*. In dat blad, blijkbaar door onderwijzers en schoolopzieners geschreven, waait de geest der school, de geest van het nationaal (?) volksonderwijs. Uit dat blad meenen wij de twee vragen, wier beantwoording het onderwerp van dit artikel uitmaakt, te kunnen oplossen. De meesters zelven hebben hier *uit de school geklapt*, zij zijn zelfs gaandeweg vrijer geworden in hunne verklaringen, zoo als de volgende uittreksels uit *de Wekker*, overgenomen in de orde, waarin zij elkander daar volgen, zullen doen zien. Niet alles is daarin gezegd, maar genoeg om het christelijk publiek te doen oordeelen, over hetgeen in de school omgaat, genoeg om Katholieke ouders de grootste bekommering over den invloed van het onderwijs op het geloof hunner kinderen te doen opvatten. Die uittreksels zullen van de godsdienstige zijde het onderwijs doen kennen, aan welk in Nederland de prille jeugd, dank zij de voortreffelijke inrigting van ons schoolwezen, MOET overgeleverd worden. Men zal er uit zien, dat het waarlijk de schuld der school niet is, wanneer er nog iets Katholieks, nog iets positief christelijks in verstand en hart overblijft. Men leze en oordeele.

«Laat ons bovenal de beschuldigers beschamen, die «het Nederlandsche onderwijs ongodsdienstigheid voor

«de voeten werpen; ons worde niet te vergeefs aan-«bevolen de jeugd op te leiden in alle *christelijke* en «maatschappelijke deugden.»

««Maar,» vraagt gij welligt, «moet er dan weder gods-««dienstig onderwijs op de scholen ingevoerd worden?»» «Ik vraag op mijne beurt: «*Is dan het godsdienstig onder-««wijs ooit van de scholen verbannen geweest?*» Waar «dat plaats heeft, wordt niet aan art. 22 van de Wet «van 1806 voldaan, en mist de school eene harer «schoonste zijden.» *Wekker*, n°. 2. Art. *Vooruitgang*.

Art. 22 van het Reglement A (niet van de *Wet*) luidt aldus: «Alle schoolonderwijs zal zoodanig moeten worden ingerigt, dat, onder het aanleeren van gepaste en nuttige kundigheden, de verstandelijke vermogens der kinderen ontwikkeld, en *zij zelven opgeleid worden tot alle Maatschappelijke en Christelijke deugden.*» Men zegge ons, of het in den zin der Wetgevers van 1806 kan gelegen hebben, om door deze laatste woorden te *bevelen*, dat er, gelijk *de Wekker* wil, *godsdienstig onderwijs* op de scholen zou gegeven worden? Dat de school, bij het missen van godsdienstig onderwijs, eene harer schoonste zijden mist, dit zijn wij met den Schrijver van *Vooruitgang* eens; maar dat het bevel tot zoodanig onderwijs in de aangehaalde woorden zou gelegen zijn, dit komt ons meer dan twijfelachtig, dit komt ons valsch voor. En om dit te beter te doen inzien, verzoeken wij den Schrijver, dat hij ons zegge, wat christelijke deugd is: een antwoord hierop zal dadelijk in het leerstellige, ik zeg niet van het christendom, maar van verschillende kerkgenootschappen ingrijpen. Hoe kan alzoo Reglement A, dat in art. 23 dit ingrijpen uitdrukkelijk verbiedt, in art. 22 iets bevolen hebben, dat

hiertoe noodwendig leiden moet? **1806** mag onder *opleiding tot christelijke deugden* al verstaan hebben, wat men wil; maar voorwaar geen godsdienstig onderwijs. Doch, waar het met dit godsdienstig onderwijs heen moet, zullen wij vervolgens zien.

Op de vraag, of er stilstand in het onderwijs is, vinden wij het antwoord in N°. 4. «Wij houden het daar-«voor, dat, hetgeen de onderwijzer eenmaal bezat, het «regt om onderwijs en opvoeding te regelen naar gods-«dienstige beginselen, op gronden in den Bijbel ver-«vat, afneemt en dat alzoo waarachtige beschaving «wordt verhinderd.» *De oude Man.*

Men wege deze woorden; want zij zeggen veel. 1°. de onderwijzer bezit het regt, om opvoeding en onderwijs te regelen, 2°. naar godsdienstige beginselen, 3°. in den Bijbel vervat, 4°. en dit is bevordering van ware beschaving. Dat wil ten minste dit zeggen: Ieder onderwijzer vormt zich uit den Bijbel, naar eigen goeddunken, godsdienstige beginselen, en regelt naar deze beginselen onderwijs en opvoeding, en zonder dat neemt de waarachtige beschaving af. — Indien ook de ouders het met de godsdienstige beginselen van den onderwijzer niet eens zijn, zij moeten niettemin hunne kinderen aan zijnen invloed, aan zijne regeling overgeven. — Indien sommigen geene vrijheid hebben, om zich, naar goeddunken, godsdienstige beginselen uit den Bijbel te vormen?.... dan kunnen zij geen onderwijzers zijn, dan zouden zij de *waarachtige* beschaving verhinderen. — Zijn alzoo de scholen niet antikatholiek? niet antikerkelijk? Doch zien wij verder.

N°. 5. *Nog iets omtrent de circulaire van de heeren Groen van Prinsterer, van Hogendorp en Elout.* «Het

«kan en mag de pligt der school niet zijn, om *naar* «*het geloof der Kerk* op te voeden, maar eene christe-«lijke opvoeding, of liever eene opvoeding in den geest «des christendoms, is in ons oog niet hetzelfde als «*naar het geloof der Kerk.* Het is de pligt der Kerk om «voor het geloof te waken, en te zorgen, dat het kroost «harer belijders in dat geloof worde opgevoed.»

De Wekker deze woorden schrijvende, had niet overwogen, wat hij schreef. Het is inderdaad waar, hetgeen in de laatste phrase gezegd wordt; maar nu vragen wij: wat moet dan de Kerk doen, als zij ziet, dat de school de opvoeding van het kroost harer belijders in het geloof grootelijks hindert, en ten aanzien van velen doet mislukken? Wat moet de Kerk doen, als in de scholen eene opvoeding wordt gegeven in den geest van een voorgewend christendom, afwijkende van, en strijdig met het geloof der Kerk, met het geloof, dat bij haar als het ware Christendom geldt? «Het is de pligt der «Kerk om voor het geloof te waken,» zegt gij, «en te «zorgen dat het kroost harer belijders in dat geloof «worde opgevoed.» Zeg ons dan nu, of de Kerk zich niet vijandig tegenover eene school moet plaatsen, die zich vijandig tegenover haar geloof plaatst? Zeg ons, of de Kerk zich niet over de school bij de Regering beklagen moet, en deze aanmanen om, ingevolge haren grondwettigen pligt, de godsdienstige gezindheden en de vrijheid van godsdienstige begrippen te beschermen tegen de onophoudelijke aanvallen der school? Zeg ons, of de Regering haren pligt betracht, wanneer zij op de aanvrage om die bescherming, doet antwoorden: «dat gaat mij niet aan, dat moet gij met de school «vinden!» O onverdragelijk dwangjuk! Eerst zegt men:

«Mij is de school, en behalve de mijne zal er geene school wezen;» en wanneer vervolgens die school de teederste regten der staatsburgers schendt, en het bestaan der Kerk in gevaar brengt, dan antwoordt men aan de klagenden: «Gaat u bij de school beklagen, uwe klagten behooren niet tot onze bemoeijingen?» Is dat zwakheid? Is het onwil? Is het beide te gelijk? Of wat is het? Pligtsbetrachting kunnen wij er voorwaar niet in zien. — Dan wij moeten *de Wekker* voort laten spreken, om te vernemen, hoedanig het godsdienstig onderwijs is, dat op de lagere scholen door de onderwijzers gegeven wordt.

N°. 7. *Eenige gedachten over het onderwijs in Nederland.* «Was het geene overdrijving, dat men, bij het «afschaffen van den Katechismus als leerboek en den «Bijbel als leesboek op de scholen, waartoe beide ook «voorzeker niet geschikt zijn, tevens op vele scholen «alle onderwijs in de christelijke godsdienst en alle «bijbelsch onderrigt voor overtollig hield?....»

«Geen dogmatisch maar een echt christelijk onder«wijs *op den* BIJBEL GEGROND, moet op Neêrlands scholen «gegeven worden; geen onderwijzer moet de menschen«vrees zoo ver trekken, dat hij het godsdienstig on«derwijs verwaarloost.....»

«Niemand zal mij tegenwerpen: dit is uitsluitend de «taak van den godsdienstleeraar of van den zooge«naamden katechizeermeester. Dit moge de staatsman «in zijn kabinet, in zijn verordeningen daar heen «werpen, omdat het met zijne theorie van verdraag«zaamheid of indifferentismus het beste strookt. Ik «vraag weder: wie is de opvoeder der jonge staats«burgers? Is het de geestelijke, die van zijn' beperkten

«tijd nog eenige uren voor het godsdienstig onderwijs «moet afzonderen ; die dan met zijn' tijd moet woe- «keren, om, bij de verwaarloosde huisselijke opvoeding, «die door de verstrooijingen, waarin de familien over «het algemeen leven, niet godsdienstig meer is, den «jongen lieden nog eenige leerstukken hunner gods- «dienstige belijdenis in te prenten? Deze man kent «daarbij zijne leerlingen zeer onvolkomen, daar hij «hen wekelijks slechts één uur, hoogstens twee, onder «zijn opzigt heeft.»

«Zou nu bij zulk een toestand van het godsdienstig «onderwijs de schoolonderwijzer niet zijne duurste ver- «pligting gevoelen, en zonder katechiseren, zonder «dogmatiek, alle gelegenheden aangrijpen, die zich «bij meest alle onderwijs gedurig voordoen, om zijne «kweekelingen diepen eerbied voor God hunnen Schep- «per, en Jesus hunnen Heiland in te boezemen? Zal «hij niet een geregeld onderwijs in de Bijbelsche ge- «schiedenis voortzetten of aanvangen, ten einde het vol- «gende geslacht geene Heidenen, maar Christenen «mogen worden? Geene menschenvrees mag hem hier- «van afhouden.....»

Welk eene verwaandheid! Welke beleediging voor de godsdienst-leeraren van alle gezindheden! Welk een geheel voorbijzien van de Katholieken! De lezer gelieve uit deze aanhaling vooral het volgende op te merken.

1°. «Op de scholen moet godsdienstig onderwijs «gegeven worden, godsdienstig christelijk onderwijs; «dat moet op den Bijbel gegrond zijn,» (voorzeker op den Bijbel door iederen onderwijzer uitgelegd. Wat is dit anders dan het meest antikerkelijk beginsel op

de scholen toepassen? .... En wij leven onder eene grondwet, die de bescherming der gezindheden en de vrijheid der godsdienstige begrippen waarborgt! o Nederland! o Grondwet!

2°. «De onderwijzers der lagere scholen zijn de op-«voeders der staatsburgers.» Dit schijnt althans uit de tweede der aangehaalde alinea's te volgen. Nu, dan mogen we ons op alle dwaasheden voorbereid houden, en behoeven we ons over zoo vele wonderlijkheden niet langer te verwonderen. De schoolmeesters zijn de opvoeders der staatsburgers; schoolmeesters, lieden die geen koninklijk besluit, geen veranderlijk reglement van eene wet weten te onderscheiden! Wij zijn er ver mede gekomen: 127 millioen guldens boven het enorm budget, om de zaken weer op gelijken voet te brengen!

3°. «Men kan onderwijs in de bijbelsche geschiedenis geven zonder dogmatiek, en wel een zoodanig onderwijs, dat het volgend geslacht verhindert, Heidenen te worden.» Aanmatigende verwaandheid en diepe onwetendheid bestrijden elkander den voorrang in deze bewering. Waarlijk, de Katholieken vreezen veeleer een Heidendom te zien ontstaan, wanneer de schoolmeesters, naar hunnen trant, godsdienst onderwijzen, dan wanneer zij over den inhoud der godsdienst nimmer een woord reppen. En wat *de bijbelsche geschiedenis* zonder dogmatiek aangaat, men moet niet weten, wat dogma en dogmatiek is, om te kunnen zeggen, dat men door onderwijs in de bijbelsche geschiedenis tot het christendom kan vormen, en zich buiten de dogmatiek houden. Neen, Geleerden van *de Wekker*, gij kunt niet eens de uitdrukking: *bijbelsche geschiedenis* aan

de kinderen verklaren, zonder het dogma aan te raken; hoe zult gij dan bijbelsche geschiedenis zonder dogmatiek onderwijzen? Bijbelsch onderwijs en geen dogma! Wat zit er toch in het hoofd, daar zulke onzin uit voortkomt? — Lezen wij voort.

N°. 10. *Raad aan Onderwijzers.* «Wij allen (onder-«wijzers) moeten ons onthouden van godsdienstige ver-«schillen; nimmer moeten wij ongeroepen onze bijzon-«dere gevoelens openbaren, opdat wij geene ergernis «geven. Wij moeten er ons op toeleggen, om ge-«heel van den geest des christendom bezield en door-«drongen te worden, opdat wij eenen levenwekken-«den geest in onze kweekelingen overstorten, en in «waarheid opvoeders in den geest des christendoms «mogen zijn. Alleen den werkdadigen geest, niet den «dooden vorm des christendoms moeten wij in het «jeugdige hart trachten in te planten; want daardoor «zullen wij het ware christendom helpen uitbreiden en «bevestigen.»

«Het is verder noodzakelijk, dat wij ons bevlijtigen «om het verstand der kinderen zoo te ontwikkelen, «dat zij juiste denkbeelden verkrijgen van alles, wat «hen omgeeft, en dus het gevoel voor waarheid en het «nadenken bij hen werkzaam worde. Daardoor zullen «de kinderen juiste begrippen ontvangen, en zij in staat «gesteld worden, om wel te leeren oordeelen, hetwelk «hen voor bijgeloof en vooroordeel zal bewaren.»

In de eerste der hier aangehaalde alinea's wordt een *levenwekkende geest* van het christendom tegen den *dooden vorm* des christendoms overgesteld; de schoolmeesters moeten dien levenwekkenden geest in de kinderen overstorten, maar met den dooden vorm moeten zij

zich niet bemoeijen. Wat zal nu wel die doode vorm zijn? Wat kan het anders zijn dan het leerstellige der kerkgenootschappen? Een fraai compliment voorwaar, èn aan de kerkgenootschappen, èn aan de godsdienstleeraars, aan welke de behandeling van den dooden vorm overgelaten wordt. Hoort het dan en begrijpt het, Katholieken: Niet wat uwe kinderen in de Kerk leeren, niet wat gij er zelve geleerd hebt, en gij in uwe kinderen tracht over te storten, niet dat is levenwekkende geest des christendoms, verre van daar; maar wilt gij het onwaardeerbaar geluk hebben van den geest des waren christendoms te leeren kennen, wendt u, niet tot de van Christus gestichte Kerk, maar tot het gilde der lagere-onderwijzers in Nederland. Zij kennen, zij hebben dien geest, zij storten hem in uwe kinderen over. Weet gij, Katholieken, gij *bijgeloovige* Pausgezinden, wat nu het subliemste voordeel van die overstorting is?.... *Dat uwe kinderen voor* BIJGELOOF *en vooroordeel bewaard worden.* — Meester, gij klapt uit de school. Wij weten nu, wat er omgaat. Overigens levert de volgende aanhaling een treffelijken commentarie op het onmiddellijk voorgaande: leest, Katholieken, en overtuigt u, wat die levenwekkende geest zij, die de schoolonderwijzers bezielt.

N°. 11. *Wat zal het einde zijn?* «Wie kent de Pries-«terdwang niet, dat veelhoofdige monster, geboren «uit heerschzucht, gevoed door *bijgeloof* en *domheid*, «dat met zijnen adem de vorsten bedwelmt en de vrij-«heden der volken verstikt? In zuiderlucht gekweekt, «breidt het zich uit naar het oosten, naar het westen, «maar vooral naar het noorden, waar het zoo veel «verloren heeft, dat herwonnen moet worden, en waar

«de volken rijp schijnen te zijn, om weder voor het-«zelve neder te knielen. Onkunde en duisternis bemint «het, en waar licht en kennis bloeijen, daar poogt het «door zijn verpestenden adem het licht te dooven, de «kennis te verstikken. Nederland! Nederland! voelt gij «deszelfs kouden adem niet reeds aan uwe borst? Grijpt «deszelfs verscheurende klaauw u niet reeds aan het «hart? Maar wij willen de beeldspraak eindigen, en «smeeken het met allen aandrang, niet blind te zijn «voor het gevaar, dat niet voor de deur, maar reeds «binnen is. Nederland! Mogt gij nog twijfelen! Zie «rondom u, hoe men zich meester zoekt te maken van «uw schoonste sieraad, van uw volks-onderwijs. Van uit «het naburig België, die slaafsche dienares van Rome, «heeft men de schoonste gelegenheid om Nederland in «dezelfde kluisters te smeden.»

Ziet gij het nu, dat ons volks-onderwijs tegen Rome, tegen den Paus, tegen de Katholieke Kerk gerigt is? Gij allen, die den Paus van Rome als zigtbaar opperhoofd erkent der Kerk, waartoe gij behoort, ziet gij het niet, dat het lager-onderwijs, van regeringswege gegeven, uwe godsdienstige begrippen aanrandt, en de gezindheid, die gij zijt toegedaan, tracht omver te werpen? En zult gij dit in koelen bloede, of op zijn hoogst al zuchtende blijven aanzien? Weet gij dan niet, dat gij regten hebt? Of is uw geloof, is uwe Kerk, is uw kroost u niet dierbaar meer?

N°. 13. *Wat is de mensch?* (1) «Dewijl de school

(1) In dit artikel philosopheert een mislukt philosoof op eene allererbarmelijkste wijze. Wie Duitsche philosophie kent, kan zien wat, volgens de philosophie, die de schrijver schijnt aan te kleven, in de eerste helft van het artikel had moeten gezegd worden; een ander zal, omdat hij er onmogelijk wat van begrijpen kan, den

«eene allergewigtigste plaats bekleedt in de opvoeding «van den mensch, zoo is het de belangrijkste post, die «de onderwijzer der jeugd in de maatschappij bekleedt; «want veel, dat door de ouders *moet* verrigt worden, ver- «wacht men van den onderwijzer. Naarmate de betrekking «gewigtiger is, naar die mate is de persoon, welke «die betrekking bekleedt, belangrijker. Daarom is het zoo «volstrekt noodzakelijk, dat de onderwijzer der jeugd, «zooveel zulks mogelijk is, een volmaakt man zij.

«De onderwijzer staat daar in het midden zijner «leerlingen, als plaatsbekleeder van vele ouders, als «een werkman op den akker des Heeren, als een ge- «zant van God, door wien het goddelijke in het jeugdig «gemoed moet worden werkzaam gemaakt. Hij is de man, «uit wien Gods geest behoort over te gaan in den geest «der kinderen. Hij is de zon, op welke zoo vele dui- «zenden staren, van wien licht en warmte in het rede- «lijke en zedelijke moet uitgaan, om de harten der «kinderen te verlichten en te verwarmen, opdat de kiem «van het oneindige en volmaakte voordeelig ontwikke- «len en welig groeijen moge. De onderwijzer is de «leeraar der jeugd, van wien zij lessen van ware ken- «nis, wijsheid en deugd moet ontvangen, en eindelijk «het voorbeeld, op hetwelk de kinderen zien, dat zij «zich onwillekeurig ter navolging voorstellen.»

Men begrijpt waartoe eene dusdanige zelfbeschou-

schrijver welligt voor een diepzinnigen wijsgeer aanzien. Een staaltje om den *levenwekkenden geest* te doen kennen. «Het is het godde- «lijke, volmaakt redelijke in kennen, begeeren en handelen, dat... «in de menschenwereld werkt, om het redelijke, volmaakte en god- «delijke, om den geest Gods in den jongen mensch *op te wekken*, «en werkzaam te maken.» Het goddelijke in den jongen mensch komt tot zelfbewustheid. De mensch wordt = God!

wing den onderwijzer leiden moet In hem, zoo beeldt hij zich in, is de geest van het oneindige en volmaakte, de goddelijke geest, reeds tot bewustzijn gekomen, en die werkt, om dienzelfden geest in de kinderen tot bewustzijn te brengen; de onderwijzer is alzoo een *gezant Gods*, eene van *goddelijk licht stralende zon*, door welke duizenden verlicht, verwarmd, vergoddelijkt moeten worden. Hoe zou die man een anderen leeraar, die hem tegenspreekt, zijne rigting afkeurt, niet den ontwaakten God, maar een gansch anderen geest in hem ziet, hoe zou hij hem dulden kunnen? Hoe, vooral, zal hij, de *gezant Gods*, hij, bezield met den *levenwekkenden geest des waren christendoms*, hoe zal hij, op het godsdienstige veld, zich niet groot en vrij wanen, en al wat met zijne begrippen strijdt, niet als *dooden vorm* beschouwen en behandelen, ja, als dwaling bestempelen! Laat vrij de godsdienstleeraar hem teregt willen wijzen, hij neemt geene teregtwijzingen aan; immers de zon schittert van haar eigen licht. Maar nu ziet men ook, hoezeer ten onregte het onderwijs voor ongodsdienstig wordt uitgekreten; het is integendeel zeer godsdienstig, want al zijn pogen is daar heen gerigt, om de godheid, die in de kinderen nog slaapt, op te wekken en werkzaam te maken!.... Dan, christelijke ouders! of dat christelijke godsdienst is, dat laat ik u zelven beoordeelen: en of gij dan aan onderwijzers van dat slag uwe kinderen veilig toevertrouwen kunt, dat moogt gij voor God en uw geweten beslissen. Dit is zeker; dat de Heer, op den grooten dag, de zielen uwer kinderen, als toevertrouwde panden, uit uwe handen zal eischen.

Nog eene aanhaling willen wij onzen lezers onder

de oogen brengen, en wij verzoeken hen oplettend na te gaan, wat er al in *gezegd* en wat er in *aangeduid* wordt. De aanhaling is lang, zij is een geheel artikel uit N°. 14 van *de Wekker*. Ditmaal schijnt het geen schoolmeester, die schrijft; maar, om ons te overtuigen, dat het toch de ware *schoolgeest* is, die spreekt, zegt ons *de Redactie* van den *Wekker* in eene aanteekening het volgende: «Met dit stuk, van eene geachte hand «ontvangen, openen wij gaarne het eerste Nr., van het «tweede vierde gedeelte, des eersten Jaargangs, zonder «daarom elke soms wat harde uitdrukking te beamen.» De *Redactie* heeft dus in het artikel niets af te keuren dan hier en daar de hardheid der uitdrukking. Het opschrift is: *De roeping van het onderwijs.* Katholieke lezer, blijf bedaard.

«Te regt mogt de kundige schrijver van het in N°. 1 en 2 van den Wekker, tot deszelfs sieraad geplaatste, uitmuntende artikel «Vooruitgang» zeggen, dat dit tooverwoord onzer dagen alleen op de materiele, maar geenszins op de zedelijke belangen van het vaderland, onder welke laatsten voorzeker aan het openbaar onderwijs de eereplaats toekomt, van toepassing schijnt te zijn. Meer en meer openbaart zich ook in ons vaderland de strekking van zekere partijen, welke hoezeer ook onder verschillende banieren strijdende en schijnbaar hevig op elkander verbitterd, nogtans ter bereiking van hetzelfde doel werkzaam zijn en stilstand, ja achteruitgang trachten te bewerken. Het is het ultramontanismus, dien geesel van vorige eeuwen, dat, hier *Rome*, ginds *Dordrecht* als krijgsgeschrei aanheffende, alom het hoofd opsteekt en de negentiende eeuw, waarin onze zich zelven bewonderende en voor alle

gebreken blinde optimisten onophoudelijk, op brommenden toon, over hunne beschaving roemen, in Paracelsische duisternis tracht te dompelen. Dit gedrochtelijk voortbrengsel der overdrevenste heerschzucht, die, niet te vreden, den ligchamelijken mensch als eenen slaaf te beheerschen, ook den vrijen geest in boeijen tracht te slaan, dit monster, zonder eigene levenskracht, dat, alleen in bijgeloof en blinde gehoorzaamheid zijn aanwezen vindende, slechts uit de domheid des menschsdoms zijne magt ontleent, voert eenen strijd op leven en dood tegen het licht der waarheid, en stelt alle slechts denkbare middelen in het werk, om de rede, dien straal van den Goddelijken Geest, die den heer der Schepping tot het evenbeeld van zijnen oneindigen Schepper maakt, te verduisteren en den mensch tot het redelooze dier te vernederen.»

«Wat zoude het gevolg zijn, wanneer het aan ons vaderland beschoren ware, dat deze blinde strijders van het rijk der duisternis hun rampzalig doel moesten bereiken? Waarlijk! sidderen moet men bij de gedachte aan de rampen, welke alsdan over ons zouden worden uitgestort.»

«Dweepzucht, dit veelhoofdig ondier, dat zich in stroomen bloed baadt, en op zijne met vorstenhoeden gekroonde hoofden namen der godslastering vertoont, zoude weder zijne ijzeren klaauwen in onzen boezem slaan, en, met zijne looden vleugelen de laatste vonk van licht uitdoovende, ons in eene verstikkende met pestwalmen bezwangerde duisternis hullen! weldra zouden wij eene herhaling aanschouwen der tooneelen, welke de geschiedenis ons vertoont in den strijd tegen de Spaansche Inquisitie, in het oproer der Herdoopers,

in de twisten tusschen de Remonstranten, en Contra-Remonstranten, enz. Godsdiensthaat en onverdraagzaamheid zouden den broeder tegen den broeder wapenen, de maatschappij in hare grondvesten schokken en te eenemale verscheuren, ja, vrienden en landgenooten in naar elkanders bloed dorstende tijgers herscheppen; terwijl het gebruik van het gezond verstand als de ergste ketterij vervoekt, en dat der rede als misdaad beschouwd zoude worden.»

«Maar schuiven wij eene gordijn voor deze huivering wekkende tafereelen, en laat ons liever zoeken naar middelen, om het onweder af te leiden, dat boven onze hoofden dreigt los te barsten.»

«In dezen staat van zaken heeft het onderwijs eene zware en hoogst moeijelijke, maar ook gewigtige en juist daarom allereervolste en schitterendste taak te vervullen; het is het plegtanker, waarop de hoop berust van allen, die op het hoogste en heiligst belang der menschheid, op de algemeene verspreiding des eeuwigen lichts prijs stellen, en, als ijverige bouwlieden, willen medewerken, om den tempel der waarheid op te rigten; maar zal het onderwijs de, door den gang des tijds aan hetzelve toegewezene plaats waardig bekleeden, dan is het een eerst en onmiskenbaar vereischte, dat allen, die tot hetzelve in betrekking staan, deszelfs hooge roeping volkomen begrijpen.

«Een eerst vereischte hiertoe is, *dat het onderwijs geheel op zich zelf sta, onafhankelijk van alle verschillende godsdienstige secten*, daar, deszelfs bestemming zijnde om *zedelijk vrije en verlichte menschen, geenszins om blinde volgelingen van en strijders voor de eene of andere leerstelling te vormen, hetzelve boven deze alle*

behoort te staan;» (waar boven? boven alle leerstellingen? of boven alle godsdienstige secten? Het eene zegt zooveel als het andere, en beteekent: de onderwijzer behoeft op geene geloofsbegrippen te letten; hij mag zijn gang gaan, meê of tegen, al naar het hem passend voorkomt. Is dat niet regt christelijk? Is dat niet de godsdienstige begrippen der ouders, de regten der gezindheden ontzien?) «Om dit doel te kunnen bereiken, is vooral noodig, dat men met de uiterste zorgvuldigheid te werk ga bij de keuze van het personeel, zoowel der Schoolopzieners als der onderwijzers. Wat de eerste aangaat, kunnen wij het geenszins goedkeuren, dat men deze betrekking veelal opdraagt aan de geestelijken der verschillende gezindheden» (Toch niet aan Katholieke geestelijken.... Een slechts is er onder al de Schoolopzieners. Maar Dominés.... een groot getal) «zonder de betrekking van bedienaar des goddelijken woords, onvoorwaardelijk als een grond van uitsluiting te willen doen gelden, wanneer de geestelijke kandidaat tot de betrekking van school–opziener overigens de noodige geschiktheid bezit, stellen wij echter op den voorgrond, dat dit laatste punt boven alle andere behoort in aanmerking te worden genomen, omdat, zoo het hieraan mangelt, geene consideratiën, van welken aard ook, dit gebrek behooren te doen over het hoofd zien.»

Wat maakt nu dat essentiele vereischte uit? Let op:

«Zal het onderwijs immer aan deszelfs roeping beantwoorden, dan is het noodzakelijk, dat men tot Schoolopzieners zoodanige personen kieze, die, vrij ook van den geringsten zweem van sectengeest, aan grondige kundigheden, *vrijheid van denken* paren, en genoegzame geestkracht bezitten, om, *zonder met een bijgeloo-*

vigen eerbied voor het onderzoeken van zoogenaamde heilige grondstellingen terug te deinzen, alles aan den proefsteen der waarheid te durven toetsen» (wie of dien proefsteen hebben mag? Waarschijnlijk de schoolopzieners alleen; immers, die staan *boven alle leerstellingen*, of ten minste *boven alle godsdienstige secten*. Maar, christelijke ouders, zijt gij gerust over een onderwijs onder de leiding en het toezigt van *vrijdenkers?*.....)

«Bij eene zoodanige keuze kan het niet anders of de geest, waarmede de Schoolopzieners bezield zijn, moet zich over de geheele rigting van het onderwijs uitstrekken, en zal het voortaan onmogelijk zijn, dat, door de onderwijzers, de zedelijke vorderingen onzer eeuw miskend worden.» (Begrepen! De Katholieke kandidaat b. v. die waarlijk nog geloof heeft, zal geene acte van toelating kunnen verkrijgen, of in de vergelijkende examens, zal men er de stokjes naar steken.) «Ten aanzien dezer laatsten geldt overigens al datgene, wat wij met betrekking tot de Schoolopzieners zeiden,» (zij moeten ook *vrijdenkers* wezen.) «Ook zij behooren van het groote gewigt en al de pligten hunner betrekking geheel en al doordrongen te zijn, en aan onverkoelden ijver den vasten wil te paren, om hieraan op eene waardige wijze te beantwoorden.»

«Wat de inrigting van het onderwijs zelf aangaat, dat, zoo als van zelf spreekt, met de beginselen, zoo als wij boven ontwikkelden, behoort overeen te stemmen, achten wij ons niet genoeg op de hoogte van het practisch onderwijs, om te dezen aanzien in bijzonderheden te durven treden, en zullen ons dus alleenlijk bepalen met kortelijk eenige algemeene denkbeelden mede te deelen.

..... «In plaats van» enz. «zoude men meer op de zedelijke ontwikkeling» (der leerlingen) «behooren te werken, en boven alles het daarop toe te leggen, om hun *kracht van geest en vrijheid van redenering* in te boezemen.» (Let op, Lezer. Eerst de Schoolopzieners *vrijdenkers*, dan de schoolmeesters, en ten langenlaatste ook de kinderen. De school zelve zegt u nu, wat zij van uwe kinderen maken wil.) «In plaats van hun te leeren, alles op gezag van anderen aan te nemen en te gelooven, *behoorde het geheele onderwijs daartoe te strekken, om hen aan te sporen*, over alles zonder onderscheid, vrij en onbevangen te oordeelen, en alleen aan datgene geloof te schenken» (Let op Katholieken) «wat de H. Schrift en het gezond verstand hun als waarheid leert beschouwen»

Men moet dus ook de Katholieke kinderen leeren, dat zij niets moeten gelooven op het gezag der Kerk, niets buiten de H. Schrift, en alzoo geene overleveringen. O school, uwe onvoorzigtige verdedigers stellen u ten toon gelijk gij zijt; zij zelven zeggen het, dat het gansche onderwijs op de omverwerping van het leerend gezag der Kerk moet gerigt worden, dat dit hoofdzaak is. Wie zal nu nog durven zeggen: Geene gezindheid wordt in de school gekrenkt. Wij denonceren aan het gansche publiek en aan de Hooge Regering deze *nu erkende* strekking van het onderwijs, en wij vragen, dat er regt gedaan worde. Men zende ons naar geene Schoolopzieners; hoe die zijn moeten, is ons zoo even gezegd; en ontegensprekelijk is onder hun opzigt dat verfoeijelijk onderwijs op de scholen ingevoerd, dat men ons nu voor echt christelijk geven durft, maar dat inderdaad de kinderen ontchristelijken

moet. De Schoolopzieners zullen niet afbreken, wat de Schoolopzieners hebben opgebouwd; het schoolopzigt is het, het schoolopzigt niet minder dan boeken en onderwijs, waar wij over klagen; want het schoolopzigt heeft de scholen *doen* worden, of *laten* worden, wat zij zijn — verschanste legerplaatsen, waaruit men onophoudelijk het Katholicisme bestookt. Doch haasten wij ons naar het einde van het al te duidelijke artikel.

«Met betrekking tot de zedekunde behoort men zich alleen te bepalen tot de algemeene zedeleer des evangeliums, behalve juiste en eenvoudige begrippen van hunne verpligtingen jegens hunnen Schepper, den kinderen beginselen van algemeene verdraagzaamheid en menschenliefde in te prenten, en vooral hun in te scherpen, en door bewijzen uit Gods heilig woord» (!?) «te staven, dat alle menschen, die de deugd betrachten en, *onverschillig onder welke vormen*, den Allerhoogste met een rein gemoed dienen, zonder onderscheid van rang, stand of *geloofsbelijdenis*, voor God gelijk zijn, en dat het dus de zwaarste, ja eene in den volsten zin godslasterlijke misdaad is, wanneer zij zich mogten veroorloven, hunnen evenmensch, onverschillig of hij hun geloofsgenoot of zelfs een blinde fetischvereerder is, in eenig opzigt beneden zich te achten.»

«Op deze wijze handelende, zal het gemakkelijk zijn de jeugdige gemoederen tot verlichte en vrijzinnige beginselen en broederlijke eendragt te stemmen, en hun diegenen die hen tot haat, geestdrijverij en bijgeloof zouden trachten te vervoeren, zonder onderscheid, te leeren verachten en dusdoende zal meer en meer het licht zegepralen en het rijk der duisternis eindelijk te eenen male vernietigd worden.»

Het is dan nu duidelijk, de Katholieke Kerk, het positieve christendom moet ten gronde, ten gronde door de school; want de school moet het rijk der duisternis vernietigen, en wie behooren tot dat rijk? de schrijver zegt het duidelijk in het begin van zijn geschrijf, *Rome* en *Dordrecht*. Sedert lang hebben wij de school van dergelijke strekking beschuldigd, en op goede gronden, doch nimmer hebben wij ze de hoofdstrekking der scholen genoemd; maar daar komt nu de kern der schoolmannen zelf, en verkondigt onverholen, onbewimpeld, dat de scholen tot heden tegen *Rome* en *Dordrecht* niet krachtig genoeg geijverd hebben, dat voortaan het gansche onderwijs er tegen gerigt moet worden. Men gelieve toch wel in het oog te houden, dat het niet een enkele heethoofd is, die aldus spreekt, maar dat het *de Wekker* is, de representant der schoolpartij; dat hier de schoolmannen zelven getuigenis afleggen van 't geen zij doen en wenschen te doen; men vergelijke onderling de talrijke aanhalingen uit *de Wekker*, heden door ons aan het publiek aangeboden, en men zegge het: *Of er op de scholen ook godsdienstig onderwijs gegeven worde*, en *Hoedanig dat onderwijs zij?* men zegge: of het lager onderwijs niet met regt genoemd wordt, *onchristelijk*, *antikatholiek?* Men zegge: of de regering, die de vrijheid der godsdienstige begrippen en de regten der gezindheden beschermen moet, het onderwijs in zijn tegenwoordigen toestand kan laten, zonder aan haren pligt te kort te schieten? De regering weet wel, dat zij de krenking der gezindheden op de scholen verhinderen moet; ook is de zorg daar voor, bij Koninklijk besluit van 27 Mei 1830 (art. 6) aan de plaatselijke

besturen en Gedeputeerde Staten, althans gedeeltelijk opgedragen; en niet te min, het kwaad bestaat, woedt voort en dreigt tot de uiterste hevigheid over te slaan.

Wij eindigen hier ons artikel, en geven het aan de overweging van alle Katholieken en van alle invloed hebbende personen. De school randt de Kerk aan; het feit is ontegensprekelijk; wil men de school daarin niet hinderen, men geve dan aan de Kerk ten minste de vrijheid, om zich tegen de school te verdedigen; mag de school eene nieuwe Kerk (algemeen christendom) stichten, men vergunne aan de Kerk, om eene school naast de school te plaatsen. Wil men niets doen, wil men den dwang laten bestaan, men verscheure dan de grondwet, schaffe de vrijheid van geweten af, en zegge aan bijna de helft der natie: uwe kinderen zullen in het geloof hunner vaderen niet worden opgevoed. Dan zal het tijd zijn, dat de Katholieken den voorslag, hun weleer zoo onbaatzuchtig gedaan, om hun vaderland te verlaten en ergens in Oceanie een nieuw vaderland te zoeken, in ernstige overweging nemen.

HET VAGEVUUR.

Het vagevuur is eene uitvinding des duivels, schreef *Luther*, als naar gewoonte zich weinig gelijk; en *Calvyn*, zijn mededinger en navolger, noemt het: een verfoeijelijke vond van Satan, verijdeling van het kruis, Gods barmhartigheid hoonsprekend en ondermijning van het geloof. (1) En zij, die zich hunne leerlingen noemen, drukken loffelijk het voetspoor hunner meesters. Nog is die leer der Katholieke Kerk velen antichristelijk, onzedelijkheid- en wanhoopkweekend, teelt van bijgeloof en priesterbedrog en wat dies meer zij; — en die er een handwerk van maken, vinden in die oudnieuwe smaadtaal vaak een gereed middel, om den Protestant in den antikatholieken haat te versterken en menig' zwakken – neen – den door zijnen antikatholieken wandel bereids onkatholieken Katholiek, – tot openbaren afval, waartegen het geweten nog te luide riep, over te halen. Mogten allen, die zóó spreken en zóó handelen, te goeder trouw zijn! Mogten wij hun slechts onkunde, vooroordeel te verwijten hebben! — Voor hen is ons schrijven; voor den man van kwade trouw kunnen wij alleen – bidden!

De Katholieke leer van het Vagevuur omvat, volgens de kerkvergadering van Trente, na die van Florence, twee waarheden: Er is een vagevuur; en: De zielen, die er zich bevinden, worden door der geloovigen voorbede geholpen. Beide waarheden geven stof en orde

(1) Zie Mohler, Symboliek 6e hoofdst. § 53.

aan ons betoog. — Vooraf ga een woord over het juiste begrip van het vagevuur.

Vagevuur – van *vagen* – *vegen* – reinigen en *vuur* – veeg – zuiverend vuur (*ignis purgatorius*) ter onderscheiding van het niet zuiverend, eeuwig vuur der hel – is, wat het hoofdwoord betreft, eene aan de gewijde schriften ontleende uitdrukking, welker beteekenis wij naar bijbelsch spraakgebruik hebben vast te stellen.

Het woordje *vuur* wordt door de gewijde schrijvers veelmalen gebezigd voor: *kwelling, pijnen, straffen.* Zóó, opdat wij met een enkel vooorbeeld staven, wat overigens geen' opmerkzamen bijbellezer ontgaan zal, zoó noemt Mozes (1) den Heer «een verslindend vuur,» om den weerbarstigen Israeliet de wraak des Allerhoogsten aan te kondigen. Dezelfde uitdrukking gebruikt de profeet Isaias, waar hij het rampzalig lot beschrijft dergenen, die tegen den Heer zullen gezondigd hebben: «Het vuur zal hun nooit worden uitgedaan.» (2) Wij vinden hetzelfde in de schriften des Nieuwen Verbonds. «Eeuwig vuur,» «onuitbluschbaar vuur» zijn er zoo vele uitdrukkingen, om de straffen der verdoemden te beteekenen. (3)

Hiernaar kunnen wij het vagevuur bepalen als: een lijden, een straffen ter zuivering, te ondergaan, in den zin der Katholieke Kerk, door diegenen, welke in Gods liefde ontslapen, nog niet zuiver genoeg zijn, om toegelaten te worden tot het zaligend aanschouwen van Hem, in wiens heilig oog de hemelen niet zuiver zijn. (4) Dit, niets minder, niets meer, zegt het begrip van vagevuur, gelijk het dan ook wel, ofschoon minder juist

(1) 5e B. IV. 24. en elders. Verg. Hebr. XII: 29.
(2) LXVI: 24. (3) XVIII: 8 en elders (4) Job XV. 15

misschien en met eene niet schriftuurlijke uitdrukking, genoemd wordt: *reinigingsoord, zuiveringsplaats.* Wat trouwens betreft den *aard* en *duur* der vagevuursstraf, gelijk ook de *plaats*, waar zij moet ondergaan worden, daarvan *verklaart* de Kerk niets, gelijk de jongste kerkvergadering overtuigend bewijst.

Verwonderen moet het ons, na dit alles, dat men van Protestantsche zijde zoo vijandig gezind is tegen het woord vagevuur. Daar zijn er trouwens, wier één en alles voldingend bewijs, om de leer van het vagevuur als onchristelijk te verwerpen, dit is: het *woord* is in den Bijbel niet te vinden. Daartegen valt wel niets te zeggen! 't is het bewijs van onmondigen, waarover de volwassene naar den geest de schouders ophaalt, al is het nog veelmalen het geliefkoosde stokpaardje van die iets schijnen te wezen. En immers zeggen wij met de zeven Haagsche HH.: «Wat nood, «zoo in den Bijbel het woord *niet*, de zaak *wel* aan«getroffen wordt.» (1) Maar ook zijn er, die laag vallen op het woord *vagevuur*, niettegenstaande zij, door waarheidskracht gedrongen, eene zuiveringsplaats met de Katholieke Kerk aannemen. (2) Als dat geen treffende tegenhanger is van Don Quichots molengevechten, dan verstaan wij er niets van. Is dan het *Purgatorium* der Katholieke Kerk, het vagevuur, iets anders dan een reinigingstoestand? Wij zeggen meer: wanneer gij

(1) *Kathol.* 2e jaarg. 1e d. bl 351.

(2) «Noemt een Protestant het *vagevuur*, en gij zult hem zien «gloeijen van verontwaardiging; maar spreekt gij dienzelfden over «het al of niet aanwezig zijn van een *boete*, *zuiverings*toestand, of «*voorbereidings*, *verwachtingsplaats* enz., hij zal u dit gaarne toe«geven; zelfs zult gij er ontmoeten, die met alle kracht zulk eenen «toestand noodzakelijk beweren. Zoo veel vermag het woord.» Perrone, Prael. Theol vol. III p. 316

eene schriftmatige uitdrukking voor den gedachten toestand der ontslapenen zoekt, gij vindt die in ons zoo zwart gebrandmerkt vagevuur; wijl gij in de gewijde Schriften te vergeefs een woord zoekt, meer gebezigd dan *vuur* en *vlammen*, om de straffende geregtigheid des Heeren aan te duiden. (1) Of zoude het die geleerden te doen zijn, om bij het aannemen van eene zoogenaamde derde plaats den blaam (?) van Roomschen paapschgezind van zich af te weren?

Het gegeven vagevuursbegrip is almede teregtwijzing van den waan, dat het vagevuur ons Katholieken de ééne weg ten hemel is, dien allen zonder onderscheid moeten wandelen; reden waarom onze leer velen eene troostelooze, ongerijmde, enz. is. Zóó spreekt *Ulrich von Stetten* in Het gastmaal van Theodulus: «Ik weet «waarlijk niet hoe een Catholijk Christen gerust sterven «kan, daar hij met het verlaten van dit leven, *hoe «vroom hij ook geweest* is, eene groote pijniging te «gemoet ziet, en de zielen eerst uitgebrand moeten wor«den, gelijk het goud door het vuur gezuiverd wordt.» (2) Wij herhalen de reeds gemaakte opmerking niet, dat het vagevuursbegrip een wezenlijk vuur niet noodzakelijk veronderstelt; ook de beschuldiging tegen het vagevuur, als eene bron van onrust en zielskwelling, gaan wij voorbij. Wij komen er misschien later op terug; alleen noemen wij het valsch en zonder grond beweerd, dat, volgens den Katholiek, elkeen, hoe vroom

(1) «De uitdrukking *vuur*, *vagevuur* (Purgatorium) zegt de Protes«tant von Meijer, is ten minste als afbeelding van het lijden van «de tusschenplaats *zeer gepast*. *Purgatorium* wil alleen zeggen — «(meer zegt het dogmatisch begrip niet) reinigingsmiddel, plaats of «stand.» Bij Hoenighaus, *Resultaat* 3e St. bl. 120.

(2) Von Starck, *Gastmaal van Theodulus*. 2e St. bl. 141.

hij ook geleefd hebbe, de zuiver-straffen na dit leven moet ondergaan. In het begrip van het vagevuur, als reinigingstoestand, voor hen, die in Gods liefde wel, toch niet zonder vlek de eeuwigheid zijn binnen gegaan, is het tegendeel veeleer duidelijk verondersteld, en de vermaning der Kerk aan hare kinderen, dat zij zich hier reinigen en vruchten dragen van ware boetvaardigheid, laat over hare meening ten deze geen twijfel over. Wel zijn wij genoeg bekend met het diep bederf, of wilt gij liever met de zwakheid der menschelijke natuur, en vormen wij ons daarbij een denkbeeld van den *Alheilige* groot genoeg, om met eenen ouden schrijver uit te roepen: «Wie is zoo heilig, wie zóó «volmaakt, die bij het verscheiden, aan dat vuur (van «zuivering) niets schuldig is? Wie heeft zich zóó ge«reinigd van het stof der zonde, dat hij zich mag «beroemen op een zuiver hart; dat hij zeggen kan: «ik ben schuldvrij? Weinigen zijn uitverkoren, maar «onder die weinigen, zijn zeer weinigen naar mijn «oordeel zoo volmaakt, dat zij de zuivering volbragt «hebben, waarvan de wijze man spreekt: zuiver u, «met het klein getal, van uwe nalatigheden.» (1) Toch gelooven wij, dat er te allen tijde ook van die zeer weinigen gevonden worden; het vereeren der heiligen, hunne heiligverklaringen spreken luide van dit vertrouwen onzer Kerk. Wie echter die gelukkigen zijn, blijft eeniglijk het oog des Alwetenden onverholen, tenzij Hij ter verheerlijking zijner dienaren, beter, ter eigen verheerlijking, het wil openbaren. Tot zoo lang bidt de Kerk voor alle ontslapen gelooviger, liever, zegt Augustinus, voor sommigen onnoodig wil-

(1) Guerrici abb. Sermo 6 de purif. B. V. inter opera S. Bernardi.

lende bidden, dan dat ook maar één van het heilzaam gebed zou verstoken zijn.

Thans gaan wij over tot het betoog der stelling: Er is een vagevuur, eene zuiverings-periode na dit leven.

Raadplegen wij in de eerste plaats het gezond verstand, het noodzaakt ons tot het vermoeden — vermoeden in tegenstelling van zekerheid des geloofs — van gedachte reiniging. Daarbij gaat het uit van de waarheid, dat niets onreins het heilig verblijf der Godheid kan binnengaan — eene waarheid, evenzeer noodzakelijke vordering der rede als onmiskenbare leer der openbaring. (1) — Geven wij voor alle bloot bespiegelende redenering een alles zeggend voorbeeld. Veronderstellen wij een mensch, die bij grootere zonden ook kleinere — kleinere, die de liefde niet geheel doen sterven en daarom niet schuldig maken aan eeuwige straffen — heeft gevoegd. Immers wij gelooven niet, dat er iemand, ook onder minkundigen Protestanten, is, die het onderscheid tusschen grootere en kleinere zonden, factisch altoos, niet erkent, of die meent, dat de gramschap van een oogenblik, b. v. aan eene eeuwige verdoemenis schuldig maakt. Wij vinden er trouwens niets edels in, om van de kruin des hoofds tot den voetbal erfzonde te zijn, gelijk een protestantsch redenaar zich uitdrukte, evenmin als wij behagen kunnen nemen in het schoone kleed — verlossing heet het bij Luther — dat Christus gezegd wordt ons aan te trekken, waardoor wel de zonde niet wordt toegerekend — wij echter geene zuivering van zonden — geene waarachtige heiliging erlangen. 't Is in lijnregte tegenspraak met de openbaring en

(1) Openb. XXI : 27.

slaat het gezond verstand in het aangezigt. Verbeelden wij ons nu dien mensch op het sterfbed. Dank der goddelijke genade heeft hij zijne misdaden erkend, heeft ze opregt beweend, zij zijn hem kwijtgescholden. Maar die kleinere zonden, hij heeft zich er niet over bedroefd, althans niet naar behooren van bekeerd, en zijn hem *daarom* niet vergeven. Zoo sterft hij. Waarheen, denkt gij, zal zijne ziel in het oordeel verwezen worden? Naar de hel? Onmogelijk; zij is afgewasschen in het bloed des goddelijken Lams, en wat haar nog bezoedelt, toorn van een oogenblik, leugens uit scherts, geringe onmatigheden, ofschoon waarlijk overtredingen, maken niet schuldig aan eeuwige folteringen!.... Maar ook naar den hemel niet; niets onreins kan er binnengaan; ook de geringste zonde sluit den toegang tot de eeuwige verblijven! Wat blijft over, dan aan te nemen, dat zij een tijdlang nog vertoeve, om van die zonden ontslagen te worden, alvorens het haar gegeven worde den Alheilige van aanschijn tot aanschijn te aanschouwen! Wat anders dan het vagevuur der Katholieke Kerk! Of zoude iemand beweren, dat met de vergeving der grootere zonden, die der kleinere *altijd* gepaard gaat; wij antwoorden: zonder berouw geene vergeving, ook niet van de geringste zonde; en wie, die ooit eenen opmerkzamen blik in zijn binnenste heeft geworpen, weet niet, wat het zeggen wil, overtredingen, als waarvan wij spreken, opregt te verfoeijen, te verfoeijen meer dan den dood! Wij beroepen ons op het geweten onzer lezers. Dan laat ons een oogenblik aannemen, dat onze stervende ziel van alle, ook geringere zonden is gezuiverd; ook dan nog denkt het gezond verstand zich een vagevuur-reiniging na dit

leven vaak noodzakelijk. Wij gaan voorbij dat ook de rede het billijkt aan te nemen, dat ook de ware boeteling vaak straffen ter voldoening aan Godes beleedigde heiligheid schuldig blijft: wij komen straks daarop terug. Wij hebben het oog op den *habitus* — die gemakkelijkheid tot zondigen, gevormd door langdurige gewoonte; op de wel sluimerende, niet gansch uitgedoofde booze genegenheid — de morele verzwakking des zondaars, — overblijfselen der zonde, die eene zuivering gebiedend vorderen. In de daad, zie eens dien man in de jongste ure. Zijn leven was een leven van zinnelijk genot. Hoogmoed, wellust, overdaad, geldzucht, haat en nijd hebben al zijne dagen gekenmerkt. In overmaat van liefde heeft God zich zijner ontfermt in het bange stervensuur: de zondaar verscheidt geregtvaardigd, geheiligd. Meent gij wel, dat alle zondige genegenheid in de ziel met het ligchaam gestorven is? Dat alle gehecht zijn aan de aarde, hare goederen en vermaken, tot op het doodsleger eeniglijk en vurig nagejaagd; zoo eenklaps is afgelegd; dat met een woord, de wonderbare ommekeer, de verandering van den ouden in den nieuwen mensch in één oogenblik voltooid is? «Niets, «zegge in onze plaats een Protestant, niets in de gansche «natuur geschiedt door eenen sprong, en dit geldt ook «ten aanzien van den menschelijken geest .. Wat zal men «van hen zeggen, die zich eerst op hun doodbed be«keeren, wien men de genade der vergiffenis wel niet «zal weigeren (ontzeggen) maar die evenwel toch niet «anders dan door eene wonderbare verandering, nei«gingen, die hen zoo lang tot natuur zijn geworden, «in den korten tijd van hun nog overig leven uitwis«schen, — deugdzame gewoonten die hun tot nog toe

«geheel vreemd waren, verkrijgen konden en menige «vereffening, die zij te doen hadden, hebben kunnen «bewerkstelligen?» (1) Hiermede wijze men niet op den gekruisten boetvaardige, noeme geene Maria van Magdala. Weinigen zijn er, in wier ziel de heilige liefde het zoo ver wint op de zonde, dat haar goddelijk vuur alle booze genegenheid, alle kracht der kwade gewoonte verteert. Op het gebiedend woord van den Godmensch wijkt de koorts van Petrus schoonmoeder en zij is geheel hersteld; maar in den regel verdwijnt zij slechts langzaam, laat groote zwakheid achter, en het minste is vaak genoeg, om haar met nieuwe woede te doen uitbarsten Het is niet anders met de zonde; gewoonlijk worden met hare vergeving niet alle overblijfselen gedelgd. Getuige het de ondervinding, getuige het eens ieders geweten. Van waar toch hebben wij zoo vaak den herval te betreuren bij den zondaar, die zijne misstappen toch opregt beweende? Van waar anders die hevige strijd, dien ook de ware boeteling, vaak jaren lang, moet strijden? — «Zoude nu voor «dezen,» vraagt de zoo even aangehaalde Protestant, «zulk een middel- en louterings-toestand, of zoo als «wij hem anders noemen (Vagevuur) niet *noodzakelijk* «zijn.»

Zoo vinden wij bij eenig nadenken het vagevuur der Katholieke Kerk om meer dan eene reden door het gezond verstand noodzakelijk gepostuleerd. Waarheidlievende Protestanten, en onder deze zij, die wel het meest op geleerdheid aanspraak mogen maken, hebben

(1) Dr. *Horst*, Mysteriosophie, bij *Hoenighaus* t. a. p. *Salter* verhaalt van eene dame, die stervend den sleutel van het koffertje, dat hare kostbaarheden bevatte, vastgekneld hield in de koude hand! Zoo mag het wel meer gebeuren!

het met vollen monde beleden en doen de door hunne geloofsgenooten vaak mishandelde leer onzer Kerk regt wedervaren. «Het meerendeel der menschen, schrijft de Protestant *Koppen*, «is nog des *hemels* noch der «*helle* waardig; zeer *natuurlijk* leidt het christelijke «leerstelsel van deze zijde tot aanneming van een mid- «delstand, in welken noch de zaligheid des hemels, noch «de kwelling der helle heerscht; van een *vagevuur*, «welks bevolking door (om) de opgegeven reden zeer «groot moet zijn, en in hetwelk alle hoop op een «beter lot niet verdwenen is. Wanneer men,» laat hij er op volgen, «in het Protestantsch leerbegrip over de «graden der zaligheid en der verdoemenis spreekt, «dan zoekt men zich daardoor uit de verlegenheid «te redden, (dat men zegt) de onderste trap der «zaligheid en de geringste graad der verdoemenis «raken elkander», (neen) «een middelstand is voor- «handen.» (1)

Wij weten het, al die redenering geeft geene gewisheid, om er leerstukken op te bouwen; wij Katholieken gelooven ook een vagevuur op het gezag der Kerk, en het was ons bij dit schrijven geenszins te doen, om de gronden bloot te leggen, waarop de Katholieke Kerk het vagevuur gelooft. Wij wilden slechts aantoonen, dat die leer niet ongerijmd, niet onchristelijk zich voordoet, ook aan het scherpziende oog des meest helder-denkenden verstands. Wij noemden het tot nu toe gevondene dan ook een, schoon hoogste, *vermoeden*, dat alle aandacht waardig is. Maar dit vermoeden wordt zekerheid ook voor den Protestant,

(1) Bij *Hoenighaus* a. w. Verg. *Baron von Starck*, gastmaal van Theodulus a. p. en *Leibnitz*, godgeleerd stelsel.

den onbevooroordeelden bijbellezer, in zoo verre namelijk voor dezen geloofs-zekerheid mogelijk is. Immers de Katholieke leer is ook op den bijbel gegrond.

Beschouwen wij haar vooreerst in verband met het middelpunt aller openbaring, de verlossing.

«Zoo lief heeft God de wereld gehad, dat hij zijnen «eeniggeborenen heeft gegeven,.... opdat de wereld be«houden worde;» (1) en die krachtens de voorkomende en medewerkende genade, door het geloof, «werk«zaam in liefde» (Gal. V: 6.) zich tot God wenden (2) verkrijgen «in Christus de verlossing door zijn «bloed, de vergeving der zonden, (3) zij zijn woon«stede Gods, (4) de (heiligende) liefde is in hunne «harten uitgestort door den meêgedeelden geest» (5) des Vaders en des Zoons; «zij zijn afgewasschen, zij «zijn geheiligd, zij zijn geregtvaardigd in den Heer «J. C., (6) zoodat in hen niets verdoemenswaardig «meer gevonden wordt.» (7) Des niet te min, zal de geregtvaardigde het eeuwig leven erlangen, «hij moet «de geboden onderhouden, (8) die (met 's Heeren aan«geboden bijstand) niet moeijelijk zijn;» (9) en «met «allen vlijt zich toeleggen om door goede werken zijne «roeping te verzekeren.» (10) Den geregtvaardigden blijft dus vrijheid, vrije keuze tusschen goed en kwaad. «De Heer heeft water en vuur voor hem gesteld; hij «kan de hand uitsteken tot wat hij wil.» (11) Wendt de geregtvaardigde zich tot het laatste, met wegwerping van de genade; zijne zonde overtreft de vóór de regtvaardiging gepleegde in boosheid. Niet slechts

(1) Joes III: 16. (2) Conc. Trid. Sess. VI. c. 6. (3) Eph. I: 7.
(4) 1 Cor. III: 16. (5) Rom. V: 5. (6) 1 Cor. VI: 11.
(7) Rom. VIII: 1. (8) Matth. XIX: 17. (9) 1 Joan. V: 3.
(10) 2 Petr. I: 10. (11) Sirach. XV: 17.

is het ondankbaar verstooten van de bovennatuurlijke hulp, ten hoogste misdadig; de zonde is dubbele misdaad, omdat de christen, na eens van de slavernij der zonde en des duivels bevrijd te zijn, niet schroomt, met vrije kennis den tempel Gods te schenden en den H. Geest te bedroeven. (1) Wel is ook dezen nog heil toegezegd, wanneer hij op aandrang des H. Geestes tot het Sacrament van Boetvaardigheid de toevlugt neemt; dáár, uit kracht van Jesus verdiensten, kan hij de verlorene genade terug erlangen, en vrijspraak van de helle-straf verwerven; maar niet altijd is hij van *alle* tijdelijke straf ontslagen. Zoo vordert het Gods vlekkelooze heiligheid, zoo zijne regtvaardigheid. Hiermede wordt intusschen geene verloochening of verkleining van des Verlossers zoendood uitgesproken, gelijk den Katholiek van Protestantsche zijde, ondanks de nadrukkelijkste tegenverklaringen, nog altijd wordt aangewreven. Is dan *daarom* eene vaak overblijvende straf door ons beweerd, om Christus niet genoeg zou voldaan hebben? Is niet veeleer uitdrukkelijk opgegeven, als oorzaak van de eene zijde, de misdaad van den geregtvaardigde als zoodanig; van de andere zijde, Godes heiligheid? (2) Is niet uitdrukkelijk geleerd, dat onze voldoeningen *alle* kracht ontleenen van den éénen Verlosser? (3) Maar wat spreken wij? Protestanten, hebt gij nimmer gelezen van den koninklijken profeet? David vond barmhartigheid door het zoenbloed des goddelijken Lams, dat de vergeving der zonde is van het begin der wereld; (4) hij had het troostend: «de Heer heeft u vergeven» reeds gehoord; toch was de

(1) Conc. Trid. Sess. XIV: c. 8. Verg. S. VI: c. 14.
(2) Conc. Trid. l. c. (3) Aldaar (4) Openb. XIII: 8.

opregte boetcling niet vrij van straf. Niet te zijner verbetering alleen, maar «omdat gij de vijanden des «Heeren hebt doen lasteren, heet het, daarom zal «het kind, dat u geboren is, sterven.» (1) Kende dan God de alles voldoenende kracht van Jesus heildood niet? Heeft God zijnen eenig- geliefden dan verloochend? Wij gruwen, en met ons wis elk regtgeaard Protestant, van die godlastering, maar tot zoo ver moet hij komen; hem dwingt de onverbiddelijke logica, hem, die de Katholieke leer van voldoening lastert als miskenning, verloochening van den Heiland. Het behoort dus tot den omvang der geopenbaarde leer van de verlossing, dat den gereinigd wordenden zondaar niet altijd ook alle tijdelijke straf wordt kwijtgegeven. En met deze leer staat die van het vagevuur in onmiddellijk verband. Sterft trouwens de zondaar, is het ook een David, zonder de nog gevorderde voldoening gegeven te hebben; hij zal ze betalen in het ander leven; voor dezen is het vagevuur noodzakelijk aan te nemen, wil len wij niet hem eeuwig verbannen van den Heer verklaren. Zoo is ook de leer van het vagevuur onafscheidbaar geweven in het christelijk leerstelsel, een noodzakelijke steen, dien gij niet kunt wegnemen, zonder eene schadelijke opening te slaan in den goddelijken tempel des geloofs. «Zonder vagevuur,» zegt *Wiseman*, «is de leer van de voldoening (en zonder «deze de leer van de verlossing) onvolledig. Het begrip «van God als voldoening-eischer en zonden straffer, mist «zijne ontwikkeling, indien wij niet aannemen, dat de «zondaar kan gestraft worden in een ander leven, zon

(1) II Kon. XII: 14. Verg. I Kron. XXI.

«der *eeuwige* berooving van het zaligend aanschouwen «Gods.» (1)

Diezelfde zamenhang met het geheel der christelijke leer, zouden wij kunnen nawijzen uit het echt-bijbelsch begrip van *regtvaardiging* in Christus, waarbij de mensch zich niet bloot lijdend bevindt, en die hem niet ontheft van zelfzuivering der nagelaten zondensporen. Wie dit breeder ontwikkeld verlangt, zie *Möhlers* Symboliek, 5e II. § 23. Wij hebben van die zuivering boven het noodige gezegd, en gaan tot de meer bepaalde uitspraken der gewijde schriften over.

Wij gaan voorbij de veel besprokene tekst, I Cor. III: 12. (2) gelijk mede eenige andere niet boven alle bedenking zijnde uitdrukkingen der Schrift, en bepalen ons tot de meer duidelijke plaatsen.

(1) *Wiseman*, conf. 11.

(2) Wij gaan voorbij; daarmede zal echter de bewijskracht dezer plaats in geenen deele geloochend zijn. Zie hier de tekst: «Zoo «iemand bouwt op dit fondament (Christus) goud, zilver, kostbaar «gesteente, hout, hooi, stoppels; elks werk zal openbaar worden. «Zoo iemands werk zal verbranden, hij zal schade lijden, maar «hij zelfs zal behouden zijn, *zoo echter als door het vuur.*» Laat het waar zijn, dat διὰ πυρὸς gebezigd wordt om het hoogste gevaar aan te duiden; wij zien niet, dat dit iets geldt tegen het gevoelen, dat Paulus te dezer plaats eene zuivering geleerd hebbe. Immers de Apostel geeft geene vrees voor de zaligheid des zondigen bouwmeesters te kennen; hij stelt die vast en zeker; alleen de wijze, waarop hij zal zalig worden, wordt gezegd: *als door vuur*, — hoogst moeijelijk En nu lette men op de metaphoor. Διὰ πυρός verklaart Schleusner (Lexicon N. T. in verbo) *Vix ac ne vix quidem; probe ambustus; semiustus* te naauwernood, *pijnlijk gebrand.* Is het niet als hoordet gij den geneesheer van de zieke verklaren: hij zal genezen, maar hij zal veel moeten doorstaan? — De bouwmeester van Paulus zal dus behouden — zalig worden; maar langs een weg van smarten, lijden, straffen, die zoo niet hier, in het ander leven zullen geboet worden. Het *dies Domini*, de dag des Heeren, die elks werk zal verklaren (v. 13) geeft dit genoeg te kennen.

De eerste vinden wij in het 2e Boek der Machabeërs XII. Aldaar lezen wij, dat Judas der Joden veldheer een man van priesterlijk geslacht en die wij in alle omstandigheden als godvreezend leeren kennen, 12,000 (2,000 zegt de Grieksche tekst) drachmen, uit vrijwillige bijdragen verzameld, naar Jeruzalem zond ter opdraging van zoenoffers voor zijne in den strijd gebleevene krijgslieden (v. 43.) Als men namelijk daags na het gevecht den verslagene den laatste eer zou bewijzen, vond men onder hunne kleederen afgodische voorwerpen, die zij op den vijand buit gemaakt en voor zich behouden hadden. (v. 40) Ofschoon dit bij de wet streng verboden was (V Mos. VII), oordeelden Judas en de zijnen niettemin, – dat de strafbare krijgslieden, hetzij omdat men hunne daad, als door ligtzinnigheid, onwetendheid geschied, verontschuldigde, of wel omdat men de zonde door boetvaardig sterven uitgewischt geloofde, – in Gods liefde gestorven waren, en een eeuwig heil hun was weggelegd (v. 45). Het was in deze hoop en ter bespoediging van dit heil, dat het geheele leger tot gedachte zoenoffers bijdroeg. Hieruit blijkt nu middagklaar dat èn Judas èn het Joodsche volk èn geheel de Jeruzalemsche priesterschaar eene middelplaats tusschen de hel en Abrahams schoot kenden; dat zij geloofden aan zonden-vergeving, aan eene zuivering, vagevuur *na dit leven*. Van waar vragen wij deze *algemeene* overtuiging? Is het niet, omdat deze leer tot den omvang der geopenbaarde waarheden behoorde? Want dat de Joden deze leer van de Chaldeërs hebben aangenomen, is eene even onbewezen als ongerijmde hypotheze, blijkbaar uitgedacht om de bewijzen aan het Oude Testament ontleend, met eenigen schijn te ontduiken, en die

men evenzeer tegen alle andere leerstukken kan doen gelden, gelijk menig zoogenaamd *liberaal* Protestant dit dan ook bereids heeft beproefd,.... dan is het niet noodig den oorsprong dier leer goddelijk te *vermoeden*, de gewijde schrijver getuigt het uitdrukkelijk. Hij spreekt met lof en goedkeuring van den vromen Judas, noemt het heilig en godsdienstig «voor de overledenen te bid-«den, opdat zij van hunne zonden ontslagen worden.» Om dit bewijs te ontzenuwen, pleegt de Protestant het aangehaalde boek *Apochrijph*, dat moet heeten, zonder goddelijk gezag, te verklaren. Het lust ons niet, dit beweren hier uitvoerig te logenstraffen, het zoude ons te verre afleiden. Wij vergenoegen ons met een beroep op het achttien eeuwen heugend geloof der Katholieke Kerk, dat in het oog van elk verstandige, eenig zwaarder gewigt in de schaal der waarheid legt, dan het drie honderd en eenige jaren tellend, wankelend, Protestantsch gevoelen. Dan laten wij ook de goddelijkheid van dit boek in het midden; men zal het ons echter niet willen ontrooven als getuige van het bereids voor de Messias-komst levendig geloof der Joden aan eene zuivering na dit leven. En zie, Christus, die zonder aarzelen de dwaling bestreed en de schadelijke meeningen der Farizeërs gispte; de Apostelen, die hunnen goddelijken Meester moedig volgden; Paulus vooral, wiens gansch Apostel-leven een voortdurende strijd tegen de joodsgezinden kan genoemd worden; noch Christus, noch Paulus, noch een der Apostelen heeft ooit, zooveel hunne schriften getuigen, de vagevuurs-leer aangevallen, haar ooit als dwaling beteekend, ook maar van ter zijde, ook maar door een enkel woord. Dit verschijnsel is, meenen wij, van het meeste gewigt.

Immers naar de meening der Protestanten, is het vagevuurs-geloofs wel even antichristelijk, om niet te zeggen, in deszelfs ganschen omvang het christendom veel meer verwoestend, dat de noodzakelijk–verklaring van besnijdenis, onderscheid van spijzen, in acht nemen van feesten en nieuw-manen, enz. Moest dan Paulus, om van den Verlosser niet te spreken, wiens woorden men zeggen kan, niet alle te zijn opgeteekend, moest Paulus, bekend als hij was met die Joodsche leer, haar in zijne anti-Joodsgezinde brieven, b. v. aan de Romeinen, de Corinthers, de Galaten niet gewraakt hebben? *kon* de naauwlettende ijveraar voor Christus, *kon* hij zwijgen van eene leer, die naar Protestantsch gevoelen, den zoendood des Verlossers aanrandt, de goddelijke kracht des kruises verloochent?.... Hieruit ontwikkelt *Wiseman* eene andere aanmerking, die men ons vergunnen zal met de eigen woorden des geleerden Schrijvers aan te voeren. Reeds voor des Messias komst, was het geloof aan eene zuivering algemeen onder de Joden; «daar nu de Verlosser dit geloof «met geen enkel woord gispte, en het geene wet-«gevende en dus geene tijdelijke bepalingen geldt, heb-«hen wij het (ook in de Nieuwe Wet) als niet veran-«derd te beschouwen. Op deze redenering inderdaad «grondt zich de zoo gestrenge, naauwgezette viering «van den Sabbat of Zondag in Engeland. Vraagt men «trouwens de ijveraars van dit plegt-gebruik, waarop «zich hunne meening ten deze grondt, dan hebben «zij slechts eene reden: het goddelijk voorschrift van «de Sabbatviering. Waarom eerbiedigen zij dit gebod «in de Nieuwe Wet? Om geene andere reden, dan om «dat zij dit gebod niet als eene bloot Joods-wettelijke

«bepaling beschouwen; en wijl het Evangelie dit ge-«bod niet uitdrukkelijk opheft, meenen zij de Sab-«batviering niet alleen overgebleven, maar ook der-«zelver wijze. Bij de onderhavige vraag nu zijn wij «in dezelfde omstandigheden. Was deze leer bij de «Joden in kracht, was zij aangenomen door de meest «godvreezende en geleerde onder hen, door den Schrij-«ver van ons boek (der Mach.), als door Judas den «Machabeër;... was zoodanig de overtuiging dezer «achtingswaardige mannen; hadden zij het vast geloof «dat gebeden en offers de ontslapenen verligtten en tot «vergeving zijner zonden bijdroegen, en dat bij gevolg «na dit leven een lijdende toestand, die niet eeuwig «duurt, en straffen, die zich niet tot de eeuwigheid «uitstrekken, plaats grijpen; veroordeelt, van eene «andere zijde, niets in de Nieuwe Wet dit geloof, — «geloof overigens gegrond op naar algemeene be-«ginselen van regtvaardigheid zich van zelve aan-«biedende overwegingen als op de gewone wegen «der goddelijke voorzienigheid; dan hebben wij allen «grond, dat geloof als overeenkomstig met de waar-«heid te beschouwen, en wij moeten verwachten, het «te zien voortduren in de Kerk met zijne praktische «gevolgen.» (1)

Maar openen wij het Evangelie. Niet alleen vinden wij er niets, wat de gemelde overtuiging der Joden kon doen wankelen; het doet ons veeleer een woord lezen, dat die overtuiging bij de Joden sterken, ja voor ons als zeker verklaren moet.

Niet onduidelijk word er op heen gewezen bij Matth.

(1) *Wiseman* Confer: 11.

V. 25 (1) en Luc. XII, 46 — 48 (2). Meer duidelijk bij den eerstgenoemden Evangelist XII. 32. Te dezer plaats spreekt Christus van zonden tegen den H. Geest, en verklaart met even veel woorden, dat die zonden «niet vergeven worden noch in dit noch in het toeko-«mende leven.» — Wij weten, en weten zonder de vaak beleedigende verwijzing naar eenen anderen Evangelist(3), dat deze uitdrukking moet beteekenen *nooit*, «die zon-«den worden in eeuwigheid niet vergeven;» toch meenen wij dat dit zeggen des Verlossers iets ten bewijze van het vagevuur spreekt. Immers, gelijk de beroemde *Maldonatus* zegt, Mattheus zoude die uitdrukking niet gebezigd hebben, had er geene zonden-vergeving na dit leven plaats; trouwens naar de aanmerking van dien geleerden Exegeet, is er in de gansche H. Schrift geen voorbeeld van eene dergelijke spreekwijze, waar het zaken geldt, die slechts op een van beide, het hier zijn of hier namaals, betrekking hebben. Daarenboven verlieze men toch niet uit het oog tot wie Christus spreekt; Hij spreekt tot Joden, die, als gebleken is, aan zondenvergeving na den dood geloofden; en dan vragen wij, of de Heer niet in dat gevoelen heeft gesproken? Wij vragen, of de Jood hierdoor in zijne overtuiging niet werd bevestigd? Wij vragen ook den Protestant, of hij zich niet gedrongen voelt, tot een vagevuur te besluiten, wanneer hij Jesus, in het aanschijn dier vagevuurs-

(1) «Zijt uwen vijand welgezind, terwijl gij nog op den weg zijt, «opdat uw vijand niet misschien u den Regter overgeve... en gij in «de gevangenis geworpen wordt. Voorwaar ik zeg u, gij zult er niet «uitgaan, *tot gij den laatsten penning zult betaald hebben.*»

(2) «De knecht, die zijns meesters wil niet zal gedaan hebben... «maar die niet kende zal weinig slagen ontvangen.» Men denke bij deze teksten aan het geloof der Joden ten deze.

(3) Marc. III. 29,

leere vooral, hoort verzekeren, dat sommige misdaden in het ander leven geene kwijtschelding te wachten hebben? of zoude hij wel ooit in het ernstige des gespreks, – en waarlijk het was een ernstig oogenblik, toen de Heer deze woorden sprak, – zoude wel iemand, vragen wij, in zulk oogenblik eene uitdrukking bezigen als deze: «ik zal niet eten noch in dit, noch in het toekomend leven?» Men heeft wel eens gezegd, dat de Katholieken, na vooraf aangenomen leere, die plaats tot een bewijs voor hun vagevuur gewrongen hebben; zeggen wij veeleer, dat menig Protestant *daarom* in onze tekst geene bewijskracht ziet, omdat hij met vastgewortelde vagevuursvreeze zich aan het lezen heeft gezet. Immers, zegt de diepdenkende *Augustinus:* «Christus zou niet naar waarheid gezegd hebben van eenige zondaren, dat zij geene «vergeving erlangen noch in dit, noch in het ander leven, «waren er geene, die zoo niet in dit, toch in het ander «leven, vergiffenis ontvangen.» (1)

En hiermede meenen wij het bewijs geleverd te hebben, dat ook de H. Schrift van eene reiniging na dit leven, — van een vagevuur — weet; dat de Katholieke leer ten deze op den Bijbel gegrond is. Het is waar, wij hebben er de uitdrukkingen «*vagevuur, zuiveringsplaats*» niet gevonden: Wij gelooven echter daardoor niets te verliezen; en zijn gereed dan, maar ook dan alleen, van onze bewering af te zien, wanneer men ons zal aantoonen, dat de uitdrukking voor een leerstuk gebruikelijk, noodzakelijk in den Bijbel moet gevonden worden, om hetzelve als Bijbelleer te doen aannemen.

Maar het is billijk, dat wij ook de tegenbedenkingen der Protestanten hooren. Veroordeelt de Schrift, zeggen

(1) De Civitate Dei L. XXI.

zij, de leer van een vagevuur al niet uitdrukkelijk, zij kent slechts twee plaatsen na het verscheiden, eene derde is haar vreemd. Zoo weet Christus bij Mattheus XXV. 34 enz. slechts van hel en hemel. «Weg van mij «in het eeuwig vuur... Komt gezegenden mijns Vaders.» Hetzelfde kan men opmerken bij het verhaal van der afgestorvenen lot, hetzij het de goede of de kwade geldt. Daartoe behoort het: «Heden zult gij met mij zijn in het Paradijs» des stervenden Heilands en het verhaalde bij den Evangelist: «Lazarus stierf en werd door de «engelen gedragen in Abrahams schoot; ook de rijkaard «stierf en werd begraven in de hel.» Dan lezen wij uitdrukkelijk bij den Prediker. «Waar de boom valt ten «zuiden of ten noorden daar blijft hij.» – Wat nu de eerste en soortgelijke teksten aangaat: het is buiten kijf, dat aldaar sprake is van het jongste gerigt; en wij willen gaarne toegeven, dat er na de *voleinding aller vergankelijke dingen*, na de voleinde zegepraal van Christus op al zijne vijanden, geene zuivering meer plaats *kan* hebben. Die teksten mogen dan iets gelden tegen het vagevuur der Groninger School c. s., die gelijk bekend is, de hel in het vagevuur hebben omgeschapen. Tegen het Katholieke vagevuur bewijzen zij niets. Even weinig zegt het tweede aangevoerde. Het vagevuur is voor hen, die in Gods liefde gestorven, nog strafschuldig, nog reinigingbehoevend geoordeeld worden; maar wanneer alle boetvaardigen zullen zijn, gelijk de met Jesus gekruiste, wanneer allen stervende Lazarussen of rijkaards zullen wezen, dan zullen wij met vreugde om de eersten, met droefheid om de laatsten, de zuivering na dit leven en hiermede het vagevuur als doelloos verwerpen! Even min getuigt de Prediker tegen onze leer. Wanneer toch

ook zijne woorden dat beteekenen, waarvoor zij hier moeten gelden, uitdrukking namelijk van 's menschen lot in het ander leven; dan zal men daarin wel niets anders kunnen vinden dan eene waarschuwing, dat de dood de onherroepelijke beslissing is van het eeuwig geluk of ongeluk, waarna, gelijk het Christus commenteert, de nacht komt, waarin niemand werken kan. Het is eene opwekking, gelijk de bloote lezing van de tekst doet zien, tot naastenliefde, tot goede werken, om zijne roeping te verzekeren. Maar daaruit is wel met geenen grond te besluiten, dat voor den zaliggesprokene in het bijzonder oordeel geene reiniging overblijft: de opgeworpene tekst althans geeft dit ook van verre niet te kennen, en boven hebben wij de mogelijkheid van deze zuivering bewezen; de ondervinding en het zelfbewustzijn van een ieder eischt hare werkelijkheid.

Thans moesten wij het getuigenis der eerste eeuwen voor het Katholieke leerstuk des vagevuurs doen hooren. Wijl wij intusschen bij het betoog van het nut der christelijke voorbede voor hulpbehoevende zielen, daarop terug komen, vergenoegen wij ons met de bekentenis van eenige oude en nieuwe bestrijders aan te voeren. Zóó zegt *Calvijn:* «dat het reeds voor dertien «honderd jaren in de Kerk aangenomen was, voor de overledenen te bidden (1). *Mosheim* getuigt, dat de leer van een vagevuur bereids in de tweede eeuw werd geleerd, ofschoon hij deze leer ten onregte eene vrucht der platonische wijsbegeerte noemt (2) en D^r^. *Augusti* van *Bonn*:

(1) *Instit:* Lib III. c. V. N. 10 bij *von Starck*, Gastm. van Theodulus, waar men kan zien, hoe de man zich uit zijne verlegenheid wist te redden.

(2) Kerkelijke geschiedenis II eeuw. II Deel 8 hoofdstuk. Verg. *Bergier*. Dict. de Theol. art: *morts Purgatoire*, enz.

«de Protestantsche Kerk heeft de leer van een middel-
«toestand of vagevuur... verworpen, maar het geloof aan
«zulk een reinigingstoestand wordt al sinds de tweede
«eeuw aangetroffen.» (1).

(Het Vervolg in een volgend Nummer.)

(1) Dogmengeschichte S. 367. Verg. Theodulus gastm. en *Hoeneghaus* Resultaat t. a. p.

GESCHIEDENIS VAN HET LAGER SCHOOLWEZEN.

(*vervolg van bl.* 138.)

Werking der gereorganiseerde Departementale Schoolbesturen; raadgevingen van Van der Palm; Besluit des Staatsbewinds van 20 October 1803; voortdurend verzet der Departementale Besturen; hunne vorderingen op nieuw afgeslagen; Instructie voor de Schoolopzieners, 28 October 1803; eenzijdigheid van het Staatsbewind.

Zoo lang de zeeman, door winden naar wensch begunstigd, zijn snelzeilend schip de rustig stroomende baren klieven ziet, is hij vrolijk, opgeruimd, en klopt zijn borst van ongestoorden moed; doch ziet hij in de verte de lucht zich benevelen, de wolken op een pakken, een duistervolle gezigteinder den vroeger helderen en opvrolijkenden hemelgloed vervangen; hoort hij een, met rassche schreden naderend, donderend geknal, de vrucht van flikkerende bliksemstralen; bedreigen deze verpletterende schichten, van warrel- en rukwinden omgeven, hem en de zijnen; alsdan kondigt zijn voorhoofd, vol rimpels, bezorgdheid aan; met kracht wêêrstaat hij, door kunst-bedwang, de door stormen kokende, bergen hoog op gezweepte, en afgronden diep weggedreven zeeën; maar weldra, door overmagt gedrongen, geeft hij, ten einde het in stukken fladderen zijner zeilen en het kraken zijner masten te voorkomen, bevel, de zeilen te strijken;

hij neemt eene rigting in verband met den storm, en moet weldra zijn schip der gebiedende baren overleveren, aan zich alleen voorbehoudende, hare woestheid, zoo veel in hem is, te ontgaan, door ten minste die wendingen aan zijn geteisterd schip te geven, waardoor het van eenen gewissen ondergang bevrijd blijven moge; en heeft hij het geluk, van door deze omzigtigheid, nog zee te kunnen houden; ziet hij de gewelddadige golven bedaren; doet een gunstigere wind zijne hoop herleven, alsdan zet hij weder zijne verscheurde zeilen bij; moed herleeft in zijnen boezem en hij stelt alle pogingen in het werk, om, ofschoon groote avarij geleden hebbende, eene haven binnen te loopen, om daardoor zich en het voorwerp zijner zorgen te behouden, te herstellen, en daarna de voorgenomen reis, hoe dan ook, voort te zetten en te voltooijen.

Even zoo zagen wij VAN DER PALM, te midden der hevige stormen tegen zijn opperbeheer, toegeven dat gene, wat hij niet konde tegenhouden; hij zocht slechts eenige rigting aan de te nemen maatregelen te geven; hij konde niet slagen in al hetgeen hij verlangde; maar een gunstiger oogenblik deinst aan, en zien wij nu, wat hij doen en hoe hij handelen zal.

Den 12 September 1803 kwamen bij het *Staatsbewind* een en dertig Missiven ter tafel. Van deze waren de DRIE eerste van de volgende Departementale Schoolbesturen.

1°. Van het *Departementaal School-Bestuur*, voor het *Noordelijke gedeelte* van *Holland*, geschreven te *Haarlem*, den 8en dier maand, daarbij ter kennisse van het *Staats-Bewind* brengende, dat hetzelve zich, ingevolge

Art. 3 van het BESLUIT dezer Vergadering, van den 18 Augustus 1803, n°. 29, als zoodanig had geconstituëerd, en dat hetzelve wijders, tot bijwoning der Vergadering van Afgevaardigden, had benoemd den *Burger* CLARISSE, of bij ontstentenis van dien, den *Burger* VAN GEUNS.

2°. Van het *Departementaal School-Bestuur* van *Braband*, geschreven te *Dinther*, den 8^en^ dier maand, houdende gelijke mededeeling en dat hetzelve tot Afgevaardigde benoemd had den *Burger* S. VAN DER NOORDAA.

3°. Eene diergelijke Missive van het *Departementaal School-Bestuur* van *Utrecht*, in dato den 8^en^ dierzelfde maand, tevens vermeldende, dat hetzelve tot Afgevaardigde benoemd had den burger C. W. WESTERBAAN (1).

De overige 28 Missiven waren alle door Schoolopzieners, in de onderscheidene Departementen woonachtig, geschreven, in antwoord op des Bewinds *Besluit* van den 18 Augustus, berigt gevende van hunne bereidvaardigheid, om in die posten te blijven continueeren.

Deze Schoolopzieners waren *J. Teissèdre l'Ange*, *P. Beets*, *J. Clarisse*, *J van Geuns*, *C. Wertz*, *G. W. Boot*, *W. Goede*, *L. C. Mazel*, *A. A. van Ossenberch*, *B. Spoelstra*, *S. T. Huët*, *A. Uittenhoven*, *A. van Moorsel*, *S. van der Noordaa*, *J. van Manen*, *A. Simons*, *C. W. Westerbaan*, *J. ten Brink*, *J. de Kanter*, *H. W. van Woelderen*, *J. W. A. Muller*, *W. Sanders*, *M. T. Adriani*, *J. H. Nieuwold*, *B. van Weemen*, *J. R. van Eerde*, *H. D. Guyot en H. Wester*. Alle deze *Missiven* waren tusschen den 26 Augustus en den 11 September gedagteekend (2).

(1) Zie Not. van 't Staatsbewind 1803, Sept. bl. 88.
(2) Zie Not. September, bl, 88 en volg.

Den volgenden dag geschiedde de lezing van drie nog weder ingekomen *Missiven*, te weten:

1°. Van het *Departementaal School-Bestuur* van het *Zuidelijk gedeelte* van *Holland*, geschreven in *den Haag*, den 8 September, daarbij kennis gevende, dat zij zich ten dien dage geconstituëerd, en wijders hun Mede-Lid *L. C. Mazel* gecommitteerd hadden, om van hunnent wegen, te helpen uitmaken de vergadering van Afgevaardigden uit de respective Departementale School-Besturen, bij het meergemelde *Besluit*, tegen den 22 dier maand, beschreven.

2°. Van het *Departementaal School-Bestuur* van *Vriesland*, geschreven te *Leeuwaarden*, ook den 8 dier maand, houdende gelijke kennisgeving, en van het committeeren van hunne Mede-Leden, *B. van Weemen* en *J. H. Nieuwold*, tot Afgevaardigden; en

3°. Van het *Departementaal School-Bestuur* van *Groningen*, geschreven te *Groningen*, den 8 September, daarbij almede kennis gevende van het constituëeren van hun Collegie, en het benoemen van hun Mede-Lid, *J. R. van Eerde*, tot het bijwonen der bovengenoemde Algemeene Vergadering (1).

Den 15 September werd voorgelezen eene *Missive* van *Ant. van Deinse*, geschreven te *Middelburg*, den 7 September, aannemende zijne benoeming tot schoolopziener in het Departement *Zeeland*.

Ook eene *Missive* van het *Departementaal School-Bestuur* van *Zeeland*, geschreven te *Middelburg*, den 9 dier maand, houdende kennisgeving van de benoeming voor één jaar, tot het voorzitters-ambt bij hetzelve, van den *Burger S. T. Huët* en tot secretaris den *Burger*

(1) Zie Not. September, bl. 98.

Adr. Uittenhoven; en dat zij hadden gecommitteerd, voor de Vergadering van Afgevaardigden der Departementale School-Besturen, den 22 dezer te houden, den voornoemden *Burger S. T. Huët.*

Den 16 September eene *Missive* van *J. H. Floh*, geschreven te *Enschede*, in het Departement *Overijssel*, den 5 September, daarbij accuseerende den ontvangst van het *Besluit* van het *Staatsbewind*, van den 18 Augustus, n°. 29, houdende zijn ontslag als School-Opziener in het voormalig Departement van den *Ouden IJssel*, met betuiging, «dat hij deze continuatie, in «deszelfs voorschreve betrekking, met dankbaarheid «voor deszelfs Bewinds vertrouwen, in deze, met be«reidvaardigheid aannam» (1).

Den 19 September eene *Missive* van *J. F. Serrurier*, geschreven te *Zwolle*, van den 7 dier Maand, daarbij accepteerende den, bij *Besluit* van den 18 Augustus, n°. 29, aan hem opgedragen, post van School-Opziener in het Departement *Overijssel;* en

Eene *Missive* van *H. W. van Woelderen*, geschreven te *'s Heerenberg*, den 14 September, houdende kennisgeving, dat hij, door het *Departementaal School-Bestuur* van *Gelderland*, was benoemd tot het bijwonen der Vergadering van Afgevaardigden uit de Departementale School-Besturen (2).

Den 22 September eene *Missive* van het *Departementaal School-Bestuur* van *Overijssel*, geschreven te *Zwolle*, den 8 dier maand, houdende kennisgeving, dat het als zoodanig zich had geconstitueerd, en, tot het bijwonen

(1) Zie Notulen, September, bl. 115.
(2) Zie ibid, bl. 132.

der Vergadering van Afgevaardigden, had benoemd den *Burger J. H. Floh* (1).

Na beraadslaging werd iedermaal, na de lezing van eenige dezer 40 ingekomen *Missiven*, besloten, dezelve, haar aannemende voor Notificatie, *in originali*, te zenden aan den Raad van Binnenlandsche zaken, om te strekken tot informatie. Het *Staatsbewind* gaf, door het toezenden van al die stukken *in originali* aan den Raad van Binnenlandsche zaken, duidelijk te kennen, dat aldaar wezenlijk het beheer over het Schoolwezen gevestigd was, en dat het van daar zijne rigting grootendeels ontving; ofschoon het Staatsbewind van zijne zijde verpligt was geweest, de plannen van dien Raad aan den Departementalen geest op te offeren, deze te verminken, ja zelfs te veranderen.

Bij het opsommen en nagaan dezer Missiven bleek het, dat de 9 bestaande Departementale Schoolbesturen zich alle hadden geconstituëerd; al de 31 School-Opzieners hunne benoeming hadden aangenomen en al de Afgevaardigden voor de Algemeene Vergadering waren benoemd.

Van der Palm, opgemoedigd en gerugsteund door deze spoedige en eenparige ten uitvoerlegging zijner plannen, en niet kunnende dulden, dat hem nog meerdere magt zonde worden ontnomen, dan hem reeds was afgeperst, *adviseerde* nu het *Staatsbewind*, van aan de uitgebragte klagten der Departementaal-Besturen geen verder gehoor te geven; ja zelfs krachtig deze te staan. Het *Staatsbewind* besloot, dien ten gevolge, den 15 September, aan de Departementale Besturen van *Holland*, *Braband* en *Gelderland* te kennen te geven, dat het *stellige plan* van

(1) Zie Notulen, September, bl. 153

het *Staatsbewind* was, «*de Publicatie van den 29 Julij, «betrekkelijk het Schoolwezen, stiptelijk te doen executeren «en observeren en het daartoe genomen Besluit van 18 «Augustus te maintineren*» (1).

Den 19 September werd een diergelijk antwoord aan het Departementaal Bestuur van *Overijssel*, bij expresselijk *Besluit*, gegeven (2). Ook den 27 September aan het Departementaal Bestuur van *Utrecht*, hetwelk, bij *Missive* van den 14 September, insgelijks zijne bezwaren had ingediend (3).

De *Afgevaardigden* uit de respective Departementale Schoolbesturen, volgden de wenken van VAN DER PALM, hunnen gids; zij vereenigden zich, niettegenstaande al de vroeger vermelde protesten, — in *den Haag*, den 22 September en vijf volgende dagen. Deze Vergadering werd gepresideerd door VAN DER PALM zelven, geassisteerd door A. VAN DEN ENDE, als *amanuensis*, zoodanig aangesteld bij *Besluit* van het *Staatsbewind* van 12 September, op verzoek van den Raad van Binnenlandsche zaken, en in aanmerking, dat hij steller was van het *Handboek voor Schoolonderwijzers* (4).

VAN DER PALM opende de Vergadering met eene aanspraak, waarin hij al de verbeteringen, door het invoeren der PUBLICATIE van 15 Junij 1801 ontstaan, opsomde, zoo ten aanzien der onderwijzers als der jeugd. Hij beklaagde zich intusschen nadrukkelijk over de ontmoete tegenkantingen. Ook de STAATSREGELING van 1801 werd door hem, — omdat de Departementale Besturen te groote magt erlangd hadden, — gegispt; deze Staats-

(1) Zie Notulen, September, bl. 104, 105.
(2) Zie ald, bl. 128. (3) Zie ald, bl. 182.
(4) Zie Bijdragen, D. 3, St. 10, bl. 3 en Notulen, Sept., bl. 82.

regeling had volgens hem, de geheele school in beweging gebragt, daar de «*inrigting van het Lager «Schoolwezen* GEHEEL NIEUW *was en de Staatsregeling «in vele bijzonderheden tot de* HERROEPING VAN HET OUDE «*scheen over te hellen.*

De ijver der Schoolopzieners werd zelfs, naar zijn zeggen, hierdoor verflaauwd, daar de voortdurende kracht der WET in twijfel getrokken of ontkend was geworden, door zoodanige *Wettige Besturen*, die daartoe, in den aard hunner instelling en van het aan hun toevertrouwd gezag, genoegzamen grond meenden te vinden.

De gunstige berigten echter, die hij van alle zijden ontvangen had nopens *den goeden geest der Onderwijzers* hadden hem aangespoord, om geene pogingen te sparen, ten einde, ware het mogelijk, deze inrigting voor haren ondergang te behoeden, al zouden ook ondank en miskenning het loon zijn van zijnen arbeid en van zijne opoffering.

Maar, om deze zijnen pogingen te doen slagen, had hij de hulp der School-Opzieners benoodigd; dit moest hij hun doen gevoelen; en daarom verzekerde hij, dat niet zoo zeer de WET des jaars 1801 als wel de krachtige werking der Heeren School-Opzieners de hervorming van ons Vaderlandsch Schoolwezen had daargesteld. De veranderingen, welke de WET door de PUBLICATIE van 29 Julij 1803, ten gevolge der STAATSREGELING des jaars 1801 had moeten ondergaan, hadden in den aard van de werkzaamheden der School-Opzieners geenerlei wezenlijke verandering gemaakt, maar veeleer den kring van dezelve uitgebreid, gewigtiger en belangrijker doen worden, *door op dezelve een gedeelte der zorg over te brengen*, die te voren aan den *Agent van Nationale*

Opvoeding en daarna aan den Raad van Binnenlandsche zaken was opgedragen.

Aan hen was nu de bepaling der SCHOOLORDEN VOOR IEDERE SCHOOL in het bijzonder toebetrouwd; zij waren de onmiddellijke raadgevers hunner Departementale Besturen, in alles, waarin deze het voormalig *Uitvoerend Bewind* hadden vervangen.

Aan hen was *op de benoeming hunner toekomstige Ambtgenooten een* GEWIGTIGE INVLOED *toegestaan.*

Bij den afstand dier magt van zijne zijde, nam hij echter de vrijheid, hun eenige wenken te geven. Onder anderen, *dat aan* DAARTOE BEVOEGDE *personen* EENE ZEKERE RUIMTE VAN TOEPASSING *dier Wetten* OP ALLE BIJZONDERE *gevallen was toegestaan;* dat ALLE *scholen voor* OPENBARE waren gerekend, *waarin* SLECHTS *het eerste of zoogenaamd elementair Onderwijs wordt gegeven,* ZELFS BIJZONDERE INSTITUTEN en FUNDATIEN *daaronder begrepen,* TEN EINDE ONDER HET VOORWENDSEL VAN BIJZONDERE INRIGTINGEN DE ALGEMEENE WET NIET KRACHTELOOS TE DOEN MAKEN; dat zij de UITVOERBAARHEID *der Schoolwetten* en *Reglementen in iedere school* KONDEN BEOORDEELEN, dat *zij het examen moesten* BEOORDEELEN en REGELEN; dat TEGEN ZOODANIG EEN DOORGEDACHT PLAN DE HARDNEKKIGSTE TEGENSTREVING OP DEN DUUR NIÉT BESTAND WAS.

Hij beval hun het *bestuderen* der werken van de *Maatschappij tot Nut van 't Algemeen* dringend aan; het bestendig schoolbezoek; een naauw verband met de Departementale Besturen; want *hoedanig* ook, «de «naauwe betrekking, waarin de Opzieners der Scholen «zich voortaan tot de Departementale Besturen geplaatst «zouden zien, eischte deze van hunne zijde alle die «eerbiedvolle oplettendheid, die naauwgezette en be-

«scheiden pligts-betrachting, waardoor zij van de be-
«reidwillige en krachtdadige medewerking dier Hooge
«Besturen in hunnen post zich konden verzekeren. Hoe-
«danig ook het *verschil van gevoelens mogt geweest zijn*
«*omtrent den aart en omtrek der Nationale beheering van*
«*het Lager-Schoolwezen*, omtrent de meerdere of min-
«dere noodzaaklijkheid eener *eenparige inrichting* van
«hetzelve door de geheele Republiek, zoo veel was
«zeker, dat alle Departementale Besturen het belang-
«rijke en wenschelijke van eene wezenlijke schoolver-
«betering erkend, en hun verlangen betuigd hadden,
«om hunne zorgen en pogingen tot dit heilzaam doel-
«einde te besteden; en mogt, ja, moest men dan niet
«vertrouwen, *daar nu eenmaal de wijze, waarop dit*
«*geschieden zoude, door de* WET *zelve bepaald was*, dat
«het alleen van de bescheidenheid, het beleid en de
«*werkzaamheid der School-Opzieners zoude afhangen*,
«om, na het overwinnen der vooroordeelen, zich ten
«krachtigsten ondersteund te zien door die Magten,
«die met hun DEZELFDE BEDOELINGEN KOESTERDEN EN AAN
«DEZELFDE GRONDBEGINSELS HULDE DEDEN» (1).

Hij eindigde met hun te verzekeren, dat hij, in de behandeling der zaken, gedurende die Vergadering, de grenzen zoude eerbiedigen, die de WET *zelve aan zijne* VOORMALIGE *betrekking tot hen gesteld had.*

Zie daar gewigtige wenken, door VAN DER PALM zelven gegeven, en zijne gedachten en zijne plannen bloot gelegd. Zij bevestigen al, hetgeen wij nopens zijne bedoelingen, in onze voorgaande artikelen, aanstipten of ontwikkelden.

(1) Zie Bijdragen, D. 3, St. 10. bl. 17 en volg.

De werkzaamheden dier Vergadering zullen wij ook uit het volgende leeren kennen.

Den 27 September zond deze Vergadering, sub n°. 1, het *Verbaal* van derzelver handelingen aan het *Staatsbewind*, ten fine van approbatie, met verdere voordragt van eenige pointen, het *schoolwezen* betrekkelijk, welke, door het *Staatsbewind* zouden behooren te worden gearresteerd; welke stukken den 13 October aan den Raad van Binnenlandsche zaken ter consideratie en advies werden verzonden (1).

Deszelfs goedkeurend *Advies* werd reeds den 17 October het Staatsbewind aangeboden (2), en den 20 October werden de gedane *Voorstellen* meerendeels door het Staatsbewind aangenomen, bij een langdradig Besluit, hetwelk hoofdzakelijk het volgende bevatte.

Nadat het Staatsbewind verklaard had, uit het verhandelde in de Vergadering van Afgevaardigden met genoegen vernomen te hebben de werkzaamheden, waarmede voorsz. Vergadering zich had bezig gehouden, gaf het *Bewind* te kennen, dat het vervaardigen der *Departementale School-Reglementen*, het maken der verdeeling van de Departementen in Districten, het formeeren der Nominatien en het doen der electie van nieuwe School-Opzieners, het volkomen in werking brengen der Publicatie van den 29 Julij, noodwendig eenigen tijd moest vertragen; dat daardoor, buiten de noodige voorziening, de belangen van het School-wezen, in velerlei opzigten, gevaar zouden loopen, stille te staan, en inzonderheid het zoo noodig *onafgebroken Opzigt over de scholen*, vóór dien tijd wegvallen zoude of krachteloos zoude worden gemaakt; en daar de

(1) Zie Not. Oct. bl. 92. (2) Zie ald. 18 Oct. bl. 132.

bedoeling der WET, door eene noodwendige vertraging van derzelver wijziging, niet mogt worden geëludeerd, kwalificeerde het *Staatsbewind* de aangestelde School-Opzieners, om, gedurende het beramen en maken der respective Departementale schikkingen op het *School-wezen*, en wel tot den tijd toe, dat dezelve zouden zijn gearresteerd en in werking gebragt, over de scholen binnen hunne Departementen, ieder in de zijne, het opzigt te houden, op dien voet, als de respective Leden van elk Departementaal School-Bestuur, deswegens, in hunne eerst te houden Vergadering, onderling zouden conveniëeren; alsmede, om inmiddels de examina af te nemen van de personen, welke zich tot dat einde, voor hen zouden sisteeren, onder genot van dezelfde *Leges*, als bevorens gebruikelijk was; met dien verstande nogthans, dat, indien de voorsz. *Leges* bij de eventueele te arresteeren *Huishoudelijke Reglementen*, mogten worden bepaald op eene meerdere of mindere som, dan die, welke daarvoor zouden voldaan zijn, de Geëxamineerden het regt zouden hebben, het meer betaalde terug te vorderen, en, daarentegen, verpligt zouden zijn, om het minder betaalde te suppleeren.

Het *Staats-Bewind* verklaarde echter, dat het verpligt was te zorgen, dat hieruit geene aanleiding tot noodeloos delai geboren werd, en dat *aan de Departementale Besturen, ten spoedigste, al die invloed op het School-wezen werd gegeven, die volgens de bepalingen der* WET, *aan dezelve competeerde* en gelastte daarom de Departementale School-Besturen, om, op Woensdag den 9 November 1803, hunne gewone Vergadering te houden op die plaatsen, welke door hen, in hunne vorige bijeenkomst, tot hunne volgende vergaderplaats bestemd

waren, speciaal, ten einde alsdan al datgene te arresteeren, hetwelk bij Art. 7 en 14 van het REGLEMENT, aan derzelver zorg was aanbevolen (1), en ten einde de daaruit geproflueerde voordragten aan hunne Departementale Besturen respectivelijk ter goedkeuring in te zenden.

Het STAATSBEWIND bepaalde vervolgens. dat zoodra ten gevolge dezer voordragten, van de verdeeling der respective Departementen in districten en van de aanstelling van de nieuwe School-Opzieners, aan het *Staats-Bewind* berigt zoude zijn ingekomen, daarvan aan den Volke zoude worden kennis gegeven, bij eene *Publicatie*, waarin tevens zoude hersteld worden de drukfout, welke het heette in Art. 6 van het REGLEMENT, bevat in de Publicatie van 29 Julij, ingeslopen te zijn, als in hetwelke het woord TWEE in plaats van DRIE abusivelijk was gelezen.

Dit artikel bevatte: «School-onderwijzers, nalatig of «onwillig zijnde om aan het bepaalde, bij de *twee* voor-«gaande artikelen, te gehoorzamen, zullen, met sus-«pensie of intrekking hunner acte van aanstelling of «admissie, worden gestraft;» namelijk zoo zij *leerstellig godsdienstig onderwijs* in de gewone schooltijden mogten geven, of *andere* dan goedgekeurde boeken bezigden. Het *derde* artikel handelde over *eene vaste schoolorde;* er werd dus *nu* verklaard, dat de schoolonderwijzers, die deze *Schoolorde* niet zouden volgen, met de aan-

(1) Te weten: de vaststelling van den regelmaat *van Beroeping, aanstelling en admissie van openbare Onderwijzers*, hunne schorsing of ontzetting (art. 7.) en van de verdeeling der schooldistricten, de distributie van het honorarium der School-Opzieners, de vermeerdering van hun getal, en van de Nominatie tot suppletie (art. 14).

gegeven strafbedreiging daartoe genoodzaakt zouden kunnen worden.

Dat Bewind gaf verder te kennen, dat aan het Staats-Bewind onnoodig was voorgekomen, om aan het *Wetgevend Ligchaam* eene voordragt te doen tot prolongatie der termijnen van zes weken, binnen welke, na de publicatie van 29 Julij, de bestaande schoolonderwijzers zich aan den School-Opziener van hun District moesten aangeven, en van drie maanden, binnen welke de plaatselijke school-commissien door de Gemeente-Besturen moesten zijn aangesteld, termijnen vermeld in Art. 2 en Art. 20 van meergemeld Reglement, daar volgens het *Staatsbewind*, de aard der zaak en eene gezonde analogie medebragten, dat dezelve moesten gerekend worden in te gaan van het tijdstip, dat de Wet geheel in werking zoude zijn gebragt.

Het *Besluit des Staatsbewinds* hield wijders de bepaling in, dat de archieven der voormalige Departementale School-Besturen zouden worden geextradeerd aan die der nieuwere School-Besturen, welke daartoe de meeste betrekking hadden; dat dienvolgens de School-Opziener J. R. van Eerde, werd gelast, de Notulen, boeken en verdere papieren, uitgemaakt hebbende het archief van het vorig Departementaal School-Bestuur van de *Eems*, te doen geworden aan het Departementaal School-Bestuur van *Groningen;* de School-Opziener J. H. Floh het archief van den *Ouden IJssel* aan het Departementaal School-Bestuur van *Overijssel;* de School-Opziener G. W. Boot dat van *den Rhijn* aan het Departementaal School-Bestuur van *Utrecht;* de School-Opziener C. Wertz dat van den *Amstel* aan het Departementaal School-Bestuur van *Holland, Noorde-*

lijk gedeelte; de School-Opziener J. TEISSÈDRE L'ANGE dat van *Texel* aan hetzelve Departementaal School-Bestuur, *Noordelijk gedeelte;* de School-Opziener L. E. MAZEL dat van *de Delff* aan het Departementaal School-Bestuur van *Holland, Zuidelijk gedeelte;* de School-Opziener J. VAN DER NOORDAA dat van *de Dommel* aan het Departementaal School-Bestuur van *Braband;* en de School-Opziener A. UITTENHOOREN dat van de *Schelde en Maas* aan het Departementaal School-Bestuur van *Zeeland;* dat wijders de Departementaal School-Besturen van *Gelderland* en *Friesland*, gelijk mede alle overige School-Besturen, die zich, ten aanzien van sommige stukken, in hetzelfde geval bevonden, werden geautoriseerd, om alle *Besluiten* en *Stukken*, welke in de Archieven der overige Departementale-School-Besturen voorhanden waren, en plaatsen betroffen, die, onder gemelde Departementen gelegen, te voren onder een ander Departement ressorteerden, hetzij in originali, hetzij copielijk, te requireren, naar eene schifting en verdeeling, door dezelve onderling te maken; verder werden de respective School-Opzieners gelast, om alle de onder hen berustende officieele stukken en papieren betrekkelijk tot plaatsen, die volgens de nieuwe verdeeling, niet meer onder hun district behoorden, te suppediteren aan die School-Opzieners, onder wier opzigt dezelve voortaan zouden komen; en eindelijk werden de eerstgenoemde School-Opzieners uitgenoodigd, om alle verdere belangrijke aanteekeningen en renseignementen, welke voor hunne opvolgers van aanelegenheid zouden kunnen zijn, aan dezelve, op hun aanzoek, mede te deelen.

Het *Staats-Bewind* verklaarde daarna, dat, ofschoon

dat Bewind zich overtuigd hield van de billijkheid der bij de Vergadering van Afgevaardigden beraamde schikking, volgens welke aan de voorheen afgegeven *volledige Getuigschriften*, dezelfde, en geene meerdere of mindere waarde zou worden gehecht dan aan diegene, welke in het vervolg, overeenkomstig Art. 14 der laatst gearresteerde Verordeningen zouden worden uitgegeven, en dan ook vertrouwde, dat dezelve geene tegenspraak zoude ontmoeten, het Staatsbewind echter moest difficulteeren, in het gedaan verzoek, om daarop deszelfs *expresse goedkeuring* te verleenen, VERMITS ZULKS EENE AMPLIATIE DER GEARRESTEERDE WET ZOUDE SCHIJNEN TE INVOLVEEREN (1).

Ook ten aanzien van de betaling der tractementen der School-Opzieners kwam eene bepaling in het *Besluit* voor. Van den 29 Julij 1803 af, zoude deze, op aanzoek van den Raad van Binnenlandsche Zaken, door den Thesaurier-Generaal en de Raden van Finantien worden voldaan, bij ordonnantie, voor elk quartaal, te expireeren met ultimo September 1803 de eerste maal, *pro rata parte*, als ingegaan zijnde op den 29 Julij te voren en voorts ultimo December, Maart en Junij, op naam der respective School-Besturen, *in acquit* op ELKS *Departement*, en na registratie bij de Nationale Rekenkamer, door een daartoe, van wegens ieder Departementaal School-Bestuur, in dezen gequalificeerd en gecommitteerd persoon te quitteren, ten dien effecte, dat na de expiratie van elk quartaal, aan ieder Departementaal School-Bestuur, het vierde gedeelte van de,

(1) Waarloe het *Staatsbewind zich onbevoegd oordeelde*, — namelijk tot de *ampliatie* der WET, — vermeenen zoo vaak *School-opzieners* en *School-commissien* geregtigd te zijn. Dit heet MISBRUIK *van magt* maken.....

bij des *Staats-Bewinds Besluit* van den 29 Julij, n°. 1 F, bepaalde globale somme, door den Raad voornoemd konde worden *geconsenteerd;* ook de voorschotten der School-Opzieners en School-Besturen, voor zoo verre dezelve voor Nationale Rekening kwamen, zouden in allen deele, op dezelfde wijze, als de tractementen aan hen worden *gerembourseerd*, doch slechts eens in het jaar en wel na het einde van hetzelve, en na liquidatie der declaratien, met de bijlagen, door de Departementale School-Besturen in te zenden aan den Raad van Binnenlandsche Zaken en door dezen *aan de Nationale Rekenkamer.*

Ook ten einde allen twijfel, omtrent de applicatie der gearresteerde *Schoolverordeningen* op de nieuwlings aan de Republiek gecedeerde Landen weg te nemen, werd door het *Staatsbewind* verklaard, dat de PUBLICATIE van den 29 Julij, voor alsnog niet toepasselijk was op de nieuwlings aan de Republiek afgestane Landen, en dat gemelde Publicatie, benevens alle volgende en andere verordeningen en schikkingen, op het *Schoolwezen* te emaneeren of te maken, op die Landen niet eerder zouden kunnen worden geappliceerd, dan wanneer deze Landen in de Republiek dadelijk zouden zijn ingelijfd.

Voorts beloofde het Staatsbewind, dat op de voorstellen der Vergadering van Afgevaardigden uit de Departementale School-Besturen, betrekking hebbende op de INSTRUCTIE *voor de Deparmentale School-Opzieners,* vermeld in het 11de articul van het REGLEMENT door het *Staats-Bewind* bij het eerst-daags arresteeren derzelver INSTRUCTIE, het noodig reguard zoude worden geslagen.

Eindelijk werd gelast, dat de Raad van Binnenlandsche zaken zoude worden aangeschreven, om aan het *Staats-*

Bewind de noodige voordragten te doen, ten aanzien van de, door meergemelde Vergadering gedane verzoeken, *tendeerende*:

Om in dier voege, als daarop, bij vorige Publicatien en Resolutien, van wegens het Gonvernement *geëmaneerd*, de hoop en het uitzigt gegeven was, voort te gaan met het doen vervaardigen van een stel van *opklimmende en in denzelfden geest zamen gestelde schoolbocken*, benevens eene METHODE, waarop deze boeken te gebruiken zouden zijn, en de LEERWIJZE, daarbij te volgen, en

Om op de geschiktste wijze, dadelijk tot stand te brengen alle mogelijke middelen, ter *aanmoediging van bekwame School-leeraars, en aankweeking van dezelven* (1).

Zie daar de inhoud van het langdradig Besluit van den 20 October 1803, het welk niet openlijk werd gepubliceerd, ook niet in de *Bijdragen* werd opgenomen, en waarin ten duidelijkste blijkt, dat het *Staats-Bewind van der Palm* niet wilde mishagen en aan dezen toegaf, wat voor de Departementale Besturen niet te stotende was; het durfde niets bepalen tegen de voorstellen der vergadering van Afgevaardigden, zonder eene menigte redeneringen in het *dispositief* des *Besluits* in te lasschen. Grootendeels werden echter de plannen dier Vergadering ingewilligd, en de werkkring van haren voorzitter werd weder uitgezet en zijne magt op nieuw vergroot.

Zoodanig wist VAN DER PALM, door zijnen invloed, de zaken te doen regelen, en *zijn systema*, zoo veel nog mogelijk was, te doen gelden en te handhaven.

Zijn hoofddoel was, aan het schoolbeheer en on-

(1) Zie Notulen, October, bl. 172 en volg.

derwijs eene *éénheid*, naar zijne inzigten, te geven. Aan *hem* was de magt, om dit *directelijk* en persoonlijk te bewerkstelligen, door de publicatie van 29 Julij 1803 ontnomen; maar den School-Opzieners was de pligt opgelegd, hem, in dit nastreven, te vervangen; zij, die in de Algemeene Vergadering der Afgevaardigden de noodige wenken ontvangen zouden van *hem*, die daarbij als voorzitter fungeerde. Door *huishoudelijke reglementen*, door zijne School-Opzieners voor te dragen, moesten *zijne* plannen bekrachtigd worden.

En zoo als nu, door de publicatien van 29 Julij en 18 Augustus 1803 de *onzekerheid* en daarmede de verflaauwing bij *zijne* onderwijzers en School-Opzieners, door de Staatsregeling van 1801 ontstaan, was weggenomen, door dien de magt der School-Opzieners bij deze publicatie bevestigd was, ja zelfs, uitbreiding had erlangd; tevens de gesustineerde regten van opperbeheer der Departementale Besturen over het schoolwezen in hun Departement waren gewijzigd; moesten, door voorloopige maatregelen, de Departementale Besturen gedrongen worden, zich met de bepalingen der publicatie van 29 Julij tevreden te houden. Ook moesten, al ware het door slechts tijdelijke middelen, de stilstand van benoeming der onderwijzers in zijnen zin voorkomen, de verwijdering of afweering van onderwijzers, door *zijne* School-Opzieners niet geadmitteerd, daargesteld, de al te positive of de negative houding der Departementale Besturen veranderd worden; zoo doende zouden de nadeelen, zoo als VAN DER PALM liet gevoelen, der Staatsregeling van het jaar 1801, geheeld worden; maar liever gezegd, moesten het schoolbeheer, het schoolwezen, het onderwijs in den geest van VAN DER PALM, geheel

georganiseerd, geregeld en gegeven worden. Deze waren *nu* zijne plannen, en daartoe strekten zijne voorstellen, die door het Staatsbewind grootendeels werden aangenomen.

Inmiddels waren door de Departementaal-Besturen van *Gelderland* en van *Holland*, bij *Missive* van 29 September en van 4 October nieuwe instantien tegen de Wet van 29 Julij gedaan (1). Het Bestuur van Gelderland gaf te kennen, dat het tot deszelfs grievendst leedwezen het *Besluit* van den 15 September, hiervoren aangegeven, had ontvangen «en was voorts met alle«guatie van redenen nogmaals verzoekende, dat, met «surcheance der executie van meergemelde *Publicatie*, «van 29 Julij en het daarop gevolgd *Besluit* van 18 «Augustus, door deze vergadering, eene voordragt, «tot intrekking derzelve, aan het *Wetgevend Ligchaam* «mogte worde gedaan, of dat daarin zoodanige alteratien «en modificatien mogten worden gemaakt, als over«eenkomstig het Reglement voor hun lieder Bestuur «(vermeld in de Notulen van 15 April 1802, n°. 61 «a,) en tot welzijn der ingezetenen van hun Departement «zoude bevonden worden noodig te zijn.»

Gevende het meergemeld Bestuur verder te kennen deszelfs «hoop, dat het *Staats-Bewind*, bij eene nadere «overweging hier aan wel zoude willen defereeren, «terwijl zij voor hetzelve niet konden verbergen, dat, «in het onverhoopt geval, dat aan deze hunne billijke «instantien niet mogt worden voldaan, en daar door «alle hoop van redres, van de kant dier vergadering, «aan hun mogt worden benomen, zij lieden zich, door «eed en pligt gedrongen, tot maintien van een bezwo-

(1) Zie Notulen, October, bl. 52 en 34.

«ren Reglement, en tot bevordering van het welzijn «der Ingezetenen, aan hunne zorg toevertrouwd, ver- «pligt zouden vinden, om hoezeer ook altijd bereid «gevonden zullende worden, tot de naauwkeurige uit- «voering van alle wettige bevelen dier vergadering, «*zoodanige maatregelen bij de hand te nemen, en in het «werk te stellen*, als waardoor zij *zouden oordeelen, «in hun lieder Bestuur, zoo ongelukkig subsisteerende «differenten, over het onderscheid en begrip van Staats- «regeling en Departementaal Reglement op eene consti- «tutioneele* wijze zouden kunnen *worden getermineerd «en het tijdstip en den uitslag daarvan, met die gerust- «heid, welke met betrachting van eed en plicht van «cordate regenten onafscheidelijk is, zouden afwachten*» (1).

Het Departementaal Bestuur van *Holland* verklaarde van zijne zijde «dat zij lieden, na vervolgens op nieuw «met al die aandacht en ernst, welke, aan de eene «zijde, hun verlangen, om alle discrepances met de «vergadering van het *Staats-Bewind* voor te komen, «en aan den anderen kant, het besef van hetgeen, «waartoe zij als bestuurders van het Departement Hol- «land, uit krachte der Staatsregeling, en het Hollands «Reglement, (vermeld in de Notulen van den 12 April «1802, n°. 88) verpligt waren, kwam te vorderen, «overwogen te hebben, wat hun, in deezen, te doen «stondt, vermeend hadden, geen anderen, of beteren «weg te kunnen inslaan, dan die, welke bij Art. 172 «van het meergemeld Reglement, was aangewezen, «waarom, door hun lieden aan het Nationaal Gerechts- «hof was geschreven de Missive waarvan, door meer- «gemeld Bestuur eene copie werd overgelegd, terwijl

(1) Zie Notulen, October, bl. 52.

«hetzelve bestuur wijders deszelfs vertrouwen te ken-
«nen gaf, dat het Staats-Bewind, met hun lieden, zoude
«begrijpen, dat, hangende de decisie dier zaak, het,
«tot voorkoming van verdere verwarringen, dienstig en
«noodig zoude zijn, dat intusschen met de executie der
«*Publicatie* van 29 Julij ll. en de daarbij gestelde ver-
«ordeningen, geen voordgang werde gemaakt, en dat
«het *Staats-Bewind*, mitsdien, daartoe de noodige or-
«ders wel zoude gelieven te stellen» (1).

Het Staats-Bewind vond goed den 6 en 10 October te besluiten: «dat de PUBLICATIE van den 29 Julij, «relatief het *Lager schoolwezen* eene WET, op voordragt «van het *Staats-Bewind*, door het *Wetgevend ligchaam* «gearresteerd, en daarbij, overeenkomstig de Staats-«regeling, geëmaneerd, inhield, waaromtrent het *Staats-«Bewind* onbevoegd was, eenige surcheance te decer-«neeren, en voorts, dat de bedenkingen door het «Departementaal bestuur van *Gelderland*, en andere «bestuuren gemoveerd, bij het arresteeren der voor-«dragt van het Staats-Bewind, door hetzelve in conside-«ratie waren genomen, zooveel dienstig, en geattendeerd, «was besloten, bij het *Besluit* van den 15 September, «n°. 5, te *persisteeren*, en dienvolgens in het voorz. «verzoek te difficulteeren» (2).

En aan het Departementaal bestuur van *Holland* te kennen te geven, «dat, door het *Staats-Bewind*, in de, «door hun verzogte Surcheance van executie der *Publi-«catie* van den 29 Julij, en de daarbij gestelde veror-«deningen, niet konde worden getreden» (3).

Om dit HARD *schrijven* eenigzins te leenigen, en om

(1) Zie Notulen, October, bl. 34. (2) Zie ald. bl. 52.
(3) Zie ald. bl. 34.

als het ware de klagten te verdooven, werden al deze *Besluiten* voltooid door de INSTRUCTIE *voor de School-Opzieners*, gearresteerd den 28 October 1803, en waarvan wij in ons vorig artikel reeds voorloopig gewaagden. Noodzakelijk is het deze INSTRUCTIE in hare hoofdbepalingen na te gaan en met de INSTRUCTIE van den 22 Augustus 1801, door het *Staatsbewind* uitgevaardigd te vergelijken (1).

Wanneer men met oplettendheid de INSTRUCTIE des jaars 1801 doorleest, bespeurt men duidelijk, dat deze blootelijk tot doel had, om den School-Opziener voorschriften te geven nopens *zijne* bemoeijingen met het *Schoolwezen* en het *Onderwijs;* hij moest het *Onderwijs* verbeteren en leiden, den Onderwijzer nagaan, aanwakkeren en begunstigen, en de Gemeente-Besturen, *aan welke steeds de vrije keus verbleef van uit de sollicitanten eene beroeping, zonder verdere approbatie, noch aan eenige tegenspraak onderworpen te zijn, daar te stellen*, voorlichten.

Na opsomming dezer verpligtingen ontmoette men in die INSTRUCTIE niet veel meerder aangegeven, dan alleen de uitdrukkelijke *ondergeschiktheid aan den Agent van Nationale Opvoeding.*

In de INSTRUCTIE des jaars 1803 hervindt men, wel is waar, vele dezer bepalingen, doch als nu wordt, op vele plaatsen, hunne *ondergeschiktheid aan de Departementale en Gemeente-Besturen* aangewezen; b. v. in Art 4 wordt voorgeschreven, dat geene plaatselijke schoolcommissie *anders* mag worden aangesteld, *dan met voorkennis, overleg en toestemming van het Gemeente-Bestuur der plaats;* in Art. 5 verwijst men den School-

(1) Zie Katholiek, D. 3, bl. 319, 323 en volg.

Opziener, ter bevordering van het verbeterd Onderwijs, naar de *Plaatselijke* of *Departementale Besturen;* in Art. 6, ter verbetering der schoolvertrekken en inkomsten der Onderwijzers, naar de *Geconstitueerde Magten,* het zij *Plaatselijke, Departementale,* of het *Staats-Bewind;* in Art. 17, legt men den School-Opzieneren de verpligting op, van *de nominatie tot suppletie eener opengevallene School-Opzieners plaats* aan het *Departementaal-Bestuur* in te leveren; bij Art 25, wordt aan het *Departementaal-Bestuur* het regt toegekend van visie te nemen van de in de vergadering der School-Opzieners ingekomen berigten, moetende een afschrift van het algemeen overzigt der individuele verslagen der School-Opzieners aan het *Departementaal-Bestuur* worden ingezonden, terwijl, naar luid van Art. 26, voorstellen ter verbetering van het schoolwezen bij het *Staats-Bewind*, of het *Departementaal-Bestuur* kunnen worden ingebragt.

En alleen wordt den Raad van Binnenlandsche zaken het regt toegekend, om maandelijks opgave der vacaturen, voorwaarden en vervullingen der schoolmeestersplaatsen te ontvangen, ter plaatsing in de *Bijdragen* (Art. 13), en jaarlijks de algemeene overzigten met de daarbij behoorende bescheiden (Art. 25).

Ziedaar een aanmerkelijk verschil met *den geest* der INSTRUCTIE des jaars 1801.

In de INSTRUCTIE des jaars 1803 treft men ook meerdere *huishoudelijke bepalingen* voor het *Departementaal-Schoolbestuur* aan, dan in de INSTRUCTIE des jaars 1801. Maar vooral ziet men den *onderlingen band* tusschen de School-Opzieners naauwer aangehaald, door gewone en buitengewone vergaderingen (Art. 18, 19), waarop

een schriftelijk verslag van hunne bevindingen en waarnemingen, van alle merkwaardige bijzonderheden, welke aan hen, in hunnen post, zijn voorgekomen en welke voornamelijk moesten behelzen:

«Het persoonlijk character, de kundigheden, ijver «en welwillenheid der school-onderwijzers. De aan- «moedigingen en hindernissen hun in hunne post voor- «gekomen. De middelen door hen, met en zonder goeden «uitslag, tot verbetering van het Onderwijs aangewend» enz. enz.

Van der Palm gaf de reden tot deze naauwe verhouding duidelijk aan in zijne *aanspraak* tot de Afgevaardigden der School-Besturen gerigt, waarvan wij vroeger gewaagden (1), alsmede van de goede verstandhouding met de *Departementaal Besturen*. Met deze aanspraak stemt ook volledig overeen de bepaling van Art. 11, dat de School-Opzieners verpligt zouden zijn, op *alle openbare Lagere Scholen eene vaste school-orde in te voeren*, terwijl wij, uit zijne gezegden leeren, dat alle scholen, waarop *Lager Onderwijs* gegeven werd tot de *Openbare Lagere Scholen* behoorden. In een woord, wij hervinden in deze instructie de geheele *aanspraak* van van der Palm.

En daarmede liep ook het jaar 1803 ten einde, zonder dat eenige nadere verandering in de nieuwe *Wetgeving* betrekkelijk het *Lager Onderwijs*, in den zin der *Departementale Besturen*, plaats had; zoodanig wist van der Palm, na de eenmaal afgeperste concessien te hebben bewilligd, alle verdere toegevingen tegen te houden.

Nog eenige weinige daadzaken zullen wij aangeven,

(1) Zie hier voren, bl. 352.

waardoor de geest van het *Staats-Bewind* en van VAN DER PALM c. s. nog meer en meer kenbaar wordt.

Den 30 Augustus kwam bij het *Staats-Bewind* in behandeling eene *Missive* van den commissaris over de, door de Franschen aan de Republiek, gecedeerde Landen, houdende aanvrage, of de PUBLICATIE van 29 Julij ook in die Landen moest worden geintroduceerd (1), er werd den 20 October verklaard, zoo als wij hier boven vermeldende waren, dat met deze invoering behoorde te worden gesurcheerd, tot na de geheele inlijving dier Landen (2).

Maar daarentegen, toen den 14 October eene aanvrage door den Thesaurier-Generaal en Raad van Financien was ingediend, om te weten, hoe men zich zoude hebben te gedragen bij *de te voorziene openvalling* van den schoolmeesters-post te *Beugen*, Land van *Cuick*, Departement *Braband*, daar het Bestuur van dat Departement zoude sustineeren, op grond dat er nog geen *huishoudelijk schoolreglement* was daargesteld, dat ingevolge PUBLICATIE van 15 Junij 1801, de gemeenlijke schoolmeester door het Gemeente-Bestuur moest benoemd worden (3), besloot het Staats-Bewind aan het Departementaal-Bestuur te gelasten, *geene directe aanstelling* te doen geschieden; maar *onder toezigt van den schoolopziener* PROVISIONEEL, hangende de executie van Art. 14 van het REGLEMENT, in het onderwijs te voorzien (4); waartegen dat Bestuur protesteerde (5). En dit werd gevolgd door eene bloote verzending aan den Thesaurier Generaal op den 7, 15 en 28 Novem-

(1) Zie Not. Aug. bl. 185.
(2) Zie ald Oct. bl. 175 en 174; hiervoren bl. 362.
(3) Zie ald bl. 98. (4) Zie ald bl. 197.
(5) Zie ald Nov. bl. 35, 122, 194.

ber; intusschen gelaste het Staats–Bewind, den Raad van Binnenlandsche Zaken, van eenen schoolonderwijzer voor Loevestein voor te dragen (1) en, den laatstgenoemden dag, van op zekeren *Christiaan van Hoff*, KOSTER, SCHOOLMEESTER, VOORZANGER en VOORLEZER *in den Vroenhove*, bij *Maastricht*, het noodig reguard te slaan (2).

Om nog weder een bewijs te leveren van de *partijdige* behandeling van het *Staats–Bewind*, in zaken het *Lager Schoolwezen* betreffende, vermelden wij het volgende.

Aan het Departementaal–Bestuur van Friesland werd den 19 December *ter dispositie* gelaten, twee *Fransche schoolhouders* uit zeker gedesigneerd fonds eene jaarlijksche toelage te vergunnen (3); ook werden, dienzelfden dag, ter dispositie aan het Departementaal–Bestuur van Braband verzonden onderscheidene Rekwesten van sedert 1795 afgezette onderwijzers, *tevens Kosters* en *Voorzangers*, zoo als te *Ter Heyden*, *Empel*, *Deurne*, tot herstel, betaling enz.; maar deze ter *dispositie* verzending was vergezeld *met last* van het *Staats–Bewind* van in dezen te nemen dispositien te informeren (4); daarentegen ontmoetten, dien zelfden dag, geen bezwaar de gemaakte arrangementen nopens de combinatie van den Voorzangers– met den Schoolmeesters–post in de *Lange Akkerschans*, Stad en Landen van Groningen (5).

Eindelijk ter voltooijing van het gebeurde in het jaar 1803 zullen wij het *Besluit* van het *Staats–Bewind* mededeelen, dato 16 December 1803, waarbij, ten

(1) Zie Not. November.
(2) Zie Not. Nov. bl. 195.
(3) Zie ald Dec. bl. 114.
(4) Zie ald.
(5) Zie ald bl. 115.

gevolge van het verzoek van den Raad van Binnenlandsche Zaken, van 12 December te voren, strekkende om te worden ontslagen van al hetgeen specteerde het Schoolfonds, in de Publicatie van den 15 Junij 1801 bevat, en om deswegen te worden gedechargeerd, uit hoofde de voorzeide Publicatie door de latere van 29 Julij 1803 was ingetrokken en gesteld buiten effect (1), het verlangde *ontslag* en de *gevraagde decharge werd verleend.*

(1) Zie Katholiek. D. 3 bl. 155; D. 4 bl. 391; en Not. 16 Dec. 1803.

VERSCHEIDENHEDEN.

HET GEMENGDE HUWELIJK.

IV. Het huwelijksplan.

Wij vatten nu ons verhaal weer op bij het gesprek van vader en moeder *Haspelman*, daar wij de vertelling mede openden. Tusschen beide hebben wij de personen en hunne omstandigheden, en vooral de hoofdpersoon *Lisette*, in hare in- en uitwendigen toestand leeren kennen; dit was noodig, om begrijpelijk te maken, hoe, hetgeen nog volgen zal, kon gebeuren; hoe de bron van *Lisettes* toekomstige rampen in de opvoeding harer jeugd gelegen was, en hoe de verkeerdheid dier opvoeding uit de ijdelheid der moeder en uit de onoplettendheid en zwakheid van den vader voortvloeide.

»Uwe dochter kan nog wel mevrouw worden,« zeide jufvrouw *Haspelman* tot den grutter-rentenier. En toen zij dit zeide, sprak zij niet zonder waarschijnlijkheid. Zij had een bepaald plan, en was niet zonder hoop op deszelfs gelukken. Hoe zij tot dit plan gekomen was, moet ik nu aan mijne Lezers mededeelen.

A. is eene akademie-stad, en een jongeling uit B., de geboorteplaats van jufvrouw H., was er akademie-burger. De vader van dezen student was burgemeester en notaris te B., waar de broeder van jufvrouw H., de heer *Omzigt* in het voorvaderlijk huis woonde, en met den burgemeester in gezellig verkeer stond. De student die, wegens de nabijgelegenheid van B., dikwijls zijne familie bezocht, bragt bij zijne terugkeer naar de stad, eerst nu en dan, en later telken reize, eenige boodschap of althans de groete van *Omzigt* aan de familie *Haspelman*. *Lisettes* moeder, die, in de aanschouwing harer dochter levende, het oog van haar en hetgeen met haar omging nimmer aftrok, had spoe-

dig bemerkt, dat de heer *Jacques Schrijver* (zoo heette de student), het overbrengen van de groeten haars broeders als middel begon te bezigen, om in het gezelschap van *Lisette* te zijn; en zij had het ook niet onopgemerkt gelaten, dat hare dochter zich soms liet ontvallen: «heden zal de «heer S. zeker wel komen, om tijding van oom te brengen.» Moeder II, in een woord, had spoedig genoegzame zekerheid gekregen, dat er tusschen hare dochter en den student S. wederkeerige genegenheid bestond, en toen zij haren man de boven aangehaalde woorden toesprak, was het, onder hare oogluikende bescherming al zoo ver gekomen, dat S. zigtbaar op het punt was, om zich aan *Lisette* te verklaren.

Waarschijnlijk wenschen onze Lezers met den heer S. nader bekend te worden, en ik gevoel zelf, dat zij daar regt te hebben; maar ik moet bekennen, dat het voor mij eene moeijelijke taak is, een welgelijkend portrait van *Lisettes* minnaar te maken. Misschien denkt iemand hierbij, dat hij een uitstekend persoon was, die door ligchaamsschoonheid, fijnheid van manieren, geest, wetenschap en wat men al meer in een jong akademie-burger onderstellen mag, zich voordeelig onderscheidde. Ware het zoo geweest, dan zou het portrait mij oneindig minder moeite kosten; want dan waren trekken en kleuren ligt te onderkennen. Maar S. was een jonkman zoo midden in de wereld; een student, die alles deed, wat alle studenten doen, en alles liet, wat alle studenten laten. Men kon hem onder de *knappe* jongens plaatsen, zonder te willen zeggen, dat hij uitstak door schoonheid van gelaat of van ligchaamsbouw; men kon hem een ijverig student noemen, zonder te willen aanduiden, dat hij de schrijvers over het Romeinsch, of Hedendaagsch Regt (hij was student in de regten en bereids kandidaat) verslond, of dat hij bij uitstek getrouw was in het collegie-houden en dictaten-schrijven. Waartoe ook zou hij zich door veel studie geplaagd hebben? Hij was immers maar aan de akademie gekomen, om te promoveren, en

daarna zou hij zijn ouden heer eerst in het notaris-ambt, en vervolgens, als het den goden in den Haag behagen mogt, ook als burgemeester opvolgen. Hij was *liefhebber* van de schoone kunsten, maar dat wil niet zeggen, dat hij het ver in de *æsthetica* gebragt had; de verzameling van schilderijen in het Mauritshuis te 's Hage vond hij *brillant*; in het paviljoen te Haarlem, *brillant*; de verzen in den studenten-almanak, *brillant*; *Tollens* gedicht op den eersten tand van zijn kindje, *brillant*; *Bilderdijks* Ondergang der eerste wereld, *brillant*; zekere romans daarentegen, die *Lisette* hem geroemd had, waren schoon, heerlijk schoon, *ravissant*. Maar eene tentoonstelling van kunstwerken van levende meesters, die hij in gezelschap van *Lisette* bezocht, en waar deze zich verveeld had, vond hij, een paar stukken uitgezonderd, *affreus*; de muzijk van een concert, daar *Lisette* insgelijks het ongeluk had gehad, zich niet te vermaken, noemde hij *tuant*, *abominabel*; doch eene voorlezing van Professor ***, in eene vergadering van ***, over de uitstekende redenaars-verdiensten van *Jacob Cats*, blijkbaar uit 's mans rede bij het sluiten der groote vergadering te 's Hage, wist hij niet genoeg te verheffen: *Lisette* en hare moeder hadden toen voor het eerst, onder zijn geleide, eene *soirée littéraire* bijgewoond, en dat bij uitstek *amusant* gevonden.

En nu zijn inborst? Zijne geaardheid? Geëerde Lezer, gij drijft mij in het naauw. Hij was.... iemand als van welken men pleegt te zeggen: hij is geen kwaad mensch; zoodat *Lisette* te geenen tijde mishandelingen van hem te vreezen had?.... — op geene bestendig goede behandeling kon rekenen. Door de omstandigheden kon S. alles worden, behalve iets waarlijk groots. — Was hij opvliegend of stijfhoofdig? — Neen, maar hij kon het een van beide, ja beide worden. — Was hij vrolijk? — Niet zoo dat men hem de vrolijkheid als karaktertrek kon toerekenen. — Stil dan? — Ook niet. Hij behoorde veeleer tot degenen, die veel, dan die weinig spreken. Nu en dan kon hij uitgelaten zijn. — Was hij

mild of gierig? — Mild niet, en dat kon hij ook niet worden. Hij was er echter voor, om er goed het zijne van te nemen. — Was hij godsdienstig? — *Jacques Schrijver* was lidmaat van de Hervormde Kerk. Zijne moeder was eene dochter van Dominus *Vrijlink*, dien wij ook moeten leeren kennen. Te huis had hij dikwijls in den Bijbel moeten lezen; zijne vraagboeken had hij zoo om-en-bij van buiten geleerd, maar was ze nu grootendeels weer vergeten; hij ging sedert eenigen tijd maar schaars ter preke; de bijbelteksten, die bewijzen moesten, dat de Roomschen afgodendienaars zijn, en dat de Paus de Antichrist is, kende hij nog; maar zijne denkbeelden daaromtrent hadden, vooral sedert dat zijn oog op *Lisette* gevallen was, wel iets van hunne ruwe scherpte verloren; de Paus, dacht hij, woont in alle gevallen te Rome, en dat is ver van hier; en *Lisette*, die Roomsch is, heeft toch evenmin iets van eene afgodendienares als mijne zusters. *Verdraagzaamheid* was het woord, dat hem uit het godgeleerd woordenboek toen het beste beviel.

Hiermede meen ik nu den heer *Jacques Schrijver* genoegzaam bekend gemaakt te hebben, als een alledaagsch jongeling, alledaagsch student, alledaagsch mensch, alledaagsch protestant. Binnen kort verhaal ik, hoe het *Lisette* ging, toen *Jacques* zijne liefdesverklaring gedaan had, en wat vader *Haspelman* zeide, toen hij het geheim ontdekte.

D. L. P.

BOEKEN-CENSUUR BIJ DE HERVORMDEN.

In de synode van 1816 bragt eene commissie *ad hoc* het volgende rapport uit:

«De commissie, door uwe vergadering benoemd, om ten opzigte van godgeleerde schriften, U. H. E. Ew. van consideratien en advys te dienen, heeft de maatregelen overwogen, *door welke de zuiverheid der Hervormde leer en de eer der Kerk kon gehandhaafd en bewaard worden*, en,

daartoe, in het bijzonder, hare aandacht gevestigd op de kerkelijke visitatie en approbatie, welke voormaals in gebruik was en nog niet heeft opgehouden te bestaan. Hoe zeer uwe commissie *het weren van alle verderfelijke en onregtzinnige schriften uit de Hervormde Kerk wenscht*, heeft zij echter begrepen, dat de in gebruik zijnde visitatie en approbatie, tot bereiking van *dat edel en heilzaam oogmerk*, geenszins voldoende kan en moet geoordeeld worden, omdat, hoewel de verpligting daartoe zich tot alle leden der gemeente uitstrekte, dit middel ongenoegzam was geworden, om te verhoeden, dat niet alle stukken en boeken, als werken en geschriften der Hervormde Kerk beschouwd worden, welke door hare leden en belijders geschreven en in het licht worden gebragt, waarom zij de vrijheid neemt aan U. H. Eerw. voor te dragen, dat de christelijke Synode het volgende besluit neme :»

«1°. De christelijke Synode verklaart dat zij geene over de godsdienst handelende geschriften van predikanten, kandidaten en leden in de Nederlandsche Hervormde Kerk, hetzij dezelve met of zonder naam der schrijvers worden uitgegeven, *erkent en waarborgt*, als bevattende de leer en de belijdenis der Nederlandsche Hervormde Kerk, zoo als dezelve, overeenkomstig Gods heilig woord, in de aangenomen formulieren van eenigheid is uitgedrukt, dan alleen de zoodanigen, *welke van kerkelijke goedkeuring voorzien zijn* •

«2°. Deze kerkelijke goedkeuring wordt gegeven door de Theologische Faculteit van een der Nederlandsche Hoogescholen, of door een der Provinciale Kerkbesturen, en wat de Waalsche Kerk betreft, door de Waalsche commissie, welke daartoe eenigen hunner zullen committeren.

«3°. Van dit besluit zal onverwijld kennis worden gegeven aan de voornoemde kollegien, en zal hetzelve tevens in de Boekzaal worden gedrukt.

«De commissie onderwerpt dit haar voorstel aan het wijs en verlicht oordeel uwer hooge vergadering.»

(Volgen de onderteekeningen.)

»De Synode, *na deswege te hebben verzocht en gehoord de consideratien van Zijne Excellentie den heer Commissaris-Generaal* heeft conform de voordragt der commissie besloten.»

Er bestaat dus in de Nederlandsche Hervormde Kerk eene wezenlijke boeken-censuur; de Synode erkent en waarborgt de regtzinnigheid der boeken, volgens haar voorschrift, kerkelijk goedgekeurd; zij wenscht het weren van alle onregtzinnige geschriften uit de Hervormde Kerk, en ziet daar in een edel en heilzaam oogmerk.

Wij achten het niet ondoelmatig deze reeds oude verordening der Synode tot algemeene kennis te brengen, al was het alleen om te doen zien, dat de Synode zich inderdaad een gezag omtrent de leer toekent, en hoe zij, in ons oog ligtvaardig genoeg, zich aansprakelijk stelt voor het oordeel van andere collegiën. Neen, zoo kwistig zijn wij, Katholieken, niet, in het toekennen van onfeilbaarheid.

CORRESPONDENTIE.

Zeer vele pastoors hebben, in het laatst van April of het begin van Mei, den volgenden brief gezonden aan het plaatselijk bestuur huns verblijfs.

EDEL ACHTBARE HEEREN!

«De wet van 1806, reglement *A*, art. 23, *op het onderwijs op de lagere scholen*, heeft vastgesteld, dat *het geven van onderwijs in het leerstellige* der godsdienst *niet zal geschieden door den schoolmeester.*

«Het onderwijs in de bijbelsche geschiedenis, hetzij met of zonder boeken, staat in het naauwste verband met het leerstellige der godsdienst, en sluit het noodzakelijk in.

«Daarom kan dit onderwijs, bijzonder in de scholen waar kinderen van *verschillende* godsdienstige gezindheden onderwezen worden, niet worden gegeven behoudens de genoemde wet.

«Dat onderwijs is daarenboven in strijd met art 189 der Grondwet, waarbij *aan alle godsdienstige gezindheden, in het koningrijk bestaande, gelijke bescherming verleend wordt.*

«Op grond van genoemde artikelen, alsmede van art. 143 der Grondwet, waarbij *de provinciale staten met de uitvoering der wetten opzigtelijk het openbaar onderwijs belast worden*, werd in art. 6 van het besluit van 27 Mei 1830 aan gedeputeerde Staten en aan de plaatselijke besturen opgedragen om te waken, dat men zich in de scholen van geen boek bediene; hetwelk iets bevatte, dat aan de eene of andere der gezindheden, waartoe de kinderen behooren, aanstoot zoude kunnen geven.

«Het besluit van 2 Januarij 1842, en bepaaldelijk art. 11 van hetzelve, benevens de bijzijnde circulaire van den Minister van Binnenlandsche Zaken, hebben niet alleen de

aangehaalde bepalingen van het reglement *A*, gevoegd bij de wet van 1806, bekrachtigd, maar ook op de duidelijkste wijze de strekking van hetzelve en de bedoeling der Regering, tot handhaving der Grondwet en der bestaande wettelijke bepalingen nopens het lager onderwijs, toegelicht.

»Redenen waarom de ondergeteekende, als pastoor der Roomsch Katholieke gemeente alhier, het van zijnen pligt geacht heeft de aandacht van U. E. A. op de boven aangehaalde wetten en besluiten te vestigen; ten einde door U. E. A. zorgen, des noods zelfs met inroeping van de tusschenkomst van de gedeputeerde Staten der provincie, de noodige maatregelen worden genomen, opdat van de school (of scholen) alhier niet alleen de boeken, tafereelen enz., die voor het onderwijs in de bijbelsche geschiedenis in gebruik zijn, maar ook dit onderwijs zelve geweerd worden.«

Zie hier een der antwoorden, waarmede, in de provincie Zuid-Holland althans, de antwoorden der overige plaatselijke besturen, in het wezen der zaak overeenstemmen.

»Naar aanleiding der circulaire van Z. E. den heer Staatsraad Gouvernenr van Zuid-Holland van den 7 dezer A. N $\frac{571}{5644}$ (1 Afd. Provinciaal blad, n°. 63) hebben wij de eer ter kennis van U. W. Eerw. te brengen, dat aan het door U. W. Eerw. aan het plaatselijk bestuur dezer gemeente ingezonden adres, houdende verzoek, dat niet alleen de boeken, die voor het onderwijs in de Bijbelsche Geschiedenis in gebruik zijn, maar ook dat onderwijs zelve geheel van de openbare school alhier zoude geweerd worden, door ons geen gevolg kan worden gegeven, maar U. W. Eerw ten dien opzigte, in verband met art. 10 van het koninklijk besluit van Januarij 1842 (*Staatsblad n°.* 1) naar den heer school-opziener van het Distrikt waaronder deze gemeente ressorteert, moeten verwijzen.«

Burgemeester en Assessoren enz.

Het blijkt: dus dat Z. E. de heer Staatsraad Gouver-

neur van Zuid-Holland het eene en dezelfde zaak acht, wanneer de gansche geestelijkheid eener gezindheid, krachtens art. 189 der Grondwet, bescherming voor hare godsdienstige gezindheid moet vragen, en wanneer een of ander geestelijke over een of ander op school in gebruik zijnde boek, krachtens art. 10 van 't besluit van 2 Januarij 1842, eene klagt meent te moeten doen; Z. E. schijnt al verder te meenen, dat art. 6 van het besluit van 27 Mei 1830 door art. 10 van het besluit van 2 Januarij 1842 herroepen en buiten werking gesteld is.

Wij voor ons zouden meenen, dat een alom ingezonden adres, waarbij de tusschenkomst der burgerlijke magt tot handhaving van art. 189 der Grondwet plegtig wordt ingeroepen, zeer onderscheiden is van eene klagt over een schoolboek; en nimmer was bij ons de gedachte opgekomen, dat de schoolopzieners de Staats-ambtenaren zijn, aan welke de uitvoering van genoemd artikel der Grondwet is toevertrouwd. Overigens is het niet eens juist, de geestelijke krachtens art. 10 naar de school *opzieners* te verzenden; dat artikel veronderstelt eene voorafgaande handeling tusschen de geestelijken en de school-*meesters*. Tot dezen dus had Z. Exc. de geestelijken in de eerste plaats moeten verzenden. Het luidt fraai! De geestelijken, die de uitvoering vragen van art. 189 der Grondwet, moeten zich adresseren bij de schoolmeesters! Het is onbegrijpelijk. Evenmin kunnen wij het begrijpen, hoe de plaatselijke besturen en de gedeputeerde Staten door art. 10 van het besluit van 2 Januarij 1842 in eens ontslagen zijn geworden van den last hun in art. 6 van het besluit van 27 Mei 1830 uitdrukkelijk opgedragen. Art. 10 van eerstgenoemd besluit, geeft een regt aan de geestelijken der onderscheidene godsdienstige gezindheden, maar onslaat noch de plaatselijke besturen, noch de gedeputeerde Staten van hunnen pligt, een pligt die niet bloot op het besluit van 27 Mei 1830, maar die lang voor dat besluit, zelfs op de verordeningen van 1806 gegrond was,

Wij weten niet of in andere provincien eene dergelijke circulaire afgezonden is als in Zuid-Holland; wij hopen deswege ingelicht te worden. Indien het zoo is, dan mag men veronderstellen, dat de circulaire eigenlijk van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken is uitgegaan. Dit zoude een nuttige wenk kunnen zijn bij het nemen van nadere maatregelen van de zijde der geestelijkheid. Er zijn grondwettige magten *buiten* en *boven* het ministerie.

BOEKAANKONDIGING.

Revue Ecclésiastique, Journal mensuel. Paris chez *Vendrin*.

In het jaar 1842 werd, onder adres van onzen uitgever, aan de Redactie van *de Katholiek* gezonden een nummer van bovenstaande maandschrift, zijnde de 49ste aflevering, en alzoo het eerste nummer van den vijfden jaargang van dat tijdschrift. Denk dan, Lezer, of wij meesmuilden, toen wij onlangs een *prospectus* zagen, waarbij de *aanstaande* uitgave van een maandschrift onder den titel *Revue Ecclésiastique*, werd aangekondigd, en die zoo was ingerigt, dat men op de gedachte kon komen, als of de heer *H. Aewerdonk*, te Rotterdam, er de uitgever van zou zijn. Wij meesmuilden, zeggen wij, omdat wij in den prospectus zelven dadelijk de Parijsche *Revue Ecclésiastique* herkenden, waarvan de heer *A.* wel geen uitgever, maar, als er zijn die zich abonneren willen, de verspreider zal worden, en in allen gevalle blijkt, de correspondent te zijn. Wat is nu die *Revue Ecclésiastique?* Wij behoeven het opschrift slechts te laten zien van een artikel uit bovengemeld nummer, dat ons ter hand gekomen is, om allen, die met de geschiedenis van het Jansenisme in Frankrijk eenige bekendheid hebben, over de strekking van dat maandschrift te doen oordeelen. Dat opschrift luidt aldus: «*Port-Royal vengé par le grand Colbert, evêque de Montpellier, contre les attaques du père de Ravignan, jésuite.*» *Port-Royal*, *le grand Colbert*, en het alles zeggende *jésuite*, aan het einde der phrase, geven inlichting genoeg. Pater *Ravignan* is dezelfde, wiens kernachtige verdediging van de Jesuïten 's mans welverdienden roem onlangs nog is komen vergrooten. Aan den strijd tegen dien man zijn van de 32 bladzijden, die het nummer bevat, ruim 24 gewijd: er wordt echter niet over *Port-Royal* alleen, maar ook over

de *Conférences* van dien diepdenkenden en welsprekenden jesuit gehandeld. Het was niet voor de eerste maal, dat de *Revue* tegen pater *R.* te velde trok : reeds veel malen had zij het gedaan. Zij kon den *jesuït* niet ongemoeid laten, niettegenstaande hij zijn krachtig woord aan de zegepraal der godsdienst over het ongeloof toewijdt. Het is ook geen wonder; want de heeren van de *Revue* maken er zich eene eer uit, te behooren tot de school van *Port-Royal*, en men weet, dat de Schrijver van de *Provinciales* aan die school niet vreemd was.

Om de *Revue* nog nader te doen kennen, willen wij hier eenige harer woorden aanhalen, die ons, behalve den geest, ook de kiesche schrijfwijze harer redactie zullen doen kennen.

«L'on conçoit ces vaines déclamations de la part d'un jésuite pour qui *les cinq propositions, fabriquées par l'ex-jésuite Cornet*, sont un grand cheval de bataille, et auquel *la distinction du fait et du droit* n'aura jamais le bonheur de plaire.» Het zou moeijelijk zijn een volzin zamen te stellen, waarin men den Jansenist meer verraadde dan hier gebeurt.

Misschien zal men vragen, of de *Revue Ecclésiastique*, door den heer *A.* aangekondigd, wel dezelfde is als die Parijsche *Revue*, die wij nu hebben doen kennen? De *Revue* van den heer *A.* blijkt, bij eene tweede of derde lezing van den prospectus, in Frankrijk te zullen uitkomen, en geheel naar de Fransche toestanden te zullen geschreven zijn : dat past geheel op de *Revue* daar wij van spreken; 2°. de *Revue* van den heer *A.* komt *maandelijks* uit, *beginnende met Junij:* onze *Revue* zegt van zich zelve; «La Revue Ecclésiastique parait depuis *Juin* 1838, par Livraison de 2 feuilles *chaque mois;*» 3°. de *Revue* van den heer *A.* beklaagt zich dat de beginselen van 1682 algemeen miskend worden; de onze zegt: «que l'illustre évêque de Meaux a prouve jusqu'à l'évidence que les quatre articles de la déclaration (de 1682) ne contiennent que la doc-

trine enseignée par Jésus-Christ; 4°. de *Revue* van den heer A. duidt genoegzaam aan, dat zij zich niet zelden tegen degenen zal moeten verklaren, die ook het Katholicisme verdedigen: hoe onze *Revue* het met pater *Ravignan* te kwaad heeft, hebben wij boven reeds gezien, hoe zij het met alle Katholieke tijdschriften van Frankrijk te kwaad moet hebben, laat zich uit hare verkleefdheid aan 1682 en aan *Port-Royal* met tamelijke zekerheid opmaken; 5°. de heer A. heeft zijne hoedanigheid van *Jansenist* boekverkooper doen kennen, door de uitgave van het geschrift des Jansenisten Bisschops van Haarlem; nu kan men bij ZE. abonneren op eene *Revue Ecclésiastique;* en een maandschrift van dien naam, *Jansenist van geest*, bestaat te Parijs. — Wij feliciteren de geabonneerden, daar de *Revue*, bij de vermeerdering van een half vel druks, niets in prijs gestegen is. Op ons nummer van de *Revue Eccl.* staat te lezen: «Prix: un an, 8 fr. En de heer *A.* schrijft in zijn prospectus: «Le prix de l'abonnement est fixé à quatre florins pour l'annee entière» — De *librairie scientifique et littéraire* van den heer *A.* schijnt ons onder geene goede voorteekens in het leven te treden.

Junij 1844.

LAGER-ONDERWIJS.

III.

Bijbel-Geschiedenis in de openbare school.

> Le machiavélisme inventa le système des concessions verbales, qui substituèrent la ruse aux armes émoussées de la violence.

Bij velen, die, mannen der 19e eeuw, — en zich daarop heel wat laten voorstaan, — nogtans in de 16e of 17e te huis behooren, omdat zij het oppergezag der vroeger *heerschende Kerk* voor de zoogenaamde Nederlandsche Hervormde Kerk terugwenschen, ten einde hun *egoismus* ongestoord te doen zegevieren, en al de andersdenkenden, als even zoo vele overwonnenen, aan hunnen triomfwagen gekluisterd, voor zich te zien nederbukken, bij hen is het *schoolwezen* een der doeltreffendste middelen, ter vervulling dezer wenschen, en daartoe moet dan het schoolwezen en onderwijs ingerigt zijn, zoo als hun beredeneerd overleg hun dit voorschrijft; dit wil zeggen: het moet in echt Protestantsche handen verkeeren en echt Protestantsch godsdienstig zijn; om het even of andere burgeren van denzelfden Staat in hunne regten verkort worden; *het doel wettigt de middelen.*

Geen wonder dan ook, dat na de hevige reactie des jaars 1795, waarbij het *vroeger heerschend* stelsel der *Calvinistische* (zoogenaamde) kerk voor onwettig werd

uitgekreten door allen, bij welke regtvaardigheid ingang vinden mogt, de weleer begunstigde *caste*, echter met de andere secten der Protestanten meer dan voorheen verbroederd, de haar ontrukte teugels weder zocht vast te grijpen en met ongehoorde sluwheid door allerhande kunstenarijen, door draaijen en wringen weder het, als een uitsluitend eigendom beschouwde, regeringskussen wist te bemagtigen.

Dadelijk moest geheel het schoolwezen onder haren ijzeren schepter worden teruggebragt, en het onderwijs van haar zijne leiding ontvangen.

Het schoolwezen en onderwijs, waarvan het eerste, onder het beheer der heerschende *Calvinistische* kerk een dood ligchaam, en het laatste een geestmoordend instrument was, hadden bij het losbarsten der onderdrukte vrijheid, even als eene, onder het onkruid langen tijd verarmde, versmachte en bijna verkwijnde, maar nu door wieden vrij geworden plant, een geheel ander leven bekomen; zij lieten hunne verdorde bladeren vallen, schoten nieuwe botten en vertoonden in de verjeugde planten een welig leven, dat de zelfvoldoening der natie ten top deed stijgen.

Maar deze gunstige verbetering van de school moest het Protestantendom uitsluitend ten voordeele worden aangebragt; van dáár al het vooruitdringen en rigten naar dat doel, sedert de jaren 1799, 1801 tot 1803. Toen was de wensch vervuld. Schoolbeheer, schoolbewerkers, schoolboeken, alles was in handen van het Protestantendom en naar zijne beginselen gewijzigd, zelfs ingevolge *wetsverordeningen*. Niet dat de Wet van 6 Junij 1801, noch de Publicatie van 22 Augustus daaraanvolgende, noch zelfs de Wet van 29 Julij 1803,

zulks *uitdrukkelijk* bepaalden; neen, de *letter* beval dit niet, maar de verborgen *geest* en de heimelijke *strekking* leidden daarhenen, en in het vak geroeste mannen wisten zeer behendig al de plannen te vervullen, die het Protestantsch algezag inwendig koesterde en uitwendig poogde te volvoeren (1). Het schoolwezen en het onderwijs ademden den Protestantschen geest van alle zijden; maar de Bijbelsche geschiedenis moest het middel zijn, om in het onderwijs dien geest aan te blazen, te verwarmen, te doen gloeijen en het gewenschte uitwerksel te doen voortbrengen.

De naderende komst van eenen Katholieken Koning deed de wetgeving, door de Publicatie van 3 April 1806, welke in allerijl, vóór 's konings troonsbeklimming, werd opgemaakt, bekrachtigd en uitgevaardigd, eenigzins verzachten, ten minste in den schijn, terwijl de schoonste beloften hare uitvaardiging vergezelden. Doch huishoudelijke Departementale Reglementen en andere Besluiten, aan den naauwelijks Koning geworden *Lodewijk* ontgoocheld, en vooral de doorslepenheid der raddraaijers van het schoolwezen, ontrukten weder hetgeen goedgunstig scheen te zijn afgestaan, en zeker openlijk beloofd was; het geheel schoolwezen bleef of werd weder echt Protestantsch.

Deze vorst bespeurde weldra, dat hij was misleid geworden en nam dan ook eenige, zoo hij vermeende, afdoende maatregelen; hij wilde het kwaad in het hart aantasten, en hij verklaarde daarom onder anderen,

(1) Ter bevestiging van al het vorenstaande verwijzen wij naar de artikelen, opzettelijk nopens de *geschiedenis van het schoolwezen*, in den *Katholiek* reeds vroeger geplaatst. Men zie D. 2, bl. 161, 401; D. 3, bl. 33, 125, 311, 425; D. 4, bl. 118, 375, 442; D. 5, bl. 115, 346.

bij de Wet van 2 Augustus 1808, Art. 10, dat «de «Predikanten en Geestelijken niet kunnen benoemd wor«den tot Leden der Commissien over het openbaar «onderwijs» (1).

Maar wat vermag een vorst, die het goede wil, wanneer hij door raadgevers van anderen stempel omgeven is, en vooral wanneer de uitvoering der wetten aan nog minder gunstige handen is toebetrouwd en overgelaten? De hardste dwingelandij is die der ondergeschikten.

De Fransche regering kwam de stoutmoedige partijdigheid van het Protestantsche schoolwezen in enkele opzigten fnuiken; want met de vermeerdering of vermindering van de magt der vorsten, neemt die der ondergeschikten af of toe.

Maar met het betreden van den Nederlandschen grond door *Willem I* herwaakten al de vorderingen des Protestantendoms. De Souvereine Vorst, later Koning, gaf aan deze vorderingen ruimschoots toe; van dáár de hevigste klagten, die zich in de jaren 1824 en 1825 en later van alle zijden des rijks, over de eenzijdige rigting en den Protestantschen geest van het schoolwezen en van het onderwijs hooren deden. Het verlies van het grootste gedeelte des rijks deed deze staatkundige onvoorzigtigheid boeten, de getrouw gebleven gewesten de wrangste vruchten inoogsten, hunnen voorspoed en hun welzijn wankelen en bedreigt hen nog met de grootste gevaren.

Te laat verscheen het Besluit van 27 Mei 1830, het was ook slechts een *palliatief*, hetgeen in de uitvoering niet vele veranderingen daarstelde.

Nog in de laatste jaren der regering van Koning

(1) Zie *Koninklijke Courant*, n°. 201, van 18 Augustus.

Willem I, daar geene gunstige verandering in de school zich voordeed, werden van alle zijden klagten over de eenzijdigheid van het schoolwezen en over het Protestantsch-godsdienstig onderwijs bespeurd; nieuwe petitien bedreigden den troon met klagten te omringen; maar op *Hooger verzoek* werd dit voorgekomen, en namen de Katholieke Kerkvoogden, hiertoe uitgenoodigd, op zich, om de belangen hunner onderhoorigen bij Z. M. alleen te bepleiten en stilden, door hunnen invloed, de ontruste gemoederen, die, om hun goed regt, regtvaardigheid hopen durfden.

Willem I was ernstig op rustgevende maatregelen bedacht, toen zijn troonsafstand aan Willem II deze moeijelijke taak overliet. Eene Staats-Commissie benoemd, deed voordragten, welke niet eenmaal gevolgd werden, maar door den halven maatregel van 2 Januarij 1842 wilde men de gegronde klagten sussen.

Het Protestantendom door dit Besluit een *iets* van zijn uitsluitend beheer omtrent het schoolwezen bedreigd meenende, werd in eene woedende drift ontvlamd, niettegenstaande de lijdelijke houding der Katholieken. Men mogt, men moest niets toegeven, was de algemeene stem; voorwaarts! voorwaarts! was het geroep des Protestantendoms; en gedurende de twee opvolgende jaren werd het Protestantendom in zijne wenschen steeds vuriger, in zijne plannen steeds moediger, in derzelver uitvoering hoe langer hoe stouter, en steeds fijner en sluwer. *Buddingh* met de zijnen kwam in schriften en in de schoolmeestersgezelschappen het godsdienstig onderwijs in de scholen van dag tot dag meer en meer aanmoedigen; die praktijk werd meer algemeen; *de Wekker* kwam den ingeslagen weg

met een stalen voorhoofd rondbazuinen en bemoedigen. Daadzaken spraken van alle zijden,.... wat moest nu de Katholieke bevolking doen? Lijdelijk alles verdragen? Maar neen! wanneer het gevaar aangroeit, is het schandelijk te zwijgen.

Moest zij nu door een algemeen *petitionneren* de belangen van een millioen ingezetenen des Rijks voor den troon doen gelden? Zij was hiertoe geregtigd. Maar neen! de Geestelijkheid kwam weder deze volksvoornemens verhinderen, en deed door een bescheiden aanzoek bij de bevoegde autoriteiten de bezwaren harer onderhoorigen kennen; in de hoop, dat deze autoriteiten, met denzelfden ijver bezield voor het welzijn dezer harer onderhoorigen, welke zij bezworen hebben met de grootste onpartijdigheid, even als al de andere ingezetenen harer gemeenten, te handhaven en te verdedigen, tusschen de school en de Katholieke bevolking minzaam en ter bemiddeling zouden zijn opgetreden.

Velen dier autoriteiten sloegen den weg hiertoe in en vraagden de inlichting der Plaatselijke School-Commissien; maar eensklaps komt Z. Exc. de Gouverneur van Zuid-Holland zijnen onderhoorigen Gemeentebesturen alle bemoeijing met deze zaak verbieden, en aan deze autoriteiten de bevoegdheid ontkennen, van zich met het onderwijs in hunne gemeenten gegeven in te laten.

Alle deze plaatselijke autoriteiten onderwerpen zich blindelings en geven meerendeels op eene bescheidene wijze aan de Katholieke Geestelijkheid de beslissing des Gouverneurs, den vertegenwoordiger des Konings, te kennen; anderen, zoo als de Burgemeester van K.,

verwijzen den Geestelijke, op eenen bitseren toon, welke gewis de goedkeuring des Bestuurs niet kan wegdragen.

In de provincie Groningen ging men veel verder. De Provinciale School-Commissie wachtte het tijdstip niet af, waarop de zaak in hare handen gesteld zoude worden, maar nam het initiatief en vond goed eene circulaire rond te zenden; terwijl de heer *Borski*, een der schoolopzieners van Zuid-Holland, insgelijks de zaak buiten haar verband rukte, door een afzonderlijk betoog in het tijdschrift DE WEKKER te plaatsen. Ook in andere Provincien deelden eenige schoolopzieners *dezelfde* gedachten *schriftelijk* mede; en de WEKKER van zijne zijde vulde verscheidene kolommen, om de handelwijze der Geestelijkheid te gispen; ja deed zelfs een dubbel nummer ter gelegenheid dezer zaak zijnen lezeren geworden; zoo levendig oordeelde de school zich in het hart getroffen te zijn. En welke zijn toch de van hare zijde aangevoerde gronden? Zijn zij die der rede, der billijkheid, der regtvaardigheid? Of is het de stem der partijdigheid?

Gaan wij al de aangevoerde redeneringen met oplettendheid na en toetsen wij dezelve aan de rede en het Regt, want de wetgever moet de *echo* der rede en de magistraat of ambtenaar de *echo* der wet zijn.

De Groningsche School-Commissie, — waaraan de schoolopziener *Borski*, zich *plus minus* heeft aangesloten, — welke zich steeds aan de spits der schoolphalanx tegen het Katholicisme vertoonde, verklaart op eenen beslissenden toon, als ware zij de eenige bevoegde magt: *a*) dat de Geestelijkheid tot den gedanen stap geheel *onbevoegd* is; *b*) dat op de openbare school het *leerstellige der godsdienst* niet bij de

Wet verboden is, doch wel het *leerstellige van het kerkgenootschap; c)* dat het onderwijs der Bijbelgeschiedenis uitdrukkelijk door de bestaande wetsbepalingen is bevolen.

De *onbevoegdheid* der Geestelijkheid wil de Commissie bewezen zien, door hare bloote verklaring, bij wijze van *petitio principii*, dat de Geestelijkheid alleen uit Art. 10 van het Besluit van 2 Januarij 1842, het regt zoude kunnen ontleenen, van zich met godsdienstige punten, in de school voorkomende, te kunnen inlaten; doch vermag zij, volgens de Commissie, slechts zich beklagen over eenig boek, hetwelk haar verkeerd zoude voorkomen, maar niet over eenig *vak* van onderwijs; en in geval van gisping eens boeks, kan zij zich tot den schoolopziener wenden, met aanwijzing der in hare oogen laakbare woorden.

De schoolopziener is de alleen bevoegde autoriteit, om kennis te nemen over klagten nopens het onderwijs, dewijl het Besluit des jaars 1842 het Art. 6 van het Besluit des jaars 1830 heeft vervangen.

Maar 1°. zal men ons veroorloven, op deze geheel onbewezen stelling te bemerken, dat sedert het jaar 1806 de gevestigde magten verschillend van de Groningsche School-Commissie geoordeeld hebben; want het is eene onloochenbare daadzaak, en *rien n'est plus bête qu'un fait*, dat den 30 Mei 1806 de Secretaris van Staat voor de Binnenlandsche Zaken der Bataafsche Republiek aan de *Synode* der *Hervormde Nederduitsche* en *Waalsche Kerken*, de *Kerkenraden* der *Lutherschc*, *Remonstrantsche* en *Doopsgezinde Gemeenten*, en de *Kerkvoogden* der *Roomsch-Catholijke gemeenten binnen dezelve Republiek* heeft te kennen ge-

geven, dat «het Gouvernement gemeend heeft het «onderwijs in het leerstellige geheel en al van het «schoolonderrigt te moeten afscheiden,» en deze kerkbesturen uit te noodigen «om het onderwijs der school«jeugd in hunne godsdienstige leerbegrippen *geheel en «al* voor hunne rekening te nemen,» en ofschoon wij nu volgaarne bekennen, dat, krachtens de bestaande verordeningen, de Geestelijkheid als zoodanig niet bevoegd is, zich eenig gezag over den onderwijzer als schoolmeester of deszelfs schoolwerkzaamheden aan te matigen, zoodra er sprake van letterkundig onderwijs is, vermeenen wij, dat ieder gemoedelijk mensch met ons zal toestemmen, dat, zoo de schoolmeester zich in het *godsdienstige leerbegrip* mengt, de Geestelijkheid bevoegd en geregtigd, ja verpligt is, om over dit ingrijpen *op* HAAR *regt* zich te beklagen; zij volgt alsdan niets anders dan de regte lijnen der rede en der regtvaardigheid (1).

2°. Wil men de Katholieke Geestelijkheid alle regt van goedkeuren en afkeuren, van toezien, waken, prijzen en zich beklagen, ontzeggen, waarom zoeken dan, even als de regering, de schoolmannen zelve de antwoorden der Aartspriesters van Utrecht en Vriesland, van 13 Junij 1806, als zoo gewigtig voor de school te doen gelden en er zelfs bewijzen in te vinden, die niet in dezelve aanwezig zijn. Waarom de antwoorden der Hervormde enz. Geestelijkheid ook met zoo veel belangstelling opgenomen? Zoude men rozen willen plukken zonder doornen?

(1) Men gelieve zich hier te herinneren wat de *Katholiek* schreef in dit Deel, bl 273: «De godsdienstige begrippen eener gezindheid »zijn haar eigendom;» enz. «alleen degene, die volgens de wetten »der gezindheid,» enz.

3°. Eene menigte andere daadzaken tot andere gelegenheden bewarende, vragen wij nu: heeft de regering van *Willem I* het thans zoo doctoraal geweigerd wordende regt der Geestelijkheid niet erkend, door haar te doen aanzoeken, in naam der Katholiciteit, een klagt-adres over het schoolwezen in te dienen? Waarom is dit adres door datzelfde Bewind in ernstige overweging genomen? Waarom heeft de Regering onder *Willem II* er gevolg aan gegeven? Het naar de buitengewone Staats-Commissie verzonden? Met een Besluit beantwoord? Waaruit ontstond de bevoegdheid der Protestantsche Geestelijkheid, om zich tegen het verlangen der Katholieken nopens het schoolwezen zoo geducht uit te laten, als zij daadwerkelijk gedaan heeft? De man van eer blijft zich gelijk, of erkent zijn ongelijk.

4°. Onze bewering wordt bevestigd, wanneer wij ook de drijfveer opsporen, waarom de Protestantsche Geestelijkheid zoo naijverig is geweest, om hare medeleden deel der Plaatselijke School-Commissie te zien uitmaken, dezelve te zien presideren, bij de examens redevoeringen te houden, de schoolopzieners-betrekkingen bijna bij uitsluiting te vervullen, niettegenstaande het nimmer herroepen verbod des jaars 1808, waarbij de Koning den te grooten invloed wilde belemmeren, die, helaas, door de Protestantsche Geestelijkheid zoo *onregtvaardig* werd uitgeoefend? Beoogde men daardoor geene bemoeijing voor de Geestelijkheid? Beschouwde men die als ongeoorloofd? Of zijn er tweederlei maten en gewigten?

5°. Dewijl het verzoek der Geestelijkheid ten doel had, om de schending der wetgeving van 3 April 1806

te voorkomen; daar er godsdienstig leerstellig onderwijs, niet alleen der godsdienst, maar zelfs der kerkgenootschappen, door middel der Bijbelgeschiedenis, op de openbare scholen gegeven wordt, zoo is de Geestelijkheid bevoegd, dezen inbreuk op haar regt aan te klagen, en moet zij zich, ingevolge Art. 19 der wet van 1806, aan de Gemeente, Departementaal-, of Nationale Besturen wenden, die met de ware magt nopens het schoolbeheer belast zijn, als welke, in verband met Art. 25 van het Reglement A, bestraffen moeten diegenen, welke, in strijd met Art. 23 van ditzelfde Reglement, zich verstouten, *leerstellig onderwijs* van het *kerkgenootschap* in de openbare school te geven. En heeft geenszins het Besluit van 2 Januarij 1842 de plaatselijke Besturen ontheven van de verpligting, om te waken, dat niet aan de eene of andere der gezindheden aanstoot gegeven worde; alleen geeft het Besluit van 2 Januarij 1842 te kennen, welken weg de Geestelijkheid te nemen heeft, wanneer zij zich over het *een of ander boek* te beklagen mogt hebben; en volgens den algemeenen regtsregel derogeert eene latere wet alleen eene vroegere, in die punten, welke op nieuw geregeld zijn.

6°. Op de niet weinig bedenkelijke vooruitzetting, dat de schoolopzieners *alleen* belast zouden zijn met het beheer van het onderwijs, zullen wij liefst niet antwoorden. De Gemeente-Besturen zullen zoo ligtvaardig al hunne magt en geheel hunne bevoegdheid niet prijs geven; veel min de Provinciale en Gedeputeerde Staten, welke door de wetgeving van 1806 in eene reeks van Artikelen en door de Grondwet, in Art. 143 (145), ook door het Besluit van 2 Januarij 1842

met het beheer der school, en wel *in alle opzigten*, boven allen, belast zijn geworden. Men hervindt weder hier den waren geest der heeren schoolopzieners, welke van af den jare 1801, zich overal vertoonde; daar deze schoolopzieners niets anders beoogden, dan zich boven alle staatsmagten te verheffen. Te groote gedweeheid geeft overmoed.

Wat nu het bewijs van de tweede stelling, welke de Groningsche School-Commissie in hare circulaire aangeeft, betreft, namelijk: dat niet het onderwijs in het *leerstellige der godsdienst*, door den schoolmeester gegeven, verboden is; maar wel het *leerstellige van het kerkgenootschap*, dit heeft de Commissie niet geleverd; wij wachten er op; maar magtspreukig verklaart zij, dat «het onderwijs in het leerstellige der «christelijke godsdienst in het algemeen, voor zoo verre «daarover geen strijd tusschen de hier bestaande kerk-«genootschappen is, door wettige verordeningen aan «den onderwijzer ten pligt gemaakt is.»

Tegen zulk eene kathedrale beslissing zullen wij geregtigd zijn aan te merken:

1°. Dat de Commissie toch voorwaar in de regterlijke toepassing en uitlegging der wetten niet dat *blinde geloof* zal willen opleggen, hetwelk zij in het godsdienstige zelve als leerstelsel bestrijdt en bekampt, en als honend voor de mensch- en de Godheid wil doen voorkomen.

2°. Wij ontkennen ten stelligste, dat eenige wettige verordening het onderwijs van het leerstellige der Christelijke godsdienst voorschrijft, en dagen de Commissie uit, om deze veronderstelde *verordeningen* aan te geven.

De heer *Borski*, die nog verder durft gaan dan de Commissie, heeft eene zonderbare uitleggingskracht aan den dag gelegd, door te durven verzekeren, dat in Art. 25 van het Reglement A te vinden zoude zijn, dat de onderwijzer, die nalatig of onwillig zijn zoude, den historischen inhoud der gewijde Schriften (gewis in den Protestantschen geest?) den kinderen mede te deelen, volgens de wet, strafbaar zoude zijn. Deze schoolopziener herleze Art. 23 en 25; ook 22; hij overwege tevens of het mogelijk zij hieraan te voldoen, in den door hem voorgestanen geest, zonder in het *leerstellige der kerkgenootschappen* te treden, het leerstellige van eenig kerkgenootschap te beleedigen. Honderden van daadzaken zouden wij als even zoo vele bewijzen van de onuitvoerbaarheid van deze *theorie* in de *praktijk* kunnen aangeven, want wij mogen niet veronderstellen, dat al deze verkeerde *praktijken* met overleg en met vrijwillige overtreding der wetsbepalingen geschieden.

3°. Hadde de wet verlangd, dat de onderwijzer het leerstellige der Christelijke godsdienst onderwees, voor zoo verre daarover geen verschil bestaat, alsdan zoude zij ieder schoolmeester tot eenen volmaakten theologant willen verheffen; (en welken theologant in al de verscheidenheid van het Protestantsch individualismus!) over welke theologische wetenschap zij echter — en dit zoude alsdan eene groote contradictie zijn — geen examen voorschrijft, en wel te regt, daar het eene absurditeit zijn zoude, zoodanig examen van een onderwijzer der lagere scholen te vorderen. Zij zoude het leerstellig-godsdienstige geheel aan den willekeur van ieder onderwijzer hebben overgelaten (die in den Pro

testantschen geest nog aanmerkelijk kan verschillen); want naar de leer der Commissie heeft de Geestelijkheid geene bevoegdheid om te waken, om zich te beklagen over eenig vak van onderwijs, en mitsdien dan ook niet over het gegeven godsdienstig onderwijs, hoe *dit zijn moge;* zoo zoude weder de grootste absurditeit tot wet gemaakt zijn. De schoolopziener alleen zoude het onderwijs in het leerstellige mogen gadeslaan, en deze zoude in zijne twee of drie inspectien 's jaars al het leerstellige vernemen moeten, hetgeen de schoolmeester zoude gelieven te geven; en bovendien zoude de schoolopziener de beslisser zijn over het orthodoxe leerstellige der Christelijke godsdienst! Ware dit de bedoeling der wet geweest, waarom heeft zij dan geen *bepaald* schoolboek voorgeschreven en tevens een *vast* commentarium bevolen, waaraan ieder onderwijzer zich te houden zoude hebben? Maar hoe zal men in het Protestantendom zoodanig werk kunnen daarstellen? Neen, ware de vooruitzetting der Commissie nopens het *onderwijs* in het *leerstellige der Christelijke godsdienst* waarheid, de eene absurditeit zoude de andere verdringen. Zeggen wij dan gerust: de wet heeft geen *schoolmeester-sacristain* of *theologo-schoolmeester* gewild. *Cousin* zoude men zulks ten minste diets gemaakt hebben. (Men zie bl. 167.) En de Groningsche School-Commissie en hare aanklevers hebben alzoo in de school eene nieuwigheid willen invoeren, zoo als hare stadgenooten het in het Protestantendom ingevoerd hebben; was het welligt met hetzelfde doel? O ongelukkig Nederland!

De derde stelling, door de Commissie even doctoraal geuit, is de navolgende:

«De Bijbelsche Geschiedenis is door de wetgeving

«des jaars 1806 voorgeschreven.» Immers: *a*) In Art. 1 van het Reglement A wordt onder de vakken van het onderwijs, op de openbare scholen te geven, de geschiedkunde en mitsdien de Bijbelsche geschiedenis vermeld; *b*) de *algemeene boekenlijst* geeft onder C. 14, *b*, werkjes voor de Bijbelsche geschiedenis aan, en onder deze dat van den R. C. Geestelijke *C. Smid.* De heer schoolopziener *Borski* ziet *c*) in de inleiding dier Boekenlijst een derde bewijs en *d*) een vierde in Art. 10 van het Besluit van 2 Januarij 1842, doordien, zegt hij, zoo er geene godsdienstige schriften, wier inhoud uit de heilige oorkonden ontleend is, tot de leerstof behoorden, het toezigt der Geestelijkheid overbodig zoude zijn.

Maar lezen wij 1°. het Art. 1 van het Reglement A. Dit artikel luidt: «Lagere scholen zijn alle zoodanige, «waar, onder welke benaming ook, hetzij die van «*Scholen, Collegien, Instituten* of dergelijke, de jeugd «van allerlei ouderdom en van beiderlei kunne, hetzij «gezamenlijk, hetzij ieder afzonderlijk, IN DE EERSTE «BEGINSELEN VAN KENNIS en BESCHAVING, als lezen, schrijven, rekenen en de Nederduitsche taal, of in *derzelver* «*verdere hulpmiddelen*, als de Fransche en andere hedaagsche of ook geleerde talen, de aardrijks-, geschiedkunde en dergelijke, onderwezen, of ook alleenlijk tot hoogere beschaving gevormd wordt.»

In dit Reglement zien wij *a*) DRIE onderscheidene inrigtingen van onderwijs, de *Scholen, Collegien* en *Instituten; b*) TWEE soorten van onderwijs, namelijk: in de *eerste beginselen van kennis* en in de *verdere hulpmiddelen van kennis en beschaving.*

En nu vragen wij aan elken onbevooroordeelde:

behoort tot de *scholen*, welke voor de lagere klassen der maatschappij bestemd zijn, het *onderwijs* in de *eerste beginselen van kennis en beschaving?* Of wel dat in de *verdere hulpmiddelen van kennis en beschaving?*

Gewis, zal men antwoorden, het eerste. En te regt; het zoude bespottelijk zijn, vol te houden, dat op de openbare scholen *de Fransche en andere hedendaagsche talen, of ook geleerde talen* enz., de *aardrijks-* en *geschiedkunde* onderwezen moeten worden.

Maar men zegt: men moet die *verdere hulpmiddelen* splitsen, de *levende en geleerde talen* behooren tot de *Collegien* en *Instituten*, maar de aardrijks- en geschiedkunde tot de *Scholen*. Ieder onpartijdige lezer zal met ons toestemmen, dat deze splitsing eene geheel willekeurige uitvinding der Commissie is, in strijd met de letter van het artikel en daardoor dadelijk *valsch* en ongeldig. En het is toch op deze willekeurige splitsing, dat men geheele redeneringen en sustenuen steunen laat en opbouwt. Zoo kneedt men de wetten; door theorie en gewoonte. Ja, het schoolopzienersambt is aan *kneden* gewoon, weet de wet te laten uitdijen en inkrimpen, naar dat men zulks verlangt en goedvindt.

Intusschen volge men deze redenering; men zegt: in Art. 1 wordt gesproken van *scholen*, ook van *geschiedkunde;* onder de geschiedkunde behoort de Bijbelgeschiedenis; dus behoort de Bijbelgeschiedenis op *al* de scholen.

Maar geldt deze redeneertrant, dan kunnen wij ook wettig aldus redeneren: in Art. 1 wordt gesproken van *scholen*, ook van de *Fransche* en andere *hedendaagsche* of ook *geleerde talen*, dus moeten deze talen *op al de scholen* onderwezen worden.

Is de laatste redenering valsch, ook de eerste, en wel op denzelfden grond, welke deze is: het Art. 1 onderscheidt, te weten: *Scholen, Gymnasien* en *Instituten*, en veronderstelt, dat op de eersten *in de eerste beginselen van kennis en beschaving, als lezen, schrijven, rekenen en de Nederduitsche taal*, en op de anderen, als zijnde inrigtingen voor den beschaafderen stand, in de *verdere hulpmiddelen van kennis en beschaving*, als de *Fransche en andere hedendaagsche* of ook *geleerde talen*, de *aardrijks-, geschiedkunde* en *dergelijke* onderwijs gegeven wordt. Ziedaar de gezonde uitlegging van Art. 1; tot welke uitlegging geene *dominele* talenten gevorderd worden. Maar helaas, zij die raderen draaijen, zijn dikwijls aan duizelingen onderhevig. *Van der Palm* zelf, die dan toch wel den geest der schoolwetten kende, zeide, sprekende van de Wet van 29 Julij 1803, welke de grondslag van die des jaars 1806 is geweest, dat op de *scholen het eerste of zoogenaamde elementair onderwijs wordt gegeven* (1), terwijl het Art. 1 van die wet alleen het onderwijs in het lezen, schrijven en de eerste beginselen der rekenkunde en zekere zedekunde beveelt (2). Maar nu al verder. Als er gezegd ware: tot het onderwijs behoort geschiedkunde, is er dan gezegd: *alle* geschiedkunde? Mag er dan, om geldige redenen, geen tak van geschiedkunde uitgezonderd worden? Voorzeker: en zoodanige redenen bestaan voor het uitzonderen der gewijde geschiedenis. In deze toch ligt de grond van de leerstellingen der kerkgenootschappen, en zij is aan de leerstellingen van dit of dat kerkgenootschap bevorderlijk, al na dat zij voorgedragen wordt.

(1) Zie *Katholiek*, D. 5, bl. 354. (2) Ibid. D. 4, bl. 388.

Thans zijn wij genaderd tot de berugte boekenlijst. Het is waar, het opmaken eener boekenlijst werd bevolen bij Art. 24 van het Algemeen School-reglement, vervat in de Publicatie van 3 April 1806. Maar dacht de Groninger Commissie ernstig na over de geschiedenis der *Lijst*, zoo als zij is liggende, toen zij uit dezelve een bewijsgrond voor het onderwijs der Bijbelsche geschiedenis in de scholen wilde afleiden? Intusschen, men mag niet veronderstellen, dat eene vereeniging van geletterde mannen deze geschiedenis niet kende; zij moest ten minste weten, dat deze lijst op eene zeer onheusche wijze het licht gezien heeft! Zij werd, zoo als zij bestaat, geautoriseerd door eene dispositie van den Minister van Binnenlandsche Zaken *van der Capellen*, den 8 Julij 1810, in een oogenblik van geheele ontbinding des Koningrijks; daags vóór het keizerlijk decreet, waarbij *Holland* met het Fransche Rijk vereenigd werd; zeven dagen na dat Koning Lodewijk Holland verlaten en afstand van den troon gedaan had, ten behoeve van zijnen afwezigen zoon (1). Weder een bewijs van loyauteit voor de raddraaijers van het schoolwezen.

In troebel water te visschen schijnt hun stelregel te zijn; *het doel wettigt de middelen!*

De lijst bleef evenwel nog eenigen tijd achter. Onder het beheer van den goedhartigen Hertog van Plaisance, door Art. 5 van het Keizerlijk Decreet van 9 Julij 1810, als Luitenant-Generaal over het gewezen koningrijk Holland aangesteld, in de maand September, vaardigde *I. van den Ende*, als Inspecteur-Generaal van het La-

(1) Men zie *Documents Historiques*, par Louis Bonaparte, tom. 3, bl. 111—117.

tijdsche en lagere schoolwezen, dezelve uit, voor dat de geheele organisatie en de vereeniging van het onderwijs met de Keizerlijke Universiteit plaats had, wijl eerst den 1 Maart 1811 de Fransche wetgeving in werking kwam.

Dus kan men zeggen: bij wijze van *subreptie* is de beruchte boekenlijst geautoriseerd en uitgevaardigd.

Wij zullen niet ontkennen, dat de Souvereine Vorst, later Koning *Willem I*, in Art. 1 van zijn Besluit van den 20 Maart 1814, heeft gehandhaafd de Wet van den 3 April 1806 *en alle daarop rustende algemeene en bijzondere schoolverordeningen;* en, bij zijn Koninklijk Besluit van 14 Junij 1815, bevolen heeft, dat er van de vroeger gearresteerde boekenlijst eene nieuwe uitgave zoude geschieden. Maar was elke daad zijner regering eene regtvaardigheid? Men zie slechts deze lijst in, men vindt aldaar voor de algemeene geschiedenis: de werken van *Curas en Schröck*, van *Bredow*, *Reddingius*, enz. aangegeven. En zouden de Katholieken deze werken moeten leeren? Onder de Bijbelgeschiedenissen zekere werkjes van *Visser*, van *Wolterbeek*, die echt leerstellig onderwijs van het Protestantsch kerkgenootschap bevatten; en onder de boeken, ten gebruike der onderwijzers en onder die voor prijzen, eene reeks van zoodanigen, die dadelijk tegen de Katholieke godsdienst gerigt zijn.

In de *opheldernde aanmerkingen* betrekkelijk de algemeene boekenlijst, bl. 17, vindt men aangestipt: dat de onderwijzer de jeugd *zoodanige godsdienstige gevoelens en beginsels moet inboezemen, als alleen in staat zijn, om hen voor zich zelve in dit en het toekomend leven gelukkig te maken.* En wordt veel gesproken over een onderwijs op de Goddelijke openbaring en den Bijbel

gegrond. De Bijbel zoude haast ingevoerd kunnen worden, mits er een schoolbijbel bestond. En zoude men nu al deze bepalingen regtvaardig kunnen noemen? Of zelfs maar overeenkomstig met hoogere verordeningen?

Wij voor ons zouden ons schamen uit zulke ingesmokkelde stukken een bewijs te willen halen; doch er zijn lieden die met den mond afkeuren en met de daad volgen den stelregel: *het doel wettigt de middelen.*

De gevolgtrekking, die de heer *Borski* uit Art. 10 van het Koninklijk Besluit van 2 Januarij 1842 afleidt, is wel verre van afdoend te zijn. Want wij zullen dezen heer, die dan toch gewis met de schoolboekjes bekend moet zijn, afvragen, of alleen in de Bijbelgeschiedenis laakbare plaatsen kunnen voorkomen? Hoe veel Protestantsche schrijvers zijn waarlijk in staat een werkje voort te brengen, waarin geene steken aan het Katholicisme gegeven worden? Dit is immers goede smaak, eene aanbeveling, eene dagelijksche gewoonte; de haat tegen het Katholicisme moet overal doorstralen. En behalve deze daadzaak, hoe vaak laat ieder Protestantsch schrijver eene leerstelling van zijn genootschap in de eenvoudigste boekjes insluipen? Tot voor het maken van cijfers hebben wij modellen voor ons liggen, waarin al de groote tijdvakken der Hervorming of aan de Katholieken hatelijke jaargetallen worden opgegeven, of zoodanige, welke haat en partijzucht kunnen aanwakkeren. Het Koninklijk Besluit omvat dit alles en ziet niet alleen op Bijbelgeschiedenis. En zoude de algemeene geschiedenis geene klagten kunnen opleveren? En de vaderlandsche geschiedenis dan? *Ohe jam satis est!*

Ziedaar de voornaamste gronden, door de Groningsche Commissie en den heer *Borski* voorgedragen, om

de Bijbelgeschiedenis, ja zelfs het leerstellige der Christelijke godsdienst op de scholen te zien ingevoerd, of staande te houden.

De heer *Borski* zegt overigens nog wel, dat er Bijbelgeschiedenissen kunnen zijn zonder dogma. Dit is in onze oogen eene absurditeit; want deze geschiedenis moet strekken en strekt uit haren aard tot aantooning, ontwikkeling of bevestiging van een dogma, en het leerstellige der Christelijke godsdienst is geheel dogma. Zijn eigen werkje zal er ons, in een volgend artikel, het bewijs van leveren.

Van de Grondwet willen al deze heeren liefst niet hooren. Deze is voor hen eene doode letter; de heer *Borski* zegt, dat de algemeenheid der bepaling van de Grondwet aânleiding geeft tot interpretatie en dat een ieder de zoodanige kiest, welke het best met zijne inzigten en bedoelingen strookt; en wil dus in haar geene regtsvaststelling zien. Men scheure ze als een nutteloos brok papier in stukken en erkenne de uitspraak des schoolopzieners als wet, en *hoogste* wet.

En om nu, ten slotte, onzen lezeren een staaltje te leveren, welk godsdienstig onderwijs men van de onderwijzers in het algemeen te wachten hebbe, behoeven wij slechts de oogen te vestigen op den Wekker. Deze is toch grootendeels de hersenvrucht onzer schoolonderwijzers Hiertoe verwijzen wij naar ons voorgaand nommer, waarin wij deszelfs waren geest duidelijk vertoonden. Thans kunnen wij hunne gedachten nog weder leeren kennen, in de wijze waarop hij de klagt der Geestelijkheid behandelt.

De wet, zegt hij, wil opleiding tot christelijke deugden; dit is niet mogelijk zonder Bijbelgeschiedenis

en leerstellig godsdienstig onderwijs. De Katholieke Geestelijkheid wil de Bijbelgeschiedenis van de school doen verdwijnen, omdat zij het Christelijk beginsel uit de school wil nemen en hetzelve heidensch maken, en waarom? omdat zij verwarring zoekt, en door die verwarring hare heerschzucht wil bevredigen; daartoe moet de duisternis, de domheid dienstbaar zijn; zegge men er bij, de geheele verblindheid van het menschdom moet strekken ter voldoening van haar egoismus. Ziedaar de gedachten van den WEKKER, zoo niet letterlijk, ten minste naar zijnen geest aangegeven. Intusschen, volgens het gevoelen van dat de gemoederen op*wekkend* blad, heeft het openbaar onderwijs tot heden geene klagten opgeleverd; want de onderwijzers hebben niet geprotestantiseerd, geene proselieten gemaakt; dit getuigde zelfs een Iersch priester, *o'Malley,* op de verklaring van een drietal Geestelijken, welke verzekerd zouden hebben, dat de Katholieke Geestelijkheid tot in het jaar 1840 volkomen over het onderwijs was tevreden geweest. In alle gevallen kan de Katholieke godsdienst bij dat tot heden gegeven onderwijs geen gevaar lijden; maar in Noord-Braband Katholiseert men de Protestanten door de school.

Wat zegt gij, lezer, van deze fijne redenering? De partijzucht vervoert den mensch tot laagheden. Men kan de zonderlingste *paradoxen* voorstellen en slechts ééne zijde der zaken doen zien; maar waar blijft nu de rede, als men de medaille omkeert?

Wij kunnen dan ook niets anders doen, dan bijna al de aangegeven punten, als even zoo vele onwaarheden, ten stelligste ontkennen. Redeneren tegen al deze aantijgingen beschouwen wij als geheel overtollig; het

eenige ware in dit geschrijf is, dat het Reglement gevoegd bij de wet spreekt van opleiding tot Christelijke deugden; maar dat zij niets vermeldt van Bijbelgeschiedenis, veel min van Christelijk leerstellig onderwijs op de openbare scholen; dat de Geestelijkheid, bij al hetgeen, ter gelegenheid der bijbelsche geschiedenis den kinderen geleeraard wordt, uit zucht naar eensgezindheid, uit pligtmatig verlangen naar behoud der kerk, en ter handhaving van de regten der Katholieken, de Bijbelgeschiedenis van de openbare gemengde scholen geweerd wil zien; dat *o'Malley* van de tevredenheid der Katholieken over het schoolwezen getuigt eerstens op de verklaring van eenige Protestantsche voorlichters; maar daarna van eenige Katholieke Geestelijken, die hij opnoemt, doch welke, ter zijner beschaming, schriftelijk verklaard hebben, nimmer te hebben verzekerd, hetgeen hij hen heeft laten zeggen, zoo als dit in der tijd is bekend gemaakt. Overigens, daadzaken logenstraffen die stellige verzekeringen van hen, die *wekken*: tot onderdrukking der Katholieken, tot krenking hunner regten en tot voortzetting van eenzijdigheid in het schoolonderwijs.

Intusschen hebt gij, Katholieken, uit de schriften der school hunne ware bedoelingen leeren kennen, hunne plannen zien openleggen, hunne handelwijzen openlijk aan den dag zien brengen. Waakt en ziet wat gij te doen hebt! De Geestelijkheid zal voorzeker, met de Grondwet in de hand, hare en uwe regten blijven verdedigen en dezelve weten te doen gelden, dáár, waar het behoort.

Bij de schoolopzieners en schoolcommissien ziet gij reeds van nu af, dat gij niet dan tegenkanting zult ontmeten: en naar hen zou men u willen verwijzen, als tot

uwe gezworen verdedigers en natuurlijke regters. Gij kunt met regt hen wraken. En dit naar het regtsbeginsel, in Art. 30, 1°., 4°., van het Wetboek van Burgerlijke Regtvordering en Art. 351, 2°., 4°., van het Wetboek van Strafvordering, zoo uitdrukkelijk aangegeven, namelijk: omdat zij persoonlijk belang bij het geschil hebben en reeds schriftelijke advijzen in de zaak hebben gegeven.

HET VAGEVUUR.

(*Vervolg van bl.* 323.)

Na het eenigzins wijdvoerig betoog voor het bestaan des vagevuurs, kunnen wij korter zijn bij het andere gedeelte der Katholieke leer, wat betreft de voorbede der geloovigen voor die lijdende zielen.

En vooreerst: noch van den kant der rede noch van dien der openbaring is er ééne gegronde bedenking tegen dit Katholiek gebruik aan te voeren. Er is toch niets ongerijmds in gelegen, dat wij de verdiensten (in Katholieken zin) van onze goede werken, gebeden, aalmoezen, verstervingen Gode in liefde aanbieden voor lijdende broeders en zusters en dat Hij ze, om zijnen Eeniggeliefde, aanneme, ter voldoening van wat zij zijner beleedigde heiligheid schuldig zijn. En de veelmalen gehoorde beschuldiging, dat wij daarmede 's Heilands verdiensten te kort doen, is in het oog van den, maar eenigzins met de Katholieke leer bekende, even belagchelijk, als het godlastering zijn zoude, den Apostel Paulus dien blaam aan te wrijven, zoo dikwerf hij der geloovigen voorbede verlangt en wederkeerig de zijne belooft. — Blijft de vraag: of wij ook met grond die voorbede heilwerkend gelooven.

Naar de leer der openbaring zijn alle geloovigen door liefde — christelijke liefde, van hemelschen oorsprong, die voorkomt uit het geloof en zich door daad en in waarheid kenmerkt —, tot één geheel met Christus vereenigd, zóó, dat zij allen aan Christus verdiensten, en elk in het bijzonder aan het heilige door het geheel verrigt, deelachtig zijn. Deze leer, — meesterstuk van de

Verlossing —, noemt de kerk, naar het Apostolisch Symbool, «gemeenschap der heiligen» — geloovigen; en de Apostel Paulus spreekt er van in zijne brieven, als van een geestelijk éénzijn, te vergelijken bij de physieke verhouding van de deelen des menschelijken ligchaams tot het hoofd en tot elkander. «Gij zijt het ligchaam van «Christus en leden van leden.» I Cor. XII.

Op deze voortreffelijke leer, hier slechts aangestipt, grondt zich het Katholiek gebruik, om voor de overledene geloovigen te bidden. Dat trouwens ook de ontslapen geloovigen — in de goddelijke liefde ontslapene — mede tot die geestelijke gemeenschap, het ligchaam van Christus, behooren, is in het oog springend voor elk, die bedenkt, dat de verlossing in Christus de werkende oorzaak ten deze is (v. 15). Wanneer er toch lijdende ledematen zijn, hoe ware het mogelijk, dat niet het gansche ligchaam deel name aan hun lot? «Als een lid lijdt, lijden alle leden mede (v. 26.) En gelijk elk ligchaamsdeel niet voor zich alleen, maar voor het geheel dáár is en werkt en zorge draagt voor alle leden (v. 25); zoo komt alles, wat de christelijke liefde verrigt: gebeden, aalmoezen, enz. den lijdenden leden van des Verlossers geestelijk ligchaam, der zielen in het vagevuur, mede ten bate. Meer: Is Jesus de Middelaar en magtige voorspreker, ons hoofd; zijn wij zijne leden, dan zijn wij ook in en met Christus middelaars en voorsprekers van onze broeders bij den troon van genade, en wat wij voor hen smeeken, wat wij goeds voor hen doen, dat is, als de bede en het werk des Heilands, noodwendig heilwekkend bij God. Daarop steunt de verblijdende belofte der godspraak, die niet kan falen: «wat gij den Vader vraagt

in mijnen naam, dat zal u geworden.» En waarlijk, wanneer in de oude wet de ontslapenen door gebeden en offers werden geholpen, zoo als het tweede boek der Makkabeen getuigt; onder de evangelie wet, waarin de liefde meer veredeld is en hoogere vlugt heeft genomen; waarin de band van vereeniging tusschen de geloovigen naauwer is toegehaald en wij inniger leven met Christus, zal wel geen Christen het bestaan onzer gebeden en goede werken loochenen, veel min, aan het ééne goddelijk offer die vertroostende kracht ontzeggen.

Wij kunnen derhalve besluiten dat onze voorbeden in genade gestorven, maar nog niet geheel reinen Christen nuttig is, volgens de Schrift niet alleen, maar ook, dat zij ons door de christelijke liefde tot noodzakelijken pligt is gemaakt: de Katholiek kan niet *niet bidden* voor zijne overledene broeders en zusters!

Is dan het gebed voor de overledene geloovigen met het christendom, in deszelfs tijdelijk bestaan, zoo onafscheidbaar verbonden; wij kunnen dan ook reeds bij voorraad opmaken, dat elke eeuw, ook hare stem geeft aan ons liefderijk gebruik. Wij willen het getuigenis niet aanvoeren der Kerkvaderen, die onwraakbare getuigen van het geloof hunner eeuw; men kan die overal elders wijd en breed vinden aangevoerd; wij vergenoegen ons met eene en andere historische daadzaak.

In *alle* liturgien, zoo van de Oostersche als Westersche kerken, wordt het gebed voor de overledenen aangetroffen (1). Men verklare dit onverklaarbaar verschijnsel, wanneer men het algemeen en met de leer van Christus gegeven geloof aan hetzelve niet ten gronde legt. Het gebruik der Diptychen Δίπτυχα (lijst

(1) Perpetuité de la foi — *Renaudot.* — *Muratori.* — *Binterim*

van levenden en dooden, om in de godsdienstige vergaderingen der geloovigen voorgelezen te worden, ten einde dezer in het gebed te gedenken, en van waar onze beide *memento's* in de H. Misse overblijfselen zijn) spreekt te luide om er langer bij stil te staan (1). — Menig christelijk grafgesteente uit de eerste tijden bevat een beroep op het medelijden der levenden (2); voor ons getuigt het godsdienstig verlangen der eerste eeuwen naar eene rustplaats voor het stoffelijk overschot aan de zijde of althans in de nabijheid van het ligchaam eens martelaars, en in het algemeen, in de christelijke tempels: Zij geloofden de voorbede der heiligen, de voorbede der geloovigen, waartoe de gewijde plaats opwekte, hunner ziele voordeelig. Hierover verdient nagelezen te worden BINTERIM's: *Denkwürd.* (3) De geleerde Schrijver levert de doorslaandste bewijzen voor dit vroom gebruik, en voor het geloof waaruit het geboren werd; onder anderen voert hij aan den grooten CONSTANTIJN, die zich eene grafstede verlangde in de door hem gebouwde Apostelkerk, «bedacht,» zegt zijn levensbeschrijver EUSEBIUS, «om «hun aandenken zijner ziele nuttig en heilwerkend te «maken,» — gelijk mede de daarheen leidende verklaring van dit gebruik door den kerkvader AUGUSTINUS. (4)

(1) Bergier, Dict. de Theol: art. *Diptyques.*

(2) Zie *Katholiek*, IV Dl. bl. 337.

(3) Band I, 3e. th. H. 4. § 11.

(4) *De Cura mortuorum.* De aanleiding tot en den inhoud van dit werkje des grooten Bisschops. geeft STOLBERG *Gesch. d. Rel.* B. XV. aldus beknopt aan. — Eene weduwe te *Nola* in *Italie,* had den H. PAULINUS, Bisschop aldaar, verzocht en van hem verkregen, dat haar zoon CYNIGIUS begraven mogt worden in de naar den H. FELIX genoemde kerk. Om dezelfde gunst verzocht hem eene vrouw van *Afrika*, wier zoon te *Nola* gestorven was. PAULINUS schreef

Hiertoe behoort mede wat, in de martelaars akten van de H. PERPETUA, met betrekking tot haren broeder, DINOCRATES, verhaald wordt. — Het gebeurde eens, onder het gemeenschappelijk gebed der martelaren, dat PERPETUA, zonder te weten hoe en waarom, den naam van haren broeder uitsprak. Dit trof haar te meer, omdat zij tot nu aan haren broeder niet gedacht had. Meteen stond zijn ongeluk en zijne zonde haar levendig voor den geest, en zij beschouwde het gebeurde als een wenk van boven om voor hem te bidden. Zij deed het, en den volgenden nacht zag zij in een droomgezigt haren broeder DINOCRATES. Het was haar «als kwam hij uit eene stikdonkere plaats, waar «meer anderen zich bevonden; hem kwelde brandende «dorst; zijn aangezigt was bleek en misvormd door «de afzigtelijke wond, aan welker gevolgen hij over- «leden was.... Bij hem stond eene kuip met water,

hier over aan AUGUSTINUS met de vraag: of het ook zijne meening was, dat het der ziele nutte, wanneer het ligchaam bij eenen martelaar begraven werd?.... AUGUSTINUS antwoordt hierop l. a. p. Alles, zegt hij, wat wij voor de ontslapenen verrigten komt hun te stade, naar evenredigheid van hunnen levenswandel. Vervolgens herinnert hij aan het zoenoffer, dat JUDAS de Makkabeër voor zijne gesneuvelde krijgslieden te *Jerusalem* deed opdragen; en zegt, dat wanneer ook het Oude Testament geen voorbeeld had aan te wijzen, het *algemeen gebruik der Kerk* genoeg is ter overtuiging, dat het opdragen des H. Offers, het gebed aan het altaar, den ontslapenen nuttig zijn kan. — Wel is waar, gaat hij voort, is de begraafplaats, ja het begraven zelf, op zich beschouwd, den doode onverschillig; maar eene geheiligde plaats wekt vrome gedachten; en het vertrouwen eener moeder, dat de in de Kerk rustende Heilige voor den naast hem liggenden gestorvene zal bidden, of dat God, om diens Heiligen wille, den doode des te meer genade zal bewijzen; dat vertrouwen is eene geloofsoefening, is eene soort van gebed, dat den ontslapene, in de plaats van zuivering, ongetwijfeld kan nuttig zijn. — Ten slotte erkent de H. Schrijver, dat de wijze waarop de Heiligen de inroeping van hunne voorbede vernemen, hem verborgen is; evenwel, zegt hij, kan men de kracht hunner voorbede niet betwijfelen.

«maar die te hoog was, dan dat hij zijnen dorst had kunnen lesschen.» De Heilige ontwaakte en begreep dat haar broeder in lijden was. Zij gaf echter de hoop niet verloren en hield niet op, dag en nacht, zijne verlossing van den Heer af te smeeken. Haar gebed was niet vergeefsch. Na eenigen tijd had zij eene tweede verschijning, en daar zag zij andermaal Dinocratès, maar in eenen toestand geheel verschillend van den vorigen. «De vroeger duistere plaats scheen haar nu «glanzend van helder licht; haar broeder was gene«zen; de wond was verdwenen, en had slechts een «naauw merkbaar roofje achtergelaten, en het water«vat was laag genoeg, dat een kind er den dorst uit «kon lesschen.» Hieruit maakte de Heilige op, dat hare gebeden verhoord waren en God haren broeder uit het lijden verlost had.

Over het verhaalde denke men nu gelijk men wil; men noeme het een droom of beschuldige de H. Bloedgetuige van ligtgeloovigheid; het levert buiten kijf een handtastelijk bewijs van het geloof der eerste tijden. Perpetua onderging den marteldood in den jare 205. Zij geloofde aan strafzuivering na het leven; geloofde aan een vagevuur en aan der levenden voorbede den aldaar lijdende nuttig (1).

Voegen wij bij dit alles het getuigenis van den Carthaagschen Bisschop Cyprianus; een getuige van te meer gewigt, omdat hij stond aan het hoofd der beroemde Afrikaansche kerk en onder de geleerdste mannen eene welverdiende plaats bekleedt.

In zijnen brief aan die van *Fornes* beklaagt de Bis-

(1) Tillemont, *Mémoires*; tom. 5. Brux. 1733. en Butler, *Vies des Pères* etc., 7 Mars.

schop zich over zekeren VICTOR GEMINIUS, die den priester GEMINIUS FAUSTINUS benoemd had tot uitvoerder van zijnen laatsten wil. Na het onwelvoegelijke hiervan te hebben aangetoond, gaat hij voort: «Dien overeen-«komstig hebben de Bisschoppen, *onze voorgangers*, «wijsselijk vastgesteld, dat geen stervende broeder «iemand der geestelijkheid tot voogd of uitvoerder van «zijn laatsten wil benoeme; en dat, in geval van over-«treding van dit verbod, voor zoo iemand geene open-«bare gebeden zouden verrigt, noch het offer voor zijne «rust zoude opgedragen worden (1).» Welken Canon de Bisschop vervolgens op gezegden VICTOR wil toegepast hebben. Hierbij denke men 's mans geloof aan het Katholiek vagevuur (2), en dan getuigt zijn schrijven ontegensprekelijk, dat de kerk van *Afrika* 1°. het godsdienstig gebruik had, om voor de overledenen te bidden;

(1) Quod episcopi antecessores nostri religiose considerantes, et salubriter providentes, censuerunt ne quis frater excedens ad tutelam vel curam clericum nominaret, ac, si quis hoc fecisset, non offerretur pro eo, nec sacrificium pro dormitione ejus celebraretur. *Epist* 65. Ed Rigalt

(2) Ten bewijze herinneren wij slechts aan zijne gedachte over tijdelijke straffen, eenstemmig met de geheele Katholieke Kerk. Men leze onder anderen, het boek *de Lapsis* en zijnen brief aan ANTONIANUS, in welken hij mede over de gevallenen handelt en niemand van de boetpleging wil geweerd hebben Overigens schrijft de Heilige in dezen brief: «iets anders is het, vergeving te hopen, iets anders «de zaligheid te verwerven; iets anders in den kerker gezonden te «worden, waaruit men niet gaat zonder den laatsten penning betaald «te hebben, iets anders zonder vertraging het loon van geloof en «deugd te erlangen, iets anders voor de zonde vele smarten tot be-«ternis te verduren en langen tijd door het vuur gezuiverd te wor-«den, iets anders alle misdaden in den marteldood uit te wisschen; «iets anders eindelijk 's Heeren vonnis op den oordeelsdag te verwachten, «iets anders aanstonds de kroonvergelding van den Heer te ontvangen.» Aliud est ad veniam stare, aliud ad gloriam pervenire, aliud missum in carcere non exire inde donec solvat novissimum quadrantem, aliud statim fidei et virtutis accipere mercedem, aliud pro peccatis longo dolore cruciatum emendari et purgari diu igne, aliud peccata omnia passione purgasse; aliud denique pendere in die judicii ad sententiam Domini, aliud statim a Domino coronari. L. IV. Ep. 2 — Ed *Bass.*

dat 2°. dat gebruik reeds ten tijde van CYPRIANUS (hij stierf den marteldood in den jare 258) een *oud* gebruik was: op «*onze voorgangers*» beroept zich de heilige; en eindelijk, dat deze gebeden niet slechts dankliederen waren, maar wel zeker smeekingen, om de ontslapenen hulp te verschaffen, en hun het genot der eeuwige rust te bespoedigen. Om dit getuigenis niet geldig te verklaren, kan men zich niet wel beroepen op dienzelfden CYPRIANUS, in zijnen strijd over den ketterdoop. In dit laatste stond hij met eenige onderhoorige bisschoppen alleen en vond elders *algemeene* tegenspraak; had er niet eenen nog regtgeloovigen TERTULIANUS tot voorganger, geenen AUGUSTINUS tot navolger; geen CYRILLUS van *Jerusalem*, geen BASILIUS van *Neo-Caesarea*, geen EPHREM van *Edessa*, geen AMBROSIUS van *Milaan* stonden hem gelijk hier op zijde, — alle mannen, om hunne diepe geleerdheid en vlekkelooze deugd, door alle volgende eeuwen als zoo vele heldere lichten der Kerk geprezen; hunne luidsprekende woorden vindt men bij WISEMAN in de meer aangehaalde *Conférences* etc.

Overigens, gelijk wij reeds vroeger toonden, stemmen de geleerdste Protestanten ten deze met ons zamen. Slechts een enkele wil die gebeden doen voorkomen als dankzegging aan God, voor de den verscheidenen gegeven zalige voleinding. Deze, door geene bewijzen te staven, bewering blijkt, na al het aangevoerde, geheel onhoudbaar. Wij achten het daarom onnoodig langer daarbij te verwijlen, maar verwijzen slechts naar BERGIER, *Dict: de Théol:* art: *Morts*.

Zoo hebben wij dan de leer van een vagevuur waarheid, christelijke waarheid, en de voorbede der geloovigen den in genade afgestorvenen vaak nuttig gevonden;

en wat dwaling, vooroordeel of moedwil hebben verzonnen, om de Katholieke leer als ongerijmd of onchristelijk te doen voorkomen, staat daar naakt, zonder gehalte, als lastering gebrandmerkt, voor onzen geest! Men zegt: die leer is ongerijmd, en wij toonen, dat men, bij ter zijde-stelling van die leer, in een doolhof geraakt, waarin nergens uitgang te vinden is; dat hij het gezond verstand in het aangezigt slaat, die haar niet aanneemt. Men lastert onze leer als onbijbelsch, als verloochening van den éénen Verlosser en Middelaar: en wij hebben die in de Schrift zelve terug gevonden en haar erkend als een middel, om de verdiensten en de barmhartigheid des Heilands in het helderst daglicht te stellen; men brandmerkt haar als eene uitvinding der priesters, als een der talrijke dwalingen van lateren oorsprong: en wij roepen de eerste eeuwen der Kerk tot getuigen op, en zij verklaren plegtig met de Katholieke Kerk van heden: er is een vagevuur en die er zich bevinden, worden door de voorbede hunner levende broeders en zusters geholpen! Men schreeuwt over misbruiken..... maar antwoorden wij met het decreet der jongste Kerkvergadering:

«De Katholieke Kerk, door den H. Geest onderwezen, «leert in hare gewijde Kerkvergaderingen, en laatstelijk «in deze algemeene Synode, overeenkomstig de gewijde «Schriften en de oude overlevering der Vaderen, dat er «een Vagevuur is en dat de dáár opgehoudene zielen «door de voorbede der geloovigen, vooral echter door «het Gode behagelijk Offer des Altaars, geholpen wor«den. Diensvolgens beveelt de H. Synode den Bisschop«pen met alle vlijt acht te geven, dat de gezonde, door «de H. Vaders en Kerkvergaderingen overgeleverde leer

«over het vagevuur door het Christen-volk geloofd en «gehouden, en geleerd en alomme gepredikt worde. «Dat de voor min onderwezene moeijelijke en spits- «vondige vragen, wat niet tot stichting dient en der «godsvrucht weinig voordeelig is, van het volksonder- «wijs uitgesloten blijven. Zij (de Bisschoppen) zullen «niet gedoogen, dat onzekere en schijnbaar valsche din- «gen verbreid en verhandeld worden. Alles echter wat «slechts ter voldoening van nieuwsgierigheid strekt of «naar bijgeloof of schandelijke winzucht riekt, zullen «zij streng verbieden, als ergernis en aanstoot voor de «geloovigen. Veel meer moeten de Bisschoppen zorg «dragen, dat de voorbeden (*suffragia*) der levende ge- «loovigen, zoo als het offer der Misse, gebeden, aal- «moezen en andere godsdienstige werken, welke de «geloovigen voor andere ontslapene geloovigen plegen «te verrigten, naar de voorschriften der Kerk met «eerbied en godsvrucht geschieden; en dat de, uit erf- «stichtingen of op andere wijze voortkomende verplig- «tingen ten deze niet onbehoorlijk, maar van de priesters «en Kerkelijke bedienaars en anderen, die er toe ge- «houden zijn, met ijver en naauwgezetheid vervuld «worden.»

Conc. Trid: S. XXV.

Venerabilibus Fratribus patriarchis, primatibus, archiepiscopis et episcopis.

GREGORIUS PP. XVI.

Venerabiles Fratres, salutem et apostolicam benedictionem.

Inter præcipuas machinationes, quibus nostra hac ætate Acatholici diversorum nominum insidiari cultoribus Catholicæ veritatis, eorum animos a sanctitate Fidei avertere conituntur, haud ultimum tenent locum Societates Biblicæ, quas in Anglia primum institulas, ac longe hinc lateque diffusas, facto veluti agmine in id conspirare conspicimus, ut Divinarum Scripturarum libros vulgaribus quibusque linguis interpretatos permagno edant exemplarium numero, eosque inter Christianos juxta atque Infideles nullo delectu disseminent, et horum quemlibet ad illos nullo duce legendos alliciant. Ita igitur, quod suo jam tempore lamentabatur Hieronymus (1) et *garrulæ anui*, et *deliro seni*, et *sophistæ verboso*, et *universis*, si modo legere norint, cujusque conditionis hominibus communem faciunt artem Scripturarum sine magistro intelligendarum: immo, quod longe absurdissimum peneque inauditum est, ne ipsas quidem infidelium plebes ab ejusmodi intelligentiæ communione excludunt.

Sed Vos quidem minime latet, Venerabiles Fratres, quorsum hæc Societatum earumdem molimina pertineant. Probe enim nostis consignatum in sacris ipsis Litteris monitum Petri Apostolorum Principis, qui post laudatas Pauli Epistolas, esse ait in illis *quædam difficilia intellectu, quæ indocti, et instabiles depravant, sicut et cæteras Scripturas, ad suam ipsorum perditionem:* statimque adjicit: *Vos igitur, fratres, præ-*

(1) Epist. ad Paulinum § 7, quæ est Epistola LIII. Tom. I. Op. S. Hieron. edit. Vallarsii.

Aan onze Eerwaardige Broeders, Patriarchen, Primaten, Aartsbisschoppen en Bisschoppen.

GREGORIUS XVI. PAUS.

Eerwaardige Broeders, heil en apostolischen zegen.

Onder de voornaamste listen, waarmede de onkatholieken van verscheiden benaming de belijders der Katholieke waarheid belagen en hunne gemoederen van het heilig geloof pogen af te trekken, moeten geenszins op de laatste plaats gesteld worden de Bijbelgenootschappen, welke, in Engeland het eerst ontstaan en van daar wijd en zijd voortgeplant, als in gebonden slagorde zamenspannen, om de boeken der goddelijke schriften, in alle landstalen overgezet, in tallooze menigte van exemplaren uit te geven, onder christenen en ongeloovigen zonder toezien rond te strooijen, en ieder van hen uit te lokken tot het lezen derzelve zonder geleide. Zoo kent men, hetgeen reeds *Hieronymus* in zijnen tijd bejammerde, aan ieder *snappend moedertje, aan den suffenden grijsaard, aan den praatzieken sophist, aan allen* (1) van wat stand zij zijn, als zij maar lezen kunnen, de kunst toe om de gewijde schriften zonder leermeester te verstaan; ja wat nog het ongerijmdst van alles en nagenoeg ongehoord is, men sluit ook de menigte der ongeloovigen van die algemeene wetenschap niet uit.

Het is u inderdaad niet onbekend, Eerwaardige Broeders, waarheen die pogingen der Bijbelgenootschappen strekken moeten. Gij kent toch zeer goed de waarschuwing van den apostel *Petrus* in de schrift zelve opgeteekend, waarbij hij, na het prijzen van *Paulus* brieven, zegt, dat *er eenige moeijelijk verstaanbare dingen in voorkomen, welke de ongeleerden en onstandvastigen verdraajen, gelijk ook de overige schriften, tot*

(1) *Epist. ad Paulin.* §. 7. *quæ est Epist.* LIII. *Tom.* I. *Op. Hieron. edit. Vallarsii.*

scientes custodite; ne insipientium errore traducti excidatis a propria firmitate(1). Hinc et perspectum Vobis est vel a prima Christiani nominis ætate hanc fuisse propriam hæreticorum artem, ut repudiato verbo Dei tradito, et Ecclesiæ Catholicæ auctoritate rejecta, scripturas aut manu interpolarent, aut *sensus expositione* interverterent (2). Nec denique ignoratis, quanta vel diligentia vel sapientia opus sit ad transferenda fideliter in aliam linguam eloquia Domini; ut nihil proinde facilius contingat quam ut in eorumdem versionibus per Societates Biblicas multiplicatis gravissimi ex tot interpretum vel imprudentia, vel fraude inserantur errores; quos ipsa porro illarum multitudo et varietas diu occultat in perniciem multorum. Ipsarum tamen Societatum parum aut nihil omnino interest, si homines Biblia illa vulgaribus sermonibus interpretata lecturi in alios potius quam alios errores dilabantur; dummodo assuescant paulatim ad liberum de Scripturarum sensu judicium sibimetipsis vindicandum, atque ad contemnendas Traditiones divinas ex Patrum doctrina in Ecclesia Catholica custoditas, ipsumque Ecclesiæ magisterium repudiandum.

Hunc in finem Biblici iidem Socii Ecclesiam Sanctamque hanc Petri Sedem calumniari non cessant, quasi a pluribus jam sæculis fidelem populum a Sacrarum Scripturarum cognitione arcere conetur; quum tamen plurima exstant eademque luculentissima documenta singularis studii, quo recentioribus ipsis temporibus Summi Pontifices, ceterique illorum ductu Catholici Antistites usi sunt, ut Catholicorum gentes ad Dei eloquia scripta et tradita impensius erudirentur. Quo inprimis pertinent Decreta Tridentinæ Synodi, quibus nedum Epis-

(1) 2 Petri III. 16, 17.
(2) Tertullianus. lib. *de Praescriptionibus* adversus hæreticos, c. 37, 38.

hun eigen verderf; en aanstonds voegt hij er bij: *Gij dus, broeders, dit vooruit wetende, wacht u, opdat gij niet, door de dwaling der onwijzen vervoerd, uit uwe eigene vastheid valt* (1). Hieruit is het u duidelijk, dat, reeds van de eerste tijden des christelijken naams, dit de eigen kunst der ketters was, dat zij, het ongeschreven woord Gods verstootende en het gezag der Katholieke Kerk verwerpende, de Schriftuur of *metdedaad* vervalschten, of door *zinverklaring* verdraaiden (2). Het is u, eindelijk, ook niet onbekend, wat naarstigheid en wijsheid er noodig zijn om de godspraken in eene andere taal over te zetten; zoodat er dan ook niets ligter gebeurt, dan dat in de door de Bijbelgenootschappen vermenigvuldigde overzettingen, door de onvoorzigtigheid, of door het bedrog van zoo vele overzetters, dwalingen gemengd worden, dwalingen die door de menigvuldigheid zelve der overzettingen lang, tot ondergang van velen, verborgen blijven. De Bijbelgenootschappen trekken het zich overigens weinig aan dat de lezers hunner overzettingen of in deze of in eene andere dwaling vervallen, als die lezers zich maar langzamerhand gewennen om zich de vrije beoordeeling van den zin der Schriftuur toe te kennen, en om de goddelijke overleveringen, uit de leer der Vaders in de Katholieke Kerk bewaard, en ook het leerambt der Kerk zelf, te verwerpen.

Tot dat einde houden die Bijbelverspreiders niet op, den H. Stoel van *Petrus* te belasteren, als of deze reeds sedert vele eeuwen het geloovig volk van de kennis der Schriftuur poogde af te houden; terwijl er evenwel vele en schitterende blijken bestaan van de bijzondere werkzaamheid, waarmede zelfs in de latere tijden de Pausen en, onder hunne leiding, de overige Katholieke kerkvoogden zich beijverd hebben, om de Katholieke bevolkingen in de kennis van het geschreven en ongeschreven Woord Gods te doen toenemen. Daartoe

(1) 2. Petr. III. 16. 17.
(2) Tertull. *de Præscript. adv. hæret.* c. 37. 38.

copia mandatum est, ut *sacras Scripturas divinamque Legem* frequentius per Diœcesim annuntiandam curarent (1), sed, ampliata insuper Lateranensis Concilii (2) institutione, provisum, ut in singulis Ecclesiis seu Cathedralibus seu Collegiatis Urbium insignioriumque Oppidorum non deesset Theologalis Præbenda, eademque conferretur omnino personis idoneis Sacræ Scripturæ exponendæ et interpretandæ (3). De ipsa postmodum Theologali Præbenda ad Tridentinæ illius sanctionis normam constituenda, et de lectionibus a Canonico Theologo ad Clerum atque etiam ad Populum publice habendis actum est in pluribus Synodis Provincialibus (4), necnon in Romano Consilio anni 1725 (5) in quod Benedictus XIII fel. rec. Præcessor noster nedum sacros Antistites Romanæ Provinciæ, sed plures etiam ex Archiepiscopis, Episcopis, ceterisque locorum Ordinariis Sanctæ huic Sedi nullo medio subditis convocaverat (6). Idem præterea Summus Pontifex eumdem in finem nonnulla constituit in Apostolicis Litteris, quas pro Italia nominatim Insulisque adjacentibus dedit (7). Vobis denique, Venerabiles Fratres, qui de conditione sacrarum rerum in cujusque Diœcesi ad Sedem Apostolicam statis temporibus referre (8) consuevistis, ex responsis

(1) Sess. 24, c, 4, de Ref.

(2) Concil. Lateran. anni 1215, sub Innocentio III, cap. 11, quod in corpus juris relatum est, cap. 4 *de Magistris*.

(3) Trid. Sess. 5, c. 1. de Ref.

(4) In Concil. Mediol. I. an. 1565 par. I. tit. 5 *de Præb. Theol.*, — Mediol. V an. 1579 par. III, tit. 5 *quæ ad Beneficior. collat. attin.* Aquensi, an, 1585, tit. *de Canonicis*, et aliis plurib.

(5) Tit. I. cap 6 seqq.

(6) In Litteris indictionis Concilii 24 decembris 1724.

(7) Const. *Pastoralis Officii*, XIV. Kalend. Junii An. 1725.

(8) Ex Constit. Sixti V. *Romanus Pontifex*. XIII. Kal. Jan. An 1585 et Const. Bened. XIV *Quod Sancta Sardicensis Synodus*, IX. Kal. Decemb. 1710. (Tom. I. Bul-

behooren vooreerst de besluiten der Trentensche Kerkvergadering, (1) waarbij niet alleen den Bisschoppen bevolen is zorg te dragen, dat *de goddelijke Wet* door hunne diœcesen menigvuldiger verkondigd worde, maar waarbij ook, met uitbreiding van hetgeen het Concilie van Lateranen (2) ingesteld had, verordend is, dat in iedere Kathedrale of Collegiale kerk, in meer aanzienlijke steden en plaatsen, eene theologale præbende zal bestaan, en bij uitsluiting gegeven worden aan personen, bekwaam om de H. Schrift uit te leggen en te verklaren (3). Daarna is over de oprigting dier thologale præbende naar het Trentensche voorschrift, en over de openbare voorlezingen door een Kanonik-theologant voor de geestelijkheid en het volk te houden, gehandeld geworden in menige provinciale Synode (4), als ook in het Romeinsch Concilie van het jaar 1725 (5), waartoe *Benedictus* XIII, onze voorganger gelukkiger gedachtenis, niet slechts de Bisschoppen der Romeinsche provincie, maar ook onderscheidene Aartsbisschoppen, Bisschoppen en de andere Ordinarissen onmiddellijk aan dezen H. Stoel ondergeschikt, geroepen heeft (6). Daarenboven heeft dezelfde Paus ten zelfden einde eenige verordeningen gemaakt in den apostolischen brief, dien hij met name voor Italie en de aanliggende eilanden geschreven heeft (7). Gij eindelijk, Eerwaardige Broeders, die wegens den staat

(1) Sess. 24. C 4. de Ref.

(2) *Concil. Lateran.* van het jaar 1215, onder *Innocent.* III, dat in het *Corpus juris canon.* opgenomen is Cap. 4. *de Magistris.*

(3) Trid. Sess. V. C. I. de Ref.

(4) In het I Concilie van Milaan a°. 1565, par. I. tit. 5 *de Præb. Theol.* — V^de^ Conc van Milaan a°. 1579 p. III. T. V. *quæ ad Beneficiorum collat. attin.* — In Conc. Aquensi. a°. 1585, Tit. *de Canonicis* — en elders meer.

(5) Tit. I Cap. VI. Seqq.

(6) In den brief tot bijeenroeping van het Concilie. 24 Decemb. 1724.

(7) Constit. *Pastoralis officii.* XIV Kal. Junii An. 1725.

per nostram Congregationem Concilii ad Decessores vestros, aut ad Vos ipsos iterum iterumque datis, perspectum est, quemadmodum Sancta eadem Sedes et gratulari Episcopis soleat si Præbendatos Theologos habeant in publicis sacrarum Litterarum lectionibus munere suo bene fungentes, et nunquam intermittat excitare atque adjuvare pastorales illorum curas, si alicubi res adhuc ex sententia non successerit.

Ceterum ad translata in vulgares linguas Biblia quod attinet, multis jam abhinc sæculis contigerat, ut diversis in locis sacri Antistites majore interdum vigilantia uti debuerint ubi versiones hujusmodi aut in occultis lectitari conventiculis, aut per Hæreticos impensius diffundi animadverterent. Atque huc spectant monita, et cautiones adhibitæ ab Innocentio III glor. mem. Decessore nostro circa laicorum mulierumque cœtus sub pictatis obtentu, et legendarum Scripturarum causa secreto habitos in Metensi Diœcesi (1): nec non et peculiares vulgarium Bibliorum interdictiones, quas sive in Galliis paulo post (2), sive in Hispaniis ante sæculum XVI (3) latas inveniimus. Sed ampliore postmodum providentia opus fuit, cum Luterani Calvinianique Acatholici, incommutabilem Fidei doctrinam incredibili prope errorum varietate oppugnari ausi, nihil intentatum relinquebant ut fide-

lar. ejusdem Pontif., et ex Instructione, quæ exstat in Append. ad dict. Tom. I.)

(1) In tribus Litteris datis ad Metenses atque ad illorum Episcopum et capitul., nec non ad Abbates Cisterciensem, Morimundensem, et de Crista, quæ sunt Epist. 141, 142, lib. II, et Epist. 235, lib. III, in Edit Baluzii.

(2) In Concil. Tolosano anni 1229, can. 14.

(3) Ex testimonio Cardinalis Pacecco in Concilio Tridentino (apud Pallavicinum, Storia del Concil. di Trento, lib. VI, cap. 12.)

der godsdienst in uwe diœcesen op bepaalde tijden aan den apostolischen Stoel verslag pleegt te doen(1), gij weet uit de antwoorden onzer Congregatie van het Concilie aan uwe Voorgangers of aan u zelven bij herhaling gegeven, hoezeer deze H Stoel gewoon is, den Bisschoppen geluk te wenschen, wanneer zij hunne theologale prœbenden bezet hebben met godgeleerden die hunne bediening in de verklaring der gewijde Schriften behoorlijk waarnemen, en hoe hij nooit nalaat hunne herderlijke zorgen aan te moedigen en te helpen, wanneer de zaak nog niet naar wensch geslaagd is.

Wat verder de overzettingen des Bijbels in de landstalen betreft, reeds voor vele eeuwen is het gebeurd, dat de kerkvoogden in onderscheidene oorden eene grootere waakzaamheid moesten aanwenden, wanneer zij namelijk ontwaarden, dat zoodanige overzettingen in geheime bijeenkomsten gelezen, of door de ketters rijkelijk verspreid werden. En hiertoe behooren de waarschuwingen van *Innocentius* III, onzen voorganger roemrijker gedachtenisse, ten aanzien der bijeenkomsten van leeken en vrouwen onder voorwendsels van godsvrucht, en tot het lezen der Schriftuur in het geheim gehouden in het Diœcees van Metz (1); als ook het bijzonder verbod der overgezette Bijbels, dat kort daarna hetzij in Frankrijk (2); hetzij in Spanje (3) vóór de zestiende eeuw

(1) Ex Constit. Sixti V. Romanus Pontifex. XIII Kal. Jan. An. 1585 et Constit Bened. XIV *Quod sancta Sardicensis Synodus*, IX Kal. Dec. 1740. (Tom. I. Bullar. ejusdem Pontif, et ex Instructione, quæ exstat in Append. ad dictum Tom. I.)

(2) In drie brieven aan die van Metz, en aan hun Bisschop en Kapittel, als ook aan de Cistercienser Abten van Morimond en de Crista. Epist. 141, 142, lib. II., en Epist. 235, lib. III. in Edit Baluzii.

(3) In het Concilie van Toulouse, An. 1229, can. 14.

(4) Uit het getuigenis van den Kardinaal Pacecco in het concilie van Trente (apud *Pallavicin.* Storia

lium mentes deciperent perversis explicationibus sacrarum Litterarum, editisque per suos asseceas novis illarum in popularem sermonem interpretationibus; quarum quidem exemplis multiplicandis, et citissime divulgandis inventæ nuper typographicæ artis præsidio juvabantur. Itaque iis in regulis, quæ a Patribus a Tridentina Synodo delectis conscriptæ, et a Pio IV felmem. Prædecessore nostro (1) approbatæ. Indicique librorum prohibitorum præmissæ sunt, generali sanctione statutum legitur, ut Biblia vulgari sermone edita non aliis permitterentur nisi quibus illorum lectio ad *fidei atque pietatis augmentum* profutura judicaretur (2). Huic eidem regulæ, nova subinde propter perseverantes hæreticorum fraudes cautione constrictæ, ea demum auctoritate Benedicti XIV adjecta declaratio est, ut permissa porro habeatur lectio vulgarium versionum, quæ *ab Apostolica Sede approbatæ*, aut *cum annotationibus desumptis ex sanctis Ecclesiæ Patribus vel ex doctis Catholicisque Viris* editæ fuerint (3).

Non defuere interim novi ex Jansenii schola Sectarii, qui hanc Ecclesiæ Sedisque Apostolicæ prudentissimam œconomiam mutuato a Luteranis Calvinianisque stylo reprehendere non sunt veriti, quasi Scripturarum lectio unicuique fidelium generi omni tempore, atque ubique locorum utilis et necessaria esset, atque ideo nemini posset auctoritate ulla interdici. Hanc vero Janseniauorum audaciam graviori

(1) In Constit *Dominici Gregis* 24 martii 1564.

(2) In Regulis Indicis III et IV.

(3) In Addition. ad dict. Regul. IV, ex decreto Congregationis Indicis 17 Junii 1757.

gegeven is. Maar later is er grootere voorzigtigheid noodig geweest, toen de Lutheranen en Calvinisten, de onveranderlijke geloofsleer met eene bijna ongelooflijke verscheidenheid van dwalingen aanvallende, niets onbeproefd lieten om den geest der geloovigen te misleiden door verkeerde uitleggingen der H. Schriften en door overzettingen derzelve in de landstalen, welke hunne aanhangers uitgaven, geholpen in het vermenigvuldigen der exemplaren en in de snelle verspreiding door de onlangs uitgevonden boekdrukkunst. Daarom vindt men dan ook in de regels, opgesteld door de Vaders, welke het Trentensche Concilie gekozen had, en goedgekeurd door onzen voorganger *Pius* IV (1) gelukkiger gedachtenisse, en geplaatst voor den *Index* der verbodene boeken, bij algemeene verordening vastgesteld, dat Bijbels in de landstaal niet zouden toegelaten worden dan aan hen, wien men oordeelen mogt dat de lezing *tot vermeerdering van geloof en godsvrucht* zou strekken (2) Deze regel, vervolgens om de voortdurende bedriegerijen der ketters met eene nieuwe voorziening aangedrongen, is daarna op gezag van *Benedictus* XIV in dien zin verklaard, dat voortaan als geoorloofd aangezien wordt het lezen van overzettingen in de landstalen, *die door den apostolischen Stoel goedgekeurd, of met aanteekeningen, ontleend uit de H.H. Kerkvaders of uit geleerde Katholieke schrijvers*, uitgegeven worden. (3)

Intusschen ontbrak het niet aan nieuwe Sectarissen uit de school van *Jansentus*, die deze voorzigtige beschikking van den apostolischen Stoel, op een aan Lutheranen en Calvinisten ontleenden toon, durfden berispen, als of het lezen der H. Schrift, ten allen tijde, en overal, aan iedere soort van geloovigen

del. Concil. di Trento. lib. VI. c. 12.)

(1) In Constit. *Dominici Gregis*, 24 martii 1564.

(2) Regels III. en IV. van den *Index*.

(3) Bijvoegselen tot de Regels van den *Index*, op besluit van de *congregat. Indic.* 17 Junij 1757.

censura reprehensam habentus in solemnibus judiciis quæ toto plaudente Catholico Orbe contra illorum doctrinas tulerunt bini rec. mem. Summi Pontifices, nimirum Clemens XI in Constitutione *Unigenitus* anni 1713 (1), et Pius VI in Constit. *Auctorem Fidei* anni 1794 (2).

Ita igitur antequam instituerentur Societates Biblicæ, jamdudum in commemoratis Ecclesiæ Decretis fideles præmuniti fuerant adversus hæreticorum fraudem in specioso illo divinas Litteras ad communem usum diffundendi studio latentem. Pius autem VII glor. rec. Præcessor Noster, qui Societates ipsas suo tempore ortas magnis invalescere auctibus comperit haud sane abstinuit opponere se illarum conatibus tum per Apostolicos suos Nuntios, tum per Epistolas et per Decreta a diversis Cardinalium S. R. E. Congregationibus edita (3), tum sois duabus Pontificiis Litteris quas ad Gnesnensem (4), atque ad Mohiloviensem (5) Archiepiscopos dedit. Subinde Leo XII fel. mem. Decessor noster ipsa illa Biblicorum Sociorum molimina persecutus est in Encyclicis Litteris ad omnes Catholici Orbis Antistites datis die 5 Maii an. 1824. idque ipsum denuo fecit novissimus fel. item record. Præcessor noster Pius VIII in Encyclica Epistola edita die 24 maii an 1829 Nos tandem qui meritis longe imparibus in hujus locum successimus, haud sane prætermisimos eumdem in finem Apostolicam sollicitudinem nos-

(1) In proscriptione Propositionum Quesnelli, a num. 79 ad 85.
(2) In damnatione Proposit Pseudo-Synodi Pistoriensis num. 67.
(3) Inprimis per Epistolam Congregationis Propagandæ Fidei ad Vicarios apostolicos Persiæ, Armeniæ, aliarumque Orientis Regionum, datam 3 augusti 1816, et per Decretum de omnibus hujusmodi versionibus editum a Cong. Indicis 23 junii 1817.
(4) Die 1 junii 1816.
(5) Die 4 septembris 1816

noodig en nuttig zoude zijn, en daarom aan niemand door welk gezag ook kon ontzegd worden. Deze vermetelheid der Jansenisten zien wij evenwel met kracht veroordeeld in de plegtige uitspraken, welke, onder toejuiching der gansche Katholieke wereld, gegeven zijn door twee Pausen, *Clemens* XI in de Constitutie *Unigenitus* van het jaar 1713. (1), en *Pius* VI in de Constitutie *Auctorem fidei* van het jaar 1794 (2).

Zoo waren dan de geloovigen, lang voor de oprigting der Bijbelgenootschappen, in de aangehaalde Besluiten der Kerk, vooraf gewapend tegen het bedrog der ketters, dat in dien schoonschijnenden ijver voor de verspreiding der goddelijke schriften tot algemeen gebroik verborgen ligt Maar *Pius* VII, onze voorganger roemrijker gedachtenis, die de Bijbelgenootschappen, in zijn tijd ontstaan, zich door grooten aanwas zag versterken, liet voorwaar niet na, zich tegen hunne pogingen te verzetten, zoo door zijne Apostolische Nuntiussen, als door Brieven en door Decreten, welke onderscheidene Congregatien van Kardinalen lieten uitgaan (3), en ook door zijne opperherderlijke brieven aan den Aartsbisschop van Gnesen (4) en aan den Aartsbisschop van Mohilow (5). Een weinig later heeft *Leo* XII, onze Voorganger gelukkiger gedachtenis, de pogingen der Bijbelgenootschappen bestreden in zijn rondgaanden Brief aan al de Kerkvoogden der wereld, gegeven den 5 Mei 1824, en datzelfde deed onze onmiddelijke Voorganger *Pius* VIII in den rondgaan-

(1) In proscriptione Propositionum Quesnelli, a num. 79 ad 85.
(2) In damnatione Propositionum Pseudo-Synodi Pistoriensis, num. 67.
(3) Inzonderheid door den Brief van de Congregatieder Propagande aan de Apostolische Vicarissen in Persië, Armenië en andere Oostersche landen, gedateerd 3 Augustus 1816; en door het Decreet over alle zoodanige overzettingen, genomen door de Congregatie van den *Index* 23 Junij 1817.
(4) 1 Junij 1816.
(5) 4 September 1816.

tram impendere, atque inter alia curavimus, ut sanctæ olim de vulgaribus Scripturarum translationibus regulæ in fidelium memoriam revocarentur (1).

Est autem cur Vobis summopere gratulemur, Venerabiles Fratres, quod excitati pietate prudentiaque vestra et supradictis Decessorum nostrorum Litteris confirmati haudquaquam neglexistis commonere ubi opus fuit Catholicas oves, ut ab in isidiis caverent, quæ sibi a Biblicis Sociis struebantur. Ex hisce autem Episcoporum studiis cum Supremæ hujus Petri Sedis sollicitudine conspirantibus, benedicente Domino factum est, ut incauti quidam Catholici homines, qui Biblicis Societatibus imprudenter favebant, perspecta subinde fraude, ab eisdem recesserint, et reliquus fidelium populus immunis ferme a contagione permanserit, quæ inde illi imminebat.

Ea interim spe tenebantur Sectarii Biblici, ut magnam se consequuturos laudem non ambigerent ex Infidelibus ad Christiani nominis professionem utcumque inducendis per lectionem sacrorum Codicum vulgari ipsorum lingua editorum, quos ingenti plane exemplarium copia missionariis, seu excursoribus à se destinatis, per illorum regiones distribui, ac vel nolentibus obtrudi curabant. Sed hominibus Christianum nomen præter regulas à Christo ipso institutas propagare conantibus nihil pene ex sententia contigit, nisi quod potuere interdum nova creare impedimenta Catholicis Sacerdotibus, qui ad gentes ipsas ex Sanctæ hujus Sedis missione pergentes nullis parcebant laboribus, ut prædicatione verbi Dei, Sacramentorumque ad-

(1) In monito adjecto ad Decretum Congregationis Indicis, 7 januarii 1836.

den Brief van 24 Mei 1829. Wij eindelijk, die niettegenstaande onze onwaardigheid hem in zijn ambt zijn opgevolgd, hebben ook niet verzuimd onze Apostolische zorg tot hetzelfde einde aan te wenden, en onder anderen beschikt dat de weleer vastgestelde regels omtrent de overzettingen der H. Schrift in de landstalen, den geloovigen op nieuw herinnerd wierden (1).

Wij hebben reden, Eerwaardige Broeders, om U geluk te wenschen, dat gij, door uwe godsvrucht en voorzigtigheid opgewekt, en door de bovengemelde Brieven onzer Voorgangers aangemoedigd, geenszins verwaarloosd hebt, de Katholieken waar het noodig was te waarschuwen, dat zij zich voor de lagen hun door de Bijbelgenootten gelegd, hoeden zouden. En door de zamenwerking van den ijver der Bisschoppen en de zorgvuldigheid van deze oppersten Stoel van *Petrus* is onder den zegen des Heeren te weeg gebragt, dat eenige min bedachtzame Katholieken, die de Bijbelgenootschappen onvoorzigtiglijk begunstigd hadden, het bedrog vervolgens ingezien en zich aan dezelve onttrokken hebben, en dat het overig gedeelte des volks van de besmetting die het bedreigde, nagenoeg bevrijd gebleven is.

Zoodanig was intussehen de hoop waarmede de Bijbel-verspreiders zich vleiden, dat zij niet aarzelden zich eene groote eer te beloven uit de bekeering der ongeloovigen tot de belijdenis van den christelijken naam, hoe dan ook te weeg gebragt door het lezen der gewijde Schriften in de landstreken welke zij door zendelingen, of liever door rondventers van hen gezonden in die landen deden ronddeelen, en zelfs aan de weigerenden opdringen. Maar deze lieden, die den christelijken naam, met schending der regels door Christus zelven verordend, wilden voortplanten, ging bijna niets naar verwachting, tenzij alleen, dat zij nu en dan nieuwe hinderpalen konden doen ontstaan voor de katholieke Priesters, die met zending van dezen H.

(1) In de waarschuwing gevoegd bij het Decreet van de *Congreg. Ind.* 7 Januarij 1836.

ministratione novos Ecclesiæ filios parerent, parati etiam pro illorum salute atque in testimonium Fidei sanguinem suum inter exquisita quæque tormenta profundere.

Jam vero inter Sectarios illos sua ita expectatione frustratos, et perdolenti recogitantes animo ingentem pecuniæ vim hactenus erogatam suis Bibliis edendis nulloque fructu divulgandis, inventi nuper aliqui sunt, qui machinationes suas novo quodam ordine disposuerunt ad Italorum potissimum, nostræque ipsius Urbis civium animos prima veluti aggressione appetendos. Scilicet ex acceptis modo nuntiis documentisque compertum habemus, plures homines diversarum sectarum Neo-Eboraci in America proxiino anno convenisse, pridieque Idus Junias inivisse novam Societatem *Fœderis Christiani* nomine nuncupatam, et aliis porro atque aliis ex omni gente sodalibus, sen constitutis in ejusdem auxilium Sodalitiis amplificandam; quorum commune cum ipsis consilium sit, ut religiosam libertatem, seu potius insanum indifferentiæ super religione studium Romanis Italisque ceteris infundant. Fatentur enimvero à pluribus retro sæculis tantum ubique ponderis habuisse Romanæ Italæque gentis instituta, ut nil magnum in Orbe processerit, quin factum fuerit ab alma hac Urbe principium; quod quidem non ex constituta heic, disponente Domino, suprema Petri Sede, sed ex quibusdam antiquæ Romanorum dominationis reliquis, in usurpata, ut dictitant, à Decessoribus Nostris potestate permanentibus, derivatum volunt. Quare cum statutum illis sit, populos universos conscientiæ seu potius erroris libertate donare, ex qua, veluti è suo fonte politica etiam libertas cum publicæ ad ipsorum sensum prosperitatis incremento dimanet; nihil tamen sibi posse videntur, nisi primum apud Italos Romanosque cives aliquid profecerint, eorum deinceps auctoritate atque studiis penes reliquas gentes magnopere usuri. Atque id facile se asseculuros confidunt, cum

Stoel tot die volken zelve gaande, geen arbeid spaarden, om door prediking van het woord Gods en bediening der Sacramenten, der kerk nieuwe kinderen te baren, terwijl zij bereid zijn om voor dezer heil en tot bevestiging des geloofs, onder de uitgezochtste folteringen hun bloed te storten.

Onder de sectarissen, die aldus in hunne hoop te leur gesteld, in de bitterheid hunner ziel bedachten, dat zij eene magt van geld aan het uitgeven en nutteloos verspreiden hunner bijbels te koste gelegd hadden, zijn er onlangs eenigen gevonden, die het over eene andere boeg gewend hebben om de Italianen en de burgers van Rome zelven bij den eersten aanval te bestoken. Het is ons namelijk uit ontvangene berigten en bewijsstukken gebleken, dat vele lieden van onderscheidene sekten verleden jaar te New-York in Amerika te zamen gekomen zijn, en daags voor de *Idus* van Junij eene Vereeniging hebben opgerigt onder den naam van *Christelijk Verbond*, bestemd om door het aannemen van leden uit alle volken, of door het oprigten van hulpvereenigiugen uitgebreid te worden, wier aller gemeenschappelijk plan het is, de godsdienst-vrijheid of liever den onzinnige geest van onverschilligheid in het godsdienstige, aan de Romeinen en de overige Italianen in te boezemen. Zij belijden inderdaad, dat sedert vele eeuwen Rome en Italie zooveel gewigt gehad hebben, dat er niets groots in de wereld geslaagd is, wat niet van deze moederstad was uitgegaan; en zij willen dit afleiden, niet uit oorzaak dat hier door de bestelling des Heeren, de Stoel van den *H. Petrus* geplaatst is, maar uit zekere overblijfselen van de oude heerschappij der Romeinen, die naar hunne uitdrukking, in de door onze voorgangers overweldigde magt zijn overgebleven. Daarom is het, dat zij, vast besloten om aan alle volken de gewetensvrijheid of liever de vrijheid ter dwaling te schenken, waaruit als uit hare eigene bron de burgerlijke vrijheid, met een aanwas van algemeene welvaart in hunnen zin, zou voortvloeijen, nogtans meenen, niets te kun-

tot ubique terrarum Itali sint diversis in locis degentes, indeque in patriam haud levi numero remeantes ; quorum non paucos vel novarum rerum studio sua jam sponte incensos, vel corruptos moribus, aut inopia afflictos nullo fere negotio ad nomen Societati dandum , vel saltem ad suam operam pretio illi vendendum alliciant. Eo igitur curas suas converterunt , ut horum manibus undique conquisitis vulgaria corruptaque Biblia huc advehantur et in manus fidelium clanculum ingerantur: itemque ut distribuantur una simul pessimi alii libri, libellique, ad mentem legentium ab Ecclesiæ sanctæque hujus Sedis obsequio abalienandam, Italorum corumdem ope compositi,aut in patrium sermonem translati ex aliis auctoribus; inter quos *Historiam reformationis* à Merle d'Aubigné conscriptam, et *Memorabilia super reformatione apud Italos* Joannis Cric præcipue designant. Ceterum de toto hoc librorum genere, quale futurum sit vel ex eo intelligi potest, quod Societatis Statuto præscriptum fertur circa peculiares Sodalium quorumdam cœtus Librorum delectui destinatos videlicet ut numquam in hos ne duo quidem unius ejusdem religiosæ sectæ Viri conveniant.

Hæc ut primum relata ad Nos sunt, non potuimus equidem non contristari graviter in consideratione periculi, quod nedum per remota ab Urbe loca, sed prope ipsum Catholicæ unitatis centrum, incolumitati Religionis sanctissimæ à Sectariis parari cognovimus. Quamvis enim timendum minime sit ne deficiat unquam Petri Sedes, in qua inexpugnabile Ecclesiæ suæ fundamentum à Christo Domino positum est, non ideo tamen cessare Nos licet ab illius auctorite tuenda,

neu uitrigten , zoo zij niet voorafbij de Italianen en de Romeinsche burgers eenigen voet gekregen hebben ; dan toch zouden zij zich van dezer gezag en werkzaamheid bij de overige volken ijverig bedienen. En zij vertrouwen dat zij in hun plan gemakkelijk slagen zullen, dewijl alom in onderscheidene plaatsen zoo vele Italianen zich ophouden en van daar een groot getal naar hun vaderland wederkeeren, van welke zij er niet weinigen, hetzij zij reeds door zucht naar nieuwigheden ontvlamd hetzij bedorven van zeden, hetzij berooid en arm, zeer ligtelijk tot deelgenootschap in hunne maatschappij, of ten minste tot bezoldigde hulp kunnen verlokken. Daar heen hebben zij dus hunne zorgen gewend, om met hulp dier mannen van alom bijeen gezocht, vertaalde en vervalschte bijbels hier in te voeren,en heimelijk den gelooviger in handen te geven; als ook om tevens andere slechte boeken en boekjes te verspreiden. die opgesteld of vertaald zijn door diezelfde Italianen om den geest der lezers van de gehoorzaamheid aan de kerk en aan den H Stoel te vervreemden: onder die hoeken wijzen zij bij voorkeur op de *Geschiedenis der Hervorming* door *Merle d'Aubigné* en op de*Gedenkwaardigheden uit de Hervorming onder de Italianen* door *Joan. Cric.* Wat soort van boeken er verspreid zal worden blijkt overigens reeds daaruit genoegzaam, dat de statuten van het genootschap naar men zegt, ten aanzien van de bijzondere commissien tot de keuzen der boeken , voorschrijven , dat nimmer twee leden derzelve tot eene en dezelfde godsdienst-secte mogen behooren.

Zoodra wij van dat alles in kennis gesteld waren , kan het niet anders of wij moesten grootelijks bedroefd worden, bij de beschouwing van het gevaar, dat wij, niet slechts in verwijderde landen,maar zelfs in de nabijheid van het middelpunt der Katholieke eenheid , door de sectarissen aan den staat der Kerk zagen berokkend worden. Want schoon er geene vrees kan bestaan, dat ooit de stoel van Petrus, waarop de heer Christus den onwrikbaren grondslag zijner Kerk

et ipso insuper Supremi Apostolatus officio admonemur severissimæ rationis, quam reposcet à Nobis divinus Pastorum Princeps ob succrescentia in Dominico Agro zizania, si quæ ab inimico homine Nobis dormientibus superseminata fuerint, atque ob creditarum ovium sanguinem quæ nostra hinc culpa perierint.

Itaque nonnullis S. R. E. Cardinalibus in consilium adhibitis, ac tota rei causa graviter matureque perpensa, ex eorum quoque sententia deliberavimus hanc ad Vos omnes dare Epistolam, Venerabiles Fratres, qua et cunctas supradictas Societates Biblicas dudum à nostris Decessoribus reprobatas Apostolica rursus auctoritate condemnamus; et nostri pariter Supremi Apostolatus judicio reprobamus nominatim et condemnamus memoratam novam societatem *Christiani Fœderis* superiore anno Neo-Eboraci constitutam, et alia ejusdem generis sodalitia si quæ jam ei accesserint aut in posterum accedent. Hinc notum omnibus sit, gravissimi coram Deo et Ecclesia criminis reos fore illos omnes, qui alicui earumdem Societatum dare nomen, aut operam suam commodare seu quomodocumque favere præsumpserint. Comfirmamus insuper et innovamus Auctoritate Apostolica super memoratas præscriptiones jamdiu editas super editione, divulgatione, lectione et retentione librorum sacræ Scripturæ in vulgares linguas translatorum: de aliis vero cujusque Scriptoris operibus in communem notitiam revocatum volumus, standum esse generalibus Regulis et Decessorum nostrorum Decretis, quæ Indici prohibitorum Librorum præposita habentur; atque adeo non ab lis tantum Libris cavendum esse qui nominatim in eumdem Indicem relati sunt, sed ab aliis etiam, de quibus in commemoratis generalibus præscriptionibus agitur.

gelegd heeft, zal vallen, zoo mogen wij echter niet nalaten zijn gezag te verdedigen; en de bediening zelve van het opperst Apostolaat herinnert ons daarenboven, dat de Vorst der Herderen ons tot rekenschap vorderen zal over het onkruid op 's Heeren akker groeijende, indien wij slapen mogten, wanneer de vijand het zaait, en over het bloed der toebetrouwde schapen die wellig door onze schuld omkwamen.

Nadat wij dan onderscheidene Kardinalen der H. Roomsche Kerk te raad getogen en het gansch bestand der zaak ernstig en rijpelijk overwogen hadden, hebben wij, ook overeenkomstig hun gevoelen, besloten, U allen, Eerwaardige Broeders, dezen brief te zenden, bij welken wij al de voornoemde Bijbelgenootschappen, reeds voor lang door onze Voorgangers verworpen, op nieuw met Apostolisch gezag veroordeelen· eveneens verwerpen en veroordeelen wij, bij vonnis van ons hoogst Apostolaat de voornoemde nieuwe Vereeniging van het *Christelijk Verbond*, ten vorigen jare te New-York opgerigt, en de overige genootschappen van denzelfden aard die zich misschien met die Vereeniging reeds verbonden hebben, of in het vervolg mogten verbinden. Het zij daarom allen bekend, dat zij voor God en de Kerk eene groote misdaad begaan, allen, die lid worden van een dier genootschappen, of die er hulp aan verleenen, of ze op eenige wijze begunstigen. Wij bevestigen daarenboven en vernieuwen met Apostolisch gezag de bovenvermelde reeds voor lang uitgevaardigde voorschriften over het uit.even, verspreiden, lezen en hebben van boeken der H. Schrift in de landstaal overgezet; en ten aanzien der andere werken, van welken schrijver ook, brengen Wij op nieuw tot algemeene bekendheid, dat men zich houden moet aan de algemeene Regelen en aan de verordeningen onzer Voorgangers, die men voor den *Index* der verbodene boeken geplaatst vindt; dat men alzoo zich niet alleen moet onthouden van de boeken die in den *Index* zijn aangeteekend, maar ook van de andere van welke in genoemde algemeene voorschriften gehandeld wordt.

Vobis autem, Venerabiles Fratres, utpote in nostræ sollicitudinis partem vocatis, commendamus in Domino vehementer, ut Apostolicum judicium, et mandata hæc nostra concreditis pastorali procurationi vestræ populis annuntietis et explicetis pro loco et tempore, fidelesque oves à prædicta Societate *Fœderis Christiani*, ceterisque eidem auxiliantibus, nec non ab aliis Biblicis Societatibus, atque ab omni cum illis communicatione avertere conitamini. Juxta hæc vestrum quoque erit tum Biblia in vulgarem linguam conversa quæ contra supradictas Romanorum Pontificum sanctiones edita fuerint, tum alios quoscumque proscriptos damnososve libros è fidelium manibus evellere, atque adeo providere ut fideles ipsi monitis et auctorite vestra *edoceantur quod pabuli genus sibi salutare, quod noxium ac mortiferum ducere debeant* (1) Interim instate quotidie magis, Venerabiles Frates, prædicationi verbi Dei tum per Vos ipsos, tum per singulos in cujusque Diœcesi animarum Curatores, aliosque Viros Ecclesiasticos ei muneri idoneos; atque advigilate impensius super illos præsertim, qui destinati sunt lectionibus Sacræ Scripturæ publice habendis, ut officio suo ad audientium captum diligenter fungantur, et sub nullo umquam obtentu divinas ipsas Litteras contra Patrum traditionem aut præter Ecclesiæ Catholicæ sensum interpretari et explicare audeant. Denique sicut boni Pastoris proprium est non modo tueri atque enutrire adhærentes sibi oves, sed eas etiam, quæ in longinqua recesserint, quærere ac revocare ad ovile; ita et Vestri Nostrique muneris erit omnes pastoralis studii nervos eo item intendere, ut quicumque ab hujusmodi Sectariis, noxiorumque Librorum propagatoribus seduci se passi sint, gravitatem peccati sui per Dei gratiam agnoscant, et salutaris pœnitentiæ remediis expiare satagant: nec vero abjiciendi sunt ab eodem sacerdotalis sollicitudinis studio seductores illorum, præcipuique ipsi impietatis magistri; quorum etsi

(1) Ex mandato Leonis XII, edito una cum Decreto Congregationis Indicis 26 martii 1825.

En U, eerwaardige Broeders, als geroepen tot deelgenootschap Onzer zorge, U bevelen wij in den Heer ten hoogste aan, dat gij dit Apostolisch oordeel en deze Onze verordeningen den volken die uwer herderlijke zorg betrouwd zijn, aankondigt en uitlegt, naar gelang van plaats en tijd, en dat gij uwe pogingen aanwendt, ten einde de geloovigen van vermelde Vereeniging des *Christelijken Verbonds*, als ook van de andere Bijbelmaatschappijen en van alle gemeenschap met dezelve af te houden.

Dien overeenkomstig zal het ook tot uwe bemoeijingen behooren, de Bijbels in de landstaal, die tegen de bovenvermelde bepalingen der Roomsche Opperpriesters uitgegeven zijn, alsmede alle andere veroordeelde of veroordeelenswaardige boeken uit de handen der geloovigen te verwijderen, en alzoo te zorgen, dat de geloovigen zelve door uwe vermaningen en uw gezag *onderrigt worden, wat soort van voedsel zij voor heilzaam, wat voor schadelijk en doodend te houden hebben.* (1) Intusschen, Eerwaardige Broeders, beijvert u onophondelijk meer in de verkondiging van het woord Gods, zoo door u zelven, als door elk zielenherder in ieders diœcees en door andere geestelijken tot die bediening in staat; waakt ook ten vlijtigste over hen vooral, wier bestemming het is, openbaar onderwijs in de H. Schrift te geven, opdat zij hun ambt, met het oog op de vatbaarheid hunner hoorders, vlijtig waarnemen, en onder geen voorwendsel het ooit wagen, de gewijde Schriften tegen de overlevering der Vaderen of afwijkend van den zin der Katholieke Kerk, te verklaren en uit te leggen. Eindelijk, gelijk het den goeden Herder eigen is, niet alleen de bij hem blijvende schapen te beschermen en te voeden, maar ook diegenen die zich verwijderd hebben, op te zoeken en tot den schaapstal terug te roepen; zoo zal het ook tot uwen en Onzen pligt behooren, alle krachten on-

(1) Ex mandato Leon. XII, edito una cum Decreto Congregationis Indicis 26 Mart. 1825.

major iniquitas sit, non tamen abstinere debemus ab eorum salute, quibus poterimus viis et modis, impensius procuranda.

Ceterum, Venerabiles Fratres, contra insidias et molimina Sociorum *Fœderis Christiani* peculiarem et acriorem imprimis vigilantiam exposcimus ab iis ex vestro Ordine, qui Ecclesias regunt in Italia sitas, aut aliis in locis ubi Itali sæpius versantur, maxime autem in Italiæ confiniis, aut ubicumque emporia portusque extant unde frequentior in Italiam commeatus est. Cum enim Sectariis ipsis propositum sit inibi ad effectum adducere consilia sua, hinc et Episcopos potissimum eorumdem Locorum alacri constantique studio Nobiscum allaborare oportet illorum machinationibus, adjuvante Domino, dissipandis.

Has autem nostras vestrasque curas adjutum iri non dubitamus præsidio Civilium Potestatum, imprimis Potentissimorum Italiæ Principum tum pro singulari suo studio Religionis Catholicæ conservandæ, tum quod ipsorum prudentiam minime fugit publicæ etiam rei interesse plurimum, ut supradicta Sectariorum molimina in irritum cadant. Constat enim, diuturnoque superiorum temporum experimento comprobatum est, populis à fidelitate atque obedientia erga suos Principes retrahendis non aliam esse planiorem viam, quam indifferentiam in Religionis negotio à Sectariis sub religiosæ Libertatis nomine propagatam. Atque id ne dissimulant quidem novi illi Sodales *Fœderis Christiani*: qui

zer herderlijke werkzaamheid tot dat einde in te spannen, dat allen die zich door Sectarissen als boven beschreven zijn, en door de verspreiders van slechte boeken hebben laten verleiden, de zwaarte hunner zonde door Gods genade erkennen en zich beijveren om haar door hulp eener heilzame boete uit te delgen: en zelfs hunne verleiders, ja de voornaamste stookebranden der ongodsdienstigheid mogen niet uitgesloten worden van deze herdelijke zorgvuldigheid; want ofschoon hunne ongeregtigheid grooter zij, zoo moeten wij ons echter niet onthouden van ijverig pogen om hunne zaligheid langs alle mogelijke wegen te bewerken.

Overigens, Eerwaardige Broeders, tegen de listen en pogingen der leden van het *Christelijk Verbond*, roepen wij eene bijzondere en meer krachtdadige waakzaamheid in van diegenen onder u, die de Kerken besturen gelegen in Italie of in die oorden waar meer Italianen zich ophouden, bijzonderlijk in de aangrenzende landen, of in die koop- of havensteden, met welke Italie een drukker verkeer heeft. Daar toch de Sectarissen zich voorstellen, hunne voornemens aldaar ten uitvoer te leggen, zoo moeten de Bisschoppen dier plaatsen ijverig en standvastig met ons arbeiden om hunne strijdmiddelen met Gods hulp te verijdelen.

Wij twijfelen er ook niet aan, dat deze onze en uwe zorgen ondersteund zullen worden door de burgerlijke magt, inzonderheid door de magtige Vorsten van Italie, zoo wel omdat zij bijzondere zorg hebben voor het in staat houden der Katholieke Godsdienst, als omdat het hun doorzigt niet ontgaan kan, dat er het gemeenebest veel aangelegen is, de bovenvermelde woelingen der Sectarissen te zien mislukken. Want het is zeker en door de ondervinding der verledene tijden blijkbaar, dat geen andere weg de volken zoo ligtelijk van hunne trouw en gehoorzaamheid jegens de Vorsten afleidt, als de onverschilligheid in het godsdienstige. En dit ontveinzen die nieuwe genooten van

licet sese alienos profiteantur à civilibus seditionibus concitandis ; ex vindicato tamen uniculque de plebe Bibliorum interpretantorum arbitrio, diffusaque ita in Italorum gentem omnimoda quam vocant libertate conscientiæ politicam pariter Italiæ libertatem sua veluti sponte consequuturam fatentur.

Quod vero primum et maximum est, levemus una simul manus nostras ad Deum, Venerabiles Fratres, eique nostram, totiusque gregis, et Ecclesiæ suæ causam omni, qua possumus, fervidarum precum humilitate commendemus; invocata etiam deprecatione piissima Petri Apostolorum Principis, aliorumque Sanctorum, ac præsertim Beatissimæ Virginis Mariæ, cui datum est cunctas hæreses interimere in universo mundo.

Ad extremum, nostræ pignus ardentissimæ caritatis Apostolicam Benedictionem Vobis omnibus, Venerabiles Fratres, et concreditis curæ vestræ Clericis, laicisque fidelibus effuso cordis affectu peramanter impertimur.

Datum Romæ apud S. Petrum postridie Nonas Maii MDCCCXLIV Pontificatus Nostri Anno Decimoquarto.

GREGORIUS *pp.* XVI.

het *Christelijk Verbond* ook niet; want, ofschoon zij zich voordoen als verwijderd van het stooken van staatsberoeringen, zoo verkondigen zij niettemin, dat Italie, uit het toestaan der vrije schriftverklaring aan iedereen, en uit de alzoo over het volk gebragte gewetensvrijheid, zoo als zij het noemen, de staatsvrijheid van zelf verkrijgen zal.

Dan, 't geen het eerste en voornaamste is, heffen wij te gader onze handen tot God, Eerwaardige Broeders, en bevelen wij Hem in nederige en vurige gebeden onze zaak — de zaak der gansche kudde — de zaak zijner Kerk; roepen wij ook de gunstige voorspraak in van *Petrus*, den Prins der Apostelen, van de overige Heiligen, en vooral van de allerheiligste Maagd *Maria*, aan welke het gegeven is alle ketterijen in de geheele wereld ten onder te brengen.

Ten laatste, Eerwaardige Broeders, geven Wij, tot een onderpand onzer vurige liefde, U allen, en al de U toevertrouwde geloovigen, Geestelijken en leeken, met de hartelijkste toegenegenheid den Apostolischen zegen.

Gegeven te Rome bij S. Pieter, daags na de nonen van Mei, het jaar MDCCCXLIV, van onze opperherderlijke bediening het XIV.

GREGORIUS XVI. *Paus.*

VERSCHEIDENHEDEN.

DE GROOTE HERVORMERS EN DE DUIVEL.

Als vertegenwoordiger van Gods verbolgenheid, heeft de duivel bij de twee Hervormers van Wittenberg en van Geneve tweederlei persoonlijkheid · half-ligchamelijk bij *Calvijn*, reëel en tastbaar bij *Luther*. De Geneefsche duivel valt ter naauwernood onder het bereik der zinnen; men ziet zijn ligchaam, noch zijne kleur, noch zijne gedaante. De Saxische duivel, zoo als hij uit *Luthers* brein kwam, kan gezien, geraakt, getast worden; in zedelijk opzigt, is het de weêrspannige aartsengel van *Milton*, in 't physische, bijna altijd *Quasimodo* van den dichter *Hugo*. *Calvijns* verbasterd wezen is treurig, werkeloos, onvruchtbaar; *Luthers* gevallen engel is gekleurd en dichterlijk: die beide scheppingen geven ons de maat van beider verbeelding. Men weet wat rol de duivel speelt in het religieus drama van *Luther*: daar is hij redenaar, godgeleerde, boekjes-schrijver; daar siert hij zich met de tiaar, de diadeem, de professors-toga, de doctors-muts, de monnikenkap. Geen ander geschapen wezen heeft aan *Luther* zoo veel dienst gedaan. Waagt het een keizer, b. v. *Karel V*, zich tegen de nieuwe leer te verzetten, aanstonds roept *Luther* den duivel, en die komt en neemt den monarch in bezit Wil een vorst, b. v. *Hendrik VIII* van Engeland, de Sacramenten van den Katholieken Kathechismus verdedigen, Satan zelf loopt toe, sluipt in het kabinet van den koning, steelt de pen van den secretaris en schrijft al wat hem in het hoofd komt Let daar op dien apostaat, *Oecolampadius*, die de Saxische leerstellingen verloochend heeft en zich te *Bazel*, daar hij onkruid op 's Heeren akker zaait, verbergt: op zekeren morgen vond men hem dood op zijn bed; gij denkt dat hij van de pest gestorven is? volstrekt niet; de

duivel heeft hem den nek gebroken : twijfel er niet aan , want *Luther* verzekert het , en zingt er een danklied over. *Zwingli* valt te *Cappel* , getroffen door de lans van een Katholiek die den Sacramentaris doodt ; zoo verhaalt de kronijk : maar *Luther* logenstraft de kronijk , en zegt dat Satan den vervloekten ketter op het slagveld gezocht heeft, om er de aarde van te verlossen. En opdat men aan zijn woord niet twijfele, voegt hij er bij : «ik of *Zwingel* ben «voor den duivel ; er is geen midden » (1) Het was die gevallen engel , die (naar *Luther*) de treffelijke Bul *Exurge* aan *Accolti* dicteerde ; die *Miltitz* in de *Elbe* verdronk , den hamer van *Munzer* hield , door den mond van *Carlstadt* sprak , en die het krachtigste bewijs vond , ooit uit een menschenhoofd tegen de afgoderij van de Mis voortgekomen. Men kan naauwelijks zeggen hoe dit helsche figuur het verhaal van *Luther* overschaduwt ! wat levendigheid zij in het kleinste zijner briefjes aanbrengt ! hoe zij kleur geeft aan zijn woord , en zijne gramschap doet vonkelen ! Als gij er 't minst op bedacht zijt , in eene geheel theologische redewisseling met *Latomus* of met eenigen Keulschen monnik, ziet gij plotseling het spook oprijzen , welks aanwezen zich kenmerkt door een stroom van scheldwoorden , kromme sprongen , woordspelingen , spotternijen , waardoor het argument beter uitkomt , en als ligchaam en gedaante aanneemt.

Calvijn geloofde het bestaan van een gevallen engel , adem der goddelijke gramschap , bekoorder van den eersten mensch , vijand van Adams nakomelingschap , verdoemd voor de eeuwigheid. De duivel is in zijne oogen geene mythe , maar een persoon , wiens rol hij in het drama des menschelijken levens verkleint. Hij beschrijft Satan als een vijand, die snel is en stout in zijne ondernemingen , werkzaam en ijverig in de uitvoering , magtig en sterk , slim en geslepen in krijgslist , hardnekkig en

(1) *Ich oder der Zwingel muss des Teufels seyn , da ist kein Mittel.* Op Luth. Jen. t. 3. f° 379.

onvermoeid in 't vervolgen, voorzien van alle soort van wapenen en werktuigen, eindelijk geoefend in de kunst van oorlogen. (1) Hij nam alzoo met *Luther* aan dat de weerspannige engel bestaat, en hij verwierp de dwaling van hen die gelooven, dat de duivel niets anders is dan de ontsteltenis en verwarring onzer ziel, en de booze aandoeningen door 't vleesch veroorzaakt. Maar hij kort den rol van Satan in, en voert hem slechts zelden ten tooneele, ten zij wanneer het den Paus of eenig hardnekkig Katholiek geldt. Hij heeft hem niet gezien, gelijk *Luther*, met vleesch en beenderen.

Men weet door wat hevige bekoringen de Saxische Monnik besprongen werd. Zoo wij hem gelooven mogen, liet Satan hem dag noch nacht rust: des nachts zond hij hem droomen, waarin de goden van den Olympus aan zijn hoofdkussen zaten, droomen van wellust die hem vaak het gelaat met zweet overdekten. Op een anderen tijd deed hij hoovaardige gedachten in zijn hoofd sluipen: dan zag de Wittenberger Doctor alle kroonen der wereld aan zijne voeten, en geloofde zich boven Monarchen en Pausen verheven. Ook beproefde Satan hem tot wanhoop te vervoeren, wanneer hij hem in den slaap zijn geliefde Duitschland geheel door partijschappen verscheurd voorstelde: dan zag hij de Herdoopers razen in de Lutersche tempels; de Zwinglianen de geesten verleiden; zich zelven verlaten van de zijnen, en zijn werk ondergaan in stroomen van bloed, vloeijende als de wateren der Elbe. Dan namen de monniken hunne kappen terug; het stinkend Babel, Rome, werd gevaagd door de sleepen der talrijke roodrokken; de Paus reed te paard op het apokalyptisch beest; de nonnen ontvlugtten hunne schakers, om zich op nieuw achter 't slot te steken; *Eckius, Campegio, Miltitz* en de gansche geestelijkheid, het roomsche priester-vee, lachten met zijn onmagtig grimmen en vruchteloos zwoegen. Men begrijpt hoe hij er zich al vroeg

(1) Instit. l. I. c. XIV. §. 13.

aan gewennen moest, om de stormen van den boozen geest af te slaan. De woestijn bewoners van *Thebaïs* hadden in het gebed een werkzaam hulpmiddel tegen den opstand van den ouden mensch gevonden: *Luther* beproefde hetzelfde middel, maar 't voldeed hem niet. Doch zie hier wat hij voor een middel uitvond, en in ernst gebruikte, want hij raadde het aan al zijne vrienden: «Arme «*Hieronymus Weller*, gij hebt bekoringen, gij moet ze «overwinnen: als de duivel u komt bekoren, — drink, «mijn vriend, drink volle teugen, maak u lustig, dartel «en zondig uit haat tegen den booze en om hem eene pots «te spelen. Als de duivel u zegt: wil-je wel eens ophou«den met drinken, zoo geef hem ten antwoord: ik zal «boordevolle glazen drinken omdat gij mij het verbiedt, «ik zal zuipen ter eere van Jesus Christus. Doe als ik. «Ik zou zoo veel niet eten en drinken, noch zoo veel «schik niet aan tafel hebben, als 't niet was om Satan «te plagen. Ik wenschte wel dat ik eens eene ferme nieuwe «zonde vond, opdat hij tot zijne schade mogt leeren, «dat ik spot met al wat zonde is, en dat ik er mijn ge«weten niet door bezwaard acht. Weg met de tien ge«boden, als de duivel ons komt plagen! Blaast hij mij «in 't oor: gij zondigt, gij verdient den dood en de hel. — «Mijn God, ja, dat weet ik maar al te goed: wat wilt «gij daarmêe zeggen? — Gij zult verloren gaan. — In «'t geheel niet. Ik ken iemand die voor mij geleden en «voldaan heeft: hij heet *Jesus Christus*, de zoon Gods; «waar hij is, daar zal ik ook zijn. (1) Als de duivel niet «weggaat, dan roep ik hem toe: *In manum sume cre«pitum ventris, cum istoque baculo vade Romam.*» (2) *Luther* komt in zijne werken op dit treffelijk tegengif dikwijls terug, en met den meest mogelijken ernst raadt hij, den duivel tot zwijgen te brengen, door te drinken,

(1) 6 Novemb. aan Hieron. Weller. In Weller. op. p. 208. — *Leberecht de Wette*, Dr. *Luthers briefe*. t. IV. bl. 188.

(2) *Tisch-Reden.*

te eten, zich vrolijk te maken, buik en hoofd te verzorgen met goeden wijn en lekker vleesch. «Een glas boordevol wijn, zegt hij, dat is voor een bejaard man het beste middel om de zinnen te bedaren, in slaap te komen, en den duivel te ontvlugten.» (1)

De arme *Weller* kan van zijn lijden niet afkomen, en gestadig stak hij, om van de bekoringen verlost te worden, de handen uit tot *Luther*, die hem telkens den roes als een alheelend middel aanprees. «Zie, zeide hij hem, God is geen God van droefheid, maar van vrolijkheid; zegt Christus niet, ik ben de God der levenden en niet der dooden? Leven wat is dat nu anders dan vrolijk zijn in den Heer? Gij kunt niet beletten dat de vogels boven uw hoofd vliegen, maar wel dat ze hun nest maken in uwe haren.» (2)

Calvijn spreekt, op verscheidene plaatsen zijner schriften, over den invloed van den boozen geest op het lot der evangelie prediking, maar nooit gelijk *Luther*, met eene levendigheid van geloof, die in zijne schrikken bijna doet deelen. In het theologisch Systema van *Calvijn* wordt hij, die er hem over hoort spreken, reeds vooraf gerust gesteld. Hij leerde dat de duivel, die de ziel van den zondaar ten onder kan brengen, onmagtig is tegen eene ziel die aan Christus, den Verlosser, gelooft. Hij wilde niet, zoo als *Luther*, de exorcismen der kinderen aannemen, en zeide van onze priesters die exorcizeren: «Zij begrijpen niet dat zij zelve bezetenen zijn: Zij doen als hadden zij magt om door de oplegging der handen te werken; maar nooit zullen zij den duivel overtuigen dat zij die gave hebben; eerstelijk omdat zij op geene zieken iets uitwerken, en ten tweede omdat zij zelve aan aan Satan toebehooren; ter naauwernood is er een die niet beduiveld is.» (3)

(1) Mihi opportunum esset contra tentationes remedium, forti haustus qui somnum induceret.

(2) Aan *Weller*, 19 Junij 1530. op. Well. f° 204.

(3) Instit. l. IV. c. 19. § 24. —

Calvijn geloofde aan de bezetenheid; in een zijner brieven (HS) aan *Viret*, vindt men het verhaal van eene wegvoering door den duivel, voorgevallen in den omtrek van *Geneve*.

Een man (maar hij noemt den naam niet) bewoonde eene rieten stulp: hij waas boos, een kroeglooper, een dronkaard, een schoelje die met *Calvijn* openlijk den spot dreef, en hun, die hem verweten dat hij den Franschen predikant niet dikwijls genoeg ging hooren, tot antwoord gaf: «wel, wat duivel! ben ik in dienst van meester Jan?» Hij werd ziek, en viel aanstonds in eene heete koorts. Die hem oppaste, trachtte hem te bedaren en raadde hem aan te bidden; maar de goddelooze schreeuwde: «wat behoef ik te bidden? ik ben voor den duivel, en om God geef ik niet meer dan om mijne oude sloffen.» Des anderen daags, even na zonnenopgang, had hij een nieuwen aanval, sprong van zijn bed, als door een dwarrelwind opgenomen, klom tegen groeijende hagen en hooge muren op, en viel in een wingert dat er zijn bloed aan bleef kleven. Te vergeefs zocht men zijn ligchaam, de duivel had het weggevoerd. Eenige dienaren van den Raad hielden vol dat die wegvoering eene fabel was; maar den volgenden Zondag, zegt *Calvijn*, besteeg ik den kansel, en bestrafte ik krachtig het ongeloof dergenen die het mirakel niet wilden aannemen; ik ging zelfs zoo ver dat ik uitriep: sedert twee dagen heb ik twintig malen gewenscht dood te zijn, opdat ik geen getuige zou behoeven te wezen van eene zoo schaamtelooze goddeloosheid (1); en om hen te overtuigen en te treffen verhaalde ik de twee volgende trekken.

— Zekeren Zondag ging een dronkaard naar de kroeg, vroeg wijn, deed een misstap, viel in zijn degen, en stierf op de plaats.

— Toen laatstleden September, op een dag dat het nachtmaal was, een dronkaard door een venster in een

(1) *Vireto*: Genev. 11. Nov. 1546.

Lupanar wilde klimmen, viel hij, en brak zijne beenen.

Calvijn erkende het bestaan van toovenaars en waarzeggers; maar hij gaf niet, als *Luther*, den duivel de scheppingsmagt. Hij meende dat de duivel de stoffe niet kon omscheppen, maar dat hij de zintuigen slechts kon verschalken. Zoo bleef, in zijne opvatting, de roede der toovenaars (2. Mos. VII. 12), die een slang scheen, inderdaad eene roede: het oog van den toeschouwer, misleid door den duivel, zag een georganiseerd wezen in een ligchaam dat van zelfstandigheid niet veranderd was. *Picot* heeft zich de vraag voorgesteld, hoe *Calvijn*, terwijl gansch *Geneve* hem gehoorzaamde, zoo talrijke doodvonnissen in heksen processen toe kon laten; hij tracht dit gedrag van de Hervormers uit te leggen door de eeuw waarin hij leefde. Maar *Calvijn* leert dat de duivel geen magt heeft dan over de verworpenen: daar alzoo de bezetenheid, volgens hem, een teeken van de eeuwige verwerping is, waarom zou hij dan gepoogd hebben een toovenaar van den brandstapel te redden?

Audin, Hist. de la vie de Calvin. t. 1. ch. 25.

BOEKAANKONDIGING.

Straalkrans, Zamensnoering enz. (Zie *Katholiek* D. V. N. 4.) *door F. J. Hoppenbrouwers.*

(*Vervolg.*)

Na deze aanmerking voorafgezonden te hebben, moet *Ref.* de lezers eenigzins met het boekske zelf bekend maken. Het bestaat uit tekst en aanteekeningen. De tekst is bijna geheel ontleend aan proza-schrijvers en dichters, zoo onkatholieke als katholieke, en wordt opgehelderd, uitgebreid, weder aangedrongen, in de aanteekeningen, die zelve voor geen gering gedeelte aanhalingen uit an-

deren zijn. De heer H. heeft wederom, gelijk vroeger, zijne ongemeene belezenheid, ook in de godsdienstige schriften der Protestanten, aan den dag gelegd. Het kon echter niet missen, of een boekje, naar dat plan zamengesteld, moest er zeer bont uitzien, te meer omdat de schrijver in zijne aanteekeningen vaak ook andere, maar toch godsdienstige onderwerpen, dan den lof der H. Maagd ter sprake brengt. Hard steken ook naast elkander af eene dichterlijke uitboezeming van een Protestant over of aan *Maria*, en eene ijskoude waarschuwing van ik weet niet welken Katholiek, om toch niet te veel aan de Heiligen te geven, en den eenigen Verlosser en Middelaar te vergeten. *Ref.* is van gevoelen, dat men met aanhalingen van de laatste soort niet pronken moet: het is dan als of zulk een Katholiek al heel wat bijzonders gezegd heeft, terwijl hij slechts een echo was van 't geen dagelijks door de Kerke klinkt. Men kan er ook de gewone beschuldigingen, door de Protestanten ingebragt, niet door ontgaan: bij die toch staat het nu eenmaal vast, dat de Katholieken door de vereering en aanroeping der Heiligen aan God en aan den Middelaar te kort doen, dat zij afgoden maken van de Heiligen; loopt alzoo een Katholiek hoog met de waarschuwing van een anderen Katholiek tegen zoodanig misdrijf, dan neemt partij dit veeleer op als eene zwijgende toestemming van het algemeen bestaan des misdrijfs, dan als een bewijs dat het uit de Kerk geweerd wordt. En zoo verschaffen onze bestrijders zich dan de gelegenheid om hun stokpaardje weer te berijden, en dapper tegen die afgodische Pausgezinden los te trekken. Inderdaad, het uitvaren van onze zijde tegen de afgoderij door heiligenvereering schijnt het bestaan van zulke afgoderij te veronderstellen: zulk bestaan nu moet in de Christelijke Kerk als onmogelijk zijn, en is ook bij ons onmogelijk. Waarom? om de grondleer, die allen ingeprent wordt, die door het gansche leergebouw en kerkelijk leven heerscht: *Gij zult den Heer uwen God aanbidden, en Hem alleen zult gij*

dienen — en — *In geenen anderen* (dan Jesus) *is behoud. Want geen andere naam is onder den hemel den menschen gegeven, waarin wij behouden moeten worden.* Die grondleer van de wieg af ingeprent, alom in de Kerk door de kunst veraanschouwelijkt, gestadig, maar vooral door het bedienen en ontvangen der Sacramenten, tot daad gemaakt, is levensbeginsel, levensmiddel, levensdaad, voor al de leden der Katholieke Kerk. Daarom ook loopt de Katoliek geen gevaar van misleiding door schijnbaar overdrevene uitdrukkingen, waarin het hoog gesteigerde gevoel zich soms tracht te ontlasten: aanstonds weet hij, als door instinct, den waren kant der uitdrukking te vatten, en haar van valsche toepassing te bevrijden. Dat het koude, ondichterlijke Protestantisme zich aan zulke uitdrukking ergert, kan voor ons geene reden zijn om het opwellend gevoel immer te onderdrukken en het ontbrandend dichtvuur telkens onder de asch te doven. Dat men bij het onderwijs zijne uitdrukkingen angstig weegt, met de grootste behoedzaamheid en stipste naauwkeurigheid te werk gaat, geen woord duldt waaraan eene valsche beteekenis zou kunnen gegeven worden, dit is goed, dit is pligt; maar dat men den Katholieken priester, den dichter, wil opleggen, om in eene warme aansporing, in eene gevoelvolle toespraak, in een uit volle borst aangeheven lof- of danklied, ieder woord te vermijden dat domheid of kwaadwilligheid verkeerd zou kunnen duiden, te vermijden ook dan wanneer het alleen de weerglans van hun inwendig licht kan zijn, dit is tyrannij, dit is priester en dichter verbieden propheet te zijn, dit is de dichtkunst van het gebied der godsdienst bannen, en haar, de hemeltelg, voor een bastaard verklaren. Zoo wil de waarheid het niet: neen, eenmaal boven gevaar van miskenning gesteld, versmaadt zij den dosch niet die haar wordt aangeboden en waarop zij als koningin regt heeft. Dit dacht ook de heer H., en daarom heeft hij zich niet laten terug houden van ook zulke stralen in zijnen krans te plaatsen, die voor het oog

van «bekrompene» Protestanten misschien wel wat hard zijn. Onder die stralen hoort voorzeker VONDELS *opdraght* (der *Maeghdebrieven*) *aen de Heilige Maeght*, welke door den heer H., opgenomen en opgehelderd is. Over dit eenige stuk wil *Ref.* nog iets zeggen, moetende hij om de uitgebreidheid die deze aankondiging reeds gekregen heeft, van de overige zwijgen.

De *Opdraght* is een dichtstuk, dat om zijne talrijke en hooge poëtische schoonheden, in de oogen van Protestanten zelfs genade gevonden heeft (1) En waarlijk, wat kan dichterlijker zijn dan de volgende regels, zeggende dat *Maria* op hare toestemming *(mij geschiede naar uw woord)* door eene bijzondere werking van den H. Geest, moeder werd van den Zoon des Allerhoogsten?

Een vlam ontstack terstond uw bruyloftskamer;
Godts Geest, een kracht, een Duif van 't hemels dack,
Omhelsde en kuste uw kuischeit zonder vlack;
Die dronck het Woort. Geen daeuw drupt aenghenamer.
Op 't leliblat. . . . .

Of wat is schooner dan dit vermelden der engelen verschijning bij de geboorte:

Nu daelde een lucht, vol zangh op Davids weijen;
Die hoorden stracks, op 't blaeten van hun vee;
Den hemel eer; den ganschen aartkloot vré;
Hoe schitterden; hoe tuimelden Godts reien!

Het was eene gelukkige gedachte van den heer H. deze *Opdraght* te plaatsen in zijnen krans en te commentarieren. Behalve de aanteekeningen tot opheldering onder den tekst laat ZE. nog *Toelichtingen* volgen, waarin de *leer* der *Opdraght* geregtvaardigd en aangedrongen wordt. Gaarne had *Ref.* daar of liever nog in de aanteekeningen een woord gezien over den derden regel der derde stroof:

Noch dringht de strael van uw genade door
Dees duisternis.

(1) Zie LULOFS *J. van den Vondel, in eenige zijner kleinere gedichten opgehelderd.* Groningen 1838. Onder de menigvuldige bedroevende, is dit ten minste een verblijdend teeken van den tijd, dat men de Katholieke voortbrengselen der Nederlandsche Muse van vroegeren tijd niet meer zoo geheel als voorheen achter den bank schuift, en voor de oogen der wereld verborgen houdt.

Dit zou toch kunnen worden opgevat, als zeide *Vondel* bij wijze van aanroeping: *Maria, uwe genade* dringt, uit het albezielend licht der Godheid, door tot ons, die in duisternis woonen. «Ziedaar, zegt dan een Protestant, hoe *Vondel* genade vraagt van *Maria*, terwijl God alleen genade schenken kan; zoo doet men den eenigen Heer te kort.» De zin des dichters schijnt intusschen deze te zijn: O hemelkoningin, hoe hoog gij ook verheven moogt zijn, ik waag het niettemin deze maagdepalmen aan u te wijden omdat ik weet dat gij genadig (met toegenegenheid) op ons nederziet en onze geringheid niet versmaadt;

Uw ootmoed komt het nedrigh hart te baet,

zoo als het hiet in het 4de couplet.

Ref. kan bij deze gelegenheid den wensch niet inhouden, dien hij zoo lang reeds gekoesterd heeft, dat eene kundige hand ons eene bloemlezing mogte bezorgen, uit de Nederlandsche dichters, vooral van *Vondels* eeuw, eene bloemlezing die ook het Katholieke, en zelfs bij voorkeur het Katholieke opnam. Het Katholieke element, is helaas uit onze letterkunde verdrongen; den Katholieke past het dat op nieuw daar in te brengen. Het is thans als een verborgen schat, daar niemand kennis van draagt. Waar gaan wij voortbrengselen der Katholijke Muze zoeken? Buitenlands in Frankrijk en Duitschland. Onzen *Vondel* zien wij naauwelijks aan; dat *Anslo*, *de Roemers* en anderen Katholieken waren, is ons ter naauwernood bekend; de dichters der Vlaamsche school hebben de eer niet eens dat wij hunne namen weten. Verfranscht, en verhoogduitscht, en versiegenbeckt, en verwaterd als wij zijn, kunnen wij in onze ouden, in *Vondel* zelven, den Katholicken *Vondel*, geen smaak vinden. Dan genoeg voor ditmaal. Om tot het boekje van den heer H. terug te keeren; wij wenschen het met hem in veler handen, vooral in handen onzer Protestantsche landgenooten. Eene straal van Katholieke poëzij zal er hun uit tegenschitteren, en over de leer onzer Kerk zullen zij er gezonde denkbeelden uit opvatten.

CORRESPONDENTIE.

Uit onderscheidene mededeelingen is het ons gebleken, dat bijna op alle plaatsen, waar de Eerw. Heeren Pastoors de aandacht van het gemeente-bestuur op het schenden der grondwet en der wettelijke en regerings verordeningen, door het geven van leerstellig godsdienstig onderwijs in de scholen, geroepen hebben, een antwoord aan hen gegeven is, dat in het wezenlijke met het vroeger door ons medegedeelde overeenstemt. De Groninger Provinciale Commissie van onderwijs en Z. Exc. de Gouverneur van Zuid-Holland hebben den toon gegeven: elders heeft men dezen nagezongen. Z. Exc. de Gouverneur van Noord-Holland heeft den 5n. Junij zijne circulaire aan de gemeentebesturen uitgevaardigd. Wij willen deze handelwijze niet noemen met den naam, die haar toekomt; maar wij willen eene vraag doen: Wat gebeurt er als men de helft eener natie door weigering van regt tot wanhoop brengt? En wie moet niet meenen dat hem regt geweigerd wordt, als hem, den klager, den aangeklaagde tot regter wordt aangewezen? Dit gebeurt in het tegenwoordig geval. Door het onderwijs aan te klagen, hebben wij de Schoolopzieners aangeklaagd die het onderwijs bedorven hebben; en nu zegt ons de regering: de Schoolopzieners zullen uwe regters zijn. — Leve Nederland!

EINDE VAN HET VIJFDE DEEL.